

Nemzeti
Közzszolgálati
Egyetem
Hadtudományi
és Honvédtisztképző
Kar

Szerkesztette
Hausner Gábor

HONVÉDELMI ALAPISMERETEK

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

Honvédelmi alapismeretek

VÁKÁT OLDAL

Honvédelmi alapismeretek

Szerkesztette
Hausner Gábor

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

Budapest, 2024

Szerzők

Benkő Tibor (8. fejezet)
Kaló József (1.1.; 1.2.; 3. fejezet)
Krajnc Zoltán (9.2. fejezet)
Lakatos László (7. fejezet)
Molnár Anna (4. fejezet)
Petruska Ferenc (10. fejezet)
Resperger István (5. fejezet)
Tálas Péter (6. fejezet)
M. Szabó Miklós (1.3. fejezet)
Szendy István (2.; 9.1. fejezet)
Ujházi Lóránd (11. fejezet)

Lektorálta
Padányi József

Szerkesztette
Hausner Gábor

Első kiadás: 2019
3., bővített, javított kiadás

A kézirat lezárásának időpontja: 2023. június

Kiadja a Nemzeti Közsolgálati Egyetem
Ludovika Egyetemi Kiadó
A kiadásért felel: Deli Gergely rektor

Székhely: 1083 Budapest, Ludovika tér 2.
Kapcsolat: kiadvanyok@uni-nke.hu

Felelős szerkesztő: Karácsony Fanni
Olvasószerkesztő: Nagy Judit
Korrektor: Fülöp Éva
Grafikai munkák: Tihanyi József
Tördelőszerkesztő: Fehér Angéla

Borítófotó: © HM Zrínyi Nkft., Kormány Gábor

DOI: https://doi.org/10.36250/01197_00

ISBN 978-963-653-080-8 (PDF) | ISBN 978-963-653-081-5 (ePub)

© A szerkesztő, 2024
© A szerzők, 2024
© A kiadó, 2024

Minden jog védve.

Tartalom

1. Nemzet és honvédelem	11
1.1. Nemzet és honvédelem kapcsolata a magyar történelemben	11
1.2. Nemzeti jelképeink	19
1.2.1. A Szent Korona és a koronázási jelvények	19
1.2.2. Történelmi zászlók	21
1.2.3. Himnusz és Szózat	22
1.2.4. Nemzeti címer	22
1.2.5. Nemzeti zászló	22
1.2.6. Nemzeti ünnepek	23
1.2.7. Alaptörvény	23
1.3. A magyar katonai felsőoktatás története (1947–2012)	23
Ajánlott irodalom	29
Ellenőrző kérdések	30
2. Hadtudomány, hadelmélet és a katonai műveletek	31
2.1. A hadtudomány tudományági jellemzői és fogalma	31
2.1.1. A hadtudomány struktúrája	32
2.2. A katonai erő és a katonai műveletek fogalma	35
2.2.1. A katonai erő fogalma és tartalma	35
2.2.2. Fontosabb tudományelméleti és katonai műveleti kategóriák	36
2.3. A katonai műveletek rendszerelmélete és gyakorlata	40
2.3.1. A katonai műveletek alapvető fajtái	41
2.3.2. A katonai műveletek jellege	43
2.3.3. A katonai műveletek színterei	46
2.3.4. A katonai műveletek formái	48
2.3.5. A katonai műveletek szintjei	49
Ajánlott irodalom	49
Ellenőrző kérdések	50
3. A mai világrend kialakulása – a hidegháború és az 1945 utáni helyi háborúk	51
3.1. A világrend alakulása a második világháború végétől napjainkig	51
3.2. A hidegháború	53
3.3. Az 1945 utáni helyi háborúk	54
3.3.1. A koreai háború (1950–1953)	54
3.3.2. Az indokínai (1946–1954) és a vietnámi háború (1965–1973/1975)	56
3.3.3. Az arab–izraeli konfliktus	59
3.3.4. A Falkland-szigeteki háború	61
3.3.5. A második öbölháború (1990. január 16. – 1991. február 28.)	62
3.3.6. Az iraki háború (2003–2011)	63
3.3.7. A délszláv konfliktus (1991–1999)	65
3.3.8. Afganisztáni háborúk (1979-től 2022-ig)	67
3.3.9. Az Iszlám Állam	69
3.3.10. Ukrajna	72
Ajánlott irodalom	75
Ellenőrző kérdések	76

4. Nemzetközi (biztonsági) szervezetek	77
4.1. A nemzetközi szervezetek fogalma	78
4.2. Nemzetközi biztonsági szervezetek	79
4.3. Az Egyesült Nemzetek (ENSZ)	80
4.3.1. Az ENSZ céljai és alapelvei	81
4.3.2. Az ENSZ felépítése és működése	82
4.3.3. Az ENSZ-műveletek	84
4.4. Észak-atlanti Szerződés Szervezete (NATO)	86
4.4.1. Szervezeti felépítés	87
4.4.2. A NATO bővítése	88
4.5. Az Európai Unió	88
4.5.1. A közös biztonság- és védelempolitika	90
4.5.2. A közös kül- és biztonságpolitika intézményrendszere és döntéshozatala	91
4.5.3. A közös biztonság- és védelempolitikai műveletek és missziók	93
4.6. Az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ)	95
4.6.1. Előzmények	95
4.6.2. A helsinki értekezlet	96
4.6.3. A konferenciától a szervezetig	97
4.6.4. Az EBESZ intézményi felépítése és feladatai	98
4.6.5. EBESZ-missziók	99
Ajánlott irodalom	99
Felhasznált források	100
Ellenőrző kérdések	101
5. Napjaink (új típusú) kihívásai, kockázatai és fenyegetései	103
5.1. Elméleti alapok	103
5.2. Konfliktussal, konfliktusmegelőzéssel, válsaggal, válságkezeléssel kapcsolatos elméleti alapok	104
5.3. A válságkezelés új megközelítése	105
5.4. A 21. század biztonsági kihívásai	107
5.4.1. A demográfiai robbanás és következményei	107
5.4.2. Az élelem, a víz, az ásványkincsek és az energiahordozók hiánya	110
5.5. A világ kockázatai	112
5.5.1. Migrációs világtrendek, statisztikák	112
5.5.2. A fegyverkezésből és fegyverkereskedelemből fakadó problémák	112
5.5.3. A tömegpusztító fegyverek elterjedéséből adódó kockázatok	115
5.6. A 21. század biztonsági fenyegetései	116
5.6.1. A szervezett bűnözéssel összefüggő fenyegetések	116
5.6.2. A kiberbűnözés	117
5.6.3. A terrorizmus	117
5.6.4. A fegyveres konfliktusok, háborúk hatásai	120
5.7. A jelenkori hadviselési módok összehasonlítása	121
5.7.1. Hagyományos hadviselés	121
5.7.2. Aszimmetrikus hadviselés	122
5.7.3. Hibrid hadviselés	122
5.8. Magyarország biztonsági dimenzióinak értékelése	124
Ajánlott irodalom	125
Felhasznált források	126
Ellenőrző kérdések	127

6. Magyarország biztonságpolitikája 1989–2023 között	129
6.1. A biztonsági környezet változásának mérföldkövei	129
6.1.1. A kétpólusú világrend felbomlása és a rendszerváltozás	130
6.1.2. A délszláv válság és a délszláv háborúk	131
6.1.3. A NATO és az EU keleti kibővülése	133
6.1.4. A 2001. szeptember 11-ei terrortámadás és az Európán kívüli válságkezelésben és stabilizációban való részvétel	135
6.1.5. A 2008-as pénzügyi-gazdasági válság	136
6.1.6. Válságok az Európai Unió déli szomszédságában és következményeik (az arab tavasz, a migrációs és menekültválság)	137
6.1.7. Oroszország visszatérése	139
6.1.8. A Covid–19-járvány	141
6.1.9. Az orosz–ukrán háború 2022. februári orosz eskalációja	142
6.2. Magyarország biztonságpolitikai céljairól	144
6.2.1. A függetlenség visszaszerzése és a biztonságpolitikai útkeresés	144
6.3. A magyar biztonságpolitika prioritásai	148
6.3.1. A NATO-politika	149
6.3.2. Az európai uniós politika	153
6.3.3. Regionális politika	158
6.3.4. Szomszédságpolitika és nemzetpolitika	161
6.3.5. A globális nyitás politikája	163
6.4. A magyar biztonságpolitika rendelkezésére álló erőforrásokról	163
6.4.1. Demográfiai helyzet	163
6.4.2. Gazdasági hatalom	164
6.4.3. Katonai képességek	168
6.4.4. Diplomáciai képesség	171
6.4.5. Modellérték	174
Ajánlott irodalom	174
Felhasznált források	174
Ellenőrző kérdések	176
7. A honvédelem rendszere – honvédelmi igazgatás	177
7.1. Fogalmi meghatározások	179
7.2. A hadügyi igazgatástól a honvédelmi igazgatásig	180
7.3. A honvédelem rendszere, annak kapcsolata a honvédelmi igazgatással	184
7.3.1. A nemzeti biztonság és a honvédelem összefüggései	184
7.3.2. A honvédelem rendszere	186
7.3.3. Nemzeti honvédelem és szövetségi garanciák	186
7.3.4. A honvédelem rendszerének kapcsolata a honvédelmi igazgatással	187
7.3.5. A honvédelmi igazgatás és a közigazgatás összefüggései	188
7.4. A honvédelmi igazgatás szervezetrendszere és szabályozási környezete	190
7.4.1. A honvédelmi igazgatás tartalma	190
7.4.2. Az Alaptörvény honvédelmet, fegyveres erőt és honvédelmi igazgatást érintő szabályozási területei	193
7.4.3. A honvédelmi kötelezettségek rendszere, a honvédelemben részt vevő szervek és szervezetek honvédelmi igazgatási feladatai	195
7.5. A honvédelmi kötelezettségek rendszere	195
7.5.1. A hadkötelezettség – tájékoztatási (adatszolgáltatási) kötelezettség	196
7.5.2. A hadkötelezettség – bejelentési (adatváltozás-jelentési) kötelezettség	196
7.5.3. A hadkötelezettség – megjelenési kötelezettség	196

7.5.4. A hadkötelezettség – katonai szolgálatteljesítési kötelezettség	197
7.5.5. A honvédelmi érdekű polgári védelmi kötelezettség	197
7.5.6. A honvédelmi munkakötelezettség	198
7.5.7. A vagyoni (gazdasági és anyagi) szolgáltatási kötelezettségek	198
7.5.8. A honvédelmi kötelezettségek és a meghagyás intézményrendszere	200
7.5.9. A katonai igazgatás feladatrendszere	200
7.6. A honvédelemben közreműködő szervek és azok honvédelmi igazgatási feladatai	201
7.7. A honvédelem irányításában és igazgatásában jog- és hatáskörrel rendelkező szervek honvédelmi igazgatási feladatai	202
7.7.1. A honvédelem központi irányítása	203
7.7.2. A honvédelem területi (vármegyei, fővárosi) szintű igazgatása	205
7.7.3. A honvédelem helyi (járási) szintű igazgatása	205
7.7.4. A honvédelem helyi (települési) szintű igazgatása	206
7.8. A honvédelmi igazgatás és a különleges jogrend kapcsolata	206
7.8.1. A kivételes hatalom	208
7.8.2. A különleges jogrendre és a kivételes hatalomra vonatkozó alkotmányos szabályok	209
Ajánlott irodalom	210
Ellenőrző kérdések	211
 8. A Magyar Honvédség	 213
8.1. A Magyar Honvédség törvényi meghatározása	214
8.2. A Magyar Honvédség feladatai	216
8.2.1. Fegyverhasználati joggal ellátandó feladatok	216
8.2.2. Fegyverhasználati jog nélkül ellátandó feladatok	217
8.2.3. Mindennapi (békeidőszaki) országvédelmi feladatok	218
8.2.4. A katasztrófák elleni védelem és a kárelhárítás feladatai	219
8.2.5. A szövetségi és nemzetközi szerződésből adódó feladatok	219
8.3. A Magyar Honvédség szervezeti felépítése	225
8.4. A Magyar Honvédség irányításának és vezetésének kérdései	226
8.4.1. A honvédelemért felelős miniszter	228
8.4.2. A honvédségi szervezetek vezetése	228
8.5. A Magyar Honvédség haderőfejlesztési programja	229
Felhasznált irodalom	231
Ajánlott irodalom	232
Ellenőrző kérdések	232
 9. A Magyar Honvédség szárazföldi és légierői	 235
9.1. A Magyar Honvédség szárazföldi erői	235
9.1.1. A szárazföldi csapatok fegyvernemei, fegyverzete, harci lehetőségei	235
9.1.2. A szárazföldi csapatok szakcsapatai, fegyverzete, harci lehetőségei	239
9.2. A Magyar Honvédség légierője	242
9.2.1. A légierő alapvető képességei	242
9.2.2. A Magyar Honvédség légierőjének képességei	246
Ajánlott irodalom	248
Ellenőrző kérdések	248

10. A fegyveres összeütközések joga	249
10.1. Alapelvek	250
10.1.1. A katonai szükségesség elve	250
10.1.2. Az arányosság elve	250
10.1.3. Az emberiesség elve	250
10.1.4. A megkülönböztetés elve	251
10.2. Személyek	251
10.2.1. Harcosok	251
10.2.2. A tömeges felkelés tagjai	251
10.2.3. Kémek	251
10.2.4. Zsoldosok	252
10.2.5. Katonai magánvállalatok tagjai	252
10.2.6. A fegyveres erőket kísérő személyek	252
10.2.7. Egészségügyi személyzet	252
10.2.8. Haditudósítók és újságírók	253
10.2.9. Egyházi személyek	253
10.2.10. Polgári lakosság	253
10.2.11. Hadifoglyok	254
10.2.12. Sebesültek, betegek és hajótöröttek	254
10.3. Katonai célpontok	255
10.4. Védett objektumok	255
10.5. Az ellenséges megszállás joga	255
10.6. A katonák és parancsnokaik felelőssége	256
Ajánlott irodalom	256
Ellenőrző kérdések	257
 11. A radikalizmus és a vallási szélsőségesség hatása a biztonságra	259
11.1. A fogalmi tisztázás nehézségei a vallási szélsőségesség megértésénél	259
11.2. Az egyház és a vallás fogalmának elválasztása	259
11.3. A vallási szélsőségektől az erőszakos és radikális vallási megnyilvánulásokig	261
Felhasznált irodalom	265
Ellenőrző kérdések	268

VÁKÁT OLDAL

1. Nemzet és honvédelem

1.1. Nemzet és honvédelem kapcsolata a magyar történelemben

Az Alaptörvény *Nemzeti hitvallás* című bevezető fejezetében nemzeti büszkeséggel emlékezik a honvédelmi harcok évszázadaira: „Büszkéek vagyunk az országunk megmaradásáért, szabadságáért és függetlenségéért küzdő őseinkre.” Az alábbiakban a nemzet és honvédelem kapcsolatának alakulását, összefüggését tekintjük át a honfoglalástól napjainkig.

A honfoglalást megelőzően, a 9. században a Kárpát-medence közvetlen szomszédságába, Etelközbe érkező és ott letelepedő magyarság a nyugat-európai népektől eltérően alapvetően nem földműveléssel, hanem nomád állattartással foglalkozott. Az egész közösség az állatokkal együtt vándorolt, az állatállomány és a zöld vegetáció követése érdekében könnyen mozgatható sátrakban laktak. Mindig ingóságokkal együtt vándoroltak, tehát nem volt egyetlen olyan földrajzi hely sem, ahol tartósan biztonságban érezhették volna magukat: vagy a legelőváltó állattenyésztés, vagy az évszakok váltakozása, vagy más nomád népek támadásai miatt. Ez is mutatja, hogy *a magyarság életmódja szorosan összefüggött a „honvédelemmel”, a katonai mesterséggel, amelyet minden férfinak kötelessége volt a lehető leghatékonyabban művelni, hiszen ez volt a garanciája fennmaradásuknak.*

A korabeli magyar társadalom legkisebb egységét a nagycsalád jelentette. A nomád nagyállattartás érdekében nagyobb közösség jött létre: a nemzetség. A nemzetség eredetileg vérrokonokból álló társadalmi alakulat volt, valakinek a leszármazottait jelentette. A nagycsaládok alkották, de szinte egybemosta azokat. A nemzetségnél is nagyobb közösség volt a törzs, amelyet a szállás- és legelőhely közös megszerzésének és megvédésének feladata hívott életre. A törzs tehát tekinthető politikai és katonai alakulatként is. Közös tulajdonában állt a legelőterület és az állatállomány.

A honfoglaló magyarság hadművészete a lovasnomád népek hadművészetének felelt meg. Ennek fő jellemzői a gyorsaság, a fegyelmezettség, a távolharcra alkalmas fegyverek hatékony alkalmazása és természetesen a kiváló lovaglótudás, a lovascsoporthoz tartozók összeszokott, jól begyakorlott manőverei voltak. Fő fegyvernemük a lovasság – ezen belül is a könnyűlovasság –, elsődleges fegyverük pedig az úgynevezett összetett íj volt.

A hét magyar törzs (Nyék, Megyer, Kürtgyarmat, Tarján, Jenő, Kér, Keszi) törzsszövetségben egyesült, amely politikai alakulat volt. Ehhez csatlakozott egy nyolcadik törzs, a kabar, amely a pusztai nomád hagyományoknak megfelelően a katonai segédnépet adta. A törzsszövetség tagjai között fiktív vérrokoni kapcsolat állt fenn, amelyet a vérszerződéssel pecsételtek meg, ez egyézersmind politikai szövetséget is jelentett. Jelentős katonai erővel rendelkeztek, a történetírók szerint a magyarok fejedelme mintegy 20 000 harccsal vonult hadba. 895-ben a magyarság mintegy 250 000 főt számlált.

A honfoglalást megelőző időszakban tehát a magyar harcosok elsősorban a törzsszövetségért, azon belül is szálláshelyük és rokonságuk megvédése érdekében szálltak harcba. Ez jelentette akkor a *hazát*, amelyet megvédeni minden férfinak kötelessége volt. Úgynevezett „kalandozó hadjárataik” folyamatosak voltak, és több célt is szolgáltak. Egyrészt portyázásoknak, rajtaütéseknek tekinthetők ezek a műveletek, amelyek zsákmányt, rabszolgákat jelentettek. De felfoghatók ezek a kalandozó hadjáratok erőszakos felderítő műveleteknek, a szomszédos népek folyamatos zaklatásának, gyengítésének, azaz preventív támadásoknak is, amelyek a saját biztonságot, a „honvédelmet” szolgálták. Ugyanez igaz a honfoglalást követően nyugati irányban 950-ig,

illetve déli irányban 970-ig folytatott kalandozó hadjáratokra is. E hadjáratok jelentős hatást gyakoroltak a magyar társadalom és kialakuló államszervezet fejlődésére, és hosszú időn át megakadályozták, hogy támadás érje az országot.

895 és 900 között lezárult a Kárpát-medencében a magyar nép honfoglalása, amelynek fő kiváltó oka az volt, hogy a magyar szállásterület biztonságát többé már nem lehetett az Etelközben garantálni, hiszen az eurázsiai népvándorlás következtében egy másik nomád nép, a besenyők veszélyeztették. Egyetlen földrajzi irány maradt: a jól védhető Kárpátok medencéjébe áttelepülni, amelynek viszonyait az azt megelőző évtizedekben folyamatosan felderítették. A honfoglalás eredményét végül a támadó bajorok felett aratott 907-es pozsonyi győzelem erősítette meg. A korabeli magyar haderő – amely jól képzett és vezetett, valamint fegyelmezett volt, és amellyel vezérei remekül manővereztek – képes volt védelmi háborúban is vereséget mérni a túlerőben lévő, jól felszerelt, a kor legfejlettebb harceljárásával rendelkező lovagi seregekre. A Pozsonynál kivívott győzelem a magyar törzsszövetség uralmát erősítette meg a Kárpát-medence felett, egyszersmind bizonyította, hogy képes garantálni a magyar szállásterület, a magyar haza biztonságát és védelmét.

Az államalapítás következményeként a Kárpát-medence területének védelme egybeforr a haza védelmével, a honvédelemmel. Géza fejedelem (971–997) és I. István (997–, 1000–1038) király az államszervezés során új, a nyugatihoz hasonló fegyveres erőt szervezett. A hagyományos könnyűlovasság kezdett nehézlovassággá alakulni. *Az István korabeli haderőreform legnagyobb vívmánya a vármegyéken és várispánságokon alapuló szilárd hadszervezet kialakítása volt, amely egészen a tatárjárásig megvédte az országot a külső támadásokkal szemben,* és számtalan sikeres hódító és országvédő hadjárat bázisául szolgált. *Magyarország István-kori hadereje három csoportból állt:*

- az első csoportot képviselték a nyugati *lovagok*, akiket saját kíséretük vett körül;
- a második csoportot a fegyveres szabadok alkották, az úgynevezett *vitézek*;
- a harmadik csoportot pedig a szabadságukat vesztett vagy éppen lesüllyedő elemek tették ki, akik a kialakuló várszervezet keretében a katonáskodó (és termelő) feladatok ellátására kényszerültek.

A 11–12. században már nemcsak a királynak voltak nagy kiterjedésű birtokai, hanem egyre nagyobb mértékben a feudális uraknak is. E birtokok igazgatása, védelme fegyveres erőt igényelt. A nagybirtokosok a saját harcosok kiállításával erejüket, hatalmukat, tekintélyüket növelték, de a király iránti kötelességüket is teljesítették, mert birtokaikat általában katonai érdemeik fejében és fegyveresek kiállítása céljából kapták. A földesúri magánhadseregek a 12. század elején már jelentős erejűek voltak, de a király csak korlátozott mértékben vehette ezeket igénybe.

A középkorban a magyarság identitása, a nemzet és a hazaszeretet alapvetően két forrásból táplálkozott. Az egyik egy rendi tudat volt, amely a magyar nemességet, a nemesi nemzetet jelentette, éles etnikai vagy nyelvi-kulturális megkülönböztetés nélkül. Rendi jellegéből kifolyólag a jobbság ennek nem volt része. A magyar identitás másik középkori forrása bizonyos értelemben az előző ellenkezője volt. Teljes nyitottsággal bírt a társadalmi vertikumot tekintve, vagyis minden magyarul beszélőt vagy a magyar eredetű, etnikumot vállaló embert egy közösségbe gyűjtött, a magyar jobbságot éppúgy, mint a magyar nemest. Etnikai értelemben viszont zárt volt.

Az államalapítástól a tatárjárásig terjedő időszakban nem a védekező háborúk voltak többségben. Századonként alig néhány olyan próbálkozást kellett a magyar határvédelemnek, illetve haderőnek elhárítania, amelyet az ország függetlenségének felszámolására indítottak. A magyar haderő helytállt ellenfeleivel szemben, és ennek köszönhetően nemcsak a haza védelmét,

az ország területi épségét biztosította, hanem a magyar királyok hódító politikájának is – első sorban a Balkán-félsziget irányába – ütőképes eszköze lehetett.

A 12. század végén és a 13. század első évtizedeiben olyan társadalmi változások következtek be Magyarországon, amelyek nem kedveztek a korábbi hadszervezési rendszernek, jelentősen gyengítették a királyi hatalom katonai erejét. A királyi birtokok egyre gyorsuló mértékben főként világi előkelők tulajdonába kerültek. A folyamat kezdetén a királyi birtokadományozások még elsősorban katonai szolgálat feltételéhez kötöttek, később már ahhoz sem. Így a 13. század első évtizedeiben számottevően csökkent a királyi haderő létszáma: a várnép tömegei magánföldesúri függésbe kerültek, a szegény szabadok lesüllyedésükkel elvesztették katonáskodási kötelezettségüket. Ugyanakkor az eddig katonáskodó rétegek alkalmazását is korlátozták, főként külföldi hadjáratok esetén. A haza védelmére azonban minden fegyverforgatónak kötelessége volt táborba szállni. Kialakult a *nemesség általános felkelésének intézménye*, amely az ország elleni külső támadás bekövetkeztekor volt kötelező érvényű.

II. András uralkodása (1205–1235) alatt – elsősorban a királyi birtokadományoknak köszönhetően – megerősödtek a világi előkelők. Megkezdődött, majd a tatárjárás után nagy lendületet vett a nagybirtokosok várépítése. II. András volt az első magyar uralkodó, aki várat adományozott világi előkelőnek. A földesúri (bárai) *magánhadseregekben* a familiárisok szolgáltak, akik uruknak elsősorban katonai szolgálattal tartoztak. II. András uralkodásának idejére tehető a lassan kialakuló magyarországi városok polgárainak katonai szolgálatra kötelezése is.

Az 1241–42-ben bekövetkezett mongol támadás – „a tatárjárás” – pusztításának mértéke minden korábbi külső támadását felülmúlta – országos átlagban a lakosság 15–20%-a pusztult el –, ami arra kényszerítette IV. Bélát (1235–1270), hogy egy várható újabb támadással szemben mihamarabb biztosítsa az ország védelmét, és kezdjen hozzá az újjáépítéshez. A király új védelmi intézkedései közé tartozott a páncélos lovagok arányának növelése, valamint a kővárak építésének szorgalmazása is, ami a magánkézben lévő birtokok növelése nélkül elképzelhetetlen lett volna.

A IV. Béla uralkodásának második felétől a 14. század végéig terjedő időszakot alapvetően a nagyarányú külső támadásoktól mentes, virágzó, elsősorban a külső hódításokra koncentráló időszaknak tekinthetjük. Az ország és a központi királyi hatalom erejét legfeljebb belháborúk gyengítették, a kívülről jövő támadások, kisebb betörések nagy veszélyeket nem rejtettek magukban, azok viszonylag könnyen elháríthatónak bizonyultak. Azonban a későbbi évszázadok történetét meghatározó fő veszedelem, a török megjelenése már a 14. században bekövetkezett.

A korszak magyar hadszervezete alapvetően a nemesi bandériumokra és a zsoldosokra épült. A bandériális hadrendszer szokásjogszerűen alakult ki. A királyok szívesen vették, hogy a köz-nemesek nem közvetlenül az ő zászlójuk alatt vonultak hadba, hanem mint familiárisok a főurak bandériumaiban harcoltak. Főleg I. (Nagy) Lajos (1340–1380) kényszerült arra, hogy az országától távol eső régiókba vezetett hadjáratokra, hadereje létszámának fokozására és minőségi elemének gyarapítására zsoldosokat fogadjon. A zsoldosok ugyanis megfelelő fizetség esetén fegyelmezett, jól képzett harcosokat jelentettek, akik életvitelszerűen katonáskodtak, szemben a „nem hivatásos”, azaz csak egy-egy hadjárat idejére fegyvert öltő birtokosokkal. Anjou uralkodóink idején jelentek meg Európában a magyar zsoldosok is (például Toldi Miklós).

Luxemburgi Zsigmond uralkodása idején (1387–1437) az egyre veszélyesebbé váló törökök elleni hatásos védelem érdekében mélyreható katonai reform bevezetésére volt szükség. Ezért létrehozták a *telekkatonaság* századokig fennálló intézményét. A jelentős részben jobbágyokból álló, katonai előképzettséggel nem rendelkező telekkatonaságot azonban a gyakorlatban nehezen lehetett összegyűjteni. A török elleni védelemben a telekkatonaságnál hatásosabbnak bizonyult az első *végvár vonal* kiépítése. Zsigmond a határszéli várakat megszerezte tulajdonosaiktól,

és a védelmüket királyi vagy báni csapatokra bízta. A legfontosabb lépésének Nándorfehérvár megszerzése bizonyult, ez lett a déli végvárrendszer központja. A nagyobb várak közti összeköttetést kisebb erősségek biztosították. Ez a déli végvárrendszer kisebb módosításokkal egészen 1521-ig fennállt, és döntő szerepe volt a török támadások elhárításában. A 15. század első felében erősödött a gyalogság, amelynek nagy része külföldi zsoldosokból állt. A pikával, később puskával is felszerelt gyalogság főként a védelemben és a várharcokban jutott szerephez. Zsigmond uralkodása alatt kezdték el Magyarországon is alkalmazni a tűzfegyvereket. Az ágyúkat leginkább a városok állították elő és birtokolták.

A 15. századi magyar honvédelem legragyogóbb fegyverténye a nándorfehérvári diadal volt 1456-ban. Hunyadi János hadvezéri tevékenységével biztosította és megszilárdította a Zsigmond-kor legfontosabb katonai örökségét: a magyar határvédelmi szervezetet. A nándorfehérvári diadal minden előzetes várakozást felülmúló haditettnek, a feudális Magyarország legnagyobb honvédelmi sikerének bizonyult. A győzelem hatására további 70 évig nagyobb török támadás nem fenyegette az ország területét.

Hunyadi Mátyás (1458–1490) kiváló szervező és hadvezér volt. Uralkodása alatt a középkori magyar hadművészet elérte fejlődésének csúcspontját. Hódításait csak az ország erőinek nagyfokú igénybevétele tette lehetővé, emiatt azok nem maradtak tartósak. Felismerte, hogy hadserege a török elleni harcokban csak az aktív védelemre, nyugati ellenségeivel szemben viszont már a korlátozott célú támadásokra is alkalmas. Úgy vélte, a török belátható időn belül nem tud döntő támadást indítani Magyarország ellen, és a déli határ ideiglenes biztonsága lehetővé teszi az Ausztria és Csehország ellen irányuló hódító hadjáratokat. E tervek mögött az a felismerés rejlik, hogy előbb vagy utóbb szembe kell nézni a túlerőben lévő Oszmán Birodalom hódító kísérleteivel, és ezek elhárítására Magyarország egyedül aligha képes, ezért hódító háborúkkal kell megerősíteni. E tervek azonban irreálisnak bizonyultak, Magyarország gazdasági és katonai erőforrásai nem voltak elégségesek a hódító szándékok realizálására, és végül kimerítették az országot.

A Magyar Királyság és az Oszmán Birodalom Mátyás uralkodásának végétől több évtizeden keresztül alapjában véve békében élt egymással. 1521-ben azonban a megerősödött birodalom aktív katonai tevékenységbe kezdett: elfoglalta Nándorfehérvárat, ami a magyar végvárrendszert rendítette meg, majd a szultán vezetésével a török haderő nagyméretű támadást hajtott végre, amely az 1526-os mohácsi csatához vezetett. A vereség a középkori magyar állam bukását is jelentette, és megszűnt az önálló magyar haderő. A központi királyi hatalom meggyengülésével párhuzamosan gyengült a magyar honvédelem ereje is, ami tragikus módon egybeesett a külpolitikai tényezők kedvezőtlenre fordulásával, nevezetesen az Oszmán Birodalom katonai, politikai és gazdasági virágkorának beköszöntével.

Magyarország három részre szakadásának időszakában értelemszerűen nem létezett önálló magyar honvédelem. A Szent István-i állam korábbi területe két nagyhatalom ütközőzónájává vált, és az itt létrejött magyar államalakulatok (Magyar Királyság, Erdélyi Fejedelemség) csakis ezek vazallus, alávetett tartományaiként működhettek. Ennek ellenére mind a török elleni végvári harcokban, mind Erdély külpolitikai útkereséseiben, a Habsburg udvar elleni rendi felkelésekben és a későbbi felszabadító háborúkban magyarok tízezreit találjuk, akik a Kárpát-medencéért mint hazájukért harcoltak, igyekeztek azt a fenyegetőbbnek tartott nagyhatalommal szemben védelmezni, így ebben az időszakban is beszélhetünk sajátosan magyar honvédelemről. A főúri udvarokban a katonai nevelés három pillére a hagyománytiszteltet és erkölcsös életmód, a fegyelem és engedelmesség, a hűség és istenfélelem volt.

Az első magyar hadtudományi író: Zrínyi Miklós (1620–1664)

Ebben az időszakban, valamint a későbbi korokra kifejtett hatása alapján is kiemelkedő jelentőségűnek tekinthetjük Zrínyi Miklós horvát bán politikai, katonai vezetői, irodalmi, valamint hadtudományi írói tevékenységét. Az 1663-ban újabb jelentős sikereket (Érsekújvár elfoglalása) elérő szultáni haderővel szembeni fellépés kapcsán komoly egyetértés alakult ki a Magyar Királyságban Zrínyi fővezéri kinevezéséről. A már 1661-ben török területen stratégiai jelentőségű erősséget, Zrínyi-Újvárat felépítő hadvezér 1664 elején látványos téli támadással igazolta a bizalmat: mélyen behatolt a Dráva menti hódoltságba, visszavett több somogyi erősséget, majd Pécs körülfárása után felégette az eszéki Dráva-hidat, és ezzel egy időre elvágta a Balkán és a Dunántúl közti utánpótlási lehetőséget. A villámgyorsan végrehajtott hadjárat Európa-szerte óriási törökellenes lelkesedést keltett. A császári udvar habozása azonban végül Zrínyi-Újvár elestéhez vezetett, és a törökök felett 1664. augusztus 1-jén aratott szentgotthárdi győzelmet sem sikerült megfelelően kiaknáznia. A török kiűzésének hosszú időre való elodázása kiábrándította az európai közvéleményt és a magyar rendeket, ráadásul 1664 novemberében maga Zrínyi is vadászbaleset áldozata lett.

A reformkorban átalakult a nemzet és a hazaszeretet fogalma. Megjelent a *politikai nemzet*, amelynek tagja volt az ország minden állampolgára, rendi, vagyoni, társadalmi, vallási vagy etnikai különbségekre való tekintet nélkül. Erre az identitásra épült a reformkor, a forradalom, a szabadságharc, a passzív ellenállás, a kiegyezés és a dualizmus, és lényegében ezért volt képes egyben tartani az amúgy természetes módon sokféle magyar társadalmat. A kiegyezéstől az első világháborúig terjedő időszak alapvetően békés volt, legalábbis a magyar országterületet az Osztrák–Magyar Monarchiában nem fenyegette külső támadás veszélye. Ez az időszak elsősorban abban a tekintetben jelentős, hogy ismét létrejött az önálló magyar honvédelem alapjainak tekinthető magyar haderő, és megkezdődött annak fejlesztése.

A magyar nemzeti tisztképzés megindulása

Közel egy évszázados politikai csatározások eredményeként, a reformkori előzményekre támaszkodva a kiegyezés után jöhetett létre a magyar nyelvű tisztképzés. Az 1808. évi országgyűlésen I. Ferenc (1792–1835) hozzájárult egy tisztképző akadémia felállításához, felesége – Mária Ludovika – pedig a magyar rendektől kapott koronázási ajándékának egy részét is felajánlotta ennek megvalósítására. Később a királynő abba is beleegyezett, hogy a felállítandó intézményt Ludoviceának nevezzék el. Az 1808. évi VII. tc. kimondta, hogy az ország védelmi ügye nemcsak a jelen, hanem a jövő korok feladata is, ezért fiaiknak és utódaiknak nemcsak erővel, hanem tudománnyal is tudniuk kell a hazáért harcolni. A magyar nemzeti tisztképzés tényleges megindulását az 1867. évi kiegyezés tette lehetővé. A képzés 1872-től indult meg, és egészen a második világháború végéig ez az intézmény volt a magyar tisztképzés emblematisztikus fellegvára.

Az első világháború alatt önálló magyar honvédelemről nem beszélhetünk. A Monarchiát elsősorban balkáni terjeszkedési tervei sodorták bele a háborúba, amelynek előrehaladtával egyre inkább magának a Birodalomnak a léte forgott kockán, és a nemzetiségi mozgalmak a magyar állam kereteit is feszegették, területi integritását veszélyeztették. Ilyen értelemben a Monarchia által megvívott hadműveleteket nevezhetjük „honvédelminek”, de a magyar országterület

közvetlen védelmére csak néhány esetben került sor (például 1914/15 tele – a Kárpátok védelme; 1916 – Erdély). Az összeomlás pillanatáig a magyar haza védelme sikeresnek bizonyult.

Az első világháborút követő összeomlásban, a háborúellenes közfelfogás elterjedése időszakában a haza védelmének gondolata háttérbe szorult. Az őszirozsás forradalom nem volt képes sem a belső problémák megoldására, sem az idegen beözönlés feltartóztatására, ez okozta a bukását. A Tanácsköztársaság kezdeti népszerűségét éppen a haza védelme gondolatának, az imperialisták (a társadalom többsége számára az idegen hadseregek) elleni védelmi háború meghirdetésének köszönhette. Összességében megállapítható, hogy a Tanácsköztársaság Vörös Hadseregének vereségét nem a haderőszervezés elhibázott volta, a hadsereg rossz vezetése eredményezte. Az ellenséges hadseregek túlereje és a nemzetközi helyzet kedvezőtlen alakulása mellett a vereség előidézésében nagy szerepe volt a rendelkezésre álló ország rész hadigazdasága gyenge teljesítőképességének, valamint a társadalom különböző rétegei eltérő politikai céljainak. A Tanácsköztársaság bukása onnantól datálódik, amikor a sikeres északi hadjárat (1919. május 30. – június 10.) visszafoglalt felvidéki területek kiürítése megkezdődött (június 30.), mert ekkor veszítette el a katonák többsége az addig a Vörös Hadsereg által megvalósítani látszott eredményes honvédelemben vetett hitét. Ennek ellenére a Tanácsköztársaság honvédelmi szervezőmunkája a magyarországi haderőreformok sorában fontos helyet foglal el. Ilyen rövid idő alatt, egy négy évig tartó kimerítő háború után hihetetlen módon voltak képesek az ország erőforrásait mozgósítva olyan haderőt felállítani – és azt a haza védelme érdekében sikeresen működtetni –, amely végül csak komoly nemzetközi összefogással vált legyőzhetővé.

A két világháború között a haza védelmének gondolata nemcsak az esetleges idegen, elsősorban a kisantantállamok részéről fenyegető támadás elhárítását jelentette, hanem a trianoni békediktátum igazságtalanságai miatt egybeforrott az elszakított területek visszaszerzésének gondolatával. A revíziós gondolat Trianon egyenes következménye volt, és ez olyan kényszerpályára taszította Magyarországot, amelynek végén a térségbe behatoló Harmadik Birodalom szövetségi rendszerében találta magát. A revíziós sikereket támogató nemzetiszocialista Németország az „oszd meg és uralkodj” ősi elvének alkalmazásával hatolt be a Duna-medencébe, és a magyar politikai és katonai elit nagy része elhitte, hogy Németország Magyarország őszinte szövetségese, tehát a vele való együtt menetelés Magyarország érdeke is egyben. Súlyos árat kellett fizetnünk ezért a tévedésért.

A Horthy-korszakban a nemzet fogalma ismét átalakult: a *politikai nemzet* már nem volt működőképes, hiszen Trianon után az etnikai magyarság jelentős része más államok polgárává vált, a Kárpát-medence nemzetiségei pedig a nemzeti ébredésük és az önálló államiságuk útjára lépve hallani sem akartak sem a Szent Korona fennhatóságáról, sem a politikai nemzetről. A két világháború közötti magyar elit azt a célt tűzte maga elé, hogy legalább az etnikai egységet helyreállítja, vagyis a magyarlakta területek visszaszerzésével létrehoz egy modern magyar nemzetállamot. A korszakban a haderőn kívül is igyekeztek minél szélesebb körben növelni a kiképzettek létszámát. Az első ilyen kezdeményezés a Magyar Országos Véderő Egyesület keretében létrehozott lövészegyletek rendszere volt. A szakmai munkát itt is hivatásos tisztek vezették. Az ifjúság honvédelmi nevelését, képzését is komoly feladatnak tekintették, ezért hozták létre az úgynevezett leveinteintézményt, amelynek vezető szervei 1923-ban álltak föl. A képzés élén az Országos Testnevelési Tanács III. szakosztálya állt. A szakmai munkáért a katonai kerületenként alkalmazott testnevelési felügyelő, illetve a megyei és járási testnevelési vezetők feleltek. Ezek mind „rejtett” (azaz hivatalosan nem katonaként alkalmazott) tisztek voltak, míg a leveinteoktatók tartalékos tisztek, illetve altisztek. Az ifjúság az első időszakban kivonta magát

ebből a képzési formából, de rövid időn belül már aktív élet folyt a levanteintézményen belül. Az 1939. évi honvédelmi törvény pedig már deklarálta a honvédelmi kötelezettségek közé sorolta a levantekötelezettséget. 1944-ben kiterjesztették a kötelező katonai szolgálatot a levantékre is, akik elsősorban a védelmi munkálatokban segédkeztek, majd együtt harcoltak a honvédséggel.

Magyarország a második világháború végére hadművelleti területté változott, amelyen a korszak két nagyhatalma vívta meg egymással a maga élet-halál harcát. Önálló magyar honvédelemről tehát ebben az időszakban sem beszélhetünk (ennek elsődleges oka a német megszállás volt), mint ahogyan a szovjetek általi felszabadulás vagy megszállás kérdése is más-más nézőpontokból vitatható. Azokon a területeken, amelyeket nem, vagy csak kevésbé érintettek a Vörös Hadsereg katonái által elkövetett atrocitások, megélhették a szovjet hadsereg átvonulását egyfajta felszabadulásként, hiszen a háború borzalmai alól valóban felszabadultak, és reménykedhettek egy új világ felépítésében. Azoknak lehetett a Vörös Hadsereg megjelenése igazi felszabadulás, akiknek a német hadsereg vagy a nyilas kormány hatóságainak jelenléte közvetlen életveszélyt jelentett: elsősorban a budapesti gettó megmaradt zsidóságára, a cigányságra, a munkaszolgálatos alakulatokban szolgálókra, a baloldaliakra vagy a katonaszökevényekre kell gondolnunk. Az ország lakosságának azon része, amely közvetlenül tapasztalta meg a Vörös Hadsereg átvonulását és atrocitásait, kevésbé tekinthette ezt felszabadulásnak, mint inkább egy megszálló hadsereg katonái által elkövetett önkényeskedéseknek.

Az 1944. október 15-i elvetélt kiugrási kísérlet és az Ideiglenes Nemzeti Kormány megalakulása után a magyar tisztikar előtt három választási lehetőség állt: tovább harcolni a szovjetek ellen; vagy hajlani a Vörös Hadsereghez átment magyar tábornokok felhívásaira és átállni, azaz szembefordulni a németekkel; vagy elhagyni a honvédséget és bujkálva, katonaszökevényként bevárni a háború végét. A tisztikar tagjainak döntő többsége az első megoldást választotta, elsősorban nem ideológiai megfontolások alapján. A kormányzó nyilvánosságra hozott (valójában erőszakkal kikényszerített) döntése, amely szerint hatalmát átadta Szálasi Ferencnek, számukra a jogfolytonosságot jelentette. Úgy vélték, ennek következtében a harc folytatása a kötelességük, a korábbi és az Új Legfelsőbb Hadúrra letett esküjükhöz híven. A tisztek egy kisebb csoportjának az volt a meggyőződése, hogy a Horthyra tett esküjük a kormányzó törvénytelen eltávolítása következtében arra kötelezi őket, hogy a Vörös Hadsereg oldalán vegyenek részt a háborúban a németek és a velük harcoló magyar csapatok ellen. Ezen tisztek száma a háború előrehaladtával egyre nőtt. A honvédség tisztikarának harmadik csoportja a bujkálást választotta, vállalva ezzel elfogatásuk esetén a halálos ítéletet. Nem kívántak a korábbi ellenséggel cimborálni, de az új hatalmat sem voltak hajlandók szolgálni, szintén esküjükre hivatkozva. A tisztek példaadása hatott a legénységre is. Mivel a tisztek töredéke állt csak át nyíltan a szovjetekhez, a legénység sem tette ezt. A háború előrehaladtával és ezzel együtt a vereség egyre bizonyosabbá válása következtében gyakoribbá vált, hogy kivonták magukat a harcból, hazamentek, vagy egységükkel a front mögött csellengtek. Mindezen tényezők figyelembe veendőek, amikor a második világháború utolsó időszakában a haza védelmének kérdését vizsgáljuk.

A kommunizmus időszakában a nemzet és a haza fogalma ismét változott, erőteljes torzuláson esett át. A magyar identitás egyedüli alapjának a népi identitást tették meg, és minden nemzeti hovatartozást üldöztek. Ezt az identitást igyekeztek egy internacionalista közösségtudatba belefojtani. A nemzettudatot kompromittálták, lényegében azonosították a nácizmussal és a fasiszmussal. A Rákosi-korszakban is nagy hangsúlyt helyeztek az ifjúság honvédelmi nevelésére: a Magyar Önkéntes Honvédelmi Szövetség keretében szakkörök, tanfolyamok és tanulócsoportok szervezésével adták át az általános katonai és szakmai ismereteket a bevonulás előtt álló fiataloknak,

sportcsapatokat, valamint harci tőrakat és tömegversenyeket szerveztek. Sportklubokat hoztak létre a lövész-, a motorkerékpáros, a modellező, a rádiós, a vitorlázó- és motorosrepülők, az ejtőernyős, a lovas- és a különböző vízi sportok legrátermettebb képviselői számára, akik a minősített versenyzői utánpótlást biztosították.

Az 1956-os forradalom és szabadságharc, a haza védelme az idegen támadás ellen a fennálló erőviszonyok miatt eleve kudarcra volt ítélve. Az emberek azonban a Rákosi-korszak önkénye miatti elkeseredésükben nem foglalkoztak a szovjet túlerővel, nem mérlegeltek, csak cselekedtek. Különösen igaz ez a forradalmi ifjúságra. Egyesek, talán maga Nagy Imre is, úgy gondolták, a kommunizmus megreformálható, és ennek a gondolatnak megnyerhető a Szovjetunió politikai vezetése, létrejöhet tárgyalásos megegyezés. Elképzeléseikben azonban csalódniuk kellett. A felkelők közül sokan reménykedtek a nyugati világ segítségében, még a második szovjet támadás (1956. november 4.) megindulása után is. Ez azonban elmaradt, így a forradalom fegyveres ereje: a pesti srácok, az egyszerű felkelők, az átállt katonák és rendőrök nem fejtették ki valódi, sikeres ellenállást a szovjet csapatokkal szemben. Harcukban, a frissen létrejött szabad Magyarország védelmében egyedül maradtak, áldozatuk csak 33 év elteltével bizonyult nem hiábavalónak, amikor a frissen létrejött demokratikus Magyarország 1956 vívmányait is előképének tekintette. Ezzel zárult a 20. században a magyar haza védelmének története.

A magyar honvédelem a Kádár-korszakban (1956–1989) egyfelől a Varsói Szerződés tagállamaként meglévő kötelezettségek teljesítését jelentette. A Magyar Néphadsereg fő feladatául a Magyar Népköztársaság területének, függetlenségének, „szocialista társadalmi rendjének”, ill. békéjének külső támadással szembeni megvédelmezését határozták meg. Emellett belső funkciót is ellátott, mint a népgazdasági feladatokban való közreműködés vagy az ifjúság nevelésében való részvétel. A honvédelmet az egész társadalom ügyének, a haza fegyveres szolgálatát pedig megtisztelő kötelességnek tekintették. Az ifjúság honvédelmi nevelésének másik intézménye a korszakban a Magyar Honvédelmi Szövetség (MHSZ) volt, amelynek klubjaiban politikai propagandatevékenység mellett általános és szakmai honvédelmi oktatás, valamint minőségi és tömegsport gyakorlása egyaránt folyt.

A rendszerváltás után 1990-ben megalakuló Magyar Honvédség legfőbb feladata Magyarország függetlenségének, területének, légtérének, lakosságának és anyagi javainak külső támadással szembeni fegyveres védelme. Ezeket a szövetségi és nemzetközi szerződésből eredő egyéb katonai kötelezettségek – különösen a kollektív védelmi, békefenntartó és humanitárius feladatok – teljesítése egészíti ki. Magyarország 1999-ben csatlakozott az Észak-atlanti Szerződés Szervezetéhez, más néven a NATO-hoz, és 2004-ben az Európai Unióhoz. A Magyar Honvédség katonái jelenleg részt vesznek a koszovói NATO-misszióban, a boszniai, a grúziai, a mali és a szomáliai EU-missziókban, a ciprusi, a libanoni, a nyugat-szaharai, a közép-afrikai köztársaságbeli ENSZ-missziókban, valamint az iraki nemzetközi koalícióban. Külföldi katonai szerepvállalásai közül Magyarország a legnagyobb létszámmal NATO-vezetésű missziókban vesz részt. A külföldön szolgáló magyar katonák több mint fele az elsődlegesen magyar biztonságpolitikai érdekszférába tartozó balkáni országokban állomásozik NATO- és EU-vezetésű műveletek keretében. A Magyar Honvédség oroszánrészről vállalt a 2015-ös migrációs válság során a déli határszakasz védelmében, a biztonsági határzár kiépítésében és őrzésében.

1.2. Nemzeti jelképeink

1.2.1. A Szent Korona és a koronázási jelvények

A korona latin szó, jelentése koszorú, virágfüzér, amelyet ünnepeken viseltek, de kitüntetésképpen is adományoztak. A Római Birodalom időszakában vált fokozatosan a hatalom jelképévé, majd a középkorban a zárt korona jelezte a szuverén földi hatalmat.

A magyar Szent Korona Európa egyik legrégebben használt és mai napig épségben megmaradt beavató koronája. A hozzá kapcsolódó hagyományokkal és jogokkal foglalkozó Szent Korona-tan szerint a magyar alkotmányosság alapját jelentette az Anjou-kor végétől egészen a második világháború végéig. A tan szerint az ország alaptörvényének és jogrendszerének végső forrása a Szent Korona, és mint jogi személy a Magyar Államnak felel meg. A történelmi hagyomány szerint 1038. augusztus 15-én, Nagyboldogasszony napján, I. István magyar király (1000–1038) a Szent Korona képében följánlotta Magyarországot Szűz Máriának. Ezzel a hagyománnyal elkezdődött az a történelmi folyamat, amelynek során a Magyar Királyság koronázási ékszeréből a magyar államiság jelképévé vált.

A legenda szerint a koronát II. Szilveszter pápa küldte Asztrik érsek révén I. Istvánnak koronázására. A valóságban a magyar Szent Koronát III. Béla uralkodása idején (1172–1196) állították össze két fő részből: az úgynevezett görög koronából és a latin koronából. A tetején lévő keresztet a 16. században illesztették rá. A kereszt elferdülését minden bizonnyal egy 17. századi sérülés okozta, amely úgy keletkezhetett, hogy a koronaékszereket tartalmazó vasláda fedelét azelőtt csukták le, hogy benne a koronát megfelelően elhelyezték volna. A Szent Korona mai alakját III. Béla idején nyerte el. Szent István tiszteletét és tekintélyét minden uralkodó igyekezett a maga javára felhasználni, ezt különösen a koronázások alkalmával tudták kiemelni, amikor a tőle származtatott tárgyakkal növelték az esemény szakralitását. A Szent Korona kifejezés először 1256-ban jelent meg.

A korona őrzése

Az évszázadok forгатagában a korona őrzési helye többször változott. Károly Róbert a nehezen megszerzett koronát igen gondosan őriztette az 1323 után állandó székhelyül szolgáló Visegrádon. A koronát aztán 1310 és 1526 között, kisebb-nagyobb megszakításokkal a visegrádi fellegrvárban tartották. Csak II. Mátyás (1608–1619) uralkodása alatt született megegyezés a magyar rendek és a Habsburg uralkodó között, hogy a koronát Pozsonyban őrzik. Újra szabályozták a királyi jelvény őrzéséről született 1464. évi II. törvénycikk nyomán felállított koronaőrök kötelességeit, akik ekkor tették le a később hagyományossá vált koronaőri esküt is. Törvényben rendezték a koronaórség helyzetét, fizetésükről a király és az ország közösen gondoskodott.

A koronát 1790-től Budán őrizték, a napóleoni háborúk idején azonban újra menekíteni kellett a támadók elöl csakúgy, mint az 1848–49-es forradalom és szabadságharc során, amikor is 1849 januárjában ki kellett üríteni Pest-Budát, ezért Kossuth Lajosnak, az Országos Honvédelmi Bizottmány elnökének utasítására a koronát Debrecenbe szállították. 1849 májusáig, Budavár felszabadításáig a civisvárosban őrizték, ekkor visszaszállították a fővárosba. Július elején, Pest újabb kiürítésekor Semere Bertalan miniszterelnök Szegedre szállíttatta, és saját szállásán őrizte. Augusztusban magával vitte a koronát és a koronázási ékszereket rejtő ládát,

amelyet társaival együtt a Havasalföldre vezető út mellett egy fűzesben ástak el. 1853-ban a császári udvar ügynökök segítségével felkutatta a Szent Korona és a koronázási ékszerek rejtékhelyét, és azokat vonaton Bécsbe vittették. Ott ünnepélyesen fogadták, a császár megtekintette, majd hamarosan visszaszállította Budára. Ezt követően a második világháború végéig a budai várban őrizték az ereklyét.

Az Árpád-ház kihalása (1301) után a magyar trónt hosszú küzdelem után megszerző Anjou Károly Róbert (1308–1342) legitimitását csak a magyar hagyományok – a királyt a Szent Koronával az esztergomi érseknek kellett megkoronáznia, és a szertartásra Székesfehérvárra kellett sort keríteni – tiszteletben tartása mellett ismerte el a rendi közvélemény.

1916-ban koronázták meg Budapesten az utolsó magyar királyt, IV. Károlyt (1916–1918) és feleségét. A koronázók Csernoch János esztergomi érsek és gróf Tisza István miniszterelnök voltak. 1918 novemberében Károly lemondott trónjáról, Magyarország köztársaság lett. A Tanácsköztársaság bukása után visszaállították a királyság államformáját, de királyt nem választottak, Horthy Miklós kormányzóként volt az állam feje. A monarchikus államforma hangsúlyozásaképpen azonban előtérbe állították a Szent Korona szerepét. A második világháború alatt, Magyarország német megszállása (1944. március 19.) után a koronaörök keresték a lehetőségét annak, hogy a koronát biztonságba helyezték a várható háborús pusztítás elől. Október 10-én, a fenyegető nyilas hatalomátvétel elől kicsempészték az akkor már óvóhelyen őrzött ládából az ékszereket, és a várban elásták. A nyilas puccs után Szálasi Ferenc mégis megtudta, hol van elásva a korona, kiásatta, és előtte tette le „nemzetvezetői” esküjét. December elején a nyilasok a Szent Koronát Kőszegre vitték, ahol egy óvóhelyen őrizték, majd 1945 tavaszán a mai Ausztria területére szállították és elásták.

A háború után az amerikaiak derítették fel a korona és a koronázási jelvények rejtékhelyét, és azokat az Egyesült Államokba vitték, ahonnan csak 1978-ban kerültek haza. A koronát és a jelvényeket a Magyar Nemzeti Múzeumba szállították, és két évtizeden át ott állították ki. A rendszerváltás után az első Orbán-kormány (1998–2002) idején, az államalapítás ezeréves évfordulója alkalmából az Országgyűlés elfogadta a Szent Koronáról szóló 2000. évi. I. törvényt, amelynek értelmében a Szent Koronát 2000. január 1-jén ünnepélyes keretek között (a jogarral és az országalmával együtt) a Parlament kupolacsarnokába szállították át. Az Országgyűlés 2010-ben megalkotta a honvédelemről és a Magyar Honvédségről szóló 2004. évi CV. törvény módosítását. A módosítás értelmében ismét a Magyar Honvédség feladatai közé került a Szent Korona, valamint a hozzá tartozó koronázási jelvények – a palást kivételével – őrzése, fegyverhasználati joggal. A Honvéd Koronaőrség 2011-ben tette le a koronaőri esküt és vette vissza a Szent Korona őrzését.

A Szent Korona mellett a magyar koronázási ékszerek mint a király szimbolikus hatalmát kifejező legfontosabb jelvények a következők: a *koronázási palást*, a *királyi jogar*, az *ország-alma* és a *koronázási kard*. A koronázási palást felirata szerint eredetileg harang alakú miseruha volt, amelyet 1031-ben ajándékozott Szent István és Gizella királyné az épülő székesfehérvári Nagyboldogasszony-székesegyháznak. Anyaga drága keleti brokátból, mintás selyemszövetből készült, gazdag aranyhímzéssel. Az első magyar királyhoz fűződő kapcsolata, nagyszerű díszítése, valamint őrzési helye, a magyar királyok akkori koronázótemploma tette alkalmassá arra, hogy a 12. század vége felé koronázási palásttá alakítsák át.

A királyi jogar a magyar koronázási jelvényeknek valószínűleg a legrégebbi tagja, lehetett már Szent Istváné is. A jogar az ítélkezés, az igazságosság, a jogszolgáltatás jelképe, ősi hatalmi jelvény. A magyar királyi jogar feje metszett hegyikristály gömb, a véset három oroszlánt ábrázol.

Az országalma ábrázolása Magyarországon először a koronázási paláston tűnt fel, amelyen gömbölyű tárgyat tartanak a bal kezükben Szent István és a vértanúk is. A ma ismert országalmánk egyszerű, dísztelen, kissé lapított, aranyozott ezüstgömb. Tetején lemezből készült kettős kereszt található. A gömb közepén, a kereszt síkjával párhuzamosan, elől és hátul egy-egy kicsiny, háromszögletű, zománcozott címerpajzs van, amelyeket az Árpádok és az Anjouk címere díszít, ezért szokás feltételezni, hogy az Károly Róbert uralkodása alatt készült. Nem lehet kizárni azonban, hogy maga az országalma korábbi, a 14. században csak a címet illesztették hozzá.

A koronázási kard a magyar koronázási jelvények együttesének legfiatalabb tagja, készítése a 15. század második felére, ill. a 16. század első felére datálható. A magyar királyok koronázásakor nagy szerepet játszott: ezzel a fegyverrel hajtották végre az újonnan megkoronázott királyok a három ceremonális kardvágást a koronázótemplomban, az ország birtokbavétele jeléül, valamint a négy világtáj felé irányuló kardcsapásokat a koronázási dombról, amellyel kinyilvánították, hogy megvédelmezik az országot bármely irányból érkező ellenséges támadással szemben.

1.2.2. Történelmi zászlók

A történelmi zászlósor néven ismert zászlók együttese 1985 óta része a magyar katonai, állami és helyi ünnepegeknek. A hivatalos magyar történelmi zászlósor zászlói időrendi sorrendben a következők:

- honfoglalás kori fejedelmi zászló;
- Szent István király zászlaja;
- az Árpád-házi királyok árpádsávós zászlaja;
- az Árpád-házi királyok kettős keresztos zászlaja;
- az Anjouk királyi zászlaja;
- Hunyadi János zászlaja;
- Mátyás király fekete seregének zászlaja;
- Zrínyi Miklós, a szigetvári hős zászlaja;
- Bocskai István szalontai hajdúinak hadnagyi zászlaja;
- Bethlen Gábor fejedelem zászlaja;
- a Nyitra vármegyei nemesi felkelők zászlaja 1660-ból;
- Thököly Imre fejedelem zászlaja;
- II. Rákóczi Ferenc fejedelem zászlaja;
- II. Rákóczi Ferenc kuruc lovasságának zászlaja;
- a baranyai huszárezred 18. századi zászlaja;
- a jászkun huszárok zászlaja az 1770-es évekből;
- a Pest vármegyei nemesi felkelők zászlaja a napóleoni háborúk idejéből;
- 1849-es honvéd lovassági zászló;
- 1869 M¹ m. kir. honvéd zászlóalj zászlaja;
- 1938 M magyar királyi honvéd lovassági zászló;
- 1949 M csapatzászló;
- 1956-os lyukas zászló;
- 1990 M csapatzászló.

¹ Mintájú, azaz 1869-ben rendszeresített.

1.2.3. Himnusz és Szózat

A himnusz eredetileg vallásos jellegű, Istent dicsőítő, hozzá segítségért fohászkodó, imaszerű ének. Az elnevezés eredete a görög *hümnosz* (dicsőítő ének) jelentésű kifejezésre vezethető vissza. A himnusz a későbbi korokban már nemcsak vallásos tartalmakat fejezett ki, hanem bármely bölcséleti mondanivalót. A nemzeti himnuszok olyan hazafias zeneművek, amelyeket az adott állam alkotmánya, törvényei hivatalos állami jelképként, nemzeti himnuszként ismernek el; vagy amelyeket az adott (saját állammal nem rendelkező) nemzet vagy nép(csoport) közös identitásának zenei kifejezésére hagyományosan elfogad. A magyar nemzeti himnusz szövegét Kölcsey Ferenc (1790–1838), a reformkor nagy költője írta 1823-ban. Zenéjét Erkel Ferenc zeneszerző és karmester szerezte 1844-ben. A magyar nemzeti himnusz csak 1989-ben került hivatalosan a Magyar Köztársaság alkotmányába.

A *Himnusz* után a leggyakrabban használt hazafias dalunk Vörösmarty Mihály (1800–1855) *Szózat* című verse, amely 1836-ban íródott. Míg a *Himnusz* Istenhez szól a magyarokért, addig a *Szózat* a magyar embert szólítja fel arra, hogy legyen mindig hű a hazájához. A *Szózatot* Egressy Béni zenésítette meg 1843-ban, és ennek dallamai a nemzeti ünnepeink záróakkordjaiként szoktak felcsendülni.

1.2.4. Nemzeti címer

A címer egyedi, nemzeti, a történelmi hagyományokban gyökerező, összetett jelkép, amely a nyugati keresztény civilizáció, a lovagi kultúra szülötte. Vizsgálatával a heraldika foglalkozik. Az idő előrehaladtával a címerek egyre inkább kiszorultak a csatamezőről, ahol eredetileg a vezetésként, a tájékozódást, az egyes alegységek megkülönböztetését szolgálták, és csak díszítőelemként éltek tovább. Ilyen például ma is minden magyar ember számára a magyar nemzet és haza szimbóluma, a magyar címer.

Magyarország címere hegyes talpú, hasított pajzs. Első mezeje vörössel és ezüsttel hétszer vágott. Második, vörös mezejében egy zöld hármashalmon aranykoronás kiemelkedő középső részen áll egy ezüst kettős kereszt. A pajzson a magyar Szent Korona nyugszik. Díszes kivitelben jobbról tölgyág, balról olajfaág övezi.

1.2.5. Nemzeti zászló

Magyarország zászlaja Magyarország hivatalos állami jelképe és egyben a magyarság egyik nemzeti jelképe. A hivatalos állami és polgári zászló három egyenlő szélességű piros (az erő), fehér (a hűség) és zöld (a remény) vízszintes sávból áll. A magyar zászló színei a korábban rögzült címerből származnak, ebben az összeállításban nemzeti színekként értelmezve a reformkorban jelentek meg. A mai értelemben vett trikolorát a francia forradalom hatására alkották meg, használatát hivatalosan az 1848-as áprilisi törvények XXI. törvénycikke szabályozta. A piros-fehér-zöld zászló így hivatalosan elismert magyar nemzeti jelkép lett, amelyet 1848–49-ben már általánosan használtak polgári zászlóként. A szabadságharc leverése után tiltott jelképpé számított. 1867-től vált ismét hivatalossá. Állami zászlóként 1945-ig a kiscímer (megfelel a mai magyar címernek) szerepelt a zászló közepén. 1946. február 1. és 1949. augusztus 20. között a Szent Korona nélküli,

úgynevezett „Kossuth-címer”, majd 1949. augusztus 20. és 1956. október 23. között a szovjet mintára készült népköztársasági címer volt középén. Az 1956-os forradalom és szabadságharc alatt a felkelők és a lakosság jó része kivágta ezt az idegen jelvényt. A második Nagy Imre-kormány (1956. október 24. – november 4.) visszaállította a korona nélküli Kossuth-címert, amely még a forradalom leverését követő néhány hónapban is hivatalos volt. 1957-től a címer nélküli trikolorót használták, amely a rendszerváltáskor sem változott.

A nemzeti ünnepeken Magyarország lobogóját ünnepélyes keretek között, katonai tiszteletadással az Országház előtt fel kell vonni. A középületeken állandó jelleggel használatos, valamint a közterületeket a nemzeti ünnepeken önkormányzati rendeletben meghatározott módon fel kell lobogózni.

1.2.6. Nemzeti ünnepek

A nemzeti ünnep olyan kitüntetett napot jelöl, amelyen egy ország vagy egy nép nemzeti összetartozását ünnepli. A magyar jogrendszer megkülönbözteti a nemzeti ünnepet, az állami ünnepet, valamint a többi munkaszüneti napot. Magyarországon két nemzeti és egy állami (egyben nemzeti) ünnep van, amelyek egyben munkaszüneti napok is. A többi munkaszüneti nap többnyire egyházi ünnepekhez, ill. jeles történelmi eseményekhez köthető. Ezeken felül vannak törvényben rögzített nemzeti emléknapok is, amelyek valamely tragikus vagy örömteli történelmi eseményre való emlékezésre szolgálnak, de nem munkaszüneti napok. Magyarország Alaptörvénye a nemzeti ünnepeket a következőképpen határozza meg:

- „a) március 15. napja, az 1848-49. évi forradalom és szabadságharc emlékére;
- b) augusztus 20. napja, az államalapítás és az államalapító Szent István király emlékére;
- c) október 23. napja, az 1956. évi forradalom és szabadságharc emlékére. A hivatalos állami ünnep augusztus 20. napja.”

1.2.7. Alaptörvény

Az alkotmány az állam alaptörvénye, a legmagasabb szintű jogi norma, amely tartalmazza az állam felépítésével és működésével kapcsolatos legfontosabb szabályokat. Nem lehet olyan jogszabályt hozni, amely ellentétes annak tartalmával, ez Magyarország jogrendszerének alapja. Az Alaptörvény és a jogszabályok mindenkire nézve kötelezőek. Rendelkezéseit azok céljával, a benne foglalt Nemzeti hitvallással és történeti alkotmányunk vívmányaival összhangban kell értelmezni. Magyarország Alaptörvényét a magyar országgyűlés 2011. április 18-án fogadta el, és 2012. január 1-jétől lépett hatályba.

1.3. A magyar katonai felsőoktatás története (1947–2012)

Az 1945–1948-as években a hatalom megszerzéséért folyó harc közben Magyarországon egyik párt sem vállalkozott az új hadsereg megteremtésére. Az első komolyabb próbálkozás egy új szellemű tisztikar vezető állományának létrehozására Sólyom László vezérőrnagy, katonai csoportfőnök (vezérkari főnök) nevéhez fűződik, aki hosszas erőfeszítéssel, 1947. december 1-jével

létrehozta és beindította a *Honvéd Hadiakadémiát*, a vezérkari tisztképzés intézményét. Annak következtében azonban, hogy a Magyar Dolgozók Pártja Katonai Albizottsága 1948 decemberében döntött a vezérkari testület felszámolásáról, az akadémia 1949. január 17-én „felfüggesztette működését”, majd 1950-től *Honvéd Akadémia* (1955-től *Zrínyi Miklós Katonai Akadémia*) néven szervezték újjá.

Habár tisztekre, tiszthelyettesekre is egyre inkább szükség volt, az ebből a célból 1947. október 1-jén létrehozott *Kossuth Honvéd Akadémia* is kénytelen volt befejezni működését 1949. október 1-jével.

A nemzetközi téren 1945-től 1985-ig tartó áldatlan versengés a harmadik világháború küszöbére sodorta az emberiséget, és *hidegháborús* viszonyokat idézett elő. Ebben a helyzetben a két világhatalom megszervezte a maga katonai szövetségi rendszerét: a NATO-t és a Varsói Szerződést.

Ez a feszült nemzetközi helyzet hatalmas fegyverkezési hajszát váltott ki, amelynek során minden szövetséges állam és hadserege igyekezett a legkorszerűbb tömegpusztító fegyverek és rakétaeszközök birtoklásával biztosítani saját sértetlenségét, valamint a másik visszaretentését vagy elpusztítását. Ehhez széles körű általános és technikai műveltséggel rendelkező, ezeket a korszerű fegyvereket alkalmazni és üzemeltetni tudó tisztikarra volt szükség. Ennek biztosítása terén az első komoly lépés a négyéves képzés bevezetése volt, aminek eredményeként 1964 őszén már olyan tiszteket avattak a fegyvernemi tiszti iskolák összevonásából 1949-ben megalakult *Egyesített Tiszti Iskolán*, akik a tiszti diplomán kívül tanárral vagy technikusival is rendelkeztek. Ez azonnal érzékelhető változást hozott a sorkatonai képzésben, de néhány száz korszerűen felkészített tiszt mégsem volt képes döntő áttörésre a korszerű fegyverekkel való háború megvívására való felkészítésben.

A magasabb szintű tisztképzés érdekében 1967 nyarán megjelent a Népköztársaság Elnöki Tanácsának (NET) 1967. évi 13. sz. törvényerejű rendelete (tvr.) a Magyar Néphadsereg tiszti iskoláinak katonai főiskolává nyilvánításáról. Ebben rögzítették: „A Magyar Néphadsereg tiszti iskolái – a »Kossuth Lajos« Katonai Főiskola, a »Zalka Máté« Katonai Műszaki Főiskola és a »Kilián György« Repülő Műszaki Főiskola – a honvédelmi miniszter felügyelete alatt álló katonai felsőoktatási intézmények... A katonai főiskolákon szerzett oklevél a katona szakképzéssel egyidejűleg meghatározott szakon felsőfokú technikus, vagy általános iskolai tanári képesítést is nyújt. Ez a törvényerejű rendelet 1967. szeptember 1. napján lép hatályba...”

A képzés rendszere – például a Kossuth Lajos Katonai Főiskolán az 1967–1973-as években – a következő volt:

- Az I. évesek az első öt hónapban alap-/csapatkiképzésen vettek részt Egerben, illetve a határőrök Szegeden.
- A további közel 3,5 évet a főiskola szentendrei és budapesti objektumaiban töltötték.
- A IV. éves hallgatók – az első tiszti beosztásukra való közvetlen felkészítésként – háromhetes csapatgyakorlaton vettek részt azzal a céllal, hogy szakaszparancsnokokként szerezenek gyakorlatot a csapatkiképzés megszervezésében, végrehajtásában, az ifjúsági munkában és a beosztottakkal való foglalkozásban, másrészt pedig mélyítsék el a főiskolán tanultakat, fejlesszék tovább oktató-módszertani jártasságukat és parancsnoki (vezetői) tulajdonságaikat, továbbá ismerjék meg a csapatélet és a várható beosztásaik követelményeit, sajátosságait.

A tantárgycsoportok arányai a Kossuth Lajos Főiskolán

- társadalomtudományi-politikai: 10,2%
- pedagógiai: 9,1%
- természettudományi: 4,7%
- idegen nyelvi: 4,6%
- testnevelési: 5,6%
- általános katonai: 22,8%
- fegyvernemi (szakági): 32%
- szaktechnikai: 6,6%
- módszertani (csapatkiképzési): 4,4%

Természetesen a műszaki főiskolás hallgatóknak ugyanígy kellett felkészülniük a szakmájuk szerinti alegység szintű technikai beosztások ellátására.

A Zalka Máté Katonai Műszaki Főiskolán a gépgyártás-technológiai, gépjármű műszaki, híradástechnikai, vezetékek nélküli híradástechnikai, vezetékes híradástechnikai, mikrohullámú, műszer- és szabályozástechnikai, belsőégésű erőgépezés, valamint radiokémiai felsőfokú technikai, illetve számviteli szakokon folyt képzés.

A Kilián György Repülő Műszaki Főiskola – természetesen – más műszaki területeket művelt: repülőgépszármű-hajtómű, helikopterszármű-hajtómű, repülőfedélzeti elektromos, műszer- és oxigénberendezés üzemeltető, repülőfedélzeti fegyver és rakéta üzemeltető, repülőfedélzeti rádiótechnikai üzemeltető, vadászirányító-megfigyelő szakokat. A Mi-8 rendszerbe állítása megkövetelte, hogy 1969-től a helikoptervezetők felkészítésének 1. éve Szolnokon történjen alapvetően elméleti és orosz nyelvi felkészítéssel, majd a gyakorlati felkészítés két éve a Szovjetunióban legyen.

Természetesen a felsőfokú (akadémiai) tisztképzést is fejleszteni kellett, így az 1960-as évek első felében – az új fegyverrendszerek megjelenése következtében – a Zrínyi Miklós Katonai Akadémián bevezették a légvédelmi rakétatechnika oktatását, valamint a hadtudományi képzést, ennek eredményeként kezdtek mind nagyobb számban tudományos szinten foglalkozni a hadügy kérdéseivel. Beindult a felső szintű hadművelleti képzés, majd 1967 őszén áttértek az egységes 3 éves képzésre.

Az új tiszteket először 1969. augusztus 20-án érte az a – napjainkig tartó megtiszteltetés –, hogy országos tévényilvánossággal, az Országház előtt, a Kossuth téren történt meg a tisztavatás.

A korszerű hadviselés igényei folyamatosan növekedtek, illetve újabbak születtek, amit a tisztképzés minden szintjén figyelembe kellett venni. Ezért a *Zrínyi Akadémián az 1970/71-es tanévben új követelményrendszert és tantervet vezettek be, amelynek korszerűségét és a minőségi fejlődést elismerve, a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa a 23/1971. sz. törvényerejű rendeletével a Zrínyi Miklós Katonai Akadémián kibocsátott oklevelet az egyetemi oklevéllel egyenértékűvé nyilvánította.*

A Magyar Néphadsereg hatalmas ütemű gépesítése, páncélozott szállítóeszközökkel és harcjárművekkel való ellátottsága újabb követelményeket teremtett az alapfokú tisztképzéssel szemben. Ezt fejezték ki a művelődésügyi miniszterhelyettesek és a vezérkari főnök által

1973. június 25-én jóváhagyott katonai főiskolai tantervek, amelyek noha néhány képzésben meghagyták a tanári szakirányt, zömében üzemmérnöki képzésre tértek át. Így az említett okmányokban rögzítették: „A katonai főiskolákon szerzett oklevél – a katonai szakképesítéssel egyidejűleg – meghatározott szakon üzemmérnöki, üzemgazdász vagy általános iskolai tanári képesítést nyújt.” Ezzel a pályakezdő tisztek – kilenc év után – ismét egy (azaz „kettő az egyben”) diplomát kaptak.

Az úgynevezett „katonai-technikai/hadügyi forradalom”, a hadművészet rohamos fejlődése, valamint a Magyar Néphadsereg korszerű fegyverrendszerek tömegével történő ellátása nyomán a Zrínyi Miklós Katonai Akadémián az 1972–73-as tanévben beindították a csapatrepülő-képzést, az 1978–79-es tanévben pedig ismét egy új tantervet és követelményrendszert vezettek be a megváltozott helyzetnek megfelelően. 1983. szeptember 1-jével Szolnokon ismét beindult a repülőgép-vezetők hazai képzése.

A katonai főiskolák és a ZMKA tanterveinek korszerűsítése az 1980-as években

1981. június 19-én megjelent a katonai főiskolák új, korszerűsített tanterve, amelyben az *egyes* általános követelményeket rögzítették tevékenységi körönként (politikai vezető-nevelői; harcezetői; üzemeltetői; üzembentartói; kiképzői; napi élet irányítói, illetve technológiai tevékenységrendszer irányítói). Ennek lényege az volt, hogy:

- I. félév: egységesen egy hónapos sorkatonai alapkiképzés, majd minden szakon további egységes képzés;
- II. félév: általános alapozás, amelynek során az I. éves hallgatók – fegyvernemtől függetlenül – külön épületben elhelyezett tanzászlóaljban kaptak „konvertálható” ismereteket, elősegítendő majdani fegyvernem-, illetve szakválasztásukat;
- III–VI. félév: fegyvernemi alapozás;
- VII–VIII. félév: szakképzés + két hónapos csapatgyakorlat.

Tekintettel arra, hogy a Magyar Néphadseregen belül a hadtudományi képzés és fokozatszerzés egyik központi intézménye volt a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia, a Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1983. december 12-én kelt 23. sz. törvényerejű rendeletében engedélyezte az akadémián a dr. univ. cím (egyetemi doktorátus) megszerzését. Lényegében ezen a fejlődési úton való töretlen haladás eredményeként az 1985. évi I. sz. törvény a Zrínyi Miklós Katonai Akadémiát *egyetemi rangú tanintézetnek* nyilvánította.

Az 1980-as évek közepére az erőfeszítések ellenére a hivatásos állomány utánpótlása mind mennyiségében, mind minőségében elmaradt a szükségletektől. A katonai pálya alacsony presztízse következtében a beiskolázásnál szűk volt a válogatási lehetőség, és a pályára irányító, illetve az állománymegtartási tevékenység sem bizonyult elég intenzívnek, aminek a következtében a tiszti beosztásoknak csak 85%-a, illetve a tiszthelyettesi keretszám 81%-a volt feltöltve. A szakszparancsnoki hiány helyenként elérte a 40%-ot.

A katonai vezetés világosan látta, hogy a káderutánpótlás, a -megtartás és a nevelés a hadseregfejlesztés kulcskérdése. Ezért közelebbi feladatként jelölte meg a pályára irányítás új rendszerének kialakítását; a káderutánpótlás és -megtartás belső tartalékainak aktivizálását. Hosszabb távon a középiskolai honvédkollégiumok számának növelésével kívánták elérni,

hogy az évtized végére ezekből kerüljön ki a katonai főiskolai hallgatók 75–80%-a; a főiskolák kibocsátó képességének növelésével pedig azt a célt tűzték ki, hogy a '90-es években 800–900 tisztet avathassanak.

A szorító tiszt- és szakaszparancsnok-hiány gyors felszámolása érdekében az 1987. január 21-én kelt 02/1987. számú miniszteri parancssal négyről három évre szállították le a katonai főiskolai képzési időt. Ez persze minőségi visszaeséssel járt. Hiszen egyrészt a kiképzés ideje 25%-kal csökkent: az egy hónapos sorkatonai alapkiképzés után az első év kétszer 18 hetes félévében megtörtént az általános katonai és minden szakon egységes, tömörített tananyagú alapo­zó képzés. A 2. és 3. évfolyamon szintén 18–18 hetes félévekkel szakképzést folytattak. Másrészt ez utóbbi két év folyamán az általános üzemeltető-üzem­mérnöki diploma megszerzési követelménye helyett a *speciálisan katonai* üzemeltető és építő üzem­mérnöki tananyagot foglaltak bele, tehát az új tisztek *csökkentett értékű, csak a Magyar Néphadseregben elfogadott* üzemeltetői-üzem­mérnöki képesítést szerez­hettek. Csupán a határőr szakon kaptak kollégiumi nevelőtanári képesítést a végzősök.

E döntés „tűzoltásjellegét” mi sem bizonyítja jobban, hogy ez csak egyetlen esztendőben hozott némi javulást a káderhelyzetben. Ugyanis 1987. augusztus 20-án 265 fő IV. és 262 fő III. évest avattak tisztté, ennek következtében 1968-ban nem volt tisztavatás, tehát a *tiszthiány újra növekedett*.

A hároméves képzésre való áttérés természetesen szeptember 1-jétől új tantervet és programokat, „átmeneti tanévet” és szervezeti változást is megkövetelt.

A rendszerváltozás – sok más mellett – két főiskola névváltozásában is kifejeződött: 1990-ben a Zalka Máté Katonai Műszaki Főiskola „átkeresztelődött” Bolyai János Katonai Műszaki Főiskolára, 1991-ben pedig a Killián (az eredeti családi nevet vették át időközben) György Repülő Műszaki Főiskola Szolnoki Repülő­tiszt­i Főiskolára.

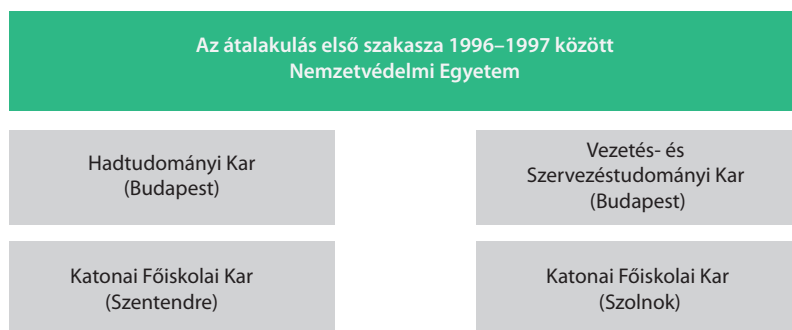
1991 elejére a katonai felső vezetésben megérett a felismerés, hogy a haderőreformok sorozata – az erőteljes létszámleépítés, ugyanakkor a korszerű hadművészeti elvek keresése, alkalmazására való törekvés – létszámában kisebb, de sokkal korszerűbb tudással és műveltséggel, valamint nyelvtudással rendelkező, *minőségi tisztikart* igényel. Így a művelődési és közoktatási miniszter, valamint a honvédelmi miniszter 1048/1990. (III. 1.) sz. MT határozata alapján a katonai főiskolákon 1991 őszén visszatértek a négyéves képzési rendszerre.

A polgár felsőoktatási intézmények irányában tett fontos lépésként 1991 szeptemberében mind a Bolyai János Katonai Műszaki Főiskola, mind a Kossuth Lajos Katonai Főiskola csatlakozott a fővárosi műszaki főiskolákhoz, közösen megalakítva a Budapesti Politechnikumot. A szerveződés alapvető céljaként határozták meg az oktatás, a továbbképzés, a kutatási és gazdálkodási tevékenység összehangolását, valamint a közös pályázásokat.

Az egyetemes magyar, valamint a katonai felsőoktatást tekintve történelmi jelentőségű volt az augusztus 3-án megjelent 1993. évi LXXX. törvény a felsőoktatásról, amelynek Preambulumában rögzítették: „A magyar felsőoktatás első önálló törvényi szabályozásának alapját az alkotmányos emberi jogok, az európai egyetemek Magna Chartája, valamint a társadalmi és a nemzeti lét jobb feltételeinek megteremtése iránti igény alkotja.” Ezzel mind a Zrínyi Miklós Katona Akadémián, mind a három katonai főiskolán egy rendkívül feszített, hároméves előkészítő munka indult be annak érdekében, hogy a katonai tanintézetek is teljes mértékben és határidőre megfeleljenek a törvényi előírásoknak.

A fenti folyamattal egyidejűleg egy újabb követelmény is keletkezett: a mind súlyosabb gazdasági helyzet, amelynek következtében a honvédelmi költségvetés volumene 1994–1996 között az éves bruttó hazai terméket (GDP) tekintve kb. 1,83%-ról 1,26%-ra csökkent, amely tény a Magyar Honvédség létszámának drasztikus csökkentésével párhuzamosan a katonai felsőoktatási intézmények fokozatos összevonását is megkövetelte. A fent említett hároméves előkészítő munkálatok során a katonai felsőoktatási intézményeket – katonai akadémia és katonai főiskolák – ki kellett vonni a hadrendből, és a honvédelmi miniszter közvetlen felügyelete alatt működő, „korlátozott” autonómiájú, de állami felsőoktatási intézményekké kellett átalakulniuk (az addig megszokott katonai logisztikai ellátási rendből kikerülve ismeretlen problémákkal kellett megküzdeniük, önálló törvényi szabályozással kellett megteremteni a vezetőket, az oktatókat és a hallgatók jogállását stb.), egyúttal az addig négy intézményből álló rendszert integráció útján csökkenteni kellett. A honvédelmi miniszter 1996. augusztus 26-án kiadott 301/1996. (HK 20.) számú határozatával intézkedett – a fenti törvény szellemében – a katonai felsőoktatási intézményeknek a Magyar Honvédség hadrendjéből való kiválását követő vezetésének rendjéről a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia, valamint a három katonai főiskola vonatkozásában.

Ennek megfelelően jött létre 1996. szeptember 1-jén a *Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem* két egyetemi (a Zrínyi Miklós Katonai Akadémiából) és két főiskolai karral (a Kossuth Lajos Katonai Főiskolából és a Szolnoki Repülőbiztonsági Főiskolából):

1. ábra: A Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem szervezetének kialakulása

Forrás: a szerző saját szerkesztése

Az egyetemi alapképzésben a következő felsőfokú végzettséget lehetett megszerezni:

- egyetemi: okleveles katonai vezető; okleveles biztonságpolitikai szakértő; okleveles katonai logisztikai vezető; okleveles katonai műszaki menedzser; okleveles határrendészeti és -védelmi vezető; okleveles védelmi igazgatási menedzser, valamint okleveles közbiztonsági vezető;
- főiskolai: katonai vezető; repülőszervezet-vezető; határrendészeti és -védelmi vezető; műszaki építőmérnök; gépészmérnök-tiszt; közlekedésmérnök-tiszt; vegyészmérnök-tiszt; villamosmérnök-tiszt; mérnök informatikus-tiszt; biztonságtechnikai mérnök-tiszt, valamint közgazdásztiszt gazdálkodási vagy pénzügyi szakon.

Ebben a periódusban a Bolyai János Katonai Műszaki Főiskola megőrizve függetlenségét, folytatta eredeti feladatát.

2. ábra: A ZMNE szervezeti átalakításának második és harmadik szakasza

Forrás: a szerző saját szerkesztése

A Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem szervezeti átalakítása 1997. szeptember 1-jén tovább folytatódott, ennek lényege a két főiskolai kar integrálódása volt a két egyetemi karba. Fontos előrelépés volt, hogy a felsőfokú Vezetőképző Tanfolyam beindításával 48 év után újraindult Magyarországon a vezérkari képzés. Ugyanekkor vette kezdetét a civil szakemberek ötéves egyetemi alapképzése védelem- és biztonságpolitikai, illetve védelemigazgatási szakon.

2000. január 1-jével a Bolyai János Katonai Műszaki Főiskola integrálódott a Nemzetvédelmi Egyetembe, amely ettől kezdve két egyetemi (Hadtudományi, illetve Vezetés- és Szervezéstudományi), valamint egy főiskolai karral működött tovább. Ez az átalakítási folyamat 2004. szeptember 1-jén zárult le, amikor a Vezetés- és Szervezéstudományi, illetve a Bolyai János Katonai Műszaki Főiskolai Kar fúziójából létrejött az egyetemi szintű Bolyai János Katonai Műszaki Kar. Ezt követően, alapvetően ebben a szervezetben és apróbb tartalmi változtatásokkal működött tovább 2012. január 1-jéig a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, amikor is a lényegesen más szervezeti keretek között és merőben új tartalommal beindított utódszervezet: a *Nemzeti Közzolgálati Egyetem* kezdte meg működését.

Ajánlott irodalom

- ÁCS Tibor et al. (2008): *1808–2008. A magyar katonai felsőoktatás 200 éve*. Budapest: ZMNE.
- FÖLDESI Ferenc – KISS Zoltán – ISASZEGI János szerk. (2016): *A Magyar Honvédség negyedszázada. A rendszerváltástól napjainkig*. Budapest: Zrínyi Kiadó.
- KIRÁLY Béla – VESZPRÉMY László szerk. (2003): *A magyar hadtörténelem évszázadai*. Budapest: Atlanti Kutató és Kiadó Közalapítvány.
- LIPTAI Ervin szerk. (1984): *Magyarország hadtörténete*. I–II. Budapest: Zrínyi Katonai Kiadó.

Ellenőrző kérdések

1. Az államalapítástól a tatárjárásig terjedő időszakban hogyan funkcionált a magyar honvédelem?
2. Mi volt a telekkatonaság intézménye?
3. Mit jelent a politikai nemzet fogalma?
4. Sorolja fel a magyar koronázási jelvényeket!
5. Melyek Magyarország nemzeti ünnepei, és milyen történelmi eseményekhez kötődnek?
6. Milyen tényezők követelték meg a katonai felsőoktatás folyamatos korszerűsítését?
7. Hogyan korszakolná a főiskolai tisztképzést?
8. A képzési szakok miként változtak a vizsgált időszakban?

2. Hadtudomány, hadelmélet és a katonai műveletek

2.1. A hadtudomány tudományági jellemzői és fogalma

A hadtudomány a fegyveres küzdelem gyakorlatából született, és döntően a hadviselés tapasztalatainak általánosítása nyomán fejlődött úgy, hogy e folyamat során mindvégig meghatározó területe volt társadalmi létünknek, és ma is az.

A hadtudomány kialakulása és fejlődése

Az ókorban elkezdődött a mindent átfogó (tudományok feletti) tudomány, a filozófia differenciálódása, és elmondhatjuk, hogy a hadtudomány az elsők között lépett az önálló fejlődés útjára. A hadjáratok első leírásaitól, majd a háború és a hadviselés módjainak megismertetésére írt első könyvektől hosszú út vezetett napjainkig. A ma is jól ismert tudományelméleti és rendszertani struktúra a hadtudomány végleges kialakulásának folyamatában kristályosodott ki a 18. század végére, illetve a 19. század elejére.

Alapvetően erre a történelmi időszakra tehető a tudományág művelői körében annak a napjainkig is élő törekvésnek a kezdete, amelynek eredményeként időről időre – az aktuális vagy annak ítélt, esetleg hitt társadalmi igényekre való hivatkozással – újra és újra értelmezik és pontosítják a szakemberek a hadtudomány definícióját.

Így történt ez – legutóbb 2000-ben – Magyarországon is, amikor az egyes tudományterületekhez tartozó tudományágak, valamint művészeti ágak társadalmi közösségi és állami szintű elfogadásáról kormányzati szintű állásfoglalás jelent meg.

Ennek megfelelően hazánkban az egyes tudományterületekhez tartozó tudományágak, valamint művészeti ágak jelenleg is hatályos szerkezeti felépítése alapján [169/2000. (IX. 29.) Kormányrendelet 1. §.] *a hadtudomány tudományág, a társadalomtudományok tudományterületbe tartozik.*

Korunk hadtudományának fogalmi meghatározásakor akkor járunk el helyesen, ha elfogadjuk, hogy az elsősorban *a fegyveres küzdelem természetére, lényegére és tartalmára, a fegyveres erők képességeire, a hadviselés eszközeire és módjaira, továbbá azok támogatására, illetve biztosítására* vonatkozó ismeretek rendszere.

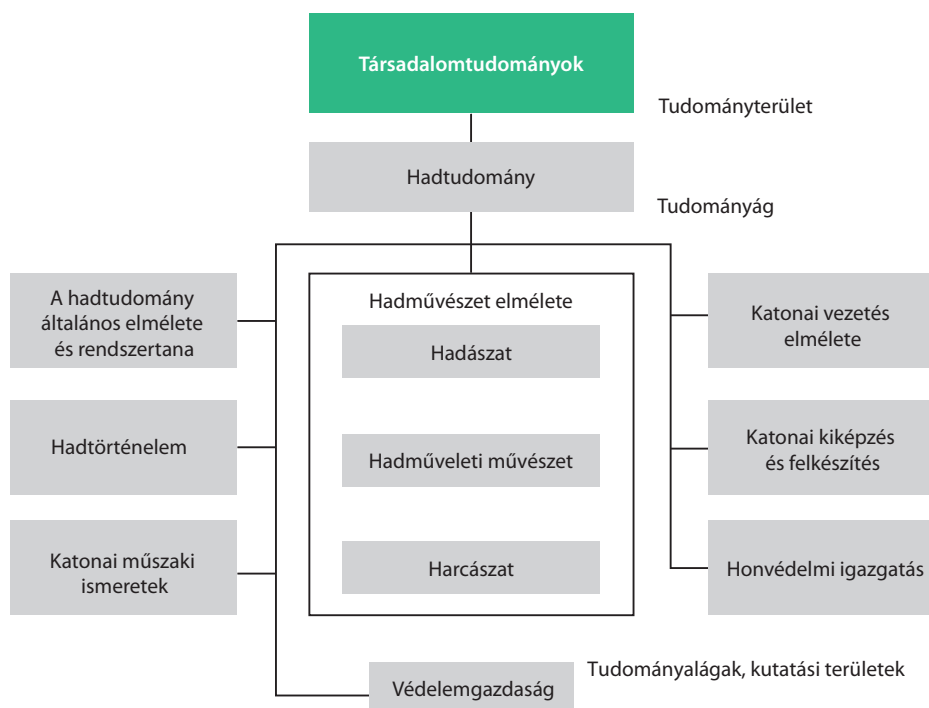
A hadtudomány mai helyzetét és fejlődésének tendenciáit alapvetően azok az átalakulások határozzák meg, amelyek az elmúlt két évtizedben a világban, térségünkben, illetve hazánk külső és belső körülményeiben végbementek.

A hadtudomány – jellegéből és feladataiból adódóan – mindig szoros kapcsolatban állt más tudományterületekkel, illetve tudományágakkal, hiszen saját hatékonysága érdekében figyelembe veszi, önállóan elemzi és számos katonai szempont szerint értékeli azok eredményeit. Ez a tudományági jellemző az utóbbi tizenöt évben a létező kapcsolatrendszer kiszélesedéséhez vezetett (például új kutatási területek létrejöttéhez), egyúttal pedig a gyakorlatban a hadtudomány tartalmi gazdagodását eredményezi.

2.1.1. A hadtudomány struktúrája

A hadtudomány az a tudományág, amely a fegyveres küzdelem keletkezését, célját, jellegét, osztályozását vizsgálja, illetve kutatja a hadseregek megjelenésének és fejlődésének törvényszerűségeit, valamint a haderő társadalmi megítélésének és elfogadottságának helyzetét. A hadtudomány törvényei megmutatják, hogy a fegyveres erők milyen úton és módon készüljenek fel a katonai műveletek különböző fajtáinak végrehajtására, és hogyan vívják ki a győzelmet korunk hadviselésének keretei között. Ma, a 21. század harmadik évtizedében is az előzőekben leírtak képezik a hadtudomány alapját.

A társadalomtudományok tudományterülethez sorolt hadtudomány mint tudományág alapvető kutatási területei (más megnevezéssel tudományágak) tartalmukra figyelemmel az alábbiak szerint értelmezendők.

3. ábra: A hadtudomány szerkezete és alapvető kutatási területei

Forrás: a szerző saját szerkesztése

A *hadtudomány általános elmélete* a tudományágnak az a része, amely feltárja és rendszerezi a hadtudomány valamennyi területére érvényes összefüggéseket. Kutatja továbbá a hadtudomány belső kérdéseit, és ebből adódóan foglalkozik a hadtudomány tárgyával és módszerével; a fegyveres küzdelem jellegével; a fegyveres küzdelem általános és specifikus törvényeivel; az objektív és szubjektív tényezők viszonyával a hadviselésben; az ember és a technika szerepével, egymáshoz való viszonyával; a gazdasági és tudományos-technikai képességekkel, valamint a hadiállapot kérdéseivel.

A hadművészet elmélete és gyakorlata a hadtudomány legfontosabb területe. A hadművészet elmélete a hadászati, hadművelleti és harcászati tevékenység megvívási módjainak objektív törvényszerűségeire vonatkozó ismeretek rendszere. A hadművészet a szárazföldön, a tengeren, a légtérben és a légi-koszmikus térségben folyó fegyveres küzdelem előkészítésének, megvívásának és harci, valamint harci kiszolgáló támogatásának tudományos elmélete és gyakorlata. A hadművészet egyben a fegyveres erők gyakorlati tevékenysége is.

A hadművészet elmélete és gyakorlata a harc, a hadművelet és a hadászati műveletek előkészítésének, megvívásának elméletével és gyakorlatával foglalkozik. A hadművészet alkotórészei ebből adódóan a hadászat, a hadművelleti művészet és a harcászat, amelyek szoros kapcsolatban állnak egymással, hatnak és visszahatnak egymásra. A vezető szerep azonban a hadászaté.

a) *A hadászat* a fegyveres küzdelem egészének jelenségeire és törvényszerűségeire vonatkozó, tudományosan megalapozott ismereteknek a rendszere, elmélete és gyakorlata. Tanulmányozza a múlt háborúinak tapasztalatait, a katonapolitikai helyzetet, az ország és a régió geopolitikai, geostratégiai helyzetét, a fegyveres küzdelem új eszközeit és azok alkalmazásának lehetőségeit, a lehetséges háborús térségeket és hadszíntereket, továbbá a valószínű vagy valószínűsíthető ellenség lehetőségeit és nézeteit a háborúval és a fegyveres küzdelemmel kapcsolatban. A hadászat által tanulmányozott kérdések ismeretanyagát a hadászat számára a hadtudomány elméletének és gyakorlatának más ágazatai szolgáltatják.

Ezen ismeretanyagok elemzése, értékelése és szintetizálása után a hadászat a fő figyelmet a lehetséges háború; a fegyveres küzdelem körülményeinek és jellegének; a haderőnemek hadászati alkalmazása alapjainak; a válságreagáló háborús katonai műveletek előkészítésének és megvívásának; a fegyveres erők anyagi, technikai biztosítása alapjainak és a hadászati vezetés kérdéseinek kutatására fordítja. A felsorolt elméleti kutatások mellett a hadászat foglalkozik a legfelsőbb katonai vezetés gyakorlati vezetési módszereinek tökéletesítésével, fejlesztésével.

b) *A hadművelleti művészet* a hadművészet elméletének legfiatalabb területe, amely a különböző haderőnemek seregtesteinek közös vagy a seregtestek önálló hadműveleteinek előkészítésével és lefolytatásával kapcsolatos elméleti és gyakorlati kérdésekkel foglalkozik. A hadművelleti művészet kutatási területének centrális eleme a seregtestek alkalmazásának elmélete és gyakorlata.

A hadművelleti művészet összekötő kapocs a hadászat és a harcászat között. Éppen ezért alapjaiban a hadászat által meghatározott feladatokat teljesíti, azaz meghatározza a hadászati célú hadműveletek előkészítési és megvívási módjait, valamint irányt mutat a harcászat számára, hogy egy-egy hadművelet sikere érdekében hogyan készítse elő és vívja meg a harcot. A hadművelleti művészet az általános elmélet kutatási területén belül foglalkozik a hadműveletek jellegével, előkészítésével és általános elveivel, a seregtestek összetételével, lehetőségeivel, alkalmazásuk módszereivel és formáival, továbbá a hadműveletek előkészítésének és levezetésének módszereivel és formáival, az anyagi-technikai, illetve a hadműveletek minden oldalú biztosításának és vezetésének kérdéseivel.

c) *A harcászat* a hadművészet alkotórésze, amely a különböző haderőnemi és fegyvernemi alegységek, egységek és magasabbegységek harcának objektív törvényszerűségeit tanulmányozza, továbbá a szárazföldi, légi és tengeri harc előkészítésének és megvívásának módszereit dolgozza ki. A harcászat a hadművelleti művészethez és a hadászathoz viszonyítva alárendelt helyet foglal el, azok érdekében tevékenykedik, és a hadművelleti művészet által eléje tűzött célok elérését segíti elő.

A harcnak mint a fegyveres küzdelem egy részének jellegét, lényegét tanulmányozza. Feltárja a harc megvívására bevont erők és eszközök sajátosságait, azok harci lehetőségeit és a szemben

álló fél fő harcászati elveit. Kutatásai eredményeként elméleti és gyakorlati következtetéseket von le a különböző típusú harcok előkészítésére, vezetésére, illetve azok megvalósulásának minden oldalú biztosítására.

A harcászatnak két fő részterülete van, az általános harcászat és a fegyvernemek harcászata. Az általános harcászat tartalmát tekintve a minden fegyvernemre általánosan vonatkozó tétteleket kutatja, elemzi és fejleszti, míg a fegyvernemek harcászata a fegyvernemek és szakcsapatok alegységeinek, egységeinek és magasabbegységeinek harctevékenységi módjait értékeli és kutatja.

A katonai vezetés elmélete a hadművészettel áll a legszorosabb kapcsolatban. A hadtudomány és a társadalomtudományok eredményeinek felhasználásával tanulmányozza a fegyveres erők katonai műveletekre való felkészítésének módjait, valamint a fegyveres tevékenység előkészítésének és végrehajtásának irányítását. A katonai vezetéselmélet kutatja a katonai és a csapatvezetés általános és elméleti kérdéseit, foglalkozik a katonai vezetés szervezeteivel, eszközeivel, módszereivel, és vizsgálja azokat a követelményeket is, amelyeket a honvédelem érdekében a vezetés vonatkozásában a nem katonai szerveknek kell foganatosítaniuk.

A katonai kiképzés és felkészítés a hadtudomány azon területe, amely a személyi állomány, az alegységek, az egységek és a magasabbegységek, valamint a különböző törzsek és vezetési csoportok állományának hadelméleti, morális, pszichikai és fizikai felkészítésével, illetve annak kérdéseivel foglalkozik, továbbá a katonai oktatásának és nevelésének a legcélszerűbb módszereit kutatja és dolgozza ki. A katonai kiképzés és felkészítés tevékenysége során felhasználja a pedagógia, a pszichológia és a szociológia eredményeit.

A honvédelmi igazgatás az arra jogosított és kötelezett közigazgatási szervek jogilag szabályozott olyan tevékenysége, amely a polgári és katonai szervek, illetve közösségek, valamint az állampolgárok honvédelmi kötelezettségeinek tervezésével, szervezésével, továbbá azok végrehajtásával kapcsolatos feladatokat végzi. A honvédelmi igazgatás a védelemigazgatás részeként a katonai igazgatásra megkülönböztetett figyelmet fordít.

A hadtörténelem a történelem és a hadtudomány közös kutatási területe. Vizsgálata kiterjed a háború, a hadtudomány és a hadművészet, a katonai erő, a fegyverzet és a haditechnika történetére, de választ ad a katonai történetírás és forráskutatás problémáira is. A hadtörténelem a fegyveres küzdelmek objektív törvényszerűségeinek kutatásakor a hadtudomány fejlődését elősegítő múltbeli tapasztalatokat általánosítja.

A katonai műszaki ismeretek a hadtudomány egyik fontos területe, amely a természettudományok és a műszaki tudományok – kiemelten a katonai műszaki tudományok – eredményeinek felhasználásával a fegyveres küzdelem megvívásához szükséges fegyverek, fegyverrendszerek és egyéb haditechnikai eszközök, anyagok alkalmazásának technikai, technológiai kérdéseivel, továbbá üzemeltetésükkel és javításuk lehetőségeivel foglalkozik. A haditechnikai ismeretek a hadtudomány valamennyi kutatási területével, de mindenekelőtt a hadművészettel állnak szoros kapcsolatban.

A védelemgazdaság a fegyveres küzdelem gazdasági törvényszerűségeit, a hadigazdálkodási rendszer építése és működése elméletének és gyakorlatának folyamatában fellépő törvényszerűségeket, jelenségeket és folyamatokat vizsgálja.

A kutatás eredményeként tudományosan megalapozza az ország (a szövetség) védelmi gazdasági politikáját. A védelemgazdaság kutatási részterületei az ország (szövetség) és a feltételezett ellenség hadigazdasági potenciálja és hadigazdálkodása; a gazdaság háborús felkészítése, készenléte, mozgósítása, működése, vagyis életképessége; a termelés elosztása; a forgalom, a fogyasztás, a tartalékképzés gazdálkodási és irányítási formái.

2.2. A katonai erő és a katonai műveletek fogalma

2.2.1. A katonai erő fogalma és tartalma

Katonai erőnek az állam fegyveres ereje fő részét, a *haderőt* – Magyarországon ez a Magyar Honvédség – *tekintjük*. A katonai erő hagyományosan a haderő állományát alkotó humánerőforrás-bázis (élőerő), valamint a fegyverzeti és haditechnikai eszközök képességeinek együttes hatékonyságában jut kifejezésre, amelynek minősége a katonai műveletek során kerül megméréstésre.

A katonai erő politika által meghatározott küldetés alapján történő, cél, hely és idő szerint összehangolt képességalapú alkalmazását katonai műveletnek nevezzük.

A katonai erő műveleti alkalmazásáról egy jól működő társadalomban a társadalom egészének érdekeit képviselő *választott kormányzati hatalom dönt*. Ám ez a felelősség valóban több mint az éppen kormányzati hatalmat gyakorló politikusok felelőssége. A hadsereg társadalmi elvárások és igények szerinti kialakítása és fenntartása ugyanis olyan ösztársadalmi érdek, amely a politikai elitet alkotó különféle érdekcsoportok (pártok) politikai programjában a konszenzuson alapuló közös együttműködés és egyetemes felelősségvállalás fejezeteként kell hogy szerepeljen. A nemzeti katonai erő küldetésének meghatározása kormányzati ciklusokon átnyúló, a társadalom egészét érintő stratégiai szintű – a politika minden ágát és területét érintő – feladat és felelősség.

A katonai művelet hatékonyságát befolyásoló tényezők

A katonai műveletek milyenségét, illetve minőségét az azokat végrehajtó katonai erő szervezeti és szervezési, továbbá humán, valamint technikai és technológiai jellemzőin alapuló katonai képességei határozzák meg.

A szervezeti oldalon a fegyveres erők központi és egyéb szerveinek, parancsnokságainak, csapatainak, valamint intézeteinek – a társadalom igényeivel összhangban, a hadügy elmélete és gyakorlata szerint kialakított, a mindenkor kormányzati politika elvárásait visszatükröző – struktúráját értjük.

A katonai műveletek minőségét döntően befolyásolja a műveletek két legfontosabb elemének, a katonának (a humán oldalnak), illetve a harceszköznek (a technikai oldalnak) a viszonya, szoros kölcsönhatásban álló elválaszthatatlan kapcsolata. A katona és a harceszköz helyes viszonyának kialakításában a *csapatparancsnokoknak és a kiképzettségnek* meghatározó szerepe van.

A katona és a technika között fennálló viszony minőségét azonban jelentős mértékben befolyásolja a katonai erő *technikai ellátásának* (a fegyverzet, a harc- és szállító járművek, a különleges járművek, alkatrészek és szerelvények stb.) milyensége is, ami azonban ismét hadügyi kérdés, hiszen az a védelmi politika sajátos részeként létező haditechnikai koncepcióban jut kifejezésre.

A *haditechnikai koncepció* az állam védelmi politikájával és katonai stratégiájával összhangban, a nemzetgazdasági potenciálra támaszkodva olyan korszerű eszközök rendszeresítését irányozza elő (saját hadiipari előállításal vagy beszerzéssel), amelyek harcászattertechnikai jellemzőik és harci tulajdonságaik alapján biztosítják (a szükséges és célszerű technológiák, műveleti eljárások alkalmazása mellett) a politika által a haderő számára meghatározott küldetés sikeres teljesítését.

2.2.2. Fontosabb tudományelméleti és katonai műveleti kategóriák

A fegyveres küzdelem a háború sajátos ismérve, lényegének megnyilvánulása, a szemben álló felek hadi és harctevékenységének egységes, kétoldalú folyamata, amelyet társadalmi csoportok, államok, államszervezetek meghatározott politikai célok eléréséért és gazdasági érdekek megvalósításáért katonai szervezetekkel, eszközökkel és tervek szerint vívnak. A háborús katonai műveletben a fegyveres küzdelem a szemben álló felek közötti harc fő formája. Eredményeitől döntő mértékben függ a háború általános politikai céljainak elérése. A fegyveres küzdelem célját alapvetően a politikai célok határozzák meg, amelyek annak jellegére, feladataira, megvívásának módjára, méreteire, intenzitására és feszítettségére döntő hatással vannak.

A haderő a fegyveres erőnek a haderőnevet magában foglaló, a fegyveres küzdelmet az ellenséggel szemben közvetlenül megvívó része. Magyarország hadereje a Magyar Honvédség.

A hadsereg az állam sajátos eszköze, katonai szervezete, amelyet meghatározott politikai feladatok megoldására tart fenn.

A hadseregnek társadalmi küldetése és jellege, történelmi és geostratégiai alapú rendeltetése, valamint az előzőekkel összefüggésben és azokból eredően sajátos, csak rá jellemző – az állam léte és működése szempontjából – nélkülözhetetlen képessége (a haderő képességei) van.

A hadsereg a haderőnemi csapatok egyik szervezeti formája; hadművelet megvívására hivatott sereget, amely több különböző összefegyvernemi, fegyvernemi magasabbegységet (egységet, alegységet) és szakcsapatot foglal magában. Rendeltetése és szervezete szerint összhaderőnemi, összefegyvernemi, légi és légvédelmi hadseregeket különböztethetünk meg.

A hadsereg a haderő (esetünkben a honvédség) egészének vagy a szárazföldi csapatoknak közhasználatú (általánosan elfogadott) megnevezése.

A fegyveres erők az állam fegyveres védelmét ellátó katonai szervezetek összefoglaló elnevezése. Számos országban a fegyveres erökhöz sorolják a haderőn kívül például a határőrséget, a nemzeti gárdát és a polgári védelem katonai szervezeteit. A fegyveres erők katonai szervezetei központi és egyéb szervekre, parancsnokságokra, csapatokra és intézetekre tagozódnak.

A haderőnem az állam fegyveres erejének, a haderőnek a része, amely nagyságánál fogva képes arra, hogy meghatározott – földrajzilag egységes – térségben (földön, levegőben, tengeren, légi-koszmikus térségben) hadászati, hadműveleti és harcászati méretű tevékenységet folytasson önállóan vagy más haderőnemekkel együtt. Minden haderőnemen sajátos – csupán rá jellemző – fegyverzete, haditechnikai felszerelése, csapatszervezete, kiképzése, doktrínája, vezetési elvei és módszerei vannak, amelyek javarészt csak az adott térségben (földön, levegőben, vízen) alkalmazhatók. *A korszerű fegyveres erők haderőnemei: a szárazföldi csapatok, a légierő és a légvédelmi (légtérellenőrző) csapatok, valamint a haditengerészet.*

Nagyhatalmi, illetve középhatalmi státusszal rendelkező államokra jellemző, hogy haderőszervezésükben az előzőekben bemutatott haderőnemek mellett haderőnemi besorolással tartanak fenn és működtetnek olyan speciális fegyvernemeket, mint a hadászati rakétacsapatok, a tengerészgyalogos csapatok vagy a légideszantcsapatok. A haderőnemek a különféle fegyverrendszerek, haditechnikai eszközök, felszerelések (fajták) leghatásosabb alkalmazása céljából fegyvernemekre és szakcsapatokra tagozódnak. A haderőnem egységes szervezeti rendszert alkot.

A fegyvernemek a haderőnemek alkotórészei, az adott haderőnemen belül az azonos, sajátos fegyverzettel és harceszközökkel felszerelt, szervezettel és harcászati elvek (a fegyvernemek harcászata) alapján tevékenykedő, a megfelelő térségben (földön, vízen, víz alatt és a légtérben) megoldandó harc feladatok teljesítésére képes csapatok. Rendeltetésük egymással szoros

együttműködésben a harc közvetlen megvívása. *A szárazföldi haderőnem fegyvernemei például: a gyalogság, a harcokcsi- és felderítő csapatok, a tüzérség. A légierő és a légvédelmi csapatok fegyvernemei: a harcászati légierő, a hadseregrepülő, a bombázók, a légvédelmi rakéta- és tüzércsapatok és a rádiótechnikai csapatok.*

A szakcsapatok a haderőnemek azon részei, amelyek a fegyvernemek eredményes harcához a szükséges feltételeket biztosítják. Sajátos fegyverzettel, illetve harceszközökkel felszerelt, csak a rájuk jellemző szervezettel és harcászati elvek alapján (szakcsapatok harcászata), a számukra megfelelő földrajzi térségben megoldandó hadművelleti, harcászati szintű feladatok teljesítésére sajátos szakkiképzéssel képessé tett csapatok.

A csapatnem a haderőnemen belüli, azonos fegyvernemhez, illetve szakcsapathoz tartozó, azok eredményes harcához a szükséges speciális képességeket biztosító csapatok. Sajátos fegyverzettel, illetve harceszközökkel felszerelt, csak a rájuk jellemző szervezettel és harcászati elvek alapján (csapatnemek harcászata), a számukra megfelelő földrajzi térségben megoldandó harcászati szintű feladatok teljesítésére sajátos szakkiképzéssel képessé tett csapatok.

A század a fegyvernemek és szakcsapatok alegysége. A századnak több (általában három) szakasza van, és szervezetileg a zászlóalj kötelékébe tartozik.

A zászlóalj az összefegyvernemi csapatok alapvető harcászati alegysége. Önálló vagy kötelékbe sorolt. A zászlóalj századokat és más alegységet (például tüzér, műszaki) foglal magában.

Az ezred igazgatás, kiképzés és anyaggazdálkodás szempontjából viszonylag önálló katonai kötelék. Az ezred a gépesített (gépkocsizó) lövész és harcokcsi, tüzér, repülő és más magasabbegységek alapvető harcászati egysége. Általában rendeltetésének megfelelő zászlóaljakra (osztályokra) tagozódik, van törzse és több harci, valamint anyagi-technikai biztosításához szükséges szakalegysége. Az ezredet külön hadrendi számozással látják el.

A dandár a haderőnemek fegyvernemeinek és a szakszolgálati ágaknak magasabbegysége; szervezeti alapja a zászlóalj (osztály). A dandár állományába néhány zászlóalj (osztály) és különleges rendeltetésű alegység tartozhat.

A hadosztály a különböző haderőnemek fegyvernemeinek alapvető harcászati magasabbegysége, amely néhány egységet és alegységet foglal magában. Vannak olyan országok, amelyek haderőiben a szárazföldi csapatok kötelékében lévő hadosztályok dandárokból, harccsoportokból, önálló zászlóaljakból, különféle fegyvernemi szakegységekből és alegységekből állnak.

Szervezeti kategória	Megnevezése	Megjegyzés (rövidítések)
Alegység(ek):	– Személyzet	– szem.
	– Raj	– r.
	– Szakasz	– sz.
	– Század	– szd.
	– Zászlóalj	– z.
Egységek(ek):	– Önálló zászlóalj	– ö. z.
	– Ezred	– e.
	– Dandár	– dd.
Magasabbegység	– Hadosztály	– ho.
Seregtest(ek):	– Hadtest	– hdt.
	– Hadsereg	– HDS.
	– Hadseregcsoport	– HDSCS.

4. ábra: A katonai szervezetek felosztása, osztályozása

Forrás: a szerző saját szerkesztése

A hadtest összefegyvernemi jellegű hadműveleti-harcászati magasabbegység. A hadtest néhány magasabbegységet, valamint szakcsapatokat foglalhat magában. A szárazföldi összefegyvernemi hadtest rendeltetése hadműveleti-harcászati, esetenként hadászati-hadműveleti feladatok megoldása önálló irányokban és hadszíntereken.

A seregtest a haderőnemek olyan hadműveleti, illetve hadműveleti-harcászati rendeltetésű magasabb köteléke, amely összefegyvernemi és fegyvernemi, illetve haderőnemi magasabbegységeket és egységeket, valamint szakcsapatokat foglal magában. Állományában a vezető szerveken kívül megtalálhatók a harci, a harci támogató és a harci kiszolgáló-támogató képességekkel rendelkező hadműveleti magasabbegységek. Seregtestek: a hadsereg, a front, a flotta és a flottilla. A seregtest a porosz, osztrák, orosz (szovjet) – valójában tehát a keleti hadikultúra – haderőszervezés elvrendszere szerint felépített haderők legmagasabb szintű katonai csapatcsoportosítása.

A hadseregcsoport az angolszász, amerikai – tehát a nyugati hadikultúra – haderőszervezés elvrendszere szerint felépített haderők legmagasabb szintű katonai csapatcsoportosítása, amely – szerepe és helye szerint – a legfelsőbb parancsnokság vagy a hadszíntér-parancsnokság alárendeltségében oldja meg feladatait. A hadseregcsoport általában különböző nemzetiségű hadseregeket, önálló hadtesteket vagy a közvetlen alárendeltségébe tartozó önálló hadosztályokat és egyéb kötelékeket foglal magában.

A harcrend a harcászati feladatot végrehajtó erőknél és eszközöknek a harcászati elvekhez, valamint a konkrét helyzethez igazodó, a parancsnok elhatározásának megfelelő csoportosítása és tagolása, tulajdonképpen egy konkrét földrajzi térségen történő elhelyezése a harc megvívása érdekében.

A hadműveleti felépítés a seregtest vagy hadseregcsoport erőinek és eszközeinek a hadművelet elgondolását és az ellenség tevékenységének lehetséges jellegét figyelembe vevő olyan csoportosítása, amely az ellenség leghatásosabb pusztítását, illetve semlegesítését teszi lehetővé, vagyis amely a hadművelet folytatásának kiválasztott módjához a legjobban alkalmazkodik.

A hadászati csoportosítás a haderő, koalíciós műveletek esetén a haderők különböző haderőnemeinek vagy azok egy részének egységes hadászati elgondoláson alapuló – hadászati célú és feladatú összehangolt, összhaderőnemi hadászati hadműveletek végrehajtására egységes vezetés alatt létrehozott – csoportosítása, hadszíntéri elhelyezése.

A katonai képességek a haderők olyan komplex viszonyrendszerben meglevő és érvényesülő adottságai, amelyek alkalmassá teszik a hadseregeket a társadalmi küldetésükből adódó rendeltetésük ellátására.

A katonai képességeket *két csoportba soroljuk*, és megkülönböztetünk *klasszikus*, valamint *funkcionális katonai képességeket*.

- a) *A klasszikus katonai képességek* a hadseregek létrejöttének pillanatától létrehozott, illetve kialakított olyan adottságok, amelyek minden történelmi korban – természetesen a társadalom történelmi fejlődésének adott szintjén – érvényesültek. A klasszikus katonai képességek tehát állandó tudományelméleti és műveleti kategóriák.

A klasszikus katonai képességek az alábbiak:

- a bevetethetőség;
- a mobilitás;
- a hatékony harci és harci támogató képesség;
- a csapatok és az infrastruktúra túlélőképessége;
- a korszerű vezetési, irányítási és információs rendszer;
- a fenntarthatóság és a korszerű logisztika.

- b) *A funkcionális katonai képességek* a hadseregek klasszikus katonai képességein alapuló, illetve kialakított olyan adottságok, amelyek adott történelmi korban – a társadalom történelmi fejlődésének adott szintjén – léteztek. A funkcionális katonai képességek tehát tartalmukban és megvalósulási formájuk tekintetében nem állandó tudományelméleti és műveleti kategóriák.

A funkcionális katonai képességek:

- a szakharcászatban megjelenő képességek;
- a csapatnemek harcászata;
- a fegyvernemek harcászata;
- a szakcsapatok harcászata;
- az összefegyvernemi műveletben megjelenő képességek;
- a haderőnemi műveletben megjelenő képességek;
- az összhaderőnemi műveletben megjelenő képességek.

A hadikultúra a hadviselést érintő azon katonai, szellemi és anyagi értékek összessége, amelyek az ellenség összetartó erői felbomlasztásának, illetve a saját csapatok erői megőrzésének alapirányát jelölik meg. Kovács Jenő altábornagy meghatározása szerint „a hadikultúra felöleli [...] az alapvető hadeljáráások megvívására szolgáló fegyveres erők jellegéről, felépítéséről, az ország védelmi rendszeréről, az állami és katonai vezetés struktúrájáról alkotott felfogásokat. Tükrözi továbbá a katonai szolgálat jellegét, a hadkiegészítést, a tisztképzést, a mozgósítást, a hadsereg ellátásának tradícióit, az ellenséggel szemben tanúsított erkölcsi magatartás normáit és a honvédelemhez, hadsereghez fűződő tudati és emocionális motívumokat.”²

Megkülönböztetünk mozgáscentrikus, anyagcentrikus és gerilla jellegű hadikultúrát.

Legfontosabb jellemzőik a következők:

a) *A mozgáscentrikus hadikultúra* alapvető műveleti fajtája az ellenség gyenge pontjai elleni gyors ütemű, lendületes *támadás* (a védelem ideiglenes, kikényszerített állapot).

Jellemzői, hogy általában nem áll rendelkezésre az anyagi eszközök fölénye, a főerők *aktív* manőverével, *nagy erejű csapásokkal*, a kezdeményezés megragadásával, az akarat ellenségre való rákényszerítésével törekszik *feladata* végrehajtására. Az *időtényező* döntő, a parancsnoki *kreativitás* nagy jelentőségű.

Megköveteli az emberi és anyagi erőforrások teljes bevetését, a parancsnoki állomány kiképzettségét, általában a kemény kiképzést.

Ágai a porosz–német, az osztrák és az orosz–szovjet hadikultúra.

b) *Az anyagcentrikus hadikultúra* a biztonságra és az „elegendő” erőre alapozva általában nem a teljes megsemmisítést, hanem a stratégiai cél érdekében a szükséges veszteségokozást, fontos objektumok, területek birtokbavételét, illetve megtartását tekinti céljának.

Jellemzői az erőforrások felhalmozása, fenntartása, valamint az erőfölény megszerzése, megtartása. A védelem a háború megvívásának alapvető módja. A sikereket a pusztító eszközök maximális bevetésével éri el, a csapatok a manővereiket ezt követően hajtják végre. Támadó tevékenységet az e céllal kialakított csapatsoportosítás nagy erőfölény birtokában, nagyobb kockázatvállalás elkerülésével folytat. A műveletek minden szintjén és minden területén meghatározó tartalékképzés.

Kialakulása és fejlődése a brit és az amerikai stratégiai gondolkodás terméke.

² Kovács 1995.

c) *A gerilla típusú hadikultúra* az irreguláris csapatoknak idegen hatalom elleni vagy hivatalban lévő kormány (politikai hatalmat gyakorló erő) által előidézett, vélt vagy valós sérelem megszüntetésére (az ellene való tiltakozásra) irányuló fegyveres küzdelme, romboló tevékenysége.

Célja az ellenség csapatainak kimerítése; harc az ellenség polgári, katonai, vezetési objektumai, illetve erői ellen.

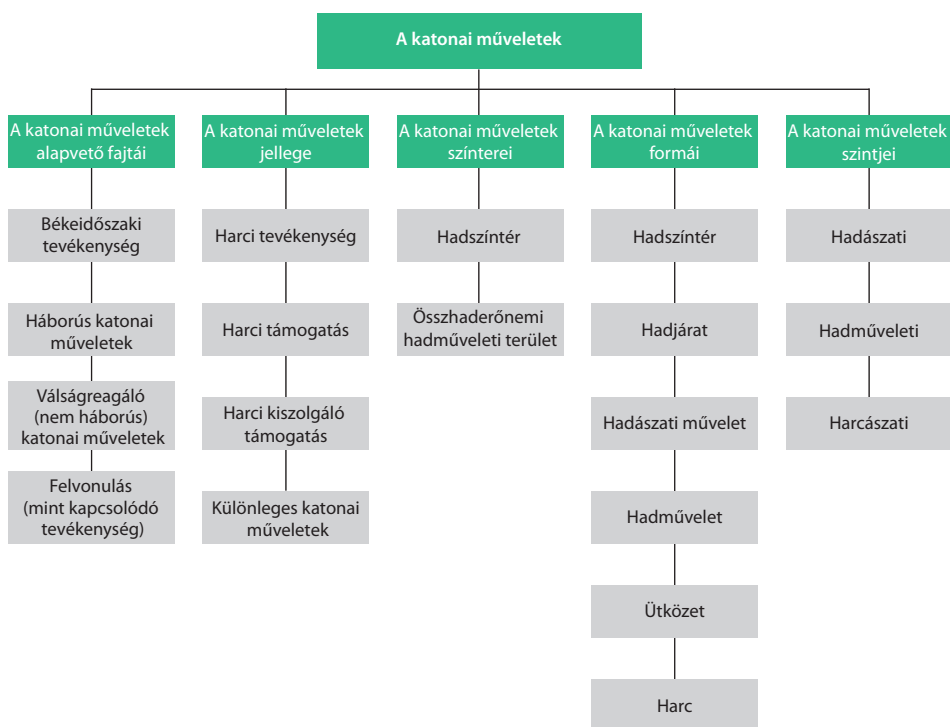
Módjai, formái: rajtaütés, elfutás, a „szabályos” ütközetek elkerülése, kitérés az ellenség elől.

Alapja a biztonságos katonai bázisterület megteremtése, ahova visszavonulhatnak, kiképzést folytathatnak, ellátó pontokat, raktárakat telepíthetnek. Feltétele a népi támogatottság, a politikai összetartó erő, a karizmatikus vezér megléte.

2.3. A katonai műveletek rendszerelmélete és gyakorlata

A katonai műveletek elméletének és gyakorlatának logikus, tudományelméletileg igazolt rendszerét az 5. ábra szemlélteti.

A katonai műveletek során a fegyveres küzdelem a benne részt vevő erők küldetése, célkitűzései, illetve azok mennyiségi és minőségi összetétele okán, továbbá a műveleti tevékenység végrehajtásához szükséges, földrajzilag meghatározható műveleti terület – a műveletek színtere – nagyságától függően, valamint különböző műveleti szinteken és formákban valósul meg.

5. ábra: A katonai műveletek felosztása

Forrás: a szerző saját szerkesztése

2.3.1. A katonai műveletek alapvető fajtái

A katonai erő komplex műveleti jellemzői alapján a katonai műveleteknek négy alapvető fajtáját különböztetjük meg:

- békeidőszaki katonai műveletek;
- háborús katonai műveletek;
- válságreagáló, más szóval nem háborús katonai műveletek;
- a felvonulás, amely nélkül a békeidőszaki, a háborús, illetve a válságreagáló (nem háborús) katonai műveletek végrehajtása elképzelhetetlen.

a) *Békeidőszaki katonai műveletek*

Egy társadalmi közösség hadereje alapállapotának a *békeidőszak*³ tekintjük. Ez az az időszak, amikor a haderő a békehadrend szerinti békeszervezeteivel és békeállományával látja el a békeidőszaki feladatait. A békeidőszaki katonai műveletek a következő feladatköröket tartalmazzák:

- a haderő – mint társadalmi szervezeti forma – napi életével kapcsolatos tervezési, szervezési és végrehajtási feladatok;
- a haderő küldetéséből adódó feladatokra történő felkészülés professzionális szintű tervezése, szervezése és végrehajtása;
- közreműködés a nemzeti védelmi rendszer (honvédelmi rendszer) funkcionális működtetésében;
- közreműködés a nemzeti oktatásügy közoktatási és köznevelési stratégiájának megvalósításában;
- protokolláris feladatok ellátása a nemzeti specifikumoknak megfelelően;
- hagyományápolás és hagyományteremtés.

b) *Háborús katonai műveletek*

A háborús katonai műveletek célja a győzelem kivívása fegyveres küzdelem végrehajtásával. Megvívásuk döntően harctevékenységet feltételez, amely harctevékenységek az úgynevezett háborús küszöb alatti műveleti tevékenységek keretében a válságreagáló műveletek egy részénél is bekövetkeznek.

A *háborús katonai műveletek* a hadászati, a hadműveleti és a harcászati szinteken, a fegyveres küzdelem alapvető fajtái pedig a támadó és a védelmi, illetve annak előre tervezett változata, a késleltető műveletek keretében valósulnak meg.

c) *Válságreagáló, nem háborús katonai műveletek*

Olyan műveleti tevékenységek, amelyek során a katonai képességeket a háborús művelektől eltérő céllal alkalmazzák a béke helyreállítása vagy a helyzet stabilizálása érdekében oly módon, hogy az alkalmazott katonai erő a fegyveres beavatkozást a minimumszintre csökkentse, illetve ha lehetséges, akkor azt teljes mértékben mellőzze.

A *válságreagáló, nem háborús katonai műveletek* a végrehajtásuk során megvalósítandó célkitűzések, a megoldandó feladatok és az alkalmazott katonai képességek alapján az alábbi három csoportba soroljuk:

³ Békeidőszak: az emberiség, a társadalom olyan állapota, amikor az államok között nincs konfliktus és ennek nyomán fegyveres küzdelem.

- *A fegyveres erők részvétele a háborús küszöb alatti konfliktusok kezelésében*

A háborús küszöb alatti konfliktusok⁴ kezelése során a hadsereg kijelölt erői a következő helyzetekben hajtanak végre – szükség szerint fegyveres küzdelem bekövetkezésével együtt járó – korlátozott időtartalmú és célú katonai műveletet:

- békekikényszerítés;
- terrorizmus elleni harc;
- felfegyverzett állami légi járművel végrehajtott szándékos légtérsértés;
- kisebb fegyveres csoportok véletlenszerű átsodródása az államhatáron;
- az ország területének (részterületének) manőver céljából történő engedély nélküli igénybevétele;
- diverziós tevékenység az ország területén;
- provokatív jellegű, szervezett, csoportosan végrehajtott fegyveres határsértés.
- *A fegyveres erők részvétele a különböző veszélyhelyzetek elhárításában, felszámolásában, illetve az azokkal járó katonai feladatok végrehajtásában*
A veszélyhelyzetben történő katonai részvétel kiterjed a természeti, az ipari katasztrófák következményeinek felszámolására, illetve az azok bekövetkezését megelőző tevékenységre.

Ennek a feladatkörnek képezi a részét a katonai részvétel a humanitárius segítségnyújtásban, valamint olyan egyéb műveletek és feladatok végrehajtása, mint:

- szankciók és embargó kikényszerítése;
- polgári hatóság katonai támogatása;
- kutatás és mentés.
- *Béketámogató vagy válságreagáló műveletek végrehajtása honi területen és azon kívül*

A válságreagáló, nem háborús katonai műveleteknek nem ismeretlen, de a 20. század utolsó harmadában, tartalmában és végrehajtási módjában jelentősen átalakult műveleti formája. A válságreagáló műveleteknek három szintje létezik: az úgynevezett békekikényszerítés, a béketámogatás és a békefenntartás.

d) *A felvonulás*

A katonai erő katonai műveleti hatékonyságán alapuló, a békeidőszaki, a háborús és a válságreagáló (nem háborús) katonai műveletekhez kapcsolódó – hadászati, hadműveleti és harcászati szinten egyaránt megvalósuló – helyváltoztatást eredményező olyan tevékenység, amelyben kifejezésre jut a tér és az idő döntő szerepe, helyesebben szólva ezek együttesen érvényesülő pozitív vagy negatív hatása a műveleti feladatok keretében előrendő célok teljesíthetősége szempontjából.

A felvonulás célja a műveleti tevékenységre kijelölt katonai erők (személyi állomány, eszközök stb.) eljuttatása, átcsoportosítása békehelyőrségeikből, összpontosítási körleteikből a műveleti területre, területekre.

⁴ A háborús küszöb alatti művelet a háborús és a válságreagáló katonai műveleteket elválasztó képzeletbeli vonal mentén, azzal párhuzamosan létrehozott, intenzitását tekintve egyfelől a háborús katonai művelet irányába kiterjedő (intenzitásában növekedő), másfelől a válságreagáló műveletek irányába kiterjedő (intenzitásában csökkenő) virtuálisan létező sáv. Jelentősége abban nyilvánul meg, hogy a műveletben érintett csapatcsoportosítás parancsnoksága a fegyveres küzdelem intenzitása állapotának megfelelően dönthet a művelet vezetésének, továbbá a csapatok műveleti alkalmazásának mibenlétéről.

A felvonulásnak mint alapvető katonai műveleti fajtának meghatározó minőségi mutatója a mozgékonyaság. Ez a műveletet végrehajtó katonai erőnek azt a képességét jelenti, amelynek ismeretében pontosan meghatározható, hogy egy csapatcsoportosításnak – függően a tereptől, az időjárástól, az év- és napszaktól – mennyi időre van szüksége a helyváltatáshoz. A csapatoknak ez a képessége alapvetően a harc- és egyéb technikai eszközeik milyenségéből, mennyiségéből és minőségéből, kiképzettségi szintjükből, valamint vezetésük rugalmasságából ered.

A felvonulás végrehajtásának módjai: a szárazföldön menettel, szállítással, illetve ezek kombinációjával, vízen és levegőben szállítással.

A felvonulást végrehajtó katonai erő *harcképességének*⁵ megőrzése a felvonulás időszakájában a felvonulás – mint katonai művelet – sikerességének feltétele.

2.3.2. A katonai műveletek jellege

A katonai műveleteket döntően három tényező határozza meg. Az egyik a haditechnikai eszközök fejlettsége, azok mennyisége, minősége, a másik az eszközök működtetésére létrehozott katonai szervezetek jellemzői, a harmadik a katonai szervezetek által alkalmazott harceljárások, módszerek, elvek. E három meghatározó szegmens kölcsönhatásban van egymással, ugyanakkor mindegyik tényezőre nagy hatással van maga az ember.

Az ember maga az, aki szellemi képességével, megszerzett ismereteinek alkotó alkalmazásával „élővé” teszi, társadalmi jelenséggé alakítja a katonai műveletet. A technikai eszközök mennyisége és elsősorban minősége meghatározza a létrehozható katonai szervezeteket, és ez a két oldal meghatározza az általuk alkalmazható eljárásokat, módszereket.

Az eszköz meghatározza, hogy mivel, a szervezet, hogy kivel, az alkalmazott harceljárások, módszerek, hogy hogyan. A katonai vezetés meghatározza, hogy mikor és hol. Az ország vagy szövetség, amely az öt kérdés közül mindegyikre vagy a többségükre helyes, időben meghozott választ ad, nagy valószínűséggel a győztes oldalán találja magát. A katonai erő tevékenységének jelleg szerinti csoportosítása, felosztása a „hogyan” alapjait teremti meg, biztosítva a katonai vezetők számára egyfelől a műveleti sikert, másfelől a célszerű eligazodást a katonai műveletek gyakorlata tekintetében. Mindezekre figyelemmel a katonai műveleteket a katonai erő tevékenységének jellege alapján a következőkre osztjuk fel:

- harci műveleti tevékenységekre;
- harci támogató műveleti tevékenységekre;
- harci kiszolgáló támogató műveleti tevékenységekre;
- különleges katonai műveletekre.

a) A harci műveleti tevékenységek

A csapatok azon műveleti tevékenységeit, amelyek az ellenség közvetlen megsemmisítésére, semlegesítésére irányulnak és végső soron azt eredményezik, harci műveleti tevékenységeknek, a harci erők műveleti tevékenységének nevezzük.

⁵ Harcképesség: a fegyveres erők harckészültségének alapja, a magasabbegységeknek, egységeknek, alegységeknek a harctevékenység végrehajtására való alkalmassága, tényleges adottsága.

A harci erők a haderőnemek azon fegyvernemei és szakcsapatai, amelyek összhaderőnemi, illetve haderőnemi műveletek keretében, a számukra meghatározott műveleti szintéren a katonai műveletek valamely formájában vívják harcukat a küldetésükben meghatározott célok teljesítése érdekében.

A haderőnemek összefegyvernemi műveletei az őket alkotó fegyvernemek (csapatnemek) együttműködés keretében megvalósuló szakharcának (fegyvernemek harcászata) eredményei.

A fegyvernemek harcászata a harcászatnak (a hadművészet alkotórészének) a fegyvernemek sajátosságai – rendeltetésük, feladatuk, fegyverzetük, felszerelésük és képességük – által meghatározott, a harc megszervezésére és megvívására saját elmélettel és gyakorlattal rendelkező része. Egyúttal alkotórésze az általános harcászatnak is, minthogy az az összefegyvernemi harc keretében a fegyvernemek és a szakcsapatok együttes harcával foglalkozik.⁶ A fegyvernemek harcászata, a fegyvernemi csapatok harcának objektív törvényszerűségeit tanulmányozza, és kidolgozza előkészítésének, megvívásának módszereit. Az általános harcászat és a fegyvernemek harcászata egymással dialektikus kölcsönhatásban fejlődik, egyúttal mindkettő visszahat a harcászat fejlődésére.

A haderő a katonai erő összhaderőnemi műveletei, a haderőnemek együttműködése keretében megvalósuló haderőnemi műveleteinek eredménye.

Az összhaderőnemi hadművelet két vagy több haderőnemből vagy a haderőnemek állományából kialakított katonai erőnek a politika által meghatározott küldetés alapján, közös katonai műveletben megvalósuló, képességalapú alkalmazása.

A harci erők állományába soroljuk például a szárazföldi haderőnem állományába tartozó lövész-, harcokcsizó, felderítő csapatokat; a légierő távolsági bombázó, illetve vadászereit; a haditengerészeti erők tengerészgyalogos és tengeralattjáró vagy éppen repülőgép-anyahajó egységeit; de ide tartoznak a hadászati rakétacsapatok is.

b) *A harci támogató műveleti tevékenységek*

A csapatok azon műveleti tevékenységeit, amelyek az ellenség közvetlen megsemmisítésének, semlegesítésének sikeres és hatékony végrehajtását biztosító, de a harci erőknél nem létező katonai képességek műveletben történő megjelentetésére és sikeres alkalmazására irányulnak, illetve azt eredményezik, harci támogató műveleti tevékenységeknek nevezzük.

A harci támogató erők a haderőnemek azon fegyvernemei és szakcsapatai, amelyek összhaderőnemi, illetve haderőnemi műveletek keretében, a számukra meghatározott műveleti szintéren a katonai műveletek valamely formájában a harci erők érdekében vívják harcukat, szakharcukat a harci erők számára meghatározott célok teljesítése érdekében.

A harci támogatás műveletei körébe soroljuk a következőket:

- tűztámogatás;
- felderítés és hírszerzés;
- híradás és informatikai támogatás;
- légvédelem (légvédelmi támogatás);
- a harci műszaki támogatás;
- vegyi, biológiai, radiológiai és nukleáris védelem;

⁶ Az összefegyvernemi harcban minden fegyvernem és szakcsapat összehangoltan, szoros együttműködésben tevékenykedik.

- meteorológiai támogatás mint a geoinformációs támogatás eleme;
- információs műveletek;
- az erők megóvása;
- tömegtájékoztató.

c) A harci kiszolgáló támogató műveleti tevékenységek

A csapatok azon műveleti tevékenységeit, amelyek az ellenség közvetlen megsemmisítésének, semlegesítésének sikeres és hatékony végrehajtását garantáló, a műveletek mindenoldalú támogatására és biztosítására irányulnak, illetve azt eredményezik, harci kiszolgáló támogató műveleti tevékenységeknek, a harci kiszolgáló támogató erők műveleti tevékenységének nevezzük.

A harci kiszolgáló támogató erők a mindenoldalú támogatást és biztosítást megvalósító szakcsapatok, amelyek összhaderőnemi, illetve haderőnemi műveletek keretében, a számukra meghatározott műveleti szinten a katonai műveletek valamely formájában a harci erők, illetve a harci támogató erők érdekében végzik szakmai tevékenységüket, vívják szakharcukat a harci erők számára meghatározott célok teljesítése érdekében.

A harci kiszolgáló támogatás műveleteinek körébe soroljuk a következőket:

- az erők nem harci műszaki támogatása;
- logisztikai támogatás;
- környezetvédelem;
- pénzügyi biztosítás;
- egészségügyi támogatás;
- adminisztratív támogatás;
- térképészeti és katonaföldrajzi támogatás mint a geoinformációs támogatás eleme;
- elhelyezési, infrastrukturális biztosítás;
- repülésbiztonsági támogatás.

d) A különleges katonai műveleti tevékenységek

Különleges katonai műveleteknek azokat a vállalkozásokat nevezzük, amelyeket katonai, diplomáciai, gazdasági, lélektani hatások elérésére speciálisan szervezett és kiképzett – csak a rájuk jellemző specifikus képességekkel rendelkező – katonai vagy erre a célra kialakított félkatonai alakulatok, csoportok hajtanak végre.

A különleges katonai műveletek a legfelsőbb szintű politikai és hadászati vezetés eszközei.

A különleges katonai műveletek jellemzői:

- olyan fontos és nagy értékű cél/célpont ellen irányul, amely igen magas – de megtérülő – politikai és fizikai kockázattal jár;
- természetét tekintve szövetségi (esetenként nemzetközi) politikai és katonai egyetértést, támogatást, felügyeletet, illetve együttműködést igényel;
- célirányosan felkészített szakemberek (katonák) csoportja hajtja végre;
- sikere meghatározóan függ a reagálóképes szárazföldi, légi és tengerészeti támogatástól;
- akkor is alkalmazható, ha a hagyományos erők alkalmazása politikai, katonai okokból nem célszerű vagy nem lehetséges;
- titkos, rejtett, álcázott, és a siker érdekében a megtévesztést is alkalmazzák;
- végrehajtására bárhol, bármikor a legfelsőbb szintű vezetés döntése alapján sor kerülhet.

2.3.3. A katonai műveletek szinterei

A hadszínterek fő jellegzetességét minden időben az adta, hogy azokon mindenkor hadászati méretű katonai műveleti tevékenységek folytak. E műveleti tevékenységek célja minden korban a hadszíntereken fellelhető katonai erő szétzúzása volt. Ezt követte a megvert ellenség országának megszállása vagy egy olyan békekötés, amely a szemben álló felet politikai céljai feladására kényszerítette. Ha az ellenség főerőit egy csatában vagy ütközetben sikerült szétverni, akkor a hadászati feladatot lényegében megoldották. Valójában a hadviselést ez a meghatározó jellemző uralta a kezdetektől a 18–19. század fordulójáig. Kijelenthetjük, hogy ebben az időszakban a csatátér megegyezett a hadszíntérrel.

Hadszínterek a múltban

A hadszínterek mint hadászati tércategóriák egyidősek a tömeghadseregek megjelenésével, ami a 19. századra, illetve a 19. és a 20. század fordulójának időszakára tehető. Ez persze nem jelenti azt, hogy a hadtudomány és a hadviselés elmélete és gyakorlata a 19. századot megelőző történelmi korokban ne tett volna említést a hadszínterekről. Fontos azonban tudnunk, hogy ezek a meghatározások csak a csírái, illetve a kornak megfelelő felfogás szerint értelmezett tércategóriák legfeljebb a részei voltak a jelenlegi felfogás szerint definiált hadszíntereknek.

A hadművészet történetében először a 18. század folyamán, majd azt követően főleg a 19. és a 20. század fordulóján találkozhatunk csak olyan kiterjedésű térségekkel, amelyek a mai hadszínterekhez hasonlóak. A hadszíntér fogalmának meghatározásával először Carl von Clausewitz (1780–1831) foglalkozott.

A 18–19. század hadszínterei már nem voltak azonosak a csataterekkel. A csataterék és az ekkortól katonai műveletekre igénybe vett, földrajzilag körülhatárolható helyszínek közti különbségek nemcsak a méretekben, hanem a kiterjedéseket meghatározó tényezőkben is jelentkeztek.

A mai értelemben vett hadszíntér csak a 19–20. század fordulóján jelenik meg, a spanyol–amerikai, az orosz–japán és az angol–búr háborúban. A fogalom tartalmi kiteljesedése azonban csak az első világháború időszakára tehető. Ebben a háborúban a hadszíntereken a hadászati feladatokat már a hadviselés korszerűbb eszközeinek – a sorozatlövő fegyvereknek, a huzagolt csövű lövegeknek, a nagy hatótávolságú hadihajóknak, sőt a háború végén a repülőgépeknek és a harcokocsiknak – a tömeges alkalmazásával oldják meg.

Az első világháború előtt a hadviselő felek már kijelölték a hadszíntereket, és azok határainak megrajzolásakor a következő főbb szempontokat vették figyelembe:

- a kialakult katonapolitikai helyzetet, a katonai szövetségek rendszerét a várható hadszíntér tükrében;
- a lehetséges ellenség fegyveres erőinek elhelyezkedését;
- a természetföldrajzi viszonyokat.

A háború során bizonyossá vált, hogy a hadszínterek határainak ilyen nagymértékű bővülése a tömeghadseregek, illetve az akkori haditechnika alkalmazásának a követelményeként következett be.

Az első világháborúban azonban a hadviselő felek országának teljes területe még mindig nem tartozott a hadszínterekhez, mivel egyrészt a fegyveres erők a hadászati feladatokat kisebb körzetekben is meg tudták oldani, másrészt a hadviselő feleknek nem voltak olyan eszközeik,

amelyekkel nagyobb mélységben hatni tudtak volna. A szélességek azonban akkor már az országok teljes szélességét átfogták, és ez is hozzájárult az állásháborúk kialakulásához.

A hadszínterek méretei az első világháború befejezése után tovább növekedtek. A két világháború között a méreteket a haditechnika további gyors fejlődése is növelte. Ez a növekedés a háború gépi korszakában élesen jelentkezett.

A második világháborúban már nem országok, hanem koalíciók álltak egymással szemben, és ekkor már a hadszínterek határait a katonapolitikai viszonyok, a koalíciók politikai és hadászati céljai; a létfontosságú gazdasági, főleg hadigazdasági objektumok; a fegyveres erők csoportosításai és lehetőségei és a természetföldrajzi viszonyok határozták meg.

Végeredményben a második világháború végén a hadszíntereken azokat a térségeket értették, ahol a fegyveres erők (főleg a szárazföldi csapatok hadászati csoportosításai) hadászati feladatokat oldottak meg. Ennélfogva a hadszíntereknek biztosítaniuk kellett a hadászati csoportosítások felvonulását, szétbontakozását, illetve egységes alkalmazását.

A nagy pontosságú fegyverek korában a térnek mint a fegyveres küzdelem környezetének a jelentősége nem csökkent, sőt bizonyos értelemben növekedett. Azt gondoljuk, az nem igényel bizonyítást, hogy a korszerű interkontinentális ballisztikus rakéták és a hadászati légierő képes minden földi távolságot legyőzni és a glóbusz bármely pontjára csapásokat mérni. Ebből a szempontból csökkent a tér jelentősége, mert lerövidült az az idő, amely alatt a hadviselő felek csapásokat mérhetnek egymás területére. Ugyanakkor a nagy pontosságú fegyverek várható alkalmazása megnöveli a tér jelentőségét. Az a hadviselő fél, akinek nagyobb terület áll rendelkezésére, jobban széttagolhatja fegyveres erőit és létfontosságú objektumait, sőt felhasználva a korszerű járművek és szállítóeszközök adta lehetőségeket, nagyobb manőverekkel óvhatja meg erőit a csapásoktól. Az a hadviselő fél, akinek a területén nagy kiterjedésű, természetes akadályok (hegységek, mocsárvidék, erdők stb.) helyezkednek el, ma is előnyösebb helyzetben van, mert az ilyen körzetekre mért csapások után ott szinte leküzdhetetlen sávok és körzetek keletkeznek.

Hadszínterek az atomfegyverek korában

1945 nyarán Hiroshima és Nagaszaki atombombával történő elpusztítása új fejezetet nyitott a hadviselés történetében. A háborúk során addig alkalmazott fegyverek rombolóerejét az atomenergia váltotta fel, amelynek pusztító hatása minden képzeletet felülmúlt. Az atomfegyverek megjelenése azonban önmagában még nem befolyásolta döntően a hadszínterek méreteit, határait. A nagy változás akkor történt, amikor a megfelelő célba juttató eszközök is megszülettek a tudomány és az ipar műhelyeiben. Az interkontinentális ballisztikus rakéták, a rádióelektronikai eszközök, a korszerű repülőgépek, az atomhajtóműves hadihajók műveleti alkalmazása nagymértékben kihat azokra az alapelvekre, amelyeket korunk fegyveres küzdelmének megvívására vonatkozóan a hadtudomány kidolgozott. Ebből adódóan újradefiniálták a hadszíntér fogalmát, átértékeltek határait és tartalmilag megváltoztak főbb jellemzői.

A hadszíntér az a földrajzi térség, ahol a fegyveres küzdelemben részt vevő felek haderőiket összehvonják, szétbontakoztatják, és ahol a haditevékenységek folynak. A hadszíntér katonapolitikai és gazdasági jelentősége szempontjából lehet fő- vagy mellék-hadszíntér.

A hadszíntér egy meghatározott szárazföldi és óceáni térség, amelyhez a légi-kozmosz tér is hozzátartozik. A hadszíntereken belül az ország vagy a koalíció fegyveres erőinek meghatározott csoportja működik és a küldetéséből eredő hadászati feladatokat oldja meg.

A hadszínterek fő típusai a következők:

Természetföldrajzi arculat szerint:

- szárazföldi (kontinentális),
- óceáni (tengeri),
- interkontinentális (földrészek közti).

A hadszíntereken levő hadászati jelentőségű objektumok és célok szerint:

- főhadszínterek,
- mellékhadszínterek (másodrendű hadszínterek).

A hadszíntereket békében jelölik ki nemcsak elméleti, hanem nagyon fontos gyakorlati jelentőségük miatt is. A kijelölt térségekben ugyanis a koalíciók és az országok megteremtik a fegyveres küzdelem feltételeit, vagyis felkészítik az országokat (haderőket) a katonai műveletekre. Ezen belül különösen fontos feladat a hadszíntér hadművelleti és műszaki előkészítése.

Korunkban a világ több pontján helyi háborús katonai műveletek folynak. Ezekben a háborúkban a hadszíntér területe megegyezik a háborús térséggel.⁷

2.3.4. A katonai műveletek formái

A háború bonyolult, sokrétű és ellentmondásos történelmi, társadalmi-politikai jelenség. A háború történelmi kategória, azaz nem örök és nem kiküszöbölhetetlen. A háború az államok közötti társadalmi, politikai ellentmondás, a gazdasági érdekellentétek talaján robban ki. A politikai konfliktusok megszűnésével a háború mint a vitás nemzetközi kérdések megoldásának módszere elvileg eltűnhet a társadalom életéből. Politikai konfliktus nélkül nincs háború. A fentiekben leírtak alapján így definiálhatnánk röviden a háborút: egy konkrét ország politikájának folytatása erőszakos eszközökkel a szükségesnek ítélt gazdasági és politikai célok elérése érdekében.

A háború lényegét kifejező legfőbb ismérv a politika és a fegyveres erőszak elszakíthatatlan egysége. A háború tehát fegyveres tevékenységgel folytatott politika. A másik fő ismertetőjegye a fegyveres erőszak, amely a háború megkezdésekor a politika legfőbb fegyverévé, illetve a politika megvalósításának sajátos formájává, a politikai célok elérésének legfontosabb eszközévé válik.

A hadjárat a háború meghatározott időszakában konkrét földrajzi területre tervezett és végrehajtott katonai hadászati műveletek sorozata hadászati célok teljesítése érdekében. Több azonos politikai célkitűzés érdekében végrehajtott hadászati szintű katonai művelet összessége annak érdekében, hogy egyik vagy másik hadviselő fél a háborús célját elérje.

A hadászati hadművelet a fegyveres erő hadászati tevékenységének (haditevékenységének) egyik formája. A hadászati hadművelet a hadászati atomerők egy vagy néhány kontinentális és óceáni hadszíntérre mért csapásainak és a többi haderőnem egységes elgondoláson alapuló hadászati hadműveleteinek összefogott és a közös hadászati cél elérésére irányuló, különböző nemű, a hadszíntér teljes mélységére kiterjedő hadműveleteinek összessége.

⁷ Háborús térség: ez a legnagyobb kiterjedésű hadászati térség. A koalíciós vagy többnemzeti katonai műveletek kontinenseket és óceánokat foglalhatnak magukban. Ebben a térségben a koalíciók teljes területe megtalálható. A háborús térség hadszínterekből áll.

A *hadművelet* a haditevékenység egyik meghatározott formája és hadműveleti (hadászati) célok elérésére irányuló, egységes hadműveleti (hadászati) elgondolás alapján egy vagy több haderőnem által cél, feladat és hely szerint összehangolt egyidejű vagy egymást követő ütközetek összessége.

Az *ütközet* a hadművelet része. A hadművelet részeként a haderőnemek hadműveleti csoportosítást alkotó harci, harci támogató és harci kiszolgáló támogató erői által, együttműködés keretében – cél, feladat, hely és idő szerint összehangoltan – végrehajtott harcainak összessége a hadművelet célkitűzéseinek elérése érdekében.

A *harc* a fegyveres küzdelem alapvető formája, a győzelem kivívásának egyetlen eszköze. A különféle haderőnemek és fegyvernemek ellenséggel szemben álló alegységeinek, egységeinek és magasabbegységeinek harcászati célok eléréséért folytatott szervezett fegyveres (ellen) tevékenysége, küzdelme. A harc a földön, a légtérben (levegőben) és a tengeren egyaránt folyhat. A harc lényege a megsemmisítés és a megóvás.

2.3.5. A katonai műveletek szintjei

A *hadászati szinten* a fegyveres erők bevetése és műveleti alkalmazása, valamint ennek megtervezése történik egy átfogó politikai keretben, egyéb – nem katonai – erőforrásokkal és kezdeményezésekkel összehangoltan a nemzeti és/vagy szövetségi stratégia célkitűzéseinek elérése érdekében.

A hadászati szintű elgondolás alappillére az elérendő célokra vonatkozó legfelsőbb szintű politikai iránymutatás.

A *hadműveleti szinten* a műveletekben érintett erők hosszabb időtartamú, egyidejű vagy egymás után következő hadműveleti – esetenként hadászati – célok megvalósítására irányuló tevékenységeinek megtervezése, megszervezése és végrehajtása történik, egy, a műveletre kijelölt terület igénybevétele, illetve felhasználásával.

A *harcászati szint* a fegyveres tevékenységek végrehajtói szintje, amely a küszöbönálló harctevékenységeknek a végrehajtó katonai szervezetek szintjén történő megtervezéséből, megszervezéséből, illetve a folyamatban levő harctevékenység harci erőkkal, harci támogató erőkkal, harci kiszolgáló támogató erőkkal való közvetlen végrehajtásából áll a hadműveleti célkitűzések teljesítése érdekében.

Ajánlott irodalom

FORGÁCS Balázs (2017): *Hadelmélet. A magyar katonai gondolkodás története és a hadikultúrák*. Budapest: Dialóg Campus.

KOVÁCS Jenő (1995): *Magyarország katonai stratégiája. Komplex kutatási téma*. II. Tanulmány. Budapest. (Országos Kiemelésű Társadalomtudományi Kutatások 18.)

SZABÓ József főszerk. (1995): *Hadtudományi Lexikon I*. Budapest: Magyar Hadtudományi Társaság.

SZENDY István (2017): *Hadügy és hadviselés*. Budapest: Dialóg Campus.

SZENDY István (2018): Korunk és hadviselése. *Hadtudomány*, 28(2), 3–17. Online: http://real.mtak.hu/82567/1/ht2018_2_5_19_u.pdf

SZENES Zoltán (2013): Akadémiai viták a hadtudomány struktúrájáról. *Hadtudomány*, 23(3–4), 59–66.

Ellenőrző kérdések

1. Ismertesse a hadtudomány fogalmát!
2. Írja le a katonai erő fogalmát!
3. Mit ért a fegyveres küzdelem tartalmán?
4. Mi a fegyvernem?
5. Sorolja fel a katonai műveletek alapvető fajtáit!
6. Értelmezze a hadszíntér fogalmát!
7. Mi a harc – mint katonai műveleti forma – fogalma?
8. A katonai műveletek szintjei közül ismertesse a harcászati szint tartalmát!

3. A mai világrend kialakulása – a hidegháború és az 1945 utáni helyi háborúk

3.1. A világrend alakulása a második világháború végétől napjainkig

A második világháború végére a vesztes tengelyhatalmak – Németország, Olaszország és Japán – kiszorultak a nemzetközi politikából. A volt nagyhatalmak közül Franciaország és Nagy-Britannia is sokat veszített befolyásából, így a háború lezárása egyben az európai nagyhatalmak hegemoniájának, „az európai korszaknak” a végét is jelentette a világpolitikában. Két meghatározó szuperhatalom maradt: az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió. A háború legnagyobb nyertese az USA lett, termelési kapacitása a háború idején 31%-kal, gazdasága pedig évi 18–19%-kal növekedett. Gazdasági ereje mellett látványosan megnövekedett a katonai is, és az atombomba birtokában, valamint az *óceánpajzs* védelmében szinte sebezhetetlen szuperhatalommá vált. Mint vezető gazdasági és katonai hatalomnak részt kellett vállalnia a nemzetközi életben, nem térhetett vissza a két háború közötti elzárkózás politikájához. Elgondolása az volt, hogy egy világméretű gazdasági program segítségével megteremtik a világgazdaság egységét, ami biztosíthatja az állandó gazdasági növekedést, a világbéke legfőbb zálogát. Ennek feltétele hatékony nemzetközi szervezetek – mint az ENSZ, a Világbank, a Nemzetközi Valutaalap stb. – működtetése. Az amerikaiak által támogatott elképzelés szerint tehát az új nemzetközi világrend a nemzetek együttműködésére épített, és legfőbb célja a béke és a biztonság fenntartása volt. Ennek a világrendnek a középpontjában az ENSZ állt, amely akkor tud hatékonyan működni, ha legalább a Biztonsági Tanács öt állandó tagja hajlandó együttműködni. Azonban az 1947-től kibontakozó hidegháború ezt lehetetlenné tette.

A hidegháború kétpólusú világot teremtett, amelyben a nemzetközi eseményeket alapvetően a két szuperhatalom köré épített tömbök, katonai szövetségek (1949: NATO; 1955: Varsói Szerződés) határozták meg. Az észak-amerikai és nyugat-európai, demokratikus berendezkedésű államok biztosították az alapvető politikai, emberi és polgári jogokat. A Szovjetuniót és a kommunista berendezkedésű országokat az elnyomás és a megfélemlítés, az egyéni szabadságjogok korlátozása és a diktatúra jellemezte. A szocialista országok gazdasági összefogását a Közös Gazdasági Segítségnyújtás Tanácsa (KGST 1949–1991) testesítette meg, amelynek lényege a szocialista tömb országai közötti áruforgalom, műszaki segítségnyújtás, szakemberképzés, tapasztalatcsere volt. Ezekben az országokban a szovjet gazdaságpolitikai elképzelések (tervezkedés, kollektivizálás) érvényesültek.

A hidegháború időszakában a nyugat-európai országok közvéleményében tudatosult, hogy katonai és gazdasági okokból is szükséges a korábbi ellentétek (például német–francia) feloldása és a minél szorosabb együttműködés kiépítése. Ebben annak eszközét is látták, hogy az USA és a Szovjetunió növekvő befolyásával szemben Európa visszanyerheti nemzetközi szerepét. Ezért elindult egy lassú integrációs folyamat, amelynek legfontosabb állomásai a következők: az európai államok újjáépítését célzó amerikai Marshall-segélyt elfogadó országok közös tevékenységének koordinálása érdekében 1948-ban alakult meg az Európai Gazdasági Együttműködési Szervezet, a politikai együttműködés érdekében pedig 1949-ben létrejött az Európa Tanács. 1951-ben megalakult az Európai Szén- és Acélközösség, amelynek célja a szén és acél közös piacának létrehozása volt. E megállapodás nyomán első alkalommal került ki nemzetállami keretből

egy fontos gazdasági ágazat. 1957-ben Rómában jött létre az Európai Gazdasági Közösség, más néven a Közös Piac, amely később több lépésben is bővült.

A gyarmati államok függetlenségi törekvései a hagyományos nagyhatalmak meggyengülésével párhuzamosan megerősödtek. Az USA és a Szovjetunió nem támogatta a gyarmati rendszer helyreállítását, sőt befolyásuk növelése érdekében segítették annak felszámolását. A gyarmati népek függetlenségének, önrendelkezésének kivívása gyakran járt együtt erőszakkal, fegyveres összecsapásokkal, elhúzódoó és véres függetlenségi háborúkkal. Az afrikai és ázsiai brit gyarmatbirodalom felbomlása a legtöbb esetben békés úton, tárgyalások során ment végbe, de a francia gyarmatbirodalom felbomlását igen véres, elhúzódoó háborúk kísérték Indokínában (1946–1954) és Afrikában (például algériai háború, 1954–1962) is. A gyarmati rendszer felbomlása során a helyi lakosság erőszakmentes ellenállását Gandhi szervezte meg Indiában, ami végül India és Pakisztán függetlenségéhez vezetett 1947-ben. Az 1960-as évek közepére zömében Afrika gyarmati országai is felszabadultak. A függetlenséget kivívó országok nehéz gazdasági helyzetbe kerültek. Napirenden voltak a törzsi vagy vallási alapú hatalmi harcok, amelyeket fokozott a szegénység, a gazdasági elmaradottság. A szemben álló csoportokat az egyik oldalról a szovjetek, a másiktól a volt gyarmattartók, illetve az amerikaiak támogatták. A kétpólusú világban a volt gyarmati országok megkíséreltek egy új, független irányvonalat kialakítani. A „harmadik világ”, az el nem kötelezettek mozgalma a bandungi értekezleten (1955) bontott zászlót. A mozgalom szellemi vezérei Nehru indiai miniszterelnök és Nasszer egyiptomi elnök voltak. A kezdeti diplomáciai sikerek után azonban nem születtek komoly eredmények. Ez magyarázható a mozgalomhoz csatlakozott országok gyengeségével és még inkább belső ellentéteikkel.

A hidegháború lezárultával maga a Szovjetunió és a Varsói Szerződés is felbomlott (1991), és az USA maradt az egyetlen hegemon szuperhatalom. Míg a 18–19. század egyértelműen a nemzetállamok világát jelentette, a nemzetközi rendszer pedig az ő kapcsolataik hálózata volt, addig a hidegháború utáni világban a nemzeti szuverenitás folyamatosan háttérbe szorult, és az államok közti konfliktusok veszélye csökkent. Az államok mellett növekvő mértékben lettek a nemzetközi rendszer teljes jogú szereplői a nemzetközi szervezetek, a transznacionális vállalatok és a nem kormányzati szervezetek. A 20. század második felében lezajlott tudományos-technikai forradalom, a világgazdaság kiépülése az egész földre kiterjedő, azaz globális problémák sorát hozta magával. A globalizáció felgyorsította a nemzetállami központú gondolkodás háttérbe szorulását, a világ sokkal összetettebbé vált. Bizonyos biztonsági problémák sokkal intenzívebben jelentek meg, és a globalizált világban egyre közvetlenebb fenyegetést jelentenek. Az új típusú kihívások közé tartozik például a terrorizmus, az etnikai konfliktusok, a tömeges migráció, a szervezett bűnözés, a túlnépesedés, a globális éghajlatváltozás, az erőforrások kimerülése és a kritikus infrastruktúrát érő támadások, amelyek közvetlenül fenyegetik a világ államait.

Az al-Kaida terrorhálózat által elkövetett 2001. szeptember 11-i terrortámadás és az USA arra adott reakciója (afganisztáni beavatkozás, globális harc a terrorizmus ellen) jelezte, hogy a 21. században a területhez kevésbé köthető fenyegetések és az arra adott válaszok kerülnek előtérbe. Az úgynevezett *aszimmetrikus hadviselés* egyszerre jelent sebezhetőséget és eszközt minden nemzetközi szereplő számára. Az aszimmetria azonban mára kilépett a szigorúan vett hadviselés fogalomköréből, így katonai eszközökkel már igen nehéz választ adni rá.

A hidegháború utáni Európában Németország újraegyesítésével (1990) párhuzamosan megerősödtek a szorosabb gazdasági és politikai integráció támogatói. 1992-ben a maastrichti szerződés alapján létrejött az Európai Unió. A szerződésben a tagállamok elkötelezték magukat a teljes gazdasági és pénzügyi unió megteremtése és az összehangolt európai kül- és biztonságpolitika mellett, valamint döntöttek az uniós állampolgárság bevezetéséről és az Európai

Parlament jogkörének növeléséről. A schengeni egyezményben megszűnt az uniós tagállamok közötti országhatárok elválasztó szerepe, biztosítva ezáltal a személyek szabad mozgását.

A hidegháború utáni NATO bővítésének története a „nyitott kapuk” elvén nyugszik. Ez alapján a NATO bővítésére több lépcsőben került sor, jelenleg 31 észak-amerikai és európai tagállama van.

3.2. A hidegháború

A hidegháború 1947–1991 között zajlott a két szuperhatalom és szövetségi rendszereik között. Nevét annak köszönheti, hogy nem fajult tényleges, „forró” háborúvá, aminek oka elsősorban a nukleáris fegyverek birtoklása által bekövetkezett hadászati patthelyzet volt: mindkét fél képes lett volna nemcsak az ellenség, hanem a teljes bolygónk elpusztítására is. Így a hidegháború során a legfontosabb biztonsági kihívás a nukleáris világháború elkerülése volt, a kölcsönös elrettentés elve alapján. A hidegháború tehát alapvetően ideológiai, fegyverkezési, kulturális, gazdasági és politikai színtéren folyt, ami ugyanakkor nem jelenti azt, hogy háborús konfliktusok megvívására nem került sor. Számos helyi háború zajlott, amelyek lényegében a két szuperhatalom szembenállásnak megnyilvánulásai voltak (például koreai háború, vietnámi háború, afganisztáni háború stb.). Szokás ezen konfliktustípusokat *korlátozott háborúknak* vagy *helyettesítőkkal vívott háborúknak* is nevezni.

A hidegháború kialakulásának veszélyére először Winston Churchill figyelmeztetett 1946-os fultoni beszédében, majd George Kennan moszkvai amerikai diplomata 1947-ben arról írt, hogy a Szovjetunió valódi célja a kommunizmus és a diktatórikus államrend kiterjesztése további államokra. A hidegháború kialakulásának gyújtópontját azonban a Truman-doktrína jelentette, amely 1947-ben meghirdette a kommunizmus terjeszkedésével szembeni feltartóztatás politikáját, azaz hogy az USA kész segítséget nyújtani minden országnak, amelynek népére diktatórikus rendszert akarnak rákényszeríteni. A Truman-doktrínának fontos részét képezte a Marshall-terv (1947), amely gazdaságilag próbálta talpra állítani Európát. A doktrína meghirdetésétől datálható a nyílt szembenállás, a hidegháború kezdete, amelyet jól szimbolizált a *berlini válság* (1948–1949) és a *koreai háború* (1950–1953).

A hidegháború négy szakasza

Az első az úgynevezett *igazi hidegháború* időszaka, amely 1947–1963 között zajlott. Folyamatosan romlott a két szövetségi tömb viszonya, állandósultak az ellentétek. Nagyjából kiegyenlített fegyverkezési verseny folyt, egyes fegyvernemeknél (például a hagyományos fegyverek tekintetében) azonban szovjet fölény volt érzékelhető. 1961-ben a szovjet vezetés utasítására megkezdődött a Nyugat-Berlint körülvevő *berlini fal* építése, amely a bipoláris világ és a hidegháború szimbólumává vált. 1962-ben a Szovjetunió titokban öt rakétaezredet telepített Kubába. Az USA biztonságára súlyos fenyegetést jelentő akció azonban légi felvételeknek köszönhetően 1962 októberében nyilvánosságra került, és erre válaszul Kennedy elnök tengeri blokádot vont Kuba köré. A hidegháború során ekkor álltak a legközelebb egy harmadik világháború kitörésének veszélyéhez a szemben álló szuperhatalmak. A *kubai rakétaválságnak* nevezett nemzetközi krízis 1963-ban zárult a Szovjetunió meghátrálásával. A hidegháború túljutott csúcspontján, amit az is jelzett, hogy a Szovjetunió és az USA közvetlen, úgynevezett *forródrót-kapcsolatba* lépett egymással.

Az enyhülés időszaka 1963–1979 közé tehető. A fegyverkezési verseny folytatódott ugyan, de a harmadik világháború veszélye már nem volt olyan jelentős. A '70-es évekre az USA katonai ereje kezdte felülmúlni a Szovjetunió haderejét, habár még nem minden haderőnem vagy fegyvernem tekintetében. Az enyhülés időszakának a Szovjetunió 1979-es afganisztáni beavatkozása vetett véget, ezzel egy újabb elhidegülés kezdődött.

A kis hidegháború 1979–1985 között zajlott. A két szuperhatalom újra fokozta fegyverkezési versenyét, előtérbe került az űrfegyverkezés (a reagani *csillagháborús terv*). A Szovjetunióval folytatott fegyverkezési verseny újabb fordulója elsősorban nem a technikai fejlettség, hanem a gazdasági teherbírás vetélkedése volt, azaz az amerikaiak tudatosan törekedtek a szovjet gazdaság kimerítésére. A kis hidegháború szakaszának Mihail Gorbacsov főtitkári kinevezése vetett véget.

A megbékélési folyamat a hidegháború utolsó szakaszát jellemezte 1985–1991 között. Belpolitikájában Gorbacsov meghirdette a kommunista párt és a gazdaság megreformálását, külpolitikájában pedig újraindította a leszerelési tárgyalásokat, és javaslatot tett a csúcstalálkozók rendszerének kialakítására. Így a nagy leszerelési konferenciák és csúcstalálkozók évei voltak ezek, miközben Közép- és Kelet-Európában megkezdődött a rendszerváltások sorozata. Berlinben 1989-ben ledöntötték a falat, 1990-ben a két Németország újraegyesült, és a Szovjetunió 1991-ben történt felbomlása zárta le végleg a korszakot.

2000-ben Vlagyimir Putyin került hatalomra Oroszországban, aki a növekvő energiaárakból származó bevételekre támaszkodva célul tűzte ki az orosz fegyveres erők átfogó modernizációját. Új katonai doktrínát alkotott, és gyökeres reformprogramot hirdetett. A 2008-ban kirobbant *orosz–grúz háború* a reformfolyamat szempontjából is fontos állomásnak számít, ami felhívta a figyelmet az orosz fegyveres erők jelentős hiányosságaira és problémáira. Ennek érdekében egy újabb többlépcsős fejlesztési programot dolgoztak ki, amely számos eredményt hozott. A legtöbb elemző egyetért abban, hogy az orosz–grúz háború volt a kezdőpontja annak a külpolitikának, amelynek értelmében Oroszország akár katonai erővel is érvényesíti akarátát a régió belül. A 2011 óta tartó szíriai konfliktusban Oroszország a szír elnököt, Bassár el-Aszadot támogatja, hiszen Szíria a hidegháború óta szövetségese, és a térségben található az egyetlen földközi-tengeri orosz támaszpont is. Az USA kezdetben a felkelők mellé állt, így sokáig úgy tűnt, hogy orosz és amerikai egységek is szembekerülnek majd egymással. 2014-ben orosz fegyveresek megszállták a Krím-félszigetet, aminek következtében a helyi parlament kikiáltotta függetlenségét, majd a terület csatlakozott az Oroszországi Föderációhoz. Ukrajna mozgósított, összehívták az ENSZ BT-t, és az ENSZ érvénytelennek nyilvánította a krími népszavazást. Kelet-Ukrajnában oroszbarát szeparatisták ugyancsak műveletekbe kezdtek, amelyekbe az orosz haderő is bekapcsolódott az ukrán fegyveres erőkkel szemben. A hidegháború óta eltelt időszakban tehát a NATO és az újra fegyverkező Oroszország viszonya látványosan megromlott, és ezt a helyzetet egyes elemzők *új vagy második hidegháborúként* értékelik.

3.3. Az 1945 utáni helyi háborúk

3.3.1. A koreai háború (1950–1953)

A második világháború végén összeomlott a japán gyarmati uralom a félsziget felett, ami geopolitikai vákuumot eredményezett. A 38. szélességi foktól északra szovjet, délre amerikai csapatok

szállták meg a területet, ami a két országrész eltérő társadalmi-gazdasági fejlődéséhez, majd 1948-ban az északi Koreai Népi Demokratikus Köztársaság (KNDK) és a déli Koreai Köztársaság kikiáltásához vezetett. Ezt követően a szovjet és az amerikai csapatok lényegében elhagyták Koreát, azonban katonai tanácsadók maradtak.

A belső és a nemzetközi szembenállás az északiak által (Moszkva és Peking háttértámogatásával) kirobbantott háborúba torkollott: 1950. június 25-én észak-koreai csapatok támadást indítottak Dél-Korea ellen. A déli főváros, Szöul pár napon belül észak-koreai kézre került. Az északiak sikereinek egyik oka, hogy a déli erők nem voltak felkészülve, csapataik mélységben, széttagoltan helyezkedtek el, a másik ok pedig az volt, hogy az északiak hadereje a *kínai polgárháborúban* (1946–1949) sok tapasztalatot szerzett és harcedzetté vált. Az ENSZ BT a támadással összefüggésben agresszornak minősítette a KNDK-t, felszólította csapatai visszavonására, ellenkező esetben szankciókat és fegyveres fellépést helyezve kilátásba. A szavazásnál a Szovjetunió abban az időben a kínai kérdés miatt bojkottálta a BT üléseit, így nem tudott élni vétőjogával. A BT felszólította tagállamait, hogy nyújtsanak fegyveres segítséget Dél-Koreának. Az ENSZ által felállított haderő 90%-át az USA (a háború egésze alatt 2,4 millió fő) és Dél-Korea adta. Az ENSZ-erők parancsnoksága alá további 16 ország küldött csapatokat: Nagy-Britannia, Kanada, Ausztrália, Törökország, Franciaország, Belgium, Hollandia, Luxemburg, Görögország, Etiópia, Kolumbia, Kuba, Új-Zéland, a Fülöp-szigetek, Thaiföld és a Dél-Afrikai Unió is. Ezenfelül öt ország – Dánia, Olaszország, Norvégia, India és Svédország – küldött orvosi segítséget.⁸ Truman elnök a második világháború csendes-óceáni hadszínterének hőstét, Douglas MacArthur tábornokot nevezte ki az ENSZ-erők élére.

1953. július 27-én került sor a fegyverszüneti egyezmény aláírására, amely a 38. szélességi fok mentén állapította meg a határvonalat, és a két ország között egy 2 km-es demilitarizált övezetet hozott létre. A háborús veszteség kínai és észak-koreai részről elérte a másfél millió főt, míg az ENSZ-erők több tízezer, Dél-Korea pedig százezres nagyságrendű veszteséget könyvelhetett el. A polgári áldozatok számát 1–3 millió fő közé teszik.

A koreai háború szakaszai

A háborút négy szakaszra oszthatjuk. Az *első szakasz* 1950. szeptember közepéig tartott. Az északiak a meglepetés erejét kihasználva a Puszán-Tegu körüli, délkeleti háromszög kivételével az egész félszigetet elfoglalták.

A *második szakaszt* (1950. szeptember–október) az amerikai csapatok partraszállása vezette be az északiak hátában, a félsziget közepén, Incshonnál. Rövid időn belül az amerikaiak felszabadították Szöult, majd az ENSZ közgyűlése felhatalmazta az ENSZ-erőket, hogy a 38. szélességi körtől északra is tevékenykedhessenek az egységes és demokratikus Korea helyreállítása érdekében. Október 19-én Phenjan a szövetségesek kezére került, akik egészen a kínai határig nyomultak előre.

A *harmadik szakasz* (1950. október – 1951. július) kezdetét október 25-én a kínai csapatoknak a Jalu folyón keresztül indított támadása jelentette. Kína nyíltan azonban csak a következő hónapban lépett be a háborúba, mintegy félmillió fővel (a háború egésze során 3 millió kínai

⁸ Érdemes megjegyezni, hogy Magyarország a „szocialista testvériség” jegyében Észak-Koreába számos magyar orvost küldött, Szarivon városában pedig kórházat is alapítottak, amely Rákosi Mátyás nevét viselte. A kórházat jelenleg Magyar Kórháznak hívják, és az épület előtti oszlopon köszönetnyilvánító felirat olvasható koreai és magyar nyelven.

katona harcolt), akik egyesülve a KNDK haderejével dél felé szorították a szövetséges csapatokat. Rövidesen Phenjan ismét az északiak kezére került, és Incshonnál is evakuálni kezdtek a szövetséges erőket. MacArthur tábornok az atombomba bevetését kérte Truman elnöktől, ami a harmadik világháború kirobbanását eredményezhette volna. 1951 januárjában a kínai és az északi csapatok elfoglalták Szöült, azonban két hónappal később a szövetségeseknek sikerült visszafoglalniuk. MacArthur tábornok újból az atomfegyverek bevetésére kért engedélyt, azonban Truman elnök ezt ismételten megtagadta, és leváltotta a főparancsnokot. A tavasz folyamán a kínai csapatok két nagy offenzívát is indítottak, amelyek részleges sikerek után elakadtak, sőt, az ENSZ-erők is ellentámadásba tudtak átmenni.

Mindezek következtében nyáron beköszöntött a háború *negyedik szakasza* (1951. július – 1953. július), amelyet a patthelyzet jellemezett. Közben fegyverszüneti tárgyalások kezdődtek, amelyek azonban elakadtak. A háború további részében állásháború folyt, miközben a szövetségesek légierije folytatta a légi harcokat a kommunista erőkkel szemben, valamint az északi utánpótlási és kommunikációs vonalak bombázását, a haditengerészet pedig a kikötők ágyúzását. 1952 novemberében Eisenhowert választották az USA elnökévé, 1953 márciusában pedig meghalt Sztálin. Az új szovjet vezetés nyomást gyakorolt Mao Ce-tung kínai vezetőre a háború befejezése érdekében, így Panmindzsonban folytatódtak a békétárgyalások.

A koreai háború újdonságai közé tartozott az első generációs sugárhajtású vadászgépek közötti légi harc (szovjet MiG–15 és amerikai F–86); a baktériumbomba alkalmazása a szövetségesek részéről (fertőzött rovarok, tárgyak, élelmiszerek révén) a sűrűn lakott vidékek fertőzésére; a napalm széles körű alkalmazása (ezzel a gyújtóanyaggal töltötték meg a légibombákat, a harckocsik és a gyalogság elleni aknákat, a robbanótölteteket, a reaktív tüzérségi löszereket és a lángszórókat); a harcászati légi deszantok leszállítására alkalmas helikopterek kipróbálása; valamint a helikopterek első tömeges bevetése (felderítésre, megfigyelésre, sérültek kimentésére).

A koreai kérdés a háborút követően hosszú évtizedekre a nemzetközi helyzet potenciális válsággócá maradt. A két Korea kapcsolatában csak a hidegháború lezárását követő évtizedben került sor enyhülésre, az északi fél igyekezett a kapcsolatokat normalizálni, mivel a Szovjetunió összeomlásának következtében nagy szüksége volt Dél-Korea és a világ többi részének gazdasági támogatására. A KNDK nukleáris programja – amelynek eredményeként 2006-ban sor került az első sikeres kísérleti robbantásra – és ballisztikusrakéta-programja nemegyszer súlyos feszültségekhez vezetett Dél-Koreával és az USA-val, azonban 2018-ban reményekre adott okot Kim Dzsongun (az alapító Kim Irszen unokája) észak-koreai vezető és Mun Dzsein dél-koreai államfő találkozója, amely a Koreai-félsziget nukleáris leszerelésének és a koreai háború formális lezárásának előmozdítását tűzte ki célul.

3.3.2. Az indokínai (1946–1954) és a vietnámi háború (1965–1973/1975)

A második világháború végéhez közeledve a Viet Minh (a Vietnám felszabadításáért küzdő politikai mozgalom) 1945 augusztusában népfelkelést szervezett a japán megszállók ellen. A vietnámi kommunisták vezetője, Ho Si Minh a következő hónapban Hanoiban kikiáltotta a Vietnámi Demokratikus Köztársaságot (VDK). A világháború lezárultával azonban visszatértek a korábbi francia gyarmatosítók (Indokína 1887 óta volt francia gyarmat), akik kénytelenek voltak elismerni a VDK-t mint a Francia Unió tagját. Mindez azonban Vietnám részére saját parlamentet,

kormányt, hadsereget, önálló pénzügyeket eredményezett. 1946-ban viszont a francia politika megváltozott, korlátozni próbálták a VDK autonómiáját, és délen önálló államot alapítottak. Mindezek következtében háború bontakozott ki a félszigeten (első indokínai háború, 1946–1954). A franciáknak sikerült az észak-vietnámi hegyekbe szorítani a Viet Minh egységeit, akik így gerillahadviselést folytattak. A szovjet és a kínai segítségnek köszönhetően azonban a Viet Minh-erők fokozatosan megerősödtek: 1952-ben átkaroló műveletet indítottak Laosz irányából, és 1953-ban kijutottak a Mekong deltájába. Közben a franciák egyre inkább amerikai segítségre szorultak, mivel a kommunista erők délkelet-ázsiai terjeszkedésének megállítására az USA egyre erőteljesebben bekapcsolódott a háborúba. Először a franciáknak nyújtott katonai segélyeket növelték, majd 1950-ben katonai missziót létesítettek Vietnámban. 1954-re a háborút 80%-ban már az USA finanszírozta.

A franciák elgondolása a háború során a gerillahadviseléssel szemben az volt, hogy a stratégiai utánpótlási vonalak mentén megerősített támaszpontokat hoztak létre, így kényszerítve a gerillákat a nyílt összecsapásra. Itt kihasználva technikai és fegyverzetbeli fölényüket rendre vereséget mértek a Viet Minh erőire (például Hoa Binh 1951–1952, Na San 1952). Így került sor a háború sorsát is eldöntő csatára 1954-ben Dien Bien Phunál, ahol azonban a Viet Minh-erők, kihasználva a franciák légi utánpótlásban rejlő gyengeségeit, elfoglalták a franciák megerősített támaszpontját. A súlyos francia vereség hatására békekötésre került sor Genfben, ahol a 17. szélességi fok mentén elválasztották egymástól Észak- és Dél-Vietnámot.

Az egyezményt azonban sem a Vietnámi Állam, sem az USA képviselői nem írták alá. Saigonban amerikai bábkormány alakult, amely 1955-ben kikiáltotta a Vietnámi Köztársaságot. Hamarosan azonban kommunista vezetésű gerillamozgalom (Vietkong) bontakozott ki, amely felvette a harcot az amerikai bábkormány ellen. A VDK Laoszon és Kambodzsán keresztül szállította az utánpótlást a Vietkong számára (*Ho Si Minh-ösvény*), míg az amerikaiak fegyverrel és tanácsadókkal támogatták Dél-Vietnámot. A Vietkong egyre komolyabb sikereket ért el, 1960-ra az ország területének mintegy harmada állt az ellenőrzése alatt. 1964. augusztus 2-án a VDK partjainál lévő Tonkini-öbölben incidens bontakozott ki az amerikai és az észak-vietnámi haditengerészeti egységek között, ennek megtorlásául az amerikai légierő bombázni kezdte a VDK-t. Kitört a *második indokínai* vagy más néven a *vietnámi háború* (1964–1973/1975).

A háború első szakasza az eskaláció volt (1964–1968): az amerikaiak hadászati terve szerint a Vietkong-erőket el kívánták szigetelni a VDK-tól, Laosztól és Kambodzsától, hogy részenként semmisíthessék meg őket. 1964 nyarán, a Dél-Vietnám területén harcoló amerikai csapatok létszáma közel 100 ezer fő volt. 1965-ban újabb amerikai erők szálltak partra Da Nang és más kikötők körzetében. Az év végére így már mintegy 200 ezer, 1968-ra pedig mintegy félmillió amerikai katona harcolt Dél-Vietnámban. 1967-ben 25 egymást követő és egymással párhuzamosan folyó hadműveletet indítottak, amelyben összesen másfél millió fő, 4500 löveg és aknavető, 500 harckocsi, 4100 repülőgép és helikopter vett részt. Az elért sikerek ellenére a Vietkong harcokésztségét mégsem sikerült megtörni, olyannyira nem, hogy 1968 elején hadászati ellentámadást indított (*Tet-offenzíva*), amely gyökeres változást hozott az amerikaiak háborús elképzeléseiben.

A háború második szakasza (1968. július – 1973. január) a háború méretének csökkentésével és a fegyveres küzdelem *vietnamizálásával* telt. Az amerikai vezetés igyekezett a terheket a saigoni rezsimre áthárítani, saját csapatait pedig fokozatosan kivonta Dél-Vietnám területéről. Az amerikaiak ezt követően már csak kisebb erőkkel hajtottak végre úgynevezett megtorló hadműveleteket. A Vietkong-erők 1969 tavaszán indították meg második hadászati támadásukat,

amely a Mekong deltavidékében bontakozott ki, az ellenséges erőket hadászati védelemre kényszerítve. A sikerek eredményeként kikiáltották a Dél-Vietnámi Köztársaságot és megalakították az Ideiglenes Forradalmi Kormányt. Az új kormány fegyveres erőit korszerű technikával, köztük nagyszámú szovjet és kínai harckocsival látták el. Az amerikai vezetés 1971 elején közel 50 ezer főt vont össze a kambodzsai határon, majd 2000 repülőgép és helikopter támogatása mellett betörték az országba. A cél az Indokínai-félsziget kettészakítása, végső soron a dél-vietnámi ellenállóknak a VDK-tól és a kambodzsai kommunistáktól való elszigetelése volt. Közben nagy intenzitású légitámadások zajlottak a VDK területe ellen, de ez sem tudta megtörni annak ellenállását. 1972 tavaszán a dél-vietnámi ellenállók a harmadik hadászati támadásukat is megindították, amelynek eredményeként Dél-Vietnám területének jelentős része került a fennhatóságuk alá, és a saigoni csapatok súlyos veszteségeket szenvedtek. A saigoni kormányt csak az amerikai légierő, valamint a flotta mentette meg a teljes összeomlástól. Mindez az amerikai vezetést békeszerződés megkötésére kényszerítette, amelyet 1973. január 27-én írtak alá Párizsban.

A háború harmadik szakaszát (1973. január – 1975. április) különleges szakasznak szokták nevezni, amelyben az USA fokozatosan kivonta erőit Vietnámból, de továbbra is segítséget nyújtott a dél-vietnámi kormánynak (kb. 10 ezer tanácsadó, haditechnika átadása stb.). Végül azonban Dél-Vietnám ereje megtört, az északiak a békeszerződést megszegve 1975-ben lerohanták az országot, és elfoglalták Saigont. A két ország 1976-ban Vietnámi Szocialista Köztársaság néven hivatalosan is egyesült.

A háború áldozatainak száma amerikai oldalról közel 50 ezer halott és 300 ezer sebesült (a 2,5 millió ott szolgált katonából), dél-vietnámi oldalról 250 ezer fő, míg észak-vietnámi oldalról 650 ezer fő. A vietnámi civil áldozatok száma kétmillió főt tett ki.

A vietnámi háború sajátosságai

A vietnámi háború sajátosságai közé tartozott a *napalm* nagymértékű használata (kb. 400 ezer tonna), amely ugyan már a koreai háborúban is fontos szerepet kapott, azonban a vietnámi háborúban egy továbbfejlesztett változatát használták, főleg élőerő és olyan célpontok ellen, amelyeknél kímélni igyekeztek az épített környezetet. Az amerikaiak a helyi dzsungelnövényzet és az ellenség rizstermő területeinek pusztítására súlyosan mérgező hatású *vegyszereket* alkalmaztak (például Agent Orange), amely több százezer ember halálát és torzszülött gyermekeket eredményezett generációkon keresztül.

A háború jelképévé vált helikoptert már a koreai háborúban is alkalmazták, de tömegesen a vietnámi háborúban használták az élőerő, a fegyverzet, a felszerelés és az ellátmány gyors célba juttatására. *Légimozgékonyságú* egységeket alkalmaztak, amelyek állományát több lépcsőben helikopterekkel dobták át tevékenységi körzetükbe. Ez korábban soha nem látott mobilitáshoz vezetett, amelyet a *gerillahadviselés* ellenszerének tekintettek. Egy másik sajátossága volt ennek a háborúnak, hogy a közvélemény jelentős nyomást fejtett ki a politikai vezetésre a háború befejezése érdekében. Többször került sor több százezer fős *háborúellenes tömegtüntetésekre*, sőt, halálos áldozatokkal járó zavargásokra is az amerikai nagyvárosokban.

A vietnámi háború volt az *első televíziós háború*, amelyben az amerikai polgárok az esti híradókban napi hírösszefoglalókat és beszámolókat kaptak a hadszíntér eseményeiről, az ott szolgáló katonák mindennapjairól. Mindez szintén hozzájárult a háborúellenes hangulat kialakulásához.

3.3.3. Az arab–izraeli konfliktus

Az arab–izraeli konfliktus hivatalos kezdete 1948-tól, Izrael állam létrejöttétől datálódik. Az ENSZ elődje, a *Népszövetség* már a két világháború között foglalkozott egy önálló zsidó állam megteremtésének a gondolatával, azonban ennek megvalósulására a holokauszt és a második világháború megtörténte utánig várni kellett. A brit mandátum Palesztina területét 1947-ben egy ENSZ-határozattal egy létrehozandó arab (palesztin) és egy zsidó államra, valamint egy nemzetközi fennhatóság alá kerülő területre (Jeruzsálem és környéke) osztották fel. Egy nappal a brit erők tervezett távozása előtt, 1948. május 14-én Tel-Avivban bejelentették Izrael Állam létrejöttét. Az új államot az USA és a Szovjetunió az elsők között ismerte el.

Mindez az *első arab–izraeli háború (1948–1949)* kirobbanásához vezetett. Egyiptom, Libanon, Szíria, Transzjordánia és Irak háborút indított Izrael ellen. Az arab túlerőt az izraeli erők magasabb vezetési és kiképzettségi szintje ellensúlyozta. A különféle fegyveres csoportokból megalakult az egységes izraeli haderő, az IDF (*Israel Defense Forces*). Az izraeliek a fegyvereket és a technikát elsősorban az USA-tól, Nagy-Britanniától és Franciaországtól vásárolták, az arab államok ellenben a Szovjetunió támogatását élvezték. Végül az ENSZ közvetítésével 1949-ben létrejött a fegyverszünet, amelynek eredményeként Izrael területe a korábbi Palesztina 78%-ára terjedt ki. Ciszjordánia jordán, míg Gáza egyiptomi fennhatóság alá került. Az izraeli oldal vesztesége 6000 fő, az arab oldalé 15 ezer fő volt. Az újdonsült zsidó állam területét 1–3 millió palesztin menekült hagyta el, akiknek (és leszármazottaiknak) sorsa a mai napig nem rendezett.

A *második arab–izraeli háborúban (1956. október 29. – november 7.)* Izrael indított támadást Egyiptom ellen, amelyet katonailag évek óta a Szovjetunió támogatott. Azonban az 1956-os lengyelországi és magyarországi események lekötötték a Szovjetuniót, így kedvezőnek tűnt a háború megindításának időpontja, ráadásul a Szezi-csatorna egyiptomi államosítása miatt Izraelnek két nagyhatalmi szövetségese is akadt – Nagy-Britannia és Franciaország. Az izraeli csapatok rövid időn belül elfoglalták a Sínai-félszigetet, míg az európai nagyhatalmak csapatai a Szezi-csatornát vették birtokba, azonban a támadást az ENSZ tagállamainak többsége – köztük az USA is – elítélte. A Szovjetunió éles hangú diplomáciai figyelmeztetést küldött Izraelnek, és közvetve nukleáris csapással fenyegette meg Nagy-Britanniát és Franciaországot, amennyiben nem állítják le a katonai akciót. Így a brit–francia erőket rövidesen kivonták, és pár hónappal később az izraeli hadsereg is elhagyta a Sínai-félszigetet, ahová ENSZ-katonákat vezényeltek. A vereség ellenére Nasszer egyértelmű erkölcsi győztesként került ki a szezi háborúból. A veszteségek a következők voltak: élőerőben (elesett, sebesült, hadifogoly és eltűnt) Egyiptom 12 800 fő, Izrael 1100 fő, Nagy-Britannia és Franciaország 150 fő; anyagban Izrael 200 harckocsit és 20 repülőgépet veszített, míg Egyiptom 200 harckocsit és 215 repülőgépet. A háború bizonyította, hogy az izraeli haderő rendkívül ütőképessé vált, és vereséget tudott mérni az élőerő tekintetében jóval nagyobb egyiptomi haderőre.

A *harmadik arab–izraeli háború (1967. június 5–10.) a hatnapos háború* nevet is viseli. Az izraeli vezetés az előző háború tapasztalatait elemezve olyan következtetésre jutott, hogy meg kell teremtenie a biztonságos határok közti fennmaradás lehetőségét. Ennek alapja egy még modernebb, még erősebb haderő, valamint egy több arcvonalas háborúra felkészítő hadászati elgondolás. Ez a meglepésen és a megelőző támadáson alapult, hiszen Izrael nem rendelkezett hadászati mélységgel. Meg kellett ragadni a kezdeményezést és villámgyors egymás utáni csapásokkal szétverni az arab államok haderejét, elsődlegesen az egyiptomi és a jordániai hadsereget, kijutni a Szezi-csatornához és a Jordán folyóhoz, végül a támadást továbbfejleszteni Szíria irányába. A győzelem kivívásában döntő szerepet szántak a légierőnek, amelynek

feladata meglepetésszerű támadás volt az ellenséges államok repülőterei ellen. Izrael a terveknek megfelelően döntő győzelmet aratott ebben a háborúban Egyiptom, Szíria, Jordánia és Irak (csak légierejével vett részt) felett, amelyet a korábbi háborúknál nagyobb erővel, minőségileg és mennyiségileg korszerűbb haditechnikával vívtak meg a szemben álló felek. Az előerő veszteségei (elesett, sebesült, eltűnt, hadifogoly) a következők voltak: Izrael 5500 fő, arab országok 18 ezer fő; míg anyagban Izrael 1000 harckocsiból 394-et, 286 harci repülőgépből 40-et, addig az arab országok 2330 harckocsiból 965-öt, 682 harci repülőgépből 444-et veszítettek. Izrael elfoglalta a Sínai-félszigetet, a Golán-fennsíkot és Ciszjordániát Kelet-Jeruzsálemmel.

A negyedik arab–izraeli vagy más néven jom kippuri háborúban (1973. október 6–25.) a kezdeményezést Egyiptom és Szíria ragadták meg, amikor kihasználva az izraeli ünnepet (Jom Kippur = az engesztelés napja) meglepetésszerű támadást indítottak. A hadműveletek első szakaszában az egyiptomi csapatok áttörték a Szezi-csatorna keleti partján kiépített Bar-Lev-vonalat, azonban Izrael előbb a Golán-fennsíkon, majd a szezi arcvonalon is sikereket ért el, aminek köszönhetően ismét győztesen fejezte be a háborút. Az előző háborúhoz képest Izrael veszteségének aránya a kétszeresére nőtt, míg az arab országoké a felére csökkent. A háborúnak messze-menő következményei voltak: az arab államok hajlandók voltak közvetlen tárgyalásokat folytatni az izraeliekkel, Egyiptom letett Izrael megsemmisítésének tervéről, majd megkötötték a Camp David-i egyezményt (1978). Egyiptom az arab világból elsőként elismerte Izraelt, és végleg elhagyta a Szovjetunióhoz kötődő országok táborát. Cserébe Izrael kivonult a Sínai-félszigetről.

Az 1970-es években a Palesztin Felszabadítási Szervezet (PFSZ) és más militáns palesztin csoportok folyamatos támadásokat indítottak izraeli katonai és civil célpontok ellen (például az 1972-es müncheni olimpián). Dél-libanoni bázisaikról rendszeres tűzérési és rakétatűz zúdítottak észak-izraeli célpontokra. Libanonban a vallási felekezet (szunniták, síiták, keresztények) közötti ellentétek polgárháborúba torkollottak (1975–1990), amelybe Izrael is bekapcsolódott.

Az ötödik arab–izraeli vagy más néven első libanoni háborúban (1982) Izrael a PFSZ távozását akarta kikényszeríteni, amiben sikerrel járt, valamint létrehozott egy biztonsági zónát Dél-Libanonban, amelyet 2000-ig megszállva tartott.

A palesztinkérdés rendezetlenségének eredményeként két *intifáda* (felkelés) is kitört Izrael ellen, az első 1987–1993-ig, a második 2000–2005-ig tartott. Az első intifáda nagy részben hozzájárult az önálló palesztin identitás megteremtéséhez, mivel az arab államok segítsége nélkül, önállóan szálltak szembe az izraeliekkel. A második intifáda során vetettek be először nagy számban öngyilkos merénylőket a palesztin szervezetek, amire az izraeli légierő célzott likvidálásokkal válaszolt.

A 2006-ban kitört *második libanoni vagy más néven 34 napos háborúban* a Hezbollah libanoni síita terrorszervezet támadásaira válaszul hatolt be az IDF libanoni területre, azonban a terrorszervezet bázisait csak részben sikerült likvidálni. 2008–2009-ben a *gázai háború* néven ismert konfliktusban Izrael a Hamász palesztin terrorszervezet bázisait próbálta felszámolni, ezzel akadályozva meg az izraeli települések ellen végrehajtott rakétatámadásokat. Az izraeli légierő folyamatos csapásokat mért az ellenséges célpontokra, miközben a szárazföldi erők bevonultak a 2005-ben már kiürített Gázai övezetbe. Hasonló művelet ismétlődött meg 2012-ben és 2014-ben is, ami mutatja, hogy a palesztin terrorszervezetek felszámolására irányuló törekvések csak részsi-kereket hoztak. 2021 májusában újabb összecsapásokra került sor, amikor a Hamász és a palesztin Iszlám Dzsihád rakétacsapásokat indított a nagyobb izraeli városok ellen, mint Jeruzsálem vagy Tel-Aviv, és válaszul Izrael is légicsapásokat hajtott végre a Gázai övezetben.

2017-ben Donald Trump amerikai elnök Jeruzsálemet ismerte el Izrael fővárosának, és 2018-ban, Izrael állam kikiáltásának 70. évfordulóján Tel-Avivból ide helyezték át az amerikai

nagykövetséget. Ezek a lépések az arab és muszlim világban óriási felháborodást keltettek. A 2020. szeptember 15-én Izrael, Bahrein, az Egyesült Arab Emírségek és az Egyesült Államok által megkötött úgynevezett Ábrahám-megállapodások történelmi fordulatot ígérnek a zsidó állam és az arab országok kapcsolatrendszerében.

3.3.4. *A Falkland-szigeteki háború*

A Falkland-szigeteki háborút (1982. április–június) a brit sajtó „világvégi háborúként” is emlegette, joggal, hiszen a szigetcsoport – amely két fő és 776 kisebb szigetből áll – mintegy 13 ezer km távolságra fekszik Londontól (és 500 km-re az argentin partoktól). A terület a 19. század első felében került brit ellenőrzés alá, gyéren lakott, gazdasági jelentősége csekély: halban gazdag, és a juh- és szarvasmarha-tenyésztés jelentette a fő bevételi forrást. Argentína – ahol 1976 óta katonai junta gyakorolta a hatalmat – igényt formált a területre (a szigetcsoport spanyol neve Malvinas), és annak elfoglalásától elsősorban belpolitikai eredményeket reméltek.

Április 1–2-án argentin tengerészgyalogosokból és szárazföldi erőkből létrehozott kötelékek szálltak partra a szigetekre, és könnyen legyűrték a csekély létszámú brit helyőrség ellenállását. A brit kérésre összeült ENSZ BT határozatban ítélte el az argentin inváziót, és távozásra szólították fel a támadókat. A sikertelen tárgyalásokat követően Nagy-Britannia kormánya bejelentette, hogy fegyveres úton foglalja vissza a szigeteket. A feladatra kiküldönített expedíciós hadtest a hosszú tengeri utat 25–30 nap alatt tette meg, és a partraszálló műveletek megkezdése előtt tengeri blokádot vontak a szigetek köré, megakadályozva argentin élőerő és felszerelés eljuttatását az érintett területre. Az argentin légierő tevékenységének köszönhetően azonban május elején az angol flotta büszkeségét, a SHEFFIELD rakétarombolót végzetes találat érte. A hajó elsüllyedt, 20 brit tengerész meghalt, 24 megsebesült. A SHEFFIELD elvesztése valóságos sokkot váltott ki Londonban. Az ok az volt, hogy a brit hadihajókat a NATO-n belül a Varsói Szerződés fegyveres erői ellen készítették fel, azonban az argentin légierő által a támadás során használt rakétatípus ellen nem, mivel ilyenrel a szovjet flotta nem rendelkezett. Ez is a hidegháború alatt folytatott helyi háborúk egyik különös sajátosságának tekinthető.

Ezt követően megkezdődött a brit partraszállás, azonban a keletkezett hídfő felszámolására az argentinok nem tették meg a kellő intézkedéseket. Az elfoglalt hídfő megerősítése és a deszant létszámának növelése után a britek helikopteres deszanttal megkezdtek az argentin helyőrségek felszámolását, majd sor került a szigetek fővárosának közvetlen elfoglalására. Ezt a fedélzeti tűzérség támogatása mellett a tengerészgyalogos-deszant és légideszant-erők hajtották végre, az argentin helyőrség azonban a helység harc vállalása helyett megadta magát. Ezzel a mozzanattal ért véget a háború.

Margaret Thatcher brit miniszterelnök politikai hitvallása volt a britek korábbi nemzetközi tekintélyének helyreállítása. A kibontakozó konfliktusra a „Vaslady” a fegyveres választ tartotta célravezetőnek, és ebben a közvélemény támogatására is számíthatott. A külpolitikai siker kulcs szerepet játszott 1983. évi választási győzelmében. Argentínában viszont ez a fiaskó is hozzájárult ahhoz, hogy megbukott a diktatúra, és az ország 1983-ban visszatért a polgári kormányzáshoz. A Falkland-szigeteki háború sajátosságát elsősorban az adja a hidegháború alatt folytatott helyi háborúk közül, hogy a szemben álló feleket nem az USA vagy a Szovjetunió szuperhatalmi érdekei mozgatták, mint a többi konfliktus esetében. Így a háború kirobbanása a világ közvéleményének meglepetést okozott, és „egzotikumát” az adta, hogy a harcselekmények a „világ végén”, különleges földrajzi környezetben zajlottak.

3.3.5. A második öbölháború (1990. január 16. – 1991. február 28.)

Az első öbölháborúból (más néven iraki–iráni háború, 1980–1988), amelyben Irak stratégiai célja a Perzsa-öbölre való állandó kijárat megszerzése és az iráni olajmezők egy részének elfoglalása volt, Szaddam Husszein iraki diktátor (1979–2003) megtépázva ugyan, de eredeti helyzetét és súlyát megőrizve került ki. Magát továbbra is az arab világ egyetlen igaz vezérének tekintette, ezért követelte a háború alatt felhalmozott – elsősorban Kuvaittal szemben fennálló – adósságainak elengedését, továbbá egyes Kuvaithoz tartozó területek átadását. Az iraki külpolitika alapját továbbra is a cionizmus és az amerikaellenesség jellemezte, ezért 1990-ben föld-föld rakétákat telepített Irak nyugati részén, Izraellel szemben, és követelte az amerikai hadihajók távozását a Perzsa-öböl területéről.

Miután Kuvait elutasította az iraki követeléseket, az iraki csapatok 1990. augusztus 2-án lerohanták az országot. Az apró öböl menti államnak esélye sem volt a védekezésre. A szomszédos Szaúd-Arábia azonnali amerikai segítséget kért, félve egy esetleges iraki támadástól, több ország az ENSZ BT összehívását kérte. Ezzel megkezdődött a háború *első szakasza* (*Sivatagi Pajzs* hadművelet, 1990. augusztus – 1991. január), amely az erőfelfejlesztés, az elrettentés, a felderítés és a tervezés jegyében telt. Novemberben az ENSZ határozatban adott haladékokat 1991. január 15-ig Iraknak, hogy Kuvait szuverenitását helyreállítsa. Amennyiben ezt elmulasztja, az USA vezetésével megkezdik Kuvait katonai erővel történő felszabadítását. A koalíciós erőkhöz összesen 38 ország csatlakozott különböző harcoló, harcbiztosító erőkkel, illetve kiszolgáló személyzettel. A második világháború óta létrehozott legnagyobb légihíd keretében 1990. augusztus – 1991. február között 445 ezer főt, illetve 453 ezer tonna anyagot szállítottak a helyszínre. A koalíciós erők létszáma így elérte a 600 ezer főt, kiegészülve 4000 harcokocsival és 3700 tüzérségi löveggel. A légierő 1800 repülőgéppel rendelkezett, amelyek török és szaúdi repülőtereken várták a feladatokat. Ez háromszorosa volt az iraki légierőnek. A haditengerészeti erőknél több mint 100 hajó, ezen belül 6 repülőgép-hordozó képezte a csapásmérő csoportosítást, ami messze felülmúlta a szemben álló fél erejét. A hadszíntéren elhelyezkedő iraki haderő szárazföldi csoportosítását kb. 450 ezer fő és 4200 harcokocsi jelentette. Rendelkeztek továbbá az irakiak 60 föld-föld (SCUD) rakéta indítóállással, amelyek között önjáró indító állások is voltak.

Husszein a sivatagot nagyobb manőverek végrehajtására alkalmatlannak tartotta, így a szövetségesek támadását a szaúdi–kuvaiti határszakaszról várta. Ezért Kuvaitban szilárd állásvédelmet épített ki, és elhúzódozó jellegű összecsapással számolt. Teljes egészében átengedte a kezdeményezést az ellenségnek. A koalíciós erők által meghatározott stratégiai célok a következők voltak: az iraki katonai és politikai vezetés irányításképtelenné tétele; Kuvait felszabadítása; a térséget fenyegető iraki támadóképesség szétzúzása. Az iraki védelem sivatagba nyúló nyitott szárnya a támadók számára lehetővé tette a védelem átkarolását. A koalíciós erők főparancsnoka, Norman Schwarzkopf tábornok tisztában volt azzal, hogy egy szárnyból mért váratlan csapást csak abszolút légi fölény kivívásával lehet megvalósítani.

A háború *második szakaszát* (1991. január 17. – február 23.), amely a *Sivatagi Vihar* fedőnevet kapta, alapvetően a légi műveletek uralták. Elsődleges cél az iraki légvédelmi rendszer lefoglalása és megsemmisítése, illetve a légi fölény kivívása volt. Ezt követően az iraki haderő infrastruktúrájának megbontása, vezetési rendszerének dezorganizálása és szárazföldi csapatainak pusztítása volt a fő feladat. Ennek érdekében felhasználták a harci körülmények között korábban még ki nem próbált F–117-es úgynevezett „lopakodó” képességű (csökkentett észlelhetőségű) harci gépeket és a hadihajók fedélzetéről indítható Tomahawk cirkáló rakétákat is. A szövetségesek által megkezdett légitámadások ezután a háború végéig folyamatosak voltak: szinte szünet nélkül

támadták az iraki haderő Kuvaitban és Irakban lévő csoportosításait. Alig egy hét alatt kivívták a teljes légi fölényt. A koalíciós erők támadására válaszul Irak SCUD rakétákat lőtt ki izraeli célpontokra, amelyek ugyan csekély károkat okoztak, de Husszein egy esetleges izraeli katonai válaszlépéstől remélte a koalíció arab államainak (például Szíria) kiválását. Izrael azonban, bízva a SCUD-ok gyors semlegesítésében a koalíciós erők által, higgadt maradt.

A háború *harmadik szakaszában* (*Sivatagi Kard*, 1991. február 24–28.) a szárazföldi műveletek voltak meghatározók. Ezt a szakaszt egy megtévesztő támadás vezette be az iraki védelem legerősebb szakasza ellen, azzal a céllal, hogy lekössék a Kuvaitban diszlokált iraki erőket. Ugyancsak az első napon a koalíciós csapatok átlépték a szaúdi–iraki határt, és mélyen behatoltak iraki területre. A legfontosabb elem a kezdeményezés megragadása és azt követően a szünet nélküli agresszív nyomásgyakorlás volt az ellenségre mind a levegőben, mind a szárazföldön. A koalíciós erők villámgyorsan lezárták a Kuvaitból való kijutás lehetőségét az iraki csapatok számára, akik demoralizálódtak és feladták a harcot, tűzszünet állt be. A koalíciós szárazföldi erők közel 100 óra alatt győzelmet arattak.

Áprilisban ENSZ-határozat alapján Iraknak el kellett ismernie az iraki–kuvaiti határt, fegyverzetcsökkentést kellett végrehajtania (tömegpusztító fegyvereinek és 150 km-nél nagyobb hatótávolságú rakétáinak megsemmisítése), illetve embargót rendelt el Irakkal szemben minden katonailag felhasználható eszközre, anyagra. Irak északi (kurd) és déli (síita) területei felett az ENSZ repülési tilalmat hirdetett. Az összesített iraki veszteségek óriásiak voltak: 100 ezer halott, 84 ezer hadifogoly és 3700 harckocsi. A koalíciós erők előerőben 244 halottat és 894 sebesültet vesztettek, technikai eszközökben 10 harckocsit, 31 repülőgépet és 13 helikoptert. A két művelet 6 hete alatt a bevetett gépek közel 116 ezer órát repültek és 85 ezer tonna bombát dobtak le. A bombák 10%-a volt „intelligens bomba”, amely a levegőben is képes módosítani útvonalát. Ezt a háborút nevezik az *első élőben közvetített háborúnak*, mivel a CNN hírsatorna folyamatos valós idejű tudósításokat közölt, és ennek óriási volt a közvéleményre gyakorolt hatása.

3.3.6. Az iraki háború (2003–2011)

A *harmadik öbölháborúnak* is nevezett konfliktus kiindulópontjaként egyaránt említhetjük a második öbölháborút és a 2001. szeptember 11-i terrortámadásokat. 1991-ben nem került sor Szaddam Husszein diktatúrájának megdöntésére, mivel George H. W. Bush elnök úgy vélte, a korábbi évtizedekhez hasonlóan ez egyfajta stabilitást nyújt a térségben. Egy évtizeddel később viszont ifjabb Bush és köre úgy ítélte meg, hogy az iraki vezetés tömegpusztító fegyverei révén fenyegeti a nemzetközi közösség biztonságát, és együttműködik a 2001. szeptember 11-i támadást végrehajtó al-Kaida nemzetközi terrorszervezettel. Egy 2002-es beszédében az amerikai elnök a „gonosz tengelyének” nevezte Irakot, Iránt és Észak-Koreát. Az amerikai kül- és védelempolitika a terrortámadások hatására a korábbi területvédelemről átállt preventív védelemre. Ennek megfelelően először az afganisztáni tálib rezsim, majd Husszein Irakja ellen folytattak hadműveleteket. Azonban az Irak elleni hadművelet megindításának indoklását nehezítette, hogy az amerikai hírszerző szolgálatoknak szívós munkával sem sikerült bizonyítékot szerezniük arra, hogy Iraknak köze lett volna Oszama Bin Ladenhez vagy a szeptember 11-i terrortámadás előkészítéséhez. Az ENSZ BT állandó tagjai közül Franciaország, Oroszország és Kína kifejezetten a háború ellen foglalt állást, a németek hasonlóan vélekedtek. Azonban Nagy-Britannia támogatóan lépett fel, és létrejött a „hajlandók koalíciója”. Érvényben lévő ENSZ-határozat hiányában Bush elnök 2003. március 17-én ultimátumot intézett Szaddam Husszeinhez, és felszólította

a diktátort, hogy távozzon a hatalomból, különben fegyveres erő alkalmazására kerül sor. Mivel az iraki diktátor nem teljesítette a követeléseket, kezdetét vette az *Iraki Szabadság hadművelet* (2003. március 20. – május 1.).

Míg Kuvait 1991-es felszabadításakor egy nagyszámú és modern haditechnikai eszközökkel felszerelt szövetséges erő állt szemben a szintén nagyszámú, de felszerelésében és kiképzettségében gyengébb minőségű iraki haderővel, addig a 2003-as offenzíva megindulásakor egy sokkal kisebb létszámú, de felszerelésében kiválóbb haderő vonult fel Tommy R. Franks tábornok parancsnoksága alatt. Véleménye szerint egy nagy létszámú expedíciós erő bevetése csak akadályozta volna a meglepetés erejére építő hadműveleti terveket. Franks tábornok nem kívánt időt hagyni Husszeinnak arra, hogy bevethesse a feltételezett tömegpusztító fegyvereket. Azt is elvetette, hogy az 1991-es hadművelet forgatókönyvéhez hasonlóan hosszú légi előkészítés vezesse be a szárazföldi támadást, ugyanis tartott tőle, hogy a légicsapásoknak nagyszámú civil áldozata lenne. A gépesített hadosztályok nagymértékű mozgékonyását figyelembe véve, nagy távolságok megtételét tűzte ki célul számukra: Bagdad minél rövidebb időn belüli elfoglalását. A brit erők számára a legjelentősebb dél-iraki város, Bászra elfoglalását jelölte meg feladatul. Irak északi részének az elfoglalása már a tervezéskor súlyos akadályokba ütközött, ugyanis a török kormány nem adott engedélyt arra, hogy területén amerikai csapatokat vonultassanak fel. Az amerikaiak ugyanis a kurdokra szövetségesként tekintettek az Irak elleni hadműveletek során, és ez növelte a kurdokkal szemben meglévő török félelmeket.

Az iraki haderő elavult, de nagy létszámú szovjet típusú technikával és felszereléssel, valamint élőerővel rendelkezett. Állománya három részből állt: a legütőképesebbek a Köztársasági Gárda (KG) egységei voltak, tagjait a rezsimet uraló Baasz Párthoz hű emberekből toborozták. A haderő második elemét a reguláris csapatok, harmadik elemét az irreguláris erők alkották. A háború tapasztalatai alapján kijelenthető, hogy a haderő legelszántabb harcosainak ők bizonyultak. A *fedájín* („az önfeláldozás emberei”) gyűjtőnévvel illetett harcosok soraiban megtalálhatók voltak a Baasz Párt hívei, valamint több iszlám országból érkezett nyugatellenes szélsőséges is.

A hadművelet a koalíciós erők technikai és információs fölényének köszönhetően gyors lefolyású volt: az iraki haderő a koalíciós csapatok elől kitérve, kisebb alegységekkel végrehajtott rajtaütésekkel, lesállításokkal fejtett ki ellenállást, amely részben sikeresnek bizonyult, azonban a főváros tervezett hosszan tartó védelme meghiúsult az iraki csapatok dezertálása miatt. Bush elnök május 1-jén bejelentette, hogy Irakban véget értek a jelentősebb hadműveletek. Az iraki haderőből 9200 fő esett el, míg a civil áldozatok száma 3750 főre rúgott. A koalíciós erők 139 amerikai és 33 brit katonát veszítettek. A volt iraki elnököt 2003 végén sikerült csak elfogni, az iraki bíróság 2006-ban ítélte halálra, és ezt követően kivégezték.

Polgárháború és béketeremtés Irakban

Az ENSZ BT 2003 májusában határozatot fogadott el az iraki helyreállítást és stabilizációt előmozdító nemzetközi katonai erő bevetéséről, amelynek értelmében jogi akadályok nélkül vehettek részt az államok az iraki béke megteremtésében. Az iraki rendszer központi irányításának és közigazgatásának összeomlása azonban anarchiát eredményezett. Elkezdődtek a fosztogatások és a leszámolások, a koalíciós erőkkel szemben egyre nagyobb mértékű fellelkes bontakozott ki az országban. A lázadók többek között öngyilkos merényletekkel, háziilag gyártott robbanószerkezetekkel, orvlövészek tömeges alkalmazásával vették fel a harcot a koalíciós erőkkel, ezenkívül nagymértékben rongálták az elektromos és vízhálózatot, valamint az ország legfontosabb bevételi forrásának számító olajszállításokat. 2005-ben átmeneti,

2006-tól állandó iraki kormány alakult, elfogadták az ország új alkotmányát, azonban az ellenállás tovább folyt, sőt egyre nagyobb mértékben egészült ki külföldi iszlám szélsőségesekkel.

Az alapvetően a szunnita kisebbségre építő Husszein-rendszer bukása után a síiták ragadták magukhoz a hatalmat, és a síita Núri el-Málíki 2006–2014 közötti miniszterelnöksége idején személyes hatalmának kiépítésébe kezdett, elsősorban a katonai, titkosszolgálati és bürokratikus apparátus saját embereivel való feltöltésével. Mindennek köszönhetően a miniszterelnök az igazságszolgáltatást és az állami pénzügyeket is a saját irányítása alá vonta. Málíki a lakosság többségének szunnitaellenes érzelmeire támaszkodva elegendő politikai támogatottságot tudott szerezni, azonban a különböző szunnita fegyveres milíciák 2011 után felkelést hirdettek a miniszterelnök rendszere ellen. Mivel Málíki a kialakult helyzetben az USA és Irán támogatását is elveszítette, ez végül bukásához vezetett. A központi hatalom tovább gyengült, és a fegyveres milíciák harca tovább folytatódott az idegen megszállók, a központi hatalom és egymás ellen is.

Az iraki háború hivatalosan 2011 decemberében ért véget, amit Barack Obama amerikai elnök jelentett be, azonban ez nem vetett véget a polgárháborús állapotoknak az országban, csakis az amerikai és koalíciós erők kivonásának. 2003–2011 között Magyarország is részt vett az iraki stabilizációban: egy szállító zászlóaljjal, kiképzőmisszió tagjaként, valamint technikai és műszaki támogatással. A koalíciós erők részéről közel 5000 katona esett el, iraki részről 150 ezer főre becsülik az áldozatok számát. 2004-ben egy Irakban szolgáló magyar katona vesztette életét.

3.3.7. A délszláv konfliktus (1991–1999)

A második világháború után újjáalakult Jugoszláviában a szocialista és internacionalista ideológia segítségével fedték el az etnikai és vallási ellentéteket. Azonban Josip Broz Tito 1980-ban bekövetkezett halála után a tagköztársaságokban felerősödött a nacionalizmus. Az 1989-es alkotmánymódosítás megszüntette az autonóm tartományok (Koszovó és Vajdaság) különleges jogállását, a szerb központosítási törekvések pedig a horvát, szlovén, bosnyák és macedón tagköztársaságok ellenállását váltották ki. Az 1990–1991-es köztársaságközi tárgyalások nem jártak eredménnyel, mert a szerb vezetés (Slobodan Milošević elnök) maga mögött tudva a szerb dominanciájú Jugoszláv Néphadsereget, nem törekedett kompromisszumra. Szlovénia és Horvátország 1991. június 25-én, Macedónia szeptember 17-én, Bosznia-Hercegovina pedig október 15-én deklarálta elszakadását Jugoszláviától. A háború már júniusban elkezdődött: a Jugoszláv Néphadsereg támadást indított a szlovéniai határállomások ellenőrzésének átvétele érdekében, azonban Szlovéniának sikerült a *tíznapos háborúban* (június 27. – július 6.) kivívnia függetlenségét. Horvátországban 1991 júliusában szintén háború bontakozott ki (*horvátországi háború, 1991–1995*), mivel az ott élő szerbek Jugoszláviában kívántak maradni, amit Belgrád támogatott. A jugoszláv néphadsereg, a helyi szerb fegyveres erők és a Szerbiából beszivárgó szabadcsapatok könnyen elfoglalták a szerb többségű horvátországi területeket (az ország egyharmadát), hiszen a horvát nemzeti gárda technikai és létszámhátránnyal küszködött. Így 1991 decemberében független állammá nyilvánították a Krajinai Szerb Köztársaságot, amely kinyilvánította csatlakozási szándékát Jugoszláviához. 1992 januárjában tűzszünet lépett életbe, és a szemben álló felek tárgyalóasztalhoz ültek az ENSZ közvetítésével. Az ekkor megszületett Vance-terv a megszállt területek ENSZ-erők (UNPROFOR) felügyelete alá helyezését tartalmazta. Azonban a tárgyalásokon végül nem sikerült eredményre jutni, mivel a horvátok (Franjo Tuđman horvát

elnök) ragaszkodtak Horvátország területi integritásához, autonómiát kínálva a szerb többségű területeknek, de a szerbek ezt elutasították.

Időközben Bosznia-Hercegovinában is kitört a háború (*boszniai háború, 1992–1995*): 1992 januárjában az itt élő szerbek kikiáltották a Bosznia-Hercegovinai Szerb Köztársaságot (elnöke Radovan Karadžić), és március 1-jén fegyveres összecsapásokat provokáltak a függetlenségi népszavazás híveivel Szarajevóban. Nyílt háború robbant ki, és az év végére elfoglalták az ország területének 70%-át. Szarajevó 1992–1995 között állt a szerb csapatok ostroma alatt, amelyben mintegy 19 ezer ember – köztük megközelítőleg 2000 gyermek – vesztette életét a város félmillió lakója közül, és 56 ezren megsebesültek. A háború eredetileg a szerbek és nem szerbek között robbant ki, de hamar háromoldalúvá eszkalálódott: 1992 nyarán kikiáltották az ország területét kb. 20%-ban magában foglaló Hercegboszniai Horvát Köztársaságot, amely csak formálisan tekintette magát Bosznia részének, és Zágráb inspirálására nyitva tartotta Bosznia szerb–horvát felosztásának lehetőségét. Mivel a muzulmán bosnyákok ragaszkodtak Bosznia egységéhez, így horvát–muzulmán összecsapások kezdődtek, amelyek 1994 tavaszáig önálló háborúba torkolltak. Ekkor az USA közvetítésével békeszerződést írtak alá, ami véget vetett az ellenségeskedésnek.

Közben Boszniában 1995 nyaráig állásháború zajlott, és a háborús borzalmak szaporodtak: a szemben álló felek etnikai tisztogatással igyekeztek megoldani a vegyes lakosságú területek problémáját, továbbá több millió embert kényszerítettek hazája elhagyására. Az etnikai tisztogatás eszközével főként a szerbek éltek, mind közül a leghírhedtebb a srebrenicai mészárlás: 1995 júliusában 8700 bosnyákot végeztek ki és temettek tömegsírba szerb fegyveresek. 1994 nyarán az USA, Oroszország, Németország, Nagy-Britannia és Franciaország képviselői javaslatot tettek a boszniai háború befejezésére: Boszniát laza föderációvá alakítanák, területileg 51–49%-ban megosztva a kantonális szerveződésű bosnyák–horvát föderáció és a szerb tagállam között. A béketerv elfogadását a következő évben a megváltozott erőviszonyok tették lehetővé: az USA meg kívánta akadályozni egy oroszbarát nagyszerb és egy iszlamista bosnyák állam létrejöttét (Boszniában a háború során külföldi iszlamista fegyveresek tömegei jelentek meg), és demonstrálni kívánta a békeközvetítésekbe belebukott EU-val és ENSZ-szel szembeni fölényét. Ennek érdekében a horvát–bosnyák megegyezésre irányuló diplomáciai nyomással és katonai tanácsadókkal erősítette meg a horvát–bosnyák felet, majd sor került a NATO légierejének bevetésére a szerb erők ellen. Továbbá ugyancsak diplomáciai nyomást gyakorolt Belgrádra az önállóan kikiáltott szerb köztársaságok elszigetelése érdekében. Így Jugoszlávia nem nyújtott támogatást, amikor a horvát erők 1995 májusában Nyugat-Szlavóniát, augusztus–szeptember során pedig a horvát és bosnyák erők Krajínát és Bosznia egynegyedét foglalták vissza. A katonai fordulat után a harcok elcsendesedtek, és a daytoni tárgyalásokon kidolgozták a békeszerződést (1995. november 21.). Ebben nemzetközi békefenntartó erő kiküldését (IFOR 1995–1996; SFOR 1996–2004; EUFOR 2004-től) és a hágai ENSZ-törvényszék eljárását határozták el a háborús bűnösök ellen. 2017-ig tartottak az eljárások, amelyek során 161 ember ellen emeltek vádat, 19-et mentettek fel, 13 ügyet utaltak nemzeti bíróságok hatáskörébe, és 90 embert ítélték el, többet közülük életfogytig tartó szabadságvesztésre.

A délszláv háború utolsó szakaszát a *koszovói háború (1998–1999)* jelentette, amelynek előzménye, hogy a tartomány autonómiájának 1989-es felszámolására az albánok tüntetésekkel, majd passzív ellenállással reagáltak. 1996-ban a Koszovói Felszabadítási Hadsereg (UÇK) fegyveres harcba kezdett a tartomány elszakítása érdekében, és célul tűzte ki a Balkán albánok lakta területeinek egyesítését is. 1998-ban Jugoszlávia megerősítette katonai jelenlétét a tartományban. Az UÇK gerillaakcióira aránytalan megtorló intézkedésekkel, az albán falvak lakosságának lemészárlásával és 800 ezer ember elűldözésével válaszoltak, maga után vonva a NATO

beavatkozását 1999. március 24-én. Ekkor – ENSZ-felhatalmazás nélkül – a NATO légierője 78 napon át bombázta Jugoszláviát (köztük a frissen NATO-tagdá vált Magyarország repülőteréről is kiindulva). A NATO légitámadásaiban mintegy 1000 fő, köztük 114 rendőr és 462 katona halt meg. Végül Belgrád meghátrált és elfogadta az ENSZ BT határozatát, amely szerint Koszovó Jugoszlávia része maradt, de meghatározatlan időre nemzetközi igazgatás alá került. Koszovóba az ENSZ békefenntartó csapatai vonultak be (KFOR 1999-től).

2003-ban Jugoszlávia Szerbia és Montenegró államszövetségévé alakult, amely 2006-ban felbomlott, így a két állam önállósá vált. Koszovó 2008-ban egyoldalúan kikiáltotta függetlenségét, amelyet az ENSZ tagállamainak többsége elismer, Szerbia és Oroszország azonban nem. Az európai integráció jegyében Szlovénia 2004-ben, Horvátország 2013-ban az Európai Unió tagállama lett, míg a NATO bővítésének köszönhetően Szlovénia 2004-ben, Horvátország 2009-ben, Montenegró pedig 2017-ben csatlakozott a transzatlanti katonai szövetséghez.

3.3.8. Afganisztáni háborúk (1979-től 2022-ig)

Afganisztán törzseit (pastu, tádzsik, hazara, üzbég stb.) a történelem során egyetlen nagyhatalomnak sem sikerült tartósan pacifikálnia. A szövetségben egyesült afgán törzseknek a 18. század közepére sikerült felszabadulniuk az idegen uralom alól, azonban a 20. század elejéig a terület nagyhatalmi (brit és orosz) ütközőzónának számított. Afganisztán 1919-ben nyerte el függetlenségét, és az ország 20. századi történelmét polgárháborúk, államcsínyek és sikertelen reformkísérletek jellemezték. A stabilitás leghosszabb időszakát (1933–1973) Zahir sah uralma jelentette, akit mostohatestvére buktatott meg vértelen államcsínnel. 1978-ban egy kommunista háttérű párt puccsal magához ragadta a hatalmat. Az országban polgárháború bontakozott ki, a szovjetbarát kormány a terror módszerét alkalmazta ellenfeleivel szemben, így tömegek menekültek el az országból. Amikor 1979-ben sor került Taraki kormányfő meggyilkolására, Moszkvában a direkt katonai beavatkozás mellett döntöttek. Az új kormányfőt, Hafizullah Amint a szovjet különleges erők családijával együtt likvidálták, és az ország stratégiai pontjait 40 ezer fős szovjet expedíciós erő szállta meg. Kibört a *szovjet–afgán háború (1979–1989)*. Mint fentebb már utaltunk rá, ez az agresszív szovjet fellépés vetett véget az enyhülési folyamatnak és robbantotta ki az úgynevezett kis hidegháborút az USA és a Szovjetunió között. A bevonulást élesen elítélte a nemzetközi közvélemény, az USA az 1980-as moszkvai olimpia bojkottjára szólított fel.

A szovjet csapatok létszáma hamarosan 100 ezer (1980), majd 150 ezer főre (1985) emelkedett, azonban a hatalmas technikai fölényben lévő, de szokatlan terepviszonyok (barlangok, magashegységek, szűk hágók stb.) között harcoló szovjet csapatok nem tudták felszámolni a *mudzsahed* (jelentése „harcos”) gerillák ellenállását. A szovjet invázió után ugyanis az afgán hadsereg szétesett, és helyismeretüket előnnyé formáló gerillacsoportok vették fel a harcot a megszállókkal. A mudzsahedek az USA és számos iszlám állam (például Szaúd-Arábia, Pakisztán, Irán) anyagi-pénzügyi támogatását élvezték. Az USA részéről a szovjetellenes afgán erők támogatásának költségvetése évi 60 millió dollárról az évtized közepére 1 milliárd dollárra nőtt. A mudzsahed gerillák ellen hatásosnak bizonyuló szovjet MI–24-es harci helikopterek leküzdése érdekében az amerikaiak vállról indítható, hőérzékelő Stinger rakétákat szállítottak az ellenállóknak. A rakéták okozta szovjet veszteségek jelentősek voltak. 1987 elején már mintegy 40 ezer főre rúgott a szovjet sebesültek és halottak száma, és kb. 36 milliárd rubelre nőtt a konfliktus finanszírozásának költsége. A háború elvesztését és a nagy veszteségek miatti hazai nyomás hatását elismerő szovjet vezetés 1988-ban aláírta a háborút lezáró genfi szerződést, amelyet egy, a Szovjetunió,

az USA, Afganisztán és Pakisztán küldöttségéből álló konferencia fogadott el. 1989. február 15-ig az utolsó szovjet katonát is kivonták Afganisztán területéről. Afganisztáni részről 950 ezer volt a halottak és a sebesültek száma. Közel négymillió fő volt kénytelen elhagyni az országot a hadműveleteknek köszönhetően. A háború értékeléseként megállapítható, hogy egy szuperhatalom hadereje nem volt képes legyőzni a kevésbé szervezett és felfegyverzett, központi irányítással nem rendelkező gerillaerőket – ezért is nevezik a konfliktust *a szovjetek vietnámi háborújának*.

A szovjet erők kivonulása után az USA és szövetségesei elvesztették érdeklődésüket Afganisztán iránt, és csekély segítséget nyújtottak a háborúban lepusztult országnak. A mudzsahedek győzelme után is folytatódtak a harcok, polgárháború tört ki a különböző milíciák és törzsi erők között. Ebben a kaotikus helyzetben erősödtek meg az amerikai és pakisztáni titkosszolgálat támogatását a szovjetek ellen korábban élvező *tálibok* (a szó „vallási iskolában tanuló diákot” jelent), akik 1996-ban a fővárost, Kabult is elfoglalták. A *Mohammed Omar molla* által vezetett tálibok szigorú iszlám törvénykezést vezettek be. Emellett kiemelkedő szerep jutott az iszlám jognál szélsőséesebb, akár a sáriával is ellentétben álló „pastunvali”-nak, vagyis a pastu törzsi becsületkódexnek. Rendszerüket a nemzetközi közösség nem ismerte el. A tálib vezetők lehetővé tették, hogy a korábban a szovjetek ellen Afganisztánban harcoló Oszama bin Laden és az al-Kaida az országban rendezze be a főhadiszállását. Afganisztán nemcsak a térségbeli instabilitás, hanem a nemzetközi terrorizmus egyik fő kiindulópontjává is vált. 2000 végére a tálibok elfoglalták az ország területének 95%-át, az ellenzék erői, a síita tádzsik és üzbég kisebbséget tömörítő *Északi Szövetség Ahmad Sah Maszud* katonai vezető irányításával csak az északkeleti országrészt tudta megtartani.

A 2001. szeptember 11-i terrortámadásra válaszként kezdeményezett *Tartós Szabadság hadművelet* 2001. október 7-én indult meg Afganisztánban. A támadás célja az al-Kaida vezetői feltételezett tartózkodási helyeinek, kiképzőtáborainak és katonai létesítményeinek rombolása volt. A járulékos veszteségek elkerülése érdekében az amerikai és a brit haderő kezdetben nagy pontossággal igyekezett a célpontokat támadni, miután azonban ez nem vezetett eredményre, szőnyegbombázáshoz folyamodtak. A tálib rezsim megdöntése érdekében szövetséget kötöttek az Északi Szövetséggel, és szárazföldi műveletet is indítva sikerült megtörni a tálibok katonai és politikai erejét. A NATO katonái novemberben bevonultak Kabulba, és hamarosan új kormányt alakítottak *Hámid Karzai* vezetésével.

Nemzetközi stabilizációs haderő (ISAF) alakult, amely 2001–2014 között működött Afganisztánban. 2003-tól a NATO vette át a vezetését, és összesen 51 NATO-tagállam és partnerország vett benne részt, köztük 2004-től Magyarország is (az afganisztáni misszióban 2011-ig 6 magyar katona halt hősi halált). Az ISAF legnagyobb létszámát 2011-ben érte el, több mint 130 ezer főt. Feladata az újjáépítés és a fejlesztés biztosítása, valamint az afgán kormány támogatása volt. Polgári és katonai szakértőkből álló *Tartományi Újjáépítési Csoportokat* (PRT-eket) hoztak létre, amelyek egy-egy tartomány újjáépítési projektjein dolgoztak, vagy a segítségnyújtásban részt vevő más szervezetek biztonságát szavatolták. A PRT-eket nemzeti vagy nemzetközi biztonsági erők támogatták. 2015-ben az ISAF-missziót az *Eltökélt Támogatás* (RSM) váltotta fel, amelynek fő feladata az afgán nemzeti és biztonsági erők kiképzése, tanácsadása és támogatása.

A szövetségesek inváziójának 2001-ben tehát sikerült megtörnie a tálib hegemóniát Afganisztánban, és az amerikaiak a *terror elleni háború* keretében számos tálib vezetőt kézre is kerítették. (Az al-Kaida vezetőjét, Oszama bin Ladent 2011-ben sikerült amerikai különleges egységeknek likvidálniuk Pakisztán területén.) Pár év elteltével azonban ismét erősödni kezdett a tálib mozgalom, különösen az ország déli és keleti részein (főként az afgán–pakisztáni határövezetben), és sok menekültet sikerült soraikba toborozniuk. 2015 óta az Iszlám Állam nevű

nemzetközi terrrorszervezet is fokozza jelenlétét az országban. Afganisztán helyzetét jelenleg súlyos bizonytalanságok terhelik: küzdeni kell a fegyver- és kábítószer-kereskedelemmel (2017-ben rekordtermést, 9000 tonna ópiumot állítottak elő az országban), a nagyfokú szegénységgel, az infrastruktúra elmaradottságával stb.

2018-ban a tálibok tovább fokozták tevékenységüket, és az év végére fennhatóságuk kiterjedt Afganisztán területének 50%-ára. 2019 elején tárgyalások kezdődtek az amerikaiak és a tálibok között egy békemegállapodás-tervezetről, amelynek értelmében a dokumentum aláírását követő másfél éven belül a külföldi csapatok elhagyják Afganisztánt. 2020 februárjában amerikai–tálib megállapodást írtak alá, amely megnyitotta az utat az amerikai csapatok afganisztáni kivonása előtt, és magában foglalta a tálib garanciákat, miszerint az ország területét nem használják fel terrorista tevékenységre. Ugyanezen év szeptemberében a tálibok, az afgán kormány és a civil társadalom képviselői közel húsz év háborúskodás után először találkoztak szemtől szemben a katarai Dohában. A tárgyalások – amelyeket hónapokig halogattak a korábbi amerikai–tálib megállapodásban javasolt fogolycsere miatt – azután kezdődtek meg, hogy az afgán kormány 5000 tálib foglyot bocsátott szabadon.

2021 áprilisában Joe Biden elnök bejelentette, hogy az Egyesült Államok 2021. szeptember 11-ig kivonja csapatait Afganisztán területéről, függetlenül attól, hogy az afganisztáni kormány és a tálibok közötti béketárgyalásokban előrelépés történik-e, vagy a tálibok csökkentik az afgán biztonsági erők és állampolgárok elleni támadásokat. Az afganisztáni NATO-csapatok is távoztak. Biden szerint Washington továbbra is segíti az afgán biztonsági erőket és támogatja a békefolyamatot. A tálibok kinyilvánították, hogy addig nem vesznek részt semmilyen, az Afganisztán jövőjével foglalkozó tárgyaláson, amíg az összes külföldi katonai erő kivonása meg nem történik.

2021 augusztusában a csekély ellenállással szembesülve a tálib harcosok lerohanták a fővárost, Kabult, majd órákkal azután, hogy Gáni elnök elhagyta az országot, elfoglalták az elnöki palotát is. A tálib hatalomátvétel azonban nem jelentette a terrrorszervezetek jelenlétének megszűntét: az Iszlám Állam Horaszán Tartomány nevű szervezete – más szervezetek mellett – még mindig jelen van az országban és folytatja tevékenységét. 2022 augusztusában Kabulban felrobbantották Rahimulla Hakkáni sejtet, a tálibok egyik befolyásos vallástudósát. Szakértők attól tartanak, hogy a tálibok és a szélsőséges terrrorszervezetek közötti rivalizálás újabb erőszakhullámhoz vezet. Az országban jelenleg mintegy 25 millió fő szorul humanitárius segítségre. Mindezek figyelembevételével felmerül a kérdés, hogy a 20 éve tartó háború befejeződése után tartós béke vár-e az országra.

3.3.9. Az Iszlám Állam

Az Iszlám Állam (IÁ) mint jelenség kialakulásának megértéséhez három nagyobb fegyveres konfliktust kell megemlítenünk: a szovjet–afgán háborút (1979–1989), a harmadik öbölháborút (2003–2011) és a *szíriai polgárháborút* (2011-től). Afganisztánban a szovjetek ellen harcoló mudzsahedek között számos külföldi is szolgált, akik közül sokan az iszlám radikalizmus ideológiájától vezérelve, a győztes háború után hazatérve otthon is folytatták harcukat. Ilyen volt a jordániai származású *Abu Musz'ab al-Zarkávi* is, aki az Iszlám Állam elődszervezetét alapította meg 1999-ben. A terrrorszervezet először az al-Kaida terrorhálózat szimpatizánsaként működött, 2003-tól Irakba helyezte át tevékenységét, majd 2004-ben hivatalosan is hűségesküt tett Oszama bin Ladennek. Irakban az amerikai megszállók és az őket támogató helyi erők elleni harcba bekapcsolódva hamar hírnevet szereztek maguknak brutális merényleteikkel és kivégzéseikkel.

Zarkávi az al-Kaida vezetésével ellentétben úgy gondolta, hogy a „hitetlen” amerikaiakat támogató rezsimeket nem szükséges széles körű társadalmi támogatottsággal megdönteni, elég, ha kegyetlenséggel és megfélemlítéssel radikalizálják a társadalom szunnita csoportjait. Ezért az amerikaiak és a velük kollaboráló erők elleni támadások mellett, sőt azokat megelőző prioritással, célul tűzte ki a síita–szunnita ellentétek felkorbácsolását brutális eszközökkel. 2006-ban az amerikaiak egy légitámadás során megölték ugyan Zarkávit, azonban a szervezet tevékenységét ezzel nem sikerült megtörni, annak vezetését 2010-ben az iraki származású *Abu Bakr al-Bagdádi* vette át. Bagdádi három év alatt teljesen átszervezte a terrrorszervezet tevékenységét, és 2013-ra már jelentős iraki és szíriai területeket birtokolt.

Szíriában ugyanis az *arab tavasz*nak nevezett folyamat eredményeként 2011 tavaszán kormányellenes tüntetések alakultak ki, amelyek rövidesen polgárháborúba sodorták az országot. Az arab tavasz Tunéziából indult, ahol a tüntetőknek sikerült elérniük az elnök lemondását, és ennek azért volt akkora mozgósító hatása az egész térségre nézve, mert ez volt az első olyan eset, amikor egy arab kormányzatot közvetlenül az utcai tüntetések hatására távolítottak el. Az arab tavasz Tunéziából áterjedt többek között Algériára, Jordániára, Jemenre, Líbiára és Szíriára is.

A 2013-as esztendő fordulatot hozott a polgárháború menetében, amennyiben a kormányerők meg tudták ragadni a kezdeményezést. Ez azután következett be, hogy egyértelművé vált: a nemzetközi közösség nem avatkozik be Szíriában közvetlen katonai erőkkel. Az Aszadhoz hű fegyveres erőknek (amelyek szövetségeseként lépett fel a Hezbollah síita terrrorszervezet és egyes iraki síita milíciák) kedvezett az is, hogy a kormány ellen harcolók tábora nem volt egységes: a mérsékelt erők mellett feltűntek iszlamista milíciák, mint az al-Kaida szervezethez tartozó an-Núszra Front vagy a már fent említett IÁ elődszervezete. Ezenkívül a polgárháborúban a kurd fegyveres milíciák is részt vesznek, amelyek alapvetően a kurd önvédelmet szolgálják és autonómiára törekednek.⁹

Az IÁ ezen a néven 2014-ben nevezte meg önmagát, miután elfoglalta Irak második legnagyobb városát, Moszult. Függetlenül az al-Kaidától az IÁ kikiáltotta kalifátusát azzal a céllal, hogy minden muszlimot egyesítsen és az iszlámot az egész világon elterjessze. Az IÁ *magszervezete* – azaz egybefüggő területet birtokló fegyveres milíciája – tehát Irakban és Szíriában működött, azonban az al-Kaidához hasonlóan *nemzetközi hálózatot* épített ki, amely az egész világot fenyegeti. Európa államai elsősorban a terrorizmus és a tevékenysége nyomán kibontakozó menekülthullám kihívásaival kénytelenek szembenézni.

2014-ben az IÁ előretörésére válaszul az ellenzéki erők (köztük az an-Núszra Front is) nyílt hadjáratot indítottak a szervezet ellen, amely jelentős területeket veszített ugyan Szíriában, azonban még így is sikerült megerősítenie hatalmát Rakkában (az első tartományi fővárosban, amelyet az ellenzéknek sikerült elfoglalnia a kormányerőktől még 2013-ban) és az Eufrátesz folyó vidékén. 2014 második felében az IÁ ellentámadásba átmenve jelentős területeket foglalt el, miközben a nemzetközi terrorhálózata is ugrásszerű növekedésnek indult világszerte. Szíriában és Irakban hadjáratot indítottak Erbil, Bagdad és Kobane elfoglalása céljából. Erbil az iraki kurdok Kurd Regionális Kormányzatának fővárosa; Bagdad az iraki, síita többségű, központi kormány székhelye; Kobane határvárosa pedig a szíriai kurdok számára volt kiemelkedő jelentőségű. Mindez a térség három vallási-etnikai csoportja elleni hadjáratot jelentette. A hadjárat

⁹ A kurdkérdés az egész régiót érinti, hiszen Szíriában 2 millió, Irakban 6,5 millió, Törökországban 20 millió (Iránban pedig 7,5 millió) kurd él. A szíriai, az iraki és a törökországi kurdok fegyveres harcot folytatnak önvédelmük és autonómiájuk kivívása és megtartása érdekében, ami bonyolítja a régió biztonságpolitikai helyzetét.

következtében humanitárius válság alakult ki: az IÁ harcosai kegyetlenül lemészároltak legalább ötezer kisebbséghez tartozó (főként jazidi) lakost, további 50 ezer fő menekülni kényszerült, és szintén több ezren kerültek modern rabszolgasorba.

A támadás végül mindhárom irányban kifulladt, és amennyire fokozta a fenti lépés az IÁ imázsát a szunnita arabok között, annyira fel is hívta a nemzetközi közösség figyelmét a szervezet keltette veszélyre Irak és Szíria meggyengült államaival szemben. Ennek köszönhetően az USA és szövetségesei beavatkoztak 2014 második felétől kezdve: Irak területe felett hajtottak végre légicsapásokat, aminek jogi alapja az iraki kormány kérése volt. A légicsapások kiterjedtek Szíriára is, és Obama elnök bejelentette egy IÁ-ellenes koalíció létrejöttét, amelyhez a következő másfél évben összesen 66 ország csatlakozott. Magyarország az MH Iraki Kiképzés-biztosító Kontingenst küldte Erbilbe, hogy ott kiképzési és őrző-védő feladatokat lásson el.

A várt egyértelmű viasszaszorulás helyett az IÁ azonban ismét meglepte a világ közvéleményét: 2015 tavaszán újabb szíriai és iraki városokat tudott elfoglalni, 2015 nyarára a szervezet birtokolta Szíria területének kb. felét. A megszervezet mellett a hálózat is egyre intenzívebb tevékenységbe kezdett, és merényletek sorát hajtotta végre Szaúd-Arábiában, Kuvaitban, Tunéziában, Jemenben, Törökországban, valamint Franciaországban, Belgiumban és Németországban is. 2015 novemberében az IÁ fegyveresei Párizsban elkövették a legnagyobb európai terrortámadást a 2004-es madridi robbantás óta.

Az IÁ iraki és szíriai sikereinek ellensúlyozásaként a nyugati beavatkozás intenzívebbé vált, 2015 őszén pedig megindultak az orosz légitámadások is Szíria területén. Az egyik legfontosabb különbség az amerikai és az orosz beavatkozás között az, hogy míg az USA-nak és szövetségeseinek csak Irak területén volt felhatalmazása beavatkozni, addig Moszkvát az Aszad-kormány kérte fel erre. A másik fontos különbség pedig, hogy elemzők szerint az orosz támadások döntő többsége az Iszlám Állam és más terrorszervezetek helyett a mérsékelt ellenzéki erőket érte. Ennek köszönhetően az Aszad-rezsimnek fokozatosan egyre több területet sikerült visszafoglalnia – 2016 végére Aleppót, az ország legnagyobb városát, 2018 nyarára pedig az ország déli körzeteit is, egészen a jordániai és az izraeli határig.

Törökország 2016 augusztusában az IÁ elleni katonai beavatkozással előzte meg az USA támogatását élvező kurd erőket, hogy az IÁ-tól elfoglalandó területtel összefüggő, autonóm területre tegyenek szert. 2018 januárjában a török haderő újabb szárazföldi műveleteket indított a kurd lázadók egyes észak-szíriai körzetekből való elűzése érdekében.

2017 őszére az IÁ által uralt területek fokozatosan tovább zsugorodtak: a szervezet kénytelen volt elhagyni Rakkát is, szíriai központját. 2018 őszén és telén a kurdok vezette Szíriai Demokratikus Erők (kurd, arab, asszír és csecsen fegyveres milíciák szövetsége) az IÁ által birtokolt területet egy parányi enklávává szorította vissza a szíriai–iraki határ mentén. Ugyanekkor az Aszad-rezsim hivatalosan is engedélyezte Irak számára, hogy szíriai területen is harcolhassanak az IÁ katonái ellen, ezzel is meggyorsítva a szervezet felszámolását.

Az egykor közel 90 ezer négyzetkilométernyi magterületet és közel 8 milliós lakosságot is birtokló szervezet területi uralmát ugyan 2019-re sikerült felszámolni, azonban a csoport továbbra is komoly regionális és globális fenyegetést jelent. 2023 áprilisában a török erők likvidálták a szervezet feltételezett vezetőjét Szíriában (akinek elődje 2022 októberében vesztette életét), ennek ellenére azonban becslések szerint még mintegy 6–10 ezer fő közötti harcosa van Szíriában és Irakban, akik továbbra is különböző merényleteket hajtanak végre. Az IÁ regionális fiókszervezetei más válságövezetekben is fenyegetést jelentenek, az ENSZ szerint a legerőteljesebb és legjobban kiépített hálózatok Afganisztánban, Szomáliában és a Csád-tó medencéjében működnek.

3.3.10. Ukrajna

Ukrajna 1991-ben, a Szovjetunió szétesésekor vált független állammá. A piacgazdaságba való átmenet súlyos gazdasági válságot eredményezett, az ország GDP-je közel 50%-kal esett vissza. Ennek következtében az ukrán társadalom többsége a gazdasági átalakulást megrázkódtatásként élte meg, óriásira nőttek a társadalmi egyenlőtlenségek. A történelmi választóvonalak mentén is törésvonalak alakultak ki: az ország nyugati régiói inkább az európai országokkal alakítottak ki szoros gazdasági kapcsolatokat, míg a keleti területek főként Oroszországgal. A privatizáció során hatalmas vagyonra szert tevő oligarchák politikai befolyásukat is megnövelték. 2004-ig az egymással szemben álló hatalmi csoportok ellentéteit sikerült kiegyensúlyozni, azonban a 2000-es évek második felében ez a törékeny egyensúly felborult. Innentől kezdve az ukrán belpolitikát az oligarchák hatalmi harca határozta meg. A 2004-es elnökválasztási kampányból az Oroszország irányába való orientációt képviselő *Viktor Janukovics* került ki győztesen, azonban a „nyugatos” ellenzék választási csalásra hivatkozott, és ennek következtében kitört az úgynevezett *narancsos forradalom*. Az ekkor hatalomra kerülő politikai erők Kijvet 2010-ig az európai integráció vonalára állították, ezzel szemben az oroszok gyakran éltek az úgynevezett *gázfegyver* alkalmazásával (azaz a földgázszállítások leállításával). Ukrajna ugyanis energetikai szempontból rendkívüli mértékben kiszolgáltatott az orosz kőolaj- és földgázszállításoknak, ennek következtében Moszkva továbbra is jelentős befolyást gyakorolt.

A 2010-es elnökválasztáson ismét az „oroszos” és a „nyugatos” vonal került egymással szembe, és a párharcból ekkor az előbbi irányzat került ki győztesen: Janukovics ült az elnöki székbe. Ukrajna ettől kezdve egyfajta hintapolitikát folytatott Moszkva és Brüsszel között. Az államfő szorosabbra fűzte politikai és gazdasági kapcsolatait Oroszországgal, de az EU felé is gesztusokat tett. Előkészítette az Európa Unióval kötendő társulási szerződést, majd azt 2013-ban mégis visszautasította, ez a lépés súlyos társadalmi elégedetlenséghez és a kijevi *Majdan téri* tüntetéssorozathoz vezetett (*Euromajdan mozgalom*). A kibontakozó erőszakos cselekmények hatására Janukovics 2014 februárjában Oroszországba menekült, és az új nyugatbarát vezetést az USA és az EU legitimnek ismerte el. Új ukrán nyelvtörvény bevezetését készítették elő, amely jelentősen csorbította a kisebbségek (köztük nagyszámú orosz) jogait. Ezzel lezárult a konfliktus *első szakasza*.

A *második szakasz* akkor kezdődött, amikor az oroszbarát elnök elmenekülése után pár nappal, 2014. február 27–28-án nemzeti azonosító nélküli orosz különleges műveleti erők szállták meg a Krím félsziget stratégiai pontjait, a terület orosz etnikumának védelmére hivatkozva. (A félsziget a 18. század óta Oroszországhoz tartozott, csak 1954-ben került az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársasághoz. 1991 után széles körű autonómiával bírt.) Az orosz erők sikeresen blokkolták az ukrán haderő krími bázisait és a főbb objektumokat, így komolyabb harctevékenység nélkül tudták megszállni a félszigetet. Március 1-jén az orosz parlament felsőháza felhatalmazta Putyint a fegyveres erők Ukrajnában történő alkalmazására a politikai helyzet stabilizálódásáig. A Krím félszigeten oroszbarát csoportok tüntettek, és megszállták a kormányzati épületeket. A krími autonóm parlament kikiáltotta a terület függetlenségét, és referendumot tartottak az Oroszországhoz történő csatlakozásról. A vitatható körülmények között rendezett népszavazáson a döntő többség az Oroszországi Föderációhoz történő csatlakozás mellett voksolt. Ennek következtében március 18-án aláírták az orosz–krími államközi megállapodást, így a Krími Köztársaság és Szevasztopol Oroszország részévé vált. Válaszul a Nyugat gazdasági szankciókat léptetett életbe Oroszország ellen, és az ENSZ Közgyűlése érvénytelennek nyilvánította a megrendezett referendumot.

A krími eseményekkel párhuzamosan Ukrajna keleti területein, elsősorban Donyeck és Luhanszk megyékben is demonstrációk kezdődtek, amelyek hamarosan fegyveres összecsapásokká fajultak. Erre válaszul 2014 áprilisában Ukrajna bejelentette a terrorellenes műveletek megindulását, és kezdetét vette a fegyveres küzdelem. Ugyanebben a hónapban Donyeck és Luhanszk megyék függetlenségi nyilatkozatot tettek, majd májusban függetlenségi népszavazást tartottak, és az újonnan megalakult népköztársaságok létrehozták az Új-Oroszországi Népköztársaságok Szövetségét (Novorosszija).

Májusban *Petro Porosenkót* választották Ukrajna elnökének. Az ukrán haderő ellentámadása során, 2014 nyarán sikerült területeket visszafoglalni a szeparatista erőktől. Ugyanekkor viszont a konfliktus nagyobb nemzetközi dimenzióba lépett: feltehetően oroszbarát szeparatista erők júliusban lelőtték a malajziai légitársaság MH-17-es utasszállító repülőgépét. Ezzel a konfliktus egyúttal a *harmadik szakaszába* lépett. A konfliktust egyre nagyobb nemzetközi figyelem kísérte, ami ennek következtében egyre jobban kiszélesedett. Az ukrán ellentámadás sikerességét ellensúlyozandó, Moszkva augusztusban közvetlenül – de hivatalosan továbbra is tagadva – beavatkozott a konfliktusba: orosz egységek támadást indítottak az Azovi-tenger mentén, Mariupol elfoglalásának céljával. Ennek következtében összeomlott az ukrán erők által Donyeck és Luhanszk visszavétele érdekében folytatott hadművelet, kialakult az *ilovajszki katlan*, amelyben az ukrán erők súlyos vereséget szenvedtek.

A harcokat a 2014 szeptemberében Franciaország, Németország, Oroszország és Ukrajna részvételével tartott tárgyalások eredményeképp létrejött *minszi fegyverszünet* (*Minszk I.*) függesztette fel (ez egyben a konfliktus *negyedik szakaszának* kezdete). Az ugyancsak szeptemberi walesi NATO-csúcstalálkozó az ukrán válság kapcsán kialakult NATO–orosz szembenállás jegyében telt. A tagállamok a találkozó során döntöttek az Ukrajinának nyújtott támogatásokról, továbbá az Oroszország által képviselt fenyegetésekre adott válaszul elfogadták a *készenléti akciótervet*. A nyugati országok folyamatosan erősítették az Oroszország ellen már korábban bevezetett szankciós politikát. A válságnak tehát van egy erős geopolitikai olvasata is, amely szerint Ukrajna csupán az elszenvedő alanya az USA, az EU és Oroszország közötti hatalmi vetélkedésnek. 2000-ben Vlagyimir Putyin került hatalomra Oroszországban, aki a növekvő energiaárakból származó bevételekre támaszkodva célul tűzte ki az orosz fegyveres erők átfogó modernizációját, és Oroszországot vissza kívánta emelni a nagyhatalmak sorába. A 2008-as orosz–grúz háború a 2014-es ukrainai konfliktus egyfajta előzményének is tekinthető, mivel Oroszország ettől a ponttól kész volt akár katonai erővel is érvényesíteni akaratát a régió belül. Egyes elemzők szerint ez egyfajta válasz volt a NATO bővítéseire (például balti államok, 2004), színes forradalmaira (Grúzia 2003, Ukrajna 2004, Kirgizisztán 2005), valamint az EU keleti partnerségi politikájára.

A minszi tűzszünet eredményeképp a harcok intenzitása jelentős mértékben csökkent, de összecsapások továbbra is folytak. Ezek gócpontja a *donyeck-i reptér* volt, ahol a szeparatista erők szeptember végén támadásba lendültek. A 2015 januárjáig elhúzódó harcokban mindkét fél jelentős áldozatokat hozott. A reptér birtokbavétele érdekében indított, egyre hevesebb támadások következtében január végén kiújultak a harcok, amelyek végül a *debalcevoi katlancsatában* csúcsosodtak ki. A szeparatista erőknek jelentős veszteség árán végül sikerült felszámolniuk az ukrán csapatok ellenállását, ami 2015 februárjában egy újabb tűzszüneti megállapodáshoz vezetett (*Minszk II.*).

Az újabb tűzszünettel vette kezdetét a konfliktus *ötödik szakasza*. A szemben álló felek kivonták nehézfegyvereiket, és a helyenként fellángoló összecsapásoktól eltekintve sikerült fenntartani a megállapodást. 2016 augusztusában az orosz fél szerint ukrán diverzáns akciók végrehajtására

került sor a Krím félszigeten, orosz oldalról halálos áldozatai is voltak, azonban ezt az ukrán fél tagadta. 2018 novemberében a Krím félszigetnél található Kercsi-szorosnál orosz katonai egységek tüzet nyitottak az ukrán haditengerészet hajóira, három hajót elfoglaltak, és az incidens során két ukrán tengerész is megsérült (*kercsi incidens*). A Nyugat orosz agresszióknak minősítette az eseményt, és Porosenko ukrán elnök válaszul 30 napos hadiállapotot – az ukrán jogrendben a rendkívüli állapot egy formája – vezetett be az ország tíz megyéjében. A folyamatos összecsapások ellenére jelentős területi változásra tehát a második minszki megállapodás megkötése óta nem került sor, a helyzet azonban továbbra is feszült és bizonytalan maradt Ukrajnában.

Gyökeres fordulatot hozott a 2014 óta tartó konfliktussorozatban, hogy Oroszország 2022. február 24-én megtámadta Ukrajnát. Putyin a lépést az orosz állami televízióban elmondott beszédében különleges katonai műveletnek nyilvánította, és céljául az ország demilitarizálását és náciitlanítását nevezte meg. Ezt megelőzően már 2021 novemberében jelentések érkeztek arról, hogy mintegy 100 ezer orosz katona állomásozik az orosz–ukrán határnál, az igazán látványos mozgósítás azonban 2022 januárjában kezdődött meg.

Az orosz haderő támadását a luhanszki és a donyecki szeparatista államok – amelyek függetlenségét az orosz elnök pár nappal korábban ismerte el – milíciái is támogatták, és azok Oroszországon és a Krím félszigeten kívül Fehéroroszország területéről is indultak. A szárazföldi erők támadásával egy időben az oroszok rakétacsapásokat hajtottak végre több ukrán nagyváros és katonai bázis ellen. Volodimir Zelenszkij ukrán elnök általános mozgósítást hirdetett, és hamarosan a 18 és 60 év közötti ukrán férfiaknak tilos lett elhagyniuk az országot. Az EU és több nyugati ország – köztük Magyarország is – megnyitotta kapuit az Ukrajnából menekülő tömegek előtt, így 2023 májusáig az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának adatai szerint 21 237 833 fő menekült el, és 12 542 363 főre becsülik azok számát, akik azóta visszatérhettek hazájukba.

Az orosz támadás egyik fő iránya az ukrán főváros, Kijev volt. A kezdeti orosz sikerek után, amelyeknek köszönhetően több fővárosi agglomerációs települést is elfoglaltak, teljes bekerítéssel fenyegetve a várost, az ukrán haderő ellentámadásba ment át, így 2022 áprilisára ukrán győzelemmel ért véget a kijevi csata. A Kijev környéki harcok egyik szomorú eseménye volt a bucsai mészárlás, amely az ukrán kormány és a nemzetközi közvélemény megítélése szerint orosz háborús bűncselekmény volt mintegy 400 ukrán civil lakos ellen. Az orosz fél azt állítja, hogy nemzetközi összeesküvés és lejárató kampány történt.

Az orosz támadás másik fő iránya délen indult meg, és a támadók itt érték el legnagyobb sikereiket. A Krímből kiindulva az egyik támadó szárny célja Mariupol elfoglalása volt, hogy összeköttetést teremtsenek a donyecki szeparatista területtel. A mintegy 450 ezres lakosú város elfoglalásáért több irányból indított véres ostrom kezdődött, amely 2022. május közepén ukrán megadással ért véget. Ugyancsak a déli területeken sikerült elfoglalniuk Melitopolt és Herszont is.

2022. március végén és április elején az orosz erők északon kiűrtették a kijevi, a csernyihivi és a szumi területet, így a visszavonulás eredményeként megghiúsult a gyors lefolyású háború, nem sikerült elfoglalniuk az ukrán fővárost és likvidálni vagy megbuktatni az ukrán vezetést. Az ukrán sikerben nagy szerepet játszottak a nyugati haditechnikai eszközök, mint az NLAW és a Javelin páncéltörő rákéták vagy a Bayraktar drónok. Az orosz fél nem tudta megszerezni a légi uralmat sem. Az ukrán erők rajtaütésekkel zavarták vagy bénították meg az orosz logisztikai ellátást, és nagy veszteségeket okoztak haditechnikai eszközökben és élőerőben.

2022. április 19-én Szergej Lavrov orosz külügyminiszter bejelentette, hogy megkezdődik az orosz különleges katonai művelet második fázisa, amelynek célja Donyeck és Luhanszk megyék teljes területének elfoglalása. Az újabb orosz támadások következtében június végére sikerült elfoglalniuk Szjevjerodonecket, és július elejére egész Luhanszk megye ellenőrzésük alá került.

2022 nyarán újabb nagy mennyiségű nyugati haditechnika érkezett Ukrajnába, amelyek közül ki kell emelni az amerikai HIMARS harcászati ballisztikus rakétarendszert, illetve az ugyancsak amerikai M777-es vontatott nehéztarackot. Ezekkel az eszközökkel ellensúlyozni lehetett az orosz tűzérési fölényt, ami lehetővé tette az ukrán ellentámadás őszi megindítását, és ennek eredményeként a Dnyepertől nyugatra fekvő területeket sikerült felszabadítani. Szeptember–október folyamán az ukrán erők Harkiv térségében is támadást indítottak, és az oroszokat az Oszkol folyó vonala mögé szorították vissza, felszabadítva közel 8000 km²-nyi területet. A hadszíntér egyetlen régiója, ahol az oroszok megtartották a kezdeményezést, a donbaszi régió volt. Itt az orosz erők augusztus 1-jén megkezdték Bahmut városának ostromát.

2022 novemberétől kezdetét vette a háború újabb szakasza, amely leginkább állásháborúban nyilvánult meg, ahol a felek naponta több száz fős veszteséget voltak kénytelenek elkönyvelni. A 2022 szeptemberében Oroszországban bejelentett részleges mozgósításnak köszönhetően több ezer újonc jelent meg az ukrán hadszíntéren, és a harcokban egyre kiemeltebb szerepet kaptak a Wagner-csoport harcosai is. A főként a donbaszi régióra és Bahmut városának elfoglalására koncentrálódó állásháború még 2023 májusában is folytatódott.

Közben 2022. szeptember 23–27. között az orosz hatóságok az általuk elfoglalt herszoni, zaporizzsjai, luhanszki és donyecki területeken népszavazást rendeztek, amelynek eredményeként kimondták a vonatkozó területek csatlakozását Oroszországhoz. A lépést a nemzetközi közvélemény nem ismerte el.

Az Európai Unó számos szankciót fogadott el válaszul Oroszország Ukrajna elleni agressziójára, valamint Donyeck, Luhanszk, Zaporizzsja és Herszon régióinak jogellenes annektálására. Az intézkedések célja gyengíteni Oroszország gazdasági bázisát, megfosztani Oroszországot kritikus technológiáktól és piacoktól, valamint jelentősen korlátozni a hadviselésre irányuló képességeit. Ezzel összefüggésben az EU szankciókat fogadott el az alábbiakkal szemben is: Fehéroroszország, válaszul az Ukrajna elleni invázióban való részvételére, valamint Irán, iráni drónoknak az Ukrajna elleni orosz agresszióban való használatával összefüggésben. Az első szankciós csomagot még 2022 februárjában hozták meg, ezt további kilenc kísérte 2023 februárjáig. Mivel az elmúlt évtizedekben Oroszország Európa jelentős energiabeszállítója volt, a háború és a szankciók következtében Európában és a világ számos részén energiaválság bontakozott ki.

Az orosz–ukrán konfliktus a második világháború befejeződése után kétségtelenül a legvéresebb európai konfliktus, amely súlyos globális katonai, politikai és gazdasági hatásokat indukál, és a háború eszkalálódásának veszélye akár a Kelet és a Nyugat között közvetlen konfrontációt is eredményezhet.

Ajánlott irodalom

- ARANY Anett – N. RÓZSA Erzsébet – SZALAI Máté (2016): *Az Iszlám Állam kalifátusa. Az átalakuló Közel-Kelet*. Budapest: Osiris – Külügyi és Külgazdasági Intézet.
- BOLDIZSÁR Gábor – WAGNER Péter (2014): *A Magyar Honvédség befejezett szárazföldi műveletei Afganisztánban. Tapasztalatgyűjtemény*. Budapest: Nemzeti Közszolgálati Egyetem.
- DIÓSZEGHY István – HARSÁNYI Iván – NÉMETH István szerk. (2001): *20. századi egyetemes történet*. II–III. Budapest: Korona.

- FEKETE Csanád (2018): *Az ukrán válság – okok, események kronológia*. Budapest: Dialóg Campus.
- HORVÁTH Csaba (1999): *Az 1945 utáni legjelentősebb helyi háborúk és azok tapasztalatai*. Budapest: Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem.
- TÖRŐ Lajos (2015): A délszláv háború történelmi okai, eseményei és következményei. *Hadtudományi Szemle*, 8(1), 270–282.

Ellenőrző kérdések

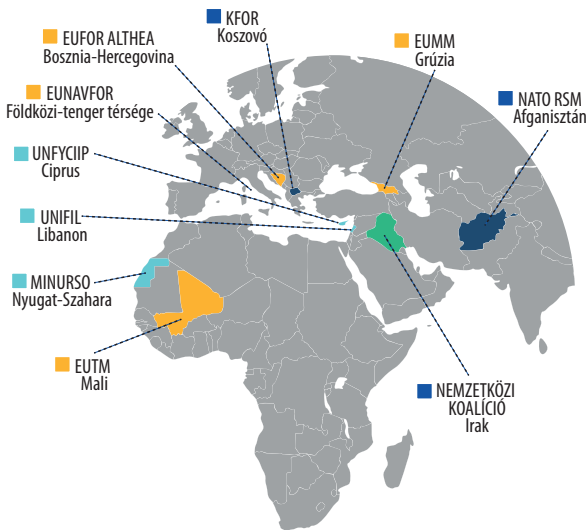
1. Sorolja fel a hidegháború szakaszait!
2. Soroljon fel legalább öt 1945 utáni helyi háborút!
3. Mit jelent a televíziós háború kifejezés?
4. Melyik két fő elemből épül fel az Iszlám Állam, és ebből melyik jelent közvetlen veszélyt Európára?
5. Ismertesse az afganisztáni háború szakaszait és fő jellemzőit!
6. Mikor és mely felek között zajlott a hatnapos háború?
7. Mit jelent a gázfegyver kifejezés?

4. Nemzetközi (biztonsági) szervezetek

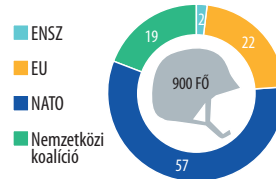
A nemzetközi rendszerben meghatározó szerepet játszó nemzetközi szervezetek a 19. századtól jöttek létre, de történelmi előzményeik sok évszázadra nyúlnak vissza. A nemzetközi szervezetek a szuverén nemzetállamok mellett jelenleg is a nemzetközi rendszer meghatározó elemei, egy nagyobb csoportjuk, a nemzetközi biztonsági szervezetek jelentős szerepet játszanak a nemzetközi béke és biztonság fenntartásában. A bipoláris nemzetközi rendszer és ezzel együtt a szovjet blokk szétesését követően Magyarország a békés rendszerváltás után fokozatosan integrálódott a nyugati, euroatlanti közösségbe. Az ország 1990-ben tagja lett az Európa Tanácsnak, 1995-ben az OECD-nek, 1999-ben az Észak-atlanti Szerződés Szervezetének (NATO) és 2004-ben az Európai Uniónak (EU).

Az alábbiakban a hazánk számára kiemelt szerepet játszó nemzetközi biztonsági szervezeteiket, az ENSZ-t, a NATO-t, az EU-t és az EBESZ-t mutatjuk be röviden. Magyarország aktívan részt vesz az e szervezetek által indított békefenntartó és válságkezelési műveletekben és missziókban. A Magyar Honvédség 2020 őszén összesen 900 fővel vett részt békeműveletekben. Ennek közel 60%-a NATO-műveletben szolgált. A magyar katonák többsége, 560 fő a balkáni országokban látja el feladatait a különböző NATO- és EU-vezetésű műveletekben.

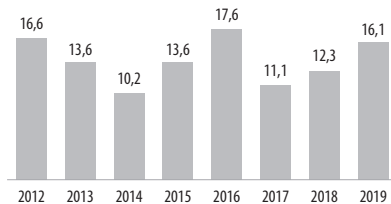
FOLYAMATBAN LÉVŐ KÜLFÖLDI MISSZIÓK, 2020

MISSZIÓKBAN SZOLGÁLÓ KATONÁK ÉS SZERVEZETEK SZERINTI MEGOSZLÁSUK, 2020 (%)

A VÁLSÁGKEZELŐ ÉS A BÉKETÁMOGATÓ MISSZIÓK ÉVES KÖLTSÉGEI (MRD FT)

6. ábra: A Magyar Honvédség missziós szerepvállalása

Forrás: Országgyűlés Hivatala 2020.

4.1. A nemzetközi szervezetek fogalma

A nemzetközi szervezetek az államok közti többoldalú (multilaterális) együttműködés és kommunikáció elősegítésére alakult intézmények. A legfontosabb célok között szerepel az egyre összetettebb nemzetközi folyamatok szervezése és intézése. Ezen nemzetközi együttműködési formák közé sorolhatjuk a világgazdaság és a globalizáció következtében egyre bonyolultabb gazdasági és pénzügyi folyamatok szabályozását, a nemzetközi rendszer biztonságát elősegítő tevékenységeket, illetve a humanitárius segítségnyújtást a rászoruló országok számára.

Noha a nemzetközi rendszer legdominánsabb elemei továbbra is az államok, mellettük a nemzetközi szervezetek, a nem kormányzati szervezetek (NGO-k), a multinacionális vagy transznacionális vállalatok is meghatározó szerepet játszanak. A nemzetközi rendszer szereplői közötti viszonyt a nemzetközi jog szabályozza. A globalizáció folyamatával párhuzamosan a nemzetközi szervezetek jelentősége folyamatosan nőtt. A biztonsági rendszert napjainkban meghatározó új kihívások és konfliktusok kezelése továbbra is elengedhetlenné teszi a hagyományos államközi kapcsolatokon túllépő szereplők részvételét a folyamatokban.

A nemzetközi szervezeteket államok hozzák létre a nemzetközi jogalanyisággal felruházott nemzetközi szerződések alapján. Az alapító okirat – amely a funkciókat, a szervezeti felépítést, a tagsági kört és az eljárásrendeket is meghatározza – lehet szerződés (például NATO), alapokmány (ENSZ), alkotmány (*International Labour Organization – ILO*), státútum (*International Criminal Court – ICC*) vagy egyezségokmány (Nemzetek Szövetsége). Ez alól például az EBESZ kivétel, hiszen valójában nincs alapító okirata, az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezletből alakult át.

A szervezetek legalább egy, de általában több állandó szervvel vagy intézménnyel rendelkeznek (például közgyűlés, szűkebb körű tanács és állandó titkárság). A nemzetközi szervezetek ugyan függetlenek az államoktól, de nemzetközi jogalanyiságuk származékos, hiszen az államok akaratmegegyezéséből származik, és korlátozott, mivel a létrejövő szervezet csupán az alapító okiratban meghatározott mértékben és területeken válik a nemzetközi jogok és kötelezettségek hordozójává.

A nemzetközi jog és a szakirodalom elsősorban a kormányközi nemzetközi szervezeteket ismeri el valódi nemzetközi szervezetekként. A civil szervezetek által működtetett nem kormányzati (nemzetközi) szervezeteket (*Non-Governmental Organization – NGO*) többnyire nem tekintik valódi nemzetközi szervezetnek. Az elmúlt évtizedekben azonban ezek a szervezetek nemzetköziesedtek, és egyre fontosabb szerepet játszanak a nemzetközi rendszerben.

A nemzetközi szervezetek, osztályozásuk alapján, lehetnek egyetemesek vagy zártak. Az egyetemes, azaz univerzális szervezetek tagságuk, feladataik, illetve felelősségük tekintetében az egész világra kiterjednek. Ezek közé soroljuk az ENSZ-t és szakosított szervezeteit, hiszen ezeknek elvileg minden állam a tagja lehet. Ezzel szemben a zárt szervezeteknek nincs univerzális tagsági körük, lehetnek regionális, partikuláris vagy speciálisan zárt szervezetek. A regionális szervezetek kategóriája az ENSZ alapokmányában jelenik meg. Ezek közé azon szervezetek sorolhatók, amelyek (például az Amerikai Államok Szervezete, az Arab Liga, az Afrikai Unió vagy az EBESZ) a regionális jelleg mellett hozzájárulnak a nemzetközi béke és biztonság előmozdításához, azaz politikai jelleggel is bírnak. A partikuláris szervezeteket a funkcióik és nem a földrajzi terület alapján határozzuk meg. Ezek közé soroljuk például az Európai Uniót, amely elsősorban gazdasági céllal jött létre, és nevével ellentétben nem a teljes Európát képviselő nemzetközi szervezet, illetve az Észak-atlanti Szerződés Szervezetét, amely egy kollektív védelmi nemzetközi biztonsági szervezetnek tekinthető. Emellett megkülönböztetünk speciálisan zárt

szervezeteket (például OPEC, Duna Bizottság), amelyeket az államok egy speciális közös érdek alapján hoztak létre.

A nemzetközi szervezetek teljes jogú tagjai mellett korlátozott jogokkal rendelkező tagok, illetve részleges tagsággal rendelkező tagok is lehetnek. Emellett olyan megfigyelő státuszú tagok is részt vehetnek a munkában, amelyek nem részesei a döntéshozatali folyamatoknak.

Mindemellett a nemzetközi szervezetek lehetnek kormányközi jellegűek vagy éppen szupranacionálisak. A kormányközi nemzetközi szervezetek esetében a tagállamok képviselői döntenek. Ebben az esetben a határozatok végrehajtása nem kötelező, és alkalmazásuk a nemzeti jogba történő átültetést igényel. Ezzel szemben a szupranacionális nemzetközi szervezet, mint például az Európai Unió, a tagállamokra kötelező jogalkotást végez. Ennek megfelelően például az uniós másodlagos jog részét képező rendeletek általános és közvetlen hatállyal bírnak, kötelezőek és közvetlenül alkalmazandók.

4.2. Nemzetközi biztonsági szervezetek

A nemzetközi biztonsági szervezetek a *koppenhágai iskola által képviselt biztonság átfogó megközelítésével* összhangban nem csupán a katonai, hanem a politikai, a gazdasági, a társadalmi és a környezeti területeken is hozzájárulnak a stabilitás és a fenntartható fejlődés előmozdításához, valamint a konfliktusok és a válságok kezeléséhez. A hazánk számára leginkább fontos nemzetközi biztonsági szervezetek, az ENSZ, a NATO, az EU és az EBESZ, különböző mértékben foglalkoznak a biztonság kérdésével. Mindezek a szervezetek a bipoláris nemzetközi rendszer szétesése után alkalmazkodtak a folyamatosan változó nemzetközi rendszerhez, és a kihívásoknak megfelelően átalakultak. Napjainkban megkülönböztetjük a kollektív biztonsági, a kollektív védelmi és a kooperatív biztonsági szervezeteket.

A *kollektív biztonság elmélete* a tagok közötti konszenzuskeresésre és a nemzetközi jog mind szélesebb körű alkalmazására épít. A kollektív biztonság legfőbb letéteményeseként számontartott ENSZ – az átfogó megközelítésnek megfelelően – a biztonság minden területén kifejti tevékenységét. Az ENSZ elsődleges feladata, azaz a nemzetközi béke és biztonság megteremtése mellett a szakosított intézmények egyre inkább a humánbiztonság globális megvalósításában játszanak meghatározó szerepet. A kollektív biztonság a nemzetközi rendszeren belüli konfliktusok megoldására irányul. Az ENSZ a közösség egy vagy több tagjának fenyegetésével vagy agressziójával szemben a Biztonsági Tanács döntése alapján léphet fel. Ebben az esetben a nemzetközi közösség szankciókat és kényszerítő intézkedéseket is alkalmazhat a jogsértő állammal szemben.

A kollektív biztonság koncepciójával szemben a *kollektív védelem* inkább kifelé irányul, a szövetség egy külső, lehetséges agresszorral vagy világosan megfogalmazott fenyegetésekkel szemben kíván védelmet nyújtani. A kollektív védelmi szervezetként létrejövő NATO elsősorban a katonai biztonság területén játszik szerepet. A második világháború lezárása után a transzatlanti szövetségen keresztül az USA védelmet biztosított nyugat-európai szövetségesei számára a szovjet blokk jelentette fenyegetéssel szemben.

Az Európai Közösségek elsősorban gazdasági és politikai integrációs szervezet volt. Noha az integrációs folyamat alapvetően a gazdasági területen indult el, a kezdetektől biztonsági projektnek is tekinthető. Gazdasági erejének növekedésével párhuzamosan az Európai Közösségek valódi nemzetközi szereplővé vált. Az 1990-es évek elején az Európai Unió létrejöttével a kezdetben inkább puha vagy civil hatalom a kül-, a biztonság- és a védelempolitika területén is egyre határozottabb szerepet kívánt játszani.

A hidegháború végén a nemzetközi rendszerben bekövetkezett változások mind a NATO-t, mind pedig az Európai Uniót változásra és alkalmazkodásra készítették. A NATO a kollektív védelmi terület mellett egyre inkább nyitott a kollektív és kooperatív biztonsággal összefüggő feladatok felé. Egyre fontosabb szerepet kívánt betölteni a területén kívüli válságkezelés és a békefenntartás terén. Emellett megkezdődött az egyre szélesedő NATO-partnerségi hálózat kiépítésének folyamata.

A maastrichti szerződéssel létrejövő Európai Unió pilléres szerkezetének fontos elemét képezte a közös kül- és biztonságpolitika, illetve a 2000-es évektől az annak szerves részeként kialakuló európai, majd közös biztonság- és védelempolitika. A lisszaboni szerződéssel bevezetett kölcsönös segítségnyújtási klauzula következtében az Európai Unió egyfajta kooperatív biztonsági struktúrára épülő biztonsági közösségből a tagállamok kollektív védelmét is megerősítő nemzetközi biztonsági szervezetté vált.

Európa számára a *kooperatív biztonság* egyik legfontosabb letéteményese az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezletből valódi nemzetközi szervezetté fejlődő EBESZ. A kooperatív biztonsági szervezet alapvetően olyan fenyegetésekkel szembeni együttműködés (kooperáció) eredményként jött létre, amelyeket az amúgy rivalizáló felek annak tartottak. Ezen a biztonsági közösségen belül az együttműködés számos területre kiterjedhet. Idesorolhatjuk például a fegyverzetkorlátozási tárgyalásokat és megállapodásokat, illetve a válságkezelést. A kollektív biztonsággal szemben ebben az esetben nincs szó katonai segítségnyújtásról a közösségben részt vevő országok számára. A szervezet létrehozásának háttérében elsősorban a bizalomépítés áll. Az 1990-es évek elején intézményesülő EBESZ a biztonsági együttműködéssel kívánta fenntartani a békét, valamint a bipoláris megosztottság ismételt elkerülése érdekében a részt vevő országok demokratikus fejlődését segítette.

4.3. Az Egyesült Nemzetek (ENSZ)

A második világháború lezárásakor az ENSZ létrejöttét elsősorban a Nemzetek Szövetségének sikertelensége egy újabb világháború kitörésében és az USA elnökének, Franklin D. Rooseveltnek a négy csendőrlőve (*Grand Design*) ösztönözte. Roosevelt elképzelései alapján a béke biztosításáért a győztes nagyhatalmak (Egyesült Királyság, USA, Szovjetunió, Kína) lesznek felelősek. Ez az elv jelent meg később a Biztonsági Tanács kialakításában és a vétő intézményének bevezetésében. 2021-ben az ENSZ-nek 193 állam volt a tagja.

Az ENSZ alapokmányát 1945. április és június között San Franciscóban véglegesítették. A konferencián összesen 282 küldött és kb. 1500 szakértő vett részt. Az ENSZ alapokmányát 51 alapító tagállam írta alá. Magyarország 1955-ben lett a szervezet tagja. Az ENSZ funkciói és tagsága alapján is világméretű, azaz univerzális nemzetközi szervezetnek számít.

1945. október 24-én az alapokmány hatálybalépésével létrejött az ENSZ. Az egyetemes nemzetközi szervezet jelentősége elsősorban abban állt, hogy a „vétőnak” köszönhetően a nagyhatalmak érdekeltté váltak a status quo és ezzel együtt a szervezet hosszú távú fenntartásában. A világ legnagyobb szervezetét számos kritika érte, többen kiábrándultak belőle, ennek ellenére mind a mai napig jelentős szerepet játszik a nemzetközi problémák, konfliktusok kezelésében és megoldásában. A világméretű kihívások és válságok (például a globális felmelegedés, az éhínségek, a határokon átvélő járványok, a humanitárius katasztrófák, a nemzetközi konfliktusok) állami vagy államközi szinten nem kezelhetők. Ezek megoldásához mindenképpen intézményesített nemzetközi összefogás szükséges. Az ENSZ tevékenységeinek a biztonság minden területén

kiemelt szerepük van. Fontos megemlíteni, hogy az Egészségügyi Világszervezet (*World Health Organization – WHO*), azaz az Egyesült Nemzetek Szervezetének egyik szakosított szervezete meghatározó szerepet játszott a koronavírus-járvány nemzetközi kezelésében. A járványkezeléssel kapcsolatos anomáliák azonban rámutattak a nemzetközi együttműködés erősségeire és gyenge pontjaira egyaránt.

A *humánbiztonság fogalma* az ENSZ Fejlesztési Programjának (UNDP) részeként az 1990-es évektől évente megjelenő *Jelentés az emberiség fejlődéséről (Human Development Report)* című kiadvány elemzéseinek köszönhetően került be a köztudatba. A humánbiztonság területe univerzális, összetevői kölcsönösen függenek egymástól. Magában foglalja a gazdasági, egészségügyi és szociális biztonsággal összefüggő területeket is. Ennek az emberközpontú megközelítésnek a garantálásában a megelőzés meghatározó szerepet játszik.

Közhelynek számít, hogy a korábbinál jóval összetettebb biztonsági környezetben a külső és belső biztonság közötti határ feloldódott, és a biztonságpolitikában a fegyveres erőkkal összefüggő kizárólag védelmi funkciók és tevékenységek mellett, a szektorális megközelítéssel összhangban a gazdasági, társadalmi, környezeti tényezőket is magában foglaló humánbiztonságra, nemzetközi szinten pedig a közös fellépésre, a megelőzésre került a hangsúly. A biztonság fogalma az államközpontú megközelítéstől a többszereplős (civil-katonai) és a jóléttel összefüggő humánbiztonság irányába tolódott el.

4.3.1. Az ENSZ céljai és alapelvei

Az ENSZ célja a nemzetközi béke és biztonság fenntartása és együttes fellépés a békét fenyegető bűncselekmények megelőzése és megszüntetése érdekében, valamint a népeket megillető egyenjogúság és önrendelkezési jog elvének tiszteletben tartásán alapuló baráti kapcsolatok fejlesztése. Feladatai között szerepel a nemzetközi együttműködés előmozdítása a gazdasági, szociális, kulturális és humanitárius feladatok megoldása, illetve az emberi jogok és az alapvető szabadságjogok tiszteletben tartásának előmozdítása érdekében. Célja továbbá, hogy központja legyen az egyes nemzetek által e közös célok elérése érdekében kifejtett tevékenységek összeegyeztetésének (Alapokmány, 1. cikk).

Az ENSZ alapelvei a szervezet valamennyi tagjának szuverén egyenlősége; az alapokmányban vállalt kötelezettségek jóhiszemű teljesítése (*pacta sunt servanda*); a nemzetközi viszályok békés rendezése; az erőszakkal való fenyegetéstől és az erőszak alkalmazásától való tartózkodás. Emellett a tagállamok minden segítséget megadnak az ENSZ-nek az alapokmánynak megfelelően folytatott bármilyen tevékenységéhez, és nem segítik azt az államot, amely ellen az ENSZ megelőző vagy kényszerítő intézkedéseket hoz. Az alapelvekkel összhangban az ENSZ nem avatkozhat bele olyan ügyekbe, amelyek az állam belső joghatóságának körébe tartoznak (Alapokmány, 2. cikk).

A szervezet létrehozása azt a szándékot tükrözte, hogy gyakorlatilag két esetre szűkítsék az erő alkalmazásának lehetőségét a nemzetközi kapcsolatokban: egyrészt az önvédelemre (egyéni vagy kollektív az Alapokmány 51. cikke szerint), másrészt a nemzetközi közösség olyan közös fellépéseinek eseteire, amelyeket a nemzetközi béke és biztonság fenntartása vagy helyreállítása érdekében hajtanának végre. Ezekről az esetekről a Biztonsági Tanács dönt. Az Alapokmány – az önvédelmet kivéve – az erő alkalmazásának monopóliumát az ENSZ-re ruházza. Ettől csupán az önvédelem eseteiben lehet eltérni. A 42. cikk kimondja:

„Ha a Biztonsági Tanács úgy találja, hogy a 41. cikkben említett rendszabályok elégtelenek, vagy elégteleneknek bizonyulnak, úgy légi, tengeri és szárazföldi fegyveres erők felhasználásával olyan műveleteket fogantathat, amelyeket a nemzetközi béke és biztonság fenntartásához, vagy helyreállításához szükségesnek ítél. Ezek a műveletek az Egyesült Nemzetek tagjainak légi, tengeri és szárazföldi hadereje által fogantatosított tüntető felvonulásból, zárlatból (blokád) vagy egyéb műveletekből is állhatnak.”

Az ENSZ Alapokmányának 39. cikke szerint:

„A Biztonsági Tanács megállapítja a béke bárminő veszélyeztetésének vagy megszegésének, vagy bárminő támadó cselekménynek fennforgását és vagy megfelelő ajánlásokat tesz, vagy határoz afelett, hogy milyen rendszabályokat kell a nemzetközi béke és biztonság fenntartása vagy helyreállítása érdekében fogantatosítani.”

Az ENSZ Alapokmányával összhangban békefenntartó és válságkezelési műveletek és missziók indíthatók (29. és 43. cikk). Az Alapokmánnyal összhangban álló műveletek és missziók többségét maga az ENSZ, a NATO, az EU és az EBESZ indítja.

4.3.2. Az ENSZ felépítése és működése

Az ENSZ szervezeti felépítéséről az Alapokmány III. fejezete rendelkezik. Eszerint a szervezetnek hat fő szerve működik:

- Közgyűlés;
- Biztonsági Tanács;
- Gazdasági és Szociális Tanács;
- Gyámügyi Tanács;
- Nemzeti Bíróság;
- Titkárság.

Az ENSZ szakosított intézményei

A szakosított intézmények az ENSZ-szel szorosan együttműködve, de önállóan látják el feladataikat:

- Világbank-csoport;
- Nemzetközi Valutaalap (IMF);
- Egészségügyi Világszervezet (WHO);
- Az ENSZ Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete (UNESCO);
- Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO);
- Az ENSZ Élelmezési és Mezőgazdasági Szervezete (FAO);
- Nemzetközi Mezőgazdaság-fejlesztési Alap (IFAD);
- Nemzetközi Tengerészeti Szervezet (IMO);
- Meteorológiai Világszervezet (WMO);
- Szellemi Tulajdon Világszervezete (WIPO);
- Nemzetközi Polgári Repülési Szervezet (ICAO);

- Nemzetközi Távközlési Egyesület (ITU);
- Az ENSZ Iparfejlesztési Szervezete (UNIDO);
- Egyetemes Postaegyesület (UPU);
- Idegenforgalmi Világszervezet (UNWTO);
- Nemzetközi Atomenergia Ügynökség (IAEA).

Az ENSZ legfőbb intézményének, a Közgyűlésének minden tagállam a tagja. A tanácsadói jogkörrel rendelkező Közgyűlés a biztonság minden kérdését tárgyalhatja, és a problémák megoldása érdekében ajánlásokat tehet. Szerteágazó feladatai a gazdasági, szociális, egészségügyi, illetve kulturális területeken túl a politikai-katonai területekre is kiterjednek. Az egy-egy szavazattal rendelkező tagállamok maximum öt főt delegálhatnak a Közgyűlésbe, amely a BT javaslata alapján többek között dönt a főtitkárról és az ENSZ költségvetéséről. 2021-ben a költségvetés legnagyobb befizetője az USA volt, amely annak 22%-át adta. Magyarország 2021-ben 0,206%-os tagdíjat fizetett.

ENSZ-főtitkárok:

- Trygve Lie (Norvégia), 1946–1952;
- Dag Hammarskjöld (Svédország), 1953–1961;
- U Thant (Mianmar), 1961–1971;
- Kurt Waldheim (Ausztria), 1972–1981;
- Javier Pérez de Cuéllar (Peru), 1982–1991;
- Butrosz Butrosz-Gáli (Egyiptom), 1992–1996;
- Kofi Annan (Ghána), 1997–2006;
- Pan Gimun (Korea), 2007–2016;
- António Guterres (Portugália), 2017–.

A Biztonsági Tanácsnak jelenleg 15 tagja van, ebből 5 állandó, 10 tagot pedig a Közgyűlés választ két évre kétharmados többséggel. Állandó tagi státuszt a második világháború győztes nagyhatalmai, az Egyesült Államok, az Egyesült Királyság, Franciaország, Kína és a Szovjetunió kaptak. 1971-től a Kínai Köztársaság helyett a Kínai Népköztársaság, 1991-től pedig a Szovjetunió helyett az Orosz Föderáció tölti be ezt a pozíciót jogutódként. A választott tag megválasztása földrajzi, regionális csoportosítás alapján történik: az Afrika Csoport (*African Group*) három, az Ázsia és Csendes-óceán Csoport (*Asia-Pacific Group*), a Nyugat-Európa és Egyéb Csoport (*Western European and Others Group*), valamint a Latin-Amerika és Karibi Csoport (*Latin American and Caribbean Group*) kettő, a Kelet-Európa Csoport (*Eastern European Group*) pedig egy helyre választhat tagokat. A rotációs elv alapján és a működés folytonosságának fenntartása érdekében minden évben öt tagnak jár le a mandátuma. Magyarország 1968 és 1969, illetve 1992 és 1993 között volt a BT választott tagja. 2011-ben sikertelenül pályázott a 2012 és 2013 közötti időszakra.

A határozatok elfogadásakor a BT tagjai egy-egy szavazattal rendelkeznek. Az érdemi jellegű kérdéseknél nem csupán a BT kilenc tagjának támogató szavazatára van szükség, hanem az öt állandó tag támogatására is. Ez jelenti a nagyhatalmi vétó fenntartását a BT-ben. A Biztonsági Tanács egyik legfontosabb jogosítványa a helyzet meghatározásának joga. Az Alapokmány 39. cikke kimondja:

„A Biztonsági Tanács megállapítja a béke bárminő veszélyeztetésének vagy megszegésének, vagy bárminő agressziós (az eredeti szövegben: »támadó«) cselekménynek fennforgását és vagy megfelelő ajánlásokat tesz, vagy határoz afelett, hogy milyen rendszabályokat kell a nemzetközi béke és biztonság fenntartása vagy helyreállítása érdekében a 41. és 42. cikkek alapján fogatosítani.”

A BT napjainkig a béke megszegésének tényét négy alkalommal, 1950-ben a koreai háború esetében, 1982-ben a Falkland-szigetek argentin megszállásakor, az iraki–iráni háború idején, illetve Kuvait Irak általi 1990-es megszállásakor állapította meg. Ezzel szemben BT-döntés alapján az agressziós cselekmény csupán két alkalommal hozott békekikényszerítő intézkedést: 1950-ben a koreai háború, illetve 1990-ben az iraki agresszió esetében.

4.3.3. Az ENSZ-műveletek

Az ENSZ békefenntartó műveletei és missziói („kéksisakosok”) mindmáig meghatározó szerepet játszanak a nemzetközi béke és biztonság elősegítésében. Az első, ma is létező misszió az ENSZ Fegyverszüneti Ellenőrző Szervezet (*United Nations Truce Supervision Organization – UNTSO*) a Közel-Keleten. Noha maga az Alapokmány nem tartalmaz közvetlen utalást a békefenntartásra, annak jogi alapjai megtalálhatók a dokumentumban (az Alapokmány VI., VII. és részben VIII. fejezete). Egy-egy misszió az ENSZ BT felhatalmazása alapján indul útjára.

Az ENSZ-misszióknak mindeddig négy generációját tartjuk számon.

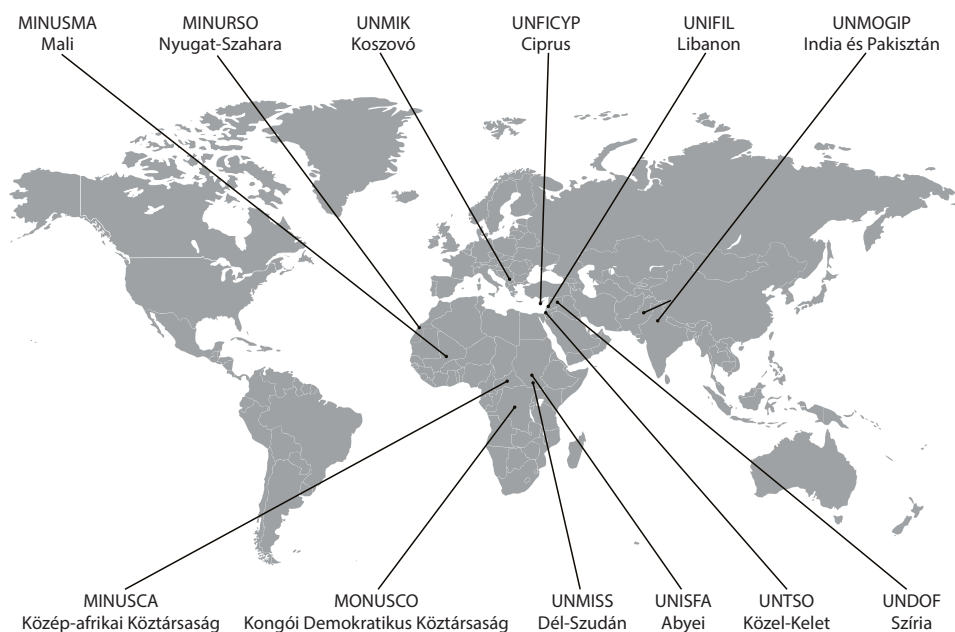
A hidegháború alatt az úgynevezett *első generációs műveletekről* beszélhetünk, amelyek a BT határozata alapján megfigyelő vagy békefenntartó katonai feladatokat láttak el. Ezek az 1948 és 1988 között útjára indított missziók (például az UNDOF, az UNFICIP, az UNIFIL) a hagyományos békefenntartás alapjait képezték.

A hidegháborút követően átalakuló nemzetközi rendszerben az úgynevezett *második generációs műveletekben* a nem katonai jellegű feladatok szerepe nőtt. Ezek az 1990-es évek második feléig indított missziók – például a MINURSO és az UNMIK – egyre többször láttak el például választási megfigyelői vagy humanitárius feladatokat.

A 2000-es évektől induló *harmadik generációs*, elsősorban Afrikában indított *műveletek* már alapvetően két részből állnak (például UNAMID, UNMISS, UNISFA, MINUJUTH). Az első, elsősorban katonai szakaszban kerül sor a béke kikényszerítésére. Ezekben az esetekben a missziók feladata összekapcsolódik a lázadók, terroristák vagy bűnszervezetek elleni harccal. A második szakaszban az ennél összetettebb, az államépítéssel és biztonsági szektor reformjával kapcsolatos feladatok következnek.

A *negyedik generációs műveletekben* (például MINUSMA, MINUSCA) az ENSZ-erők mellett más nemzetközi biztonsági szervezetek (például AU, EU, NATO) műveletei vagy missziói is részt vesznek, a szerteágazó feladatokat megosztják. Ezekben a bonyolult mandátumú műveletekben az ENSZ legtöbbször a legkorszerűbb haditechnikai eszközöket alkalmazza.

Az ENSZ-nek jelenleg 12 békefenntartó művelete működik.

7. ábra: Az ENSZ békefenntartó műveletei (2021)

Forrás: United Nations Peacekeeping 2021

2020-ig 71 békefenntartó művelet valósult meg, és abban az évben 82 245 ezer kéksisakos békefenntartó látott el feladatokat 12 különböző műveletben. Ezek többsége az afrikai kontinensen valósult meg. Magyarország először 1988-ban, az ENSZ Irán–Iraki Katonai Megfigyelő Csoport tevékenységében (UNIIMOG-misszió) vett részt. 2020-ban Magyarország az ENSZ 120 békefenntartó országa közül a 91. helyen állt, és 23 fő (19 férfi és 4 nő) vett részt az ENSZ missziókban. 2020-ban a Magyar Honvédség katonái az ENSZ ciprusi UNFICYP, a nyugat-szaharai MINURSO, a libanoni UNIFIL missziókban vettek részt.

1. táblázat: Magyar részvétel az ENSZ-műveletekben

1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
15 fő	22 fő	113 fő	42 fő	70 fő	44 fő	78 fő	101 fő	165 fő	174 fő
2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
154 fő	159 fő	142 fő	142 fő	150 fő	106 fő	108 fő	118 fő	103 fő	88 fő
2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
88 fő	88 fő	89 fő	89 fő	89 fő	93 fő	93 fő	95 fő	30 fő	26 fő
2020									
23 fő									

Forrás: Az ENSZ hivatalos adatai alapján SZENES–APÁTI–DRÓT 2019.

4.4. Észak-atlanti Szerződés Szervezete (NATO)

A hidegháború kialakulásával és intézményesülésének egyik fontos elemeként 1949. április 4-én megalakult az Észak-atlanti Szerződés Szervezete (*North Atlantic Treaty Organization*), a NATO. A létrejöttének háttérében meghúzódó számos ok közül a felerősödő szovjet expanziót és Nyugat-Berlin blokádját érdemes megemlíteni. Az új szervezet létrehozása nem csupán a hidegháború, hanem a „feltartóztatás politikájának” intézményesüléséhez is hozzájárult. Az USA a háborút követő békeidőszakban nem tért vissza az izolacionista (elszigetelődési) politikához, hanem – az amerikai jelenléttel, majd pedig a nukleáris védőpajzzsal – felelősséget vállalt Nyugat-Európa biztonságának szavatolásában.

A NATO megalakulásáról szóló szerződést Washingtonban 12 alapító állam (Belgium, Dánia, Franciaország, Hollandia, Izland, Kanada, Luxemburg, Nagy-Britannia, Olaszország, Portugália, Norvégia, USA) írta alá. A szervezettel szoros kapcsolatban állnak a társult viszonyban lévő államok. Az alapító tagok kötelezettséget vállaltak arra, hogy a konfliktusokat a nemzetközi béke és biztonság veszélyeztetése nélkül rendezik. A NATO nem csupán érdek-, hanem értékalapú szövetséget jelent, hiszen a felek elkötelezték magukat a szabadság, a demokrácia, az egyéni szabadság és a jogállamiság elvei mellett. Ezen elvek alkalmazása alól kivételt csupán a Salazar-diktatúra idején nem demokratikus intézményrendszerrel rendelkező Portugália felvétele jelentett. A második világháborúban semleges Portugália földrajzi elhelyezkedése okán mindig is kiemelt fontosságú volt stratégiai szempontból az Egyesült Királyság, majd az USA számára. 1954-ben a Szovjetunió felvételi kérelmét azonban ezen elv alapján utasították el.

A szerződés 2. cikke kimondja, hogy a tagok „megerősítik szabad intézményeiket [...]. Arra fognak törekedni, hogy nemzetközi gazdasági politikájukban kiküszöböljenek minden ellentétet és bátorítani fogják a bármelyikük és valamennyiük közötti gazdasági együttműködést”.

A NATO a kollektív védelem legfontosabb letéteményese Nyugat-Európa számára. A szerződés 5. cikke kimondja: „a Felek megegyeznek abban, hogy egyikük vagy többjük ellen, Európában vagy Észak-Amerikában intézett fegyveres támadást valamennyiük ellen irányuló támadásnak tekintenek [...]”.

2022-ben a NATO új stratégiai koncepciót fogadott el. A dokumentum szerint a NATO számára Oroszország jelenti a legjelentősebb katonai fenyegetést. A dokumentum alapján a megerősített kollektív védelem és elrettentés mellett a válságkezelés és a kooperatív biztonság továbbra is a szövetség alapvető feladatai közé tartozik.

A NATO az 1990-es években jelentős szerepet vállalt a volt jugoszláv térség háborúinak lezárásában. A 2000-es években pedig az elhúzódó és hosszú távon valójában kevés eredménnyel járó afganisztáni művelet kötötte le az erejét. A 2010-ben megalkotott korábbi stratégiai koncepció óta eltelt időszakban jelentősen megváltozott nemzetközi biztonsági környezetben az új funkciók és így a területen kívüli műveletek mellett a kollektív védelmi feladatok ismét hangsúlyosabbak lettek. Oroszország ukrajnai agresszióját követően a szövetség keleti országai a NATO-tól várják a katonai védelmet.

A NATO-nak napjainkban négy nemzetközi művelete van. Koszovóban a KFOR (*Kosovo Force*), a Földközi-tengeren az *Operation Sea Guardian* (OSG), az iraki kiképző misszió (*NATO Mission Iraq*), Afrikában pedig az Afrikai Uniót támogató művelet segíti a térség stabilitásának fenntartását. Mindemellett a 2014-es orosz intervenció óta több légi rendészeti missziót indított elsősorban a Baltikum térségében. A Magyar Honvédség katonái korábban az afganisztáni, jelenleg a koszovói NATO-műveletekben vesznek részt. Mindemellett hazánk 2019-ben a baltikumi légirendészeti misszióban is részt vett.

4.4.1. Szervezeti felépítés

A NATO legfőbb döntéshozó szervei az Észak-atlanti Tanács (*North Atlantic Council – NAC*), a Nukleáris Tervező Csoport (*Nuclear Planning Group – NPG*) és a Katonai Bizottság (*Military Committee*). A legfőbb politikai döntéshozó szerv, az Észak-atlanti Tanács ülésein a négy évre választott főtítkárnak elnököl. Az Észak-atlanti Tanács nagyköveti (heti ülések), külügyminiszeri vagy védelmi miniszeri, illetve állam- és kormányfői szinten is üléseshet. Ez utóbbiak a NATO csúcstalálkozóin. A NATO döntéshozatala konszenzuson, azaz a tagállamok teljes szuverenitásán és egyenlőségén alapul. A Nukleáris Tervező Csoport a nukleáris politikai kérdések területén a legfőbb döntéshozó testület. A tagállamok vezérkari főnökeiből álló Katonai Bizottság a politikai döntések katonai vonatkozású kérdéseivel kapcsolatban dönt.

NATO-főtítkárok:

- Hastings Lionel (Egyesült Királyság), 1952–1957;
- Paul-Henri Spaak (Belgium), 1957–1961;
- Dirk Stikker (Hollandia), 1961–1964;
- Manlio Brosio (Olaszország), 1964–1971;
- Joseph Marie Antoine Luns (Hollandia), 1971–1984;
- Peter Carrington (Egyesült Királyság), 1984–1988;
- Manfred Wörner (Németország), 1988–1994;
- Sergio Balanzino (Olaszország), 1994;
- Willy Claes (Belgium), 1994–1995;
- Sergio Balanzino (Olaszország), 1995;
- Javier Solana (Spanyolország), 1995–1999;
- George Robertson (Egyesült Királyság), 1999–2004;
- Jaap de Hoop Scheffer (Hollandia), 2004–2009;
- Anders Fogh Rasmussen (Dánia), 2009–2014;
- Jens Stoltenberg (Norvégia), 2014–.

A főbb szervek mellett számos bizottság jött létre (például politikai, partnerségi, védelempolitikai és tervezési, fegyverzeti, szabványosítási, lég- és rakétavédelmi, logisztikai, erőforrások, műveletek és gyakorlatok, hírszerzési és elhárítási stb.). A NATO központja Brüsszelben található, ahol a polgári (*International Staff – IS*) és a katonai (*International Military Staff – IMS*) apparátus mellett a nemzeti és partnerségi delegációk is részt vesznek a döntések előkészítésében.

A szövetség működésének nem katonai feltételeit négy ügynökség (a szabványosítási, a támogató és beszerzési, a híradó és információs, valamint a tudományos és technológiai) biztosítja. A szövetség integrált katonai struktúrája két hadászati szintű parancsnokság vezetése alá tartozik. A Szövetséges Műveleti Parancsnokság (*Allied Command Operations – ACO*, Mons, Belgium) a szövetségi katonai műveletekért, az alárendelt parancsnokságok irányításáért, az integrált lég- és rakétavédelemért, valamint az állandó és alárendelt erők vezetéséért felel. A Szövetséges Transzformációs Parancsnokság (*Allied Command Transformation – ACT*, Norfolk, Virginia, USA) pedig a NATO átalakításáért felelős. Annak ellenére, hogy a NATO-nak nincs saját hadereje, rendelkezik saját állandó parancsnoksági hálózattal (*NCS – NATO Command Structure*). A NATO-nak felajánlott erők nemzeti vezetés és irányítás alatt állnak, mindaddig, amíg szükség esetén (kollektív védelem vagy békefenntartás) át nem adják azokat a közös vezetés alá.

A NATO működését a tagállamok finanszírozzák. 2014-ben Walesben döntöttek arról, hogy a tagországok védelmi kiadásainak 2024-ig el kell érnie a GDP 2%-át. A védelmi kiadásokon belül 20%-ot pedig a haderő modernizációjára kell költeni. A 2022-es adatok alapján az európai tagállamok és Kanada a GDP-jük 1,65%-át, az USA pedig 3,46%-ot fordított a védelmi kiadásokra. Európában a 2%-os határt az Egyesült Királyság, Lengyelország, Görögország, Észtország, Lettország és Litvánia érte el vagy haladta meg. Magyarország GDP-arányosan 1,44%-ot költ a védelemre.

4.4.2. A NATO bővítése

A NATO a megalapítása óta nyitva állt a szövetségbe meghívottak számára. Magyarország esetében a rendszerváltást követően vált lehetővé a csatlakozás. Az 1990-es évektől a NATO a bővítés feltételeinek meghatározásával és az átmenet aktív támogatásával jelentős mértékben hozzájárult a kelet-közép-európai országok biztonsági rendszereinek intézményfejlesztéséhez és ezzel együtt a demokratizálódási folyamatokhoz. A NATO elsősorban arra helyezte a hangsúlyt, hogy támogassa az országokat saját védelmi reformfolyamatuk, a polgári demokratikus ellenőrzés mellett eredményes, hatékony és megfizethető katonai erők megvalósításában. 1991-ben az együttműködés és a párbeszéd fórumaként létrehozták az Észak-atlanti Együttműködési Tanácsot (*North Atlantic Cooperation Council – NACC*).

Az 1994-ben elindított Partnerség a békéért (*Partnership for Peace – PfP*) programot követően az 1995-ben publikált *Tanulmány a NATO bővítéséről (Study on Enlargement)* című dokumentum egyértelműen rögzítette a NATO-hoz való csatlakozás feltételeit. Ezek a következők: a piacgazdaságra épülő, működő demokratikus rendszer, a kisebbségekkel való tisztességes bánásmód, a konfliktusok békés megoldására való elkötelezettség, hajlandóság a NATO-műveletekben történő katonai részvételre, illetve az elkötelezettség a demokratikus civil-katonai kapcsolatok és intézményi struktúrák mellett.

Az 1999 tavaszán bevezetett Tagsági Akcióterv (*Membership Action Plan*) segítette az ezt követő időszakban csatlakozó országok felkészülését. Jelenleg Bosznia-Hercegovina vesz részt a folyamatban. A Macedónia volt Jugoszláv Köztársaság nevével kapcsolatos vita kompromisszumos lezárása után 2020-ban Észak-Macedónia a NATO 30. tagja lett. Az Oroszország Ukrajna elleni agressziós háborújának következményeként 2023-ban a NATO további tagokkal bővült: Finnország felvételt nyert a NATO-ba, jelenleg Svédország vár a csatlakozási folyamatot lezáró ratifikációs folyamat végére. Így a NATO várhatóan 32 tagú lesz.

4.5. Az Európai Unió

Az Európai Unió (*European Union – EU*) az 1992-ben aláírt maastrichti szerződéssel jött létre, a Montánunió (1952), az EGK és EURATOM (1957) egyesítése által 1967-ben létesült Európai Közösségek (*European Communities – EK*) módosításával és bővítésével. A maastrichti szerződés létrehozta az EU pilléres szerkezetét, amelyben az első pillért az Európai Közösség, a másodikat a közös kül- és biztonságpolitika (*KKBP, Common Foreign and Security Policy – CFSP*), a harmadikat pedig a bel- és igazságügyi együttműködés (*Justice and Home Affairs Cooperation*) jelentette. Az első pillér a közösségi döntéshozatalra, a második és a harmadik pedig

a kormányközi alapon megvalósuló döntésekre épült. Az EU pilléres szerkezetét a lisszaboni szerződés (2007) megszüntette, az EU személyiséget kapott. Az EU olyan – a többi nemzetközi szervezettől eltérő, *sui generis* – nemzetek feletti (szupranacionális) integrációs entitás, amelyet szuverén államok alkotnak, de szuverenitásuk egy részét megosztják.

Az 1950-es évektől induló európai integrációs folyamat a kezdetektől egyfajta biztonságpolitikai projektnek is tekinthető. Egyfelől a tagjai közötti béke és biztonság fenntartását, azaz a Német Szövetségi Köztársaság pacifikálását, a francia–német ellentét megszüntetését és így egy újabb európai szintű háború elkerülését célozta. Másfelől viszont egyértelműen egy külső, a szovjet fenyegetés árnyékában, Nyugat-Európa megerősítése érdekében született. Az európai integrációs folyamatban korábban szinte „halálos ellenségeknek” tekintett szereplők (például Franciaország vagy Németország) vettek részt, így a kialakuló Európai Közösségek már a kezdetektől egyfajta kooperatív biztonsági struktúrákra épülő biztonsági közösséggé vált.

Annak ellenére, hogy már az 1950-es évek elején megjelent az Európai Védelmi Közösség (EVK) és ezzel együtt az Európai Politikai Közösség (EPK) létrehozásának föderalista terve, a kül- és biztonságpolitika, a hagyományos diplomáciával összefüggő területek kezdetben nem mutatkoztak meg az Európai Szén- és Acélközösséget (1951) vagy az Európai Gazdasági Közösséget létrehozó szerződésekben. A külpolitika és a diplomácia területei teljes egészében a tagállamok hatáskörében maradtak. A római szerződésekkel (1957) az integráció kiépülésének folyamata alapvetően gazdasági területen indult el.

Az Európai Közösségek, majd a belőle létrejövő, egyfajta civil, puha vagy normatív hatalomként, a kapcsolataival összefüggő „puha” politikáin – például a közös kereskedelempolitikán, a fejlesztés- és segélyezési politikán, illetve a bővítéspolitikán – és gazdasági szerepén keresztül már az EGK megalakulását követően is hozzájárult nem csupán saját, hanem környezete stabilizálásának megerősítéséhez is.

A lisszaboni szerződésben (2007) szereplő kölcsönös segítségnyújtási klauzula hatálybalépésével, illetve az állandó strukturált együttműködésben (*Permanent Structured Cooperation – PESCO*) rejlő lehetőségek kiaknázásával napjainkban megkezdődött az EU védelmi unióvá történő fejlődésének hosszú folyamata. Az integrációs folyamatra jellemző mélyüléssel és az alapító szerződések többszöri módosításával az Európai Unió fokozatosan a tagállamok kollektív védelmét is kiegészítő és megerősítő nemzetközi biztonsági szervezetté vált.

Az Európai Unióról szóló szerződés 42.7. cikke kimondja:

„A tagállamok valamelyikének területe elleni fegyveres támadás esetén a többi tagállam – az Egyesült Nemzetek Alapokmányának 51. cikkével összhangban – köteles minden rendelkezésre álló segítséget és támogatást megadni ennek az államnak. Ez nem érinti az egyes tagállamok biztonság- és védelempolitikájának egyedi jellegét.

Az e területen vállalt kötelezettségeknek és együttműködésnek összhangban kell lenniük az Észak-atlanti Szerződés Szervezetének keretein belül tett kötelezettségvállalásokkal, amely szervezet az abban részes államok számára továbbra is a kollektív védelem alapját képezi, és annak végrehajtási fóruma marad.”

Az EU-nak nincs saját hadereje. A szerződéseknek megfelelően a közös biztonság- és védelempolitika magában foglalja egy egyre erősebb integrációt jelentő közös uniós védelempolitika fokozatos kialakítását (EUSZ 42.2.). A közös védelem kialakításának lehetősége egy távoli célként megjelenik a szerződésekben. 2016-ban elkészült az EU kül- és biztonságpolitikájára vonatkozó

globális stratégia (*European External Action Service*). A globális stratégia ugyancsak nem tartalmaz utalást egy saját haderő létrehozására, de kimondja, hogy „[m]egfelelő szintű ambícióra és stratégiai autonómiára van szükség ahhoz, hogy Európa képes legyen előmozdítani a békét és megőrizni a biztonságot határain belül és azokon túl is.”

2022-ben, Oroszország Ukrajna elleni indokolatlan és provokáció nélkül indított agressziója után az EU tagállamai elfogadták a *Stratégiai irányítót*. Az új katonai stratégia célul tűzte ki, hogy az EU 2030-ra megerősíti közös biztonság- és védelempolitikáját. A stratégia az európai védelem valamennyi területét lefedi, és célja egy 5000 fős gyorsleépítésszerű kapacitás létrehozása.

4.5.1. A közös biztonság- és védelempolitika

A jugoszláv háborúk után, az 1990-es évek végétől kialakuló közös biztonság- és védelempolitika (*KBVP, Common Security and Defence Policy – CSDP*) a közös kül- és biztonságpolitika szerves részét képezi. E területen az EU átfogó kül- és biztonságpolitikai eszközrendszere a határain kívüli, de saját biztonságát is érintő válságok kezelését szolgálta.

Az EU-ban az alapító szerződések többszöri módosításával nem csupán a közös kül- és biztonságpolitika, hanem az 1990-es évek végétől a közös biztonság- és védelempolitika intézményrendszere és döntéshozatali folyamatai is fejlődtek. A valódi fegyveres konfliktusokat követő válságkezelés területén az EU-nak csupán közel két évtizedes tapasztalata van. Az 1990-es évek balkáni háborúi mutattak rá arra a tényre, hogy az EU valójában nem rendelkezett a válságkezelés megfelelő eszköztárával. A megfelelő eszközök hiányában nem tudott közbeavatkozni, illetve nem volt képes megakadályozni a véres háború továbbgyűrűzését.

A közös biztonság- és védelempolitika kialakulása a Nyugat-európai Unió (NYEU) feladatainak és egyes intézményeinek az Európai Unióba történő beolvadásával kezdődött el. A NYEU számára 1992-ben határozták meg az úgynevezett *petersbergi feladatokat*, amelyek a humanitárius és evakuációs, békefenntartási és válságkezelési feladatokat jelentették. A maastrichti szerződés intézményesítette az Európai Unió és a Nyugat-európai Unió közötti kapcsolatot. Az amszterdami szerződés a petersbergi feladatokat az Európai Unióról szóló szerződésbe is beemelte, az Unió felkérhette a NYEU-t ezek végrehajtására. A tanácsi döntéshozatali struktúrákon belül 2000-től alakultak ki a katonai és polgári válságkezelési döntés-előkészítési testületek: a Politikai és Biztonsági Bizottság (*PBB, Political and Security Committee – PSC*), az Európai Unió Katonai Bizottsága (*EU KB, European Union Military Committee – EU MC*), a Polgári Válságkezelő Bizottság (*Committee for Civilian Aspect of Crisis Management – CIVCOM*), az Európai Unió Katonai Törzse (*EU KT, European Union Military Staff – EU MS*) és a Politikai-Katonai Csoport (*PKCS, Politico-Military Group – PMG*).

A 2001-ben aláírt és 2003-ban hatályba lépett nizzai szerződés – annak ellenére, hogy utalást még tartalmazott a Nyugat-európai Unióra – a gyakorlatban szinte teljesen kiüresítette ezt a szervezetet. A kialakuló európai biztonság- és védelempolitikával – és a NATO-val kötött kompromisszumok sorával – megkezdődött a közös védelem felé vezető, de sokszor elakadó folyamat. A NYEU gyakorlatilag 2001-ben szűnt meg, teljesen pedig 2011-ben a lisszaboni szerződést követően, az uniós kölcsönös segítségnyújtási klauzula következtében fölöslegessé vált. 2011-ben a szervezet végül teljesen feloszlott.

4.5.2. A közös kül- és biztonságpolitika intézményrendszere és döntéshozatala

Az EU a 2000-es évektől a válságkezelési eszközök széles skáláján (például a közös biztonság- és védelempolitikai műveletek és missziók, a segélyezési és fejlesztéspolitika, a diplomácia és a közös kereskedelempolitika és a szankciópolitika) képes tevékenységeit kifejezni. Az összetett külpolitikai eszközrendszerrel összefüggésben bonyolult intézményrendszer és kormányközi (a közös kül- és biztonságpolitika és a közös biztonság- és védelempolitika), illetve közösségi (például a szankciós politika) megoldásokat egyaránt tartalmazó döntéshozatali folyamatok alakultak ki. A közös biztonság- és védelempolitika (azaz elsősorban az EU civil és katonai műveletei és missziói) csupán egyike az EU kül- és biztonságpolitikai céljait megvalósítani hivatott politikai, diplomáciai, kereskedelempolitikai, fejlesztési és segélyezési eszközrendszernek.

A közös biztonság- és védelempolitika megvalósításának egyik legfontosabb szereplője az Európai Tanács (*European Council*), amely a lisszaboni szerződéssel az EU formális intézménye lett, és állandó elnök vezeti. Az Európai Tanács tagjai az uniós tagországok állam- vagy kormányfői, az Európai Tanács, illetve az Európai Bizottság elnöke. Az Európai Tanács nem jogalkotási intézmény, legfontosabb feladata, hogy politikai prioritásokat és iránymutatásokat fogalmazzon meg többek között az EU előtt álló biztonság- és védelempolitikai kihívások kapcsán és válságok esetén is. Az ülések után kiadott európai tanácsi következtetések politikai súlya elsősorban abból fakad, hogy a lehető legmagasabb szinten fejezi ki a tagállamok politikai akarátát, így lehetőséget nyújt a kihívások, a kül- és biztonságpolitikai prioritások közös, uniós szintű rendezésére.

Az Európai Unió legfontosabb döntéshozatali szerve a 10 különböző formációban működő, miniszteri szintű döntéshozatali szerv, az Európai Unió Tanácsa (a továbbiakban: Tanács). A Tanács kül- és biztonságpolitikai formációja, a Külügyek Tanácsa (*Foreign Affairs Council*) a KKBP-vel és a KBVP-vel kapcsolatban hoz döntéseket (határozatokat). *Fontos hangsúlyozni, hogy a közös biztonság- és védelempolitika továbbra is a Tanács (és nem az Európai Bizottság) hatáskörébe tartozik.* A külügyminiszterek ülésein évente kétszer a védelmi miniszterek vesznek részt.

A lisszaboni szerződés óta a Külügyi Tanács üléseit (kivéve a kereskedelmi szintűt) állandó elnök, a külügyi és biztonságpolitikai főképviselő vezeti, aki egyben az Európai Bizottság (a továbbiakban: Bizottság vagy EB) alelnöke is. Az ülések napirendi pontjait az Állandó Képviselők Bizottsága, azaz az unió tagállamainak nagyköveteit összefogó COREPER készíti elő. A tanácsi döntéshozatali struktúra részét képezik a 2000-től létrejövő katonai és polgári válságkezelési döntés-előkészítési testületek: a Politikai és Biztonsági Bizottság, az Európai Unió Katonai Bizottsága, a Polgári Válságkezelő Bizottság és a Politikai-Katonai Csoport.

A nagyköveti szintű Politikai és Biztonsági Bizottság figyelemmel kíséri a nemzetközi helyzetet, ajánlásokat tesz a Tanácsnak, és a műveletek politikai ellenőrzését és stratégiai irányítását biztosítja. Az Európai Unió Katonai Bizottsága az EU legmagasabb szintű katonai szerve, tagjai a tagállamok vezérkari főnökei. A bizottság katonai kérdésekben nyújt ajánlásokat a Politikai és Biztonsági Bizottságnak. A Polgári Válságkezelő Bizottság a válságkezelés civil vagy polgári (azaz nem katonai, elsősorban a jogállamisággal és a civil biztonsági ágazattal összefüggő területek) szempontjaival kapcsolatban ad tanácsokat a Politikai és Biztonsági Bizottságnak. A Politikai-Katonai Csoport egyfajta köztes szervezeti formaként előkészítő munkát végez a válságkezelés katonai és polgári-katonai kérdéseivel kapcsolatban a PSC számára.

A külügyi- és biztonságpolitikai főképviselő, aki egyben az Európai Bizottság alelnöke is (*High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy*), az EU közös kül- és biztonságpolitikájának területén széles feladatkörrel rendelkezik. A külügyek Tanácsának elnöki pozíciója mellett vezeti az Európai Külügyi Szolgálatot és az Európai Védelmi

Ügynökséget. Emellett az Európai Bizottság alelnökeként az EB-n belüli külügyekkel kapcsolatos feladatokat is összefogja, vezeti a külső fellépésekért felelős biztosok csoportját (*Commissioners' Group on External Action*). Röviden összefoglalva a legfontosabb feladata, hogy rajta keresztül, a tagállamok közös akarátának képviselőjeként az EU képes legyen közös hangon megszólalni.

Az EU külügyi és biztonságpolitikai főképviselei:

- Catherine Ashton, 2009–2014
- Federica Mogherini, 2014–2019
- Josep Borrell, 2019–

A 2011 óta működő Európai Külügyi Szolgálat (*EKSZ, European External Action Service – EEAS*) legfontosabb feladata, hogy az EU külső fellépései közötti összhangot megteremtse, segítse a külügyi és biztonságpolitikai főképviselet munkája ellátásában. Az Európai Külügyi Szolgálat munkatársai a Tanács főtthkarságáról, az Európai Bizottságtól és a tagállamokból érkeznek. Az EU küldöttségei (*EU Delegations*) jelenleg szervezeti szempontból az EKSZ részét képezik. Az Európai Külügyi Szolgálat a válságkezelés különböző intézményesített struktúráit olvasztotta magába, illetve hozta létre: az EU Katonai Törzse, az Integrált Megközelítés a Biztonságért és a Békéért Igazgatóság (*Integrated Approach for Security and Peace Directorate – ISP*), a Polgári Tervezési és Végrehajtási Szolgálat (*Civilian Planning and Conduct Capability – CPCC*), a Helyzetjelentési Központ (*IntCen*) és a Katonai Tervezési és Végrehajtási Szolgálat (*Military Planning and Conduct Capability – MPCC*).

Az EU végrehajtó testületének, az *Európai Bizottságnak* a feladata az uniós érdekek legmagasabb szintű képviselete és érvényesítése. Napjainkban az EB szerepe nem csupán a hagyományosan a Bizottsághoz tartozó uniós külső fellépéssel és a humánbiztonság területeivel összefüggő területeken (például a bővítés- és szomszédságpolitika, segélyezési vagy fejlesztéspolitika), hanem a 2016-os globális stratégia végrehajtása során a közös biztonság- és védelempolitika területein is erősödik, elsősorban az Európai Védelmi Alap (*EVA, European Defence Fund – EDF*) létrehozásával kapcsolatos előkészítő munka során. Fontos változás, hogy 2019-ben az Európai Bizottságban az eddigi külkapcsolatokkal foglalkozó főigazgatóságokon (DG DEVCO, DG ECHO, DG NEAR és DG Trade) kívül egy új is létrejött, a Védelmi Ipar és Űr Főigazgatóság (*DG Defence Industry and Space, DG DEFIS*).

2016-ban a globális stratégia a stratégiai autonómia és az EU mint biztonsági közösség megerősítését tűzte ki céljául. Még ebben az évben megkezdődött a stratégia végrehajtása. A stratégiai autonómia fogalmának hivatalos, uniós szintű meghatározása mind a mai napig nem született meg. A koncepciót úgy foglалhatjuk össze, hogy az EU azon képessége, hogy garantálja a saját biztonságát, és képes autonóm módon cselekedni a szárazföldön, a levegőben, a tengeren, az űrben és a kibertérben is. Mindemellett magában foglalja a hatalomkivetítést, a külső válságokra történő reagálás és végül a védelmi területen történő önálló döntés képességét. 2017 óta a mélyebb európai védelmi együttműködés fokozatos megvalósítása legalább öt pillérre épült: az MPCC és a PESCO létrehozására, a CARD (*Coordinated Annual Review on Defence, Koordinált Éves Védelmi Felülvizsgálat*) bevezetésére, valamint pénzügyi forrásként az EDF és az Európai Békekeret finanszírozási eszköz (EPF) elindítására. Érdemes megemlíteni, hogy az MPCC állandó parancsnoki struktúrát hozott létre az EU (nem végrehajtó) katonai műveletei számára. Az EVA (Európai Védelmi Alap) létrehozásával pedig először nyílt lehetőség a védelmi és katonai célú kutatási és közös fejlesztési projektek finanszírozására az EU költségvetéséből. Ezek az eredmények alig egy évtizeddel ezelőtt még elképzelhetetlenek voltak.

Az Európai Bizottság által létrehozott EVA költségvetése összesen 7,9 milliárd euró lesz a 2021 és 2027 közötti többéves pénzügyi keret időszakában az Európai Unió stratégiai autonómiájának növelése, valamint az Unió védelmi képességének és globális szintű szerepének javítása érdekében. Az Európai Védelmi Alap költségvetésével a tagállamok védelmi kutatására, a prototípusok kifejlesztésére, valamint a védelmi felszerelések és technológia beszerzésére irányuló beruházásait koordinálja és kiegészíti. Az alap felállításának jelentősége, hogy először lesz lehetőség uniós költségvetésből katonai kiadások finanszírozására.

2020-ban az uniós tagállamok és intézmények kétéves folyamat során állították össze az EU első közös fenyegetéselemzését, amely az EU első katonai doktrínájának, az úgynevezett stratégiai iránytűnek az alapját képezi. A közös biztonság- és védelempolitika 5–10 éves irányait meghatározó új stratégiai dokumentumot 2022 márciusában fogadták el.

4.5.3. A közös biztonság- és védelempolitikai műveletek és missziók

Az EU közös biztonság- és védelempolitikája a gyakorlatban főleg az EU polgári és katonai műveleteivel és misszióival azonosítható. Az Európai Unióról szóló (lisszaboni szerződés, EUSZ) szerződés 42.1. cikke kimondja, hogy

„a közös biztonság- és védelempolitika [...] a polgári és katonai eszközök igénybevételével biztosítja az Unió műveleti képességét. Az Unió ezeket [...] igénybe veheti az Unión kívüli békefenntartó, konfliktusmegelőző és a nemzetközi biztonságot erősítő missziókban. E feladatok végrehajtása a tagállamok által rendelkezésre bocsátott képességeken alapul.”

A műveletek és missziók elindításáról az EU tagállamai döntenek a Külügyi Tanácsban (tanácsi határozat). Az EUSZ 43.1. cikke alapján e missziók

„közös leszerelési műveleteket, humanitárius és mentési feladatokat, katonai tanácsadói és segítségnyújtási feladatokat, konfliktus megelőzést és békefenntartást, harcoló erők válságkezelésben kifejtett feladatait – beleértve a béketeremtést is – és a konfliktusok lezárását követően a helyzet stabilizálására irányuló műveleteket foglalnak magukban. E missziók mindegyike hozzájárulhat a terrorizmus elleni küzdelemhez [...]”

Az első művelet (Macedóniában az EUFOR Concordia) 2003-ban a Nyugat-európai Unió Európai Unióba történő integrálását követően, valamint az uniós szintű katonai és politikai testületek kiépülése után indult útjára. A folyamatot az Európai Unió döntéshozóinak és politikusainak a balkáni háborúkban szerzett, válságkezeléssel kapcsolatos negatív tapasztalata nagymértékben ösztönözte. 2021-ig összesen 37 uniós katonai, polgári, illetve ezek kombinációjával megvalósuló uniós művelet és misszió vette kezdetét.

A műveletek kiemelkedően fontos szerepet játszanak az uniós külpolitikai eszköztárban a kialakult válságok kezelésében, valamint az uniós érdekek és értékek védelmében. 2023-ban összesen 22 misszió és művelet (13 polgári és 9 katonai) működik.

A polgári misszióknak három típusa létezik:

- megerősítő missziók (*strengthening missions*);
- megfigyelő missziók (*monitoring missions*);
- végrehajtó missziók (*executive missions*).

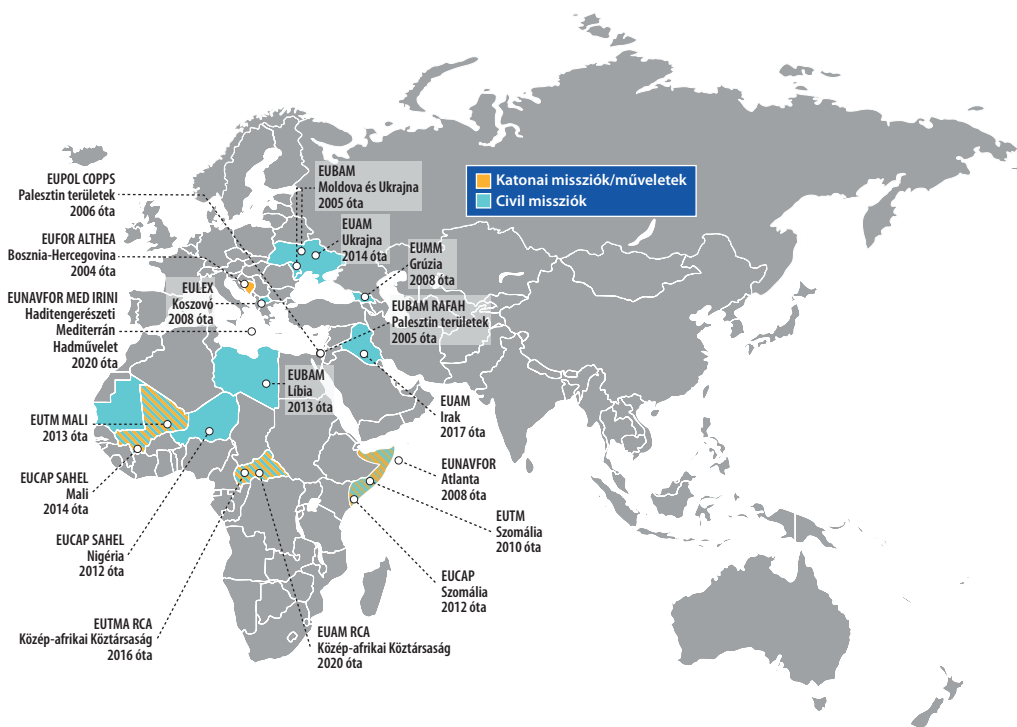
A katonai műveleteknek két formája van:

- végrehajtó;
- nem végrehajtó (tréning és képességfejlesztés) típusú.

A nem végrehajtó jellegű katonai műveleteket a gyakorlatban misszióknak nevezzük.

2023-ban a Magyar Honvédség az EUFOR ALTHEA, az EUTM Somalia, az EUMM Georgia, az EUTM Mali és az EUNAVFOR MED IRINI műveletekben és missziókban vett részt.

Az Európai Unió a polgári missziókat a közös kül- és biztonságpolitikai költségvetésből finanszírozza. 2020-ig a tisztán katonai műveleteket az uniós költségvetésen kívül létrehozott Athéné mechanizmuson keresztül támogatta. 2020 decemberében döntés született a költségvetésen kívüli új globális finanszírozási eszköz, az Európai Békekeret létrehozásáról. 2021-től új eszköz segíti a KKBP keretein belül indított katonai vagy védelmi vonatkozású külső tevékenységek közös finanszírozását. Noha mind a polgári, mind pedig a katonai missziók esetében a Politikai és Biztonsági Bizottság látja el a politikai ellenőrzéssel járó feladatokat, az EU polgári misszióit a Polgári Tervezési és Végrehajtási Szolgálat (CPCC) felügyeli, feladata a missziók operatív tervezése és irányítása, illetve politikai ellenőrzése és stratégiai irányítása. A katonai műveletek és missziók esetében már nem ennyire egyszerű a helyzet, esetükben vagy nemzeti parancsnokság, vagy a NATO-eszközök igénybevétele történik, vagy a Katonai Tervezési és Végrehajtási Szolgálat (MPCC) látja el a feladatokat.

8. ábra: Az EU műveletei és missziói

Forrás: EU Missions and Operations 2023.

Az EU katonai műveleteivel kapcsolatban mind a mai napig vita tárgyát képezi, hogy az Európai Uniónak legyen-e saját állandó parancsnoksági rendszere, vagy sem. *Az uniós katonai műveletek vezetésére mindeddig öt megoldás létezett.*

Az első lehetőség a 2003-as Berlin Plusz megállapodás alapján a NATO képességeinek (SHAPE) használatát jelenti. Ez a lehetőség azonban nehezen működik, mert Ciprus EU-hoz történő csatlakozása (2004) óta mindig van ellenzője. Csupán két olyan művelet volt, amikor ezt a megoldást tudták alkalmazni: a 2003-ban Macedóniában indított EUFOR Concordia és 2004-ben Bosznia-Hercegovinában az EUFOR Althea esetében.

A második esetben a műveleti vezetés a felajánló tagállamok – kilépését megelőzően az Egyesült Királyság (Northwood), Franciaország (Mont-Valérien), Németország (Potsdam), Görögország (Lárisza), Olaszország (Róma) – hadműveleti erőivel és eszközeivel valósul meg, amelyek felkészültségét az EU ellenőrzi és hitelesíti. Ekkor egy adott művelet vezetése a felkért nemzeti hadműveleti parancsnokságról mint EU-műveleti parancsnokságról valósul meg.

A harmadik lehetőséget az uniós műveleti központ (*EU Operation Center – EU OPCEN*) jelentette, amely 2012 és 2016 között az EU Katonai Törzsén belül működött. Az EU OPCEN feladata volt az Afrika szarván folytatott EUTM Somalia (*The European Union Training Mission Somalia*) és az EUCAP Nestor (*European Union Maritime Capacity Building Mission to Somalia*) missziók, az Atalanta-művelet, valamint a Száhel-övezetben folytatott EUTM Mali, EUCAP Sahel Niger és EUCAP Sahel Mali KBVP missziók irányítása és támogatása. Az OPCEN működése azonban nem volt hatékony, mivel nem volt beillesztve az említett missziók és műveletek polgári és katonai vezetés-irányítási rendszerébe, és állandó humán erőforrás-hiányokkal küzdött.

2016 decemberében az OPCEN működését nem hosszabbították meg, hanem helyette 2017-ben létrehoztak egy állandó Műveleti Tervezési és Végrehajtás-irányítási Képességet (*Permanent Operational Planning and Conduct Capability*), azaz a Katonai Tervezési és Végrehajtási Képességet (MPCC), amely a negyedik hadműveleti vezetési lehetőséget adja. Az új szervezeti egység magyar elnevezése kissé félrevezető, hiszen az EU hivatalos dokumentumaiban egy korábbi téves fordításnak köszönhetően, a CPCC magyar névéhez hasonlóan, a Katonai Tervezési és Végrehajtási Szolgálat szerepel. Ez szintén az Európai Unió Katonai Törzsének részeként jött létre 2017-ben, amelynek fő feladata az EU nem végrehajtási jellegű katonai misszióinak (kiképzési és képességfejlesztési feladatok) irányítása. Az MPCC parancsnoki feladatait az EU MS főigazgatója, háromcsillagos tábornok látja el.

Az ötödik lehetőséget egy valóban önálló és állandó hadműveleti szintű uniós parancsnokság létrehozása jelentené. Az önálló parancsnokság kérdése hosszú évek óta viták középpontjában áll, több javaslat (Weimari Hármak, Weimar Plusz) született a témakörben. Ezek a kezdeményezések azonban – korábban elsősorban az Egyesült Királyság következetes ellenállása miatt – mind a mai napig nem valósulhattak meg. E tekintetben a 2017-ben létrehozott MPCC hadműveleti parancsnoksággá történő fejlesztése jelenthetné a megoldást, amely így képessé válna végrehajtó típusú műveletek irányítására is. Az ezzel kapcsolatos viták jelenleg is folynak.

4.6. Az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ)

4.6.1. Előzmények

A jelenleg 57 taggal rendelkező átfogó páneurópai, bizalom- és biztonságerősítő regionális szervezet a kooperatív biztonság területén tölt be meghatározó szerepet. Az Európai Biztonsági

és Együttműködési Szervezet (*Organization for Security and Co-operation in Europe – OSCE*) feladatai és tevékenységei a biztonságpolitika szinte minden területére kiterjednek. A helsinki záróokmány kosaras szerkezetével összefüggésben a szervezetnek a politikai-katonai, a gazdasági-környezeti és a humán területeken is szerepe van.

A szuverén tagállamokból álló nemzetközi szervezetben Európa, a Kaukázus, Közép-Ázsia és Észak-Amerika országai vesznek részt. Szerepet játszik a fegyverzet-ellenőrzés, a megelőző diplomácia, az emberi és kisebbségi jogok, a választási ellenőrzés, a demokratikus átmenetek támogatása, a terrorizmus elleni küzdelem, illetve a gazdasági és környezetvédelmi területeken.

A kooperatív biztonság területén szerepet játszó EBESZ-en belül olyan államok is együtt tudnak működni, amelyek hagyományosan egymással szemben állnak, és a köztük lévő konfliktusok időről időre kiújulhatnak (például az USA és Oroszország). A szervezet létrehozása nem jelent katonai segítségnyújtási kötelezettséget, hanem elsősorban a biztonság- és a bizalomépítésre szolgál.

A szervezet létrehozásának előzményeként 1954-ben a Szovjetunió 50 évre szóló egyezményt javasolt az összeurópai biztonsági együttműködés érdekében. A javaslat célja a hidegháború első éveiben kialakult status quo és széttagoltság elfogadtatása, azaz az NDK elismerése, az NSZK NATO-tagságának megakadályozása volt.

Az első sikertelen szovjet javaslatot a hatvanas években egy újabb követte, amelynek a háttérben is elsősorban az európai belső határok elismertetése állt (belnémet is). A hatvanas években elinduló enyhülési folyamat megfelelő környezetet biztosított a javaslat pozitív fogadtatásához. A NATO és a nyugat-európai országok óvatos reakciójának és feltételeinek köszönhetően a tervezett konferencián és a megállapodásban az USA és Kanada is részt vett. A nyugati feltételek között szerepelt továbbá, hogy a készülő megállapodás ne érintse Berlin státuszát, és a konferencia az emberi jogokra is terjedjen ki.

Miután mindkét fél elfogadta a feltételeket, az enyhülés időszakában megkezdődött az úgynevezett *helsinki folyamat*. 1969-től Helsinkiben elindultak az amerikai–szovjet tárgyalások a közép-európai fegyveres erők és a stratégiai fegyveres erők korlátozásáról (*Mutual and Balanced Force Reductions – MBFR*, Kölcsönös és Kiegyensúlyozott Haderőcsökkentés; *Strategic Arms Limitation Talks – SALT*, Stratégiai Fegyverzet Csökkentésére Irányuló Megbeszélés). A tárgyalások eredménye volt az 1990-es CFE-szerződés (*Conventional Armed Forces in Europe*, Hagyományos fegyveres erők Európában) és az 1972-es I. SALT-szerződés.

4.6.2. A helsinki értekeztet

1972-től elindultak az előkészítő tárgyalások a semleges Finnország fővárosában. 1975-ben az Európai Együttműködési és Biztonsági Értekezlet ülésén Helsinkiben 33 európai ország (Albánia kivételével), illetve az USA és Kanada vett részt. Az enyhülési folyamat csúcspontjaként számontartott értekezlet a bipoláris nemzetközi rendszeren belüli bizalom- és biztonságépítés mellett hozzájárult a Szovjetunió kelet-közép-európai érdekszférájának, valamint a kettészakadt Európa és a status quo *de jure* elismeréséhez.

Az 1975-ös helsinki zárónyilatkozatot (augusztus 1.) 35 ország írta alá. A részes államok tíz alapelvben állapodtak meg, ez később az „európai békekódex” elnevezést kapta.

Helsinki dekalóg (alapelvek):

- szuverén egyenlőség, a szuverenitásból fakadó jogok elismerése;
- a fenyegetés és az erőszak alkalmazásától való tartózkodás;
- a határok sérthetetlensége;
- az államok területi integritása;
- a viták békés rendezése;
- a belügyekbe való be nem avatkozás;
- az emberi jogok és az alapvető szabadságjogok elismerése;
- a népek egyenlő jogai és önrendelkezési joga;
- az államok közötti együttműködés;
- a kötelezettségek jóhiszemű teljesítése a nemzetközi jog hatálya alatt.

Az elfogadott ajánlások és politikai kötelezettségvállalások értelmében a további együttműködés három fő kérdéskör (kosár) köré csoportosult:

- a biztonság politikai, katonai területeire;
- a gazdaság, a tudomány, a technika és a környezetvédelem területeire;
- a „humanizmus és egyéb” területekre.

Ez utóbbiak közé tartoztak például az emberi jogok, a kultúra és az oktatás területén elindult együttműködések. Noha a Szovjetunió és a befolyása alá tartozó szocialista országok az emberi szabadságjogokat továbbra sem tartották tiszteletben, a záróokmány és az együttműködések az 1980-as évek végén elindult rendszerváltáskor hivatkozási alapot jelentettek a demokratizálódási folyamatokban részt vevő országok számára.

A megkezdett helsinki folyamat jegyében 1975 és 1991 között utókonferenciákat szerveztek Belgrádban (1977–1978), Madridban (1980–1983) és Bécsben (1986–1989). Az 1989–1990-es rendszerváltások idején az együttműködés felértékelődött, dokumentumai a pluralista demokráciák kiépítését segítették. Az 1990-es koppenhágai értekezlet a humanitárius területeken ért el jelentős eredményeket. Az értekezlet záródokumentumában a részt vevő államok megerősítették, hogy támogatják a jogállamiság, a szabad választások, a demokrácia és a pluralizmus alapelveit, illetve a véleménynyilvánítás, a gyülekezés, az egyesülés, a lelkiismeret és a vallás szabadságát, a haza elhagyásához és az oda való visszatéréshez való jogot, a bíróság előtti védelemhez való jogot, a gyermekek jogait, valamint a nemzeti kisebbségek jogait.

4.6.3. A konferenciától a szervezetig

Az 1990-es években az EBEÉ is alkalmazkodott a nemzetközi rendszerben végbemenő változásokhoz, megkezdődött az intézményesülése. Ebben az időszakban a szervezet az európai biztonsági együttműködés meghatározó eleme volt. Az 1990. november 21-i *Párizsi Charta az új Európáért* deklarálta a bipoláris megosztottság lezárásának jelentőségét, és megteremtette az EBEÉ intézményesülésének feltételeit. Intézményei a következők voltak:

- a legalább évente egyszer ülésező rendszeres külügyminiszteri tanács (csúcsertekezlet);
- a vezető tisztségviselők bizottsága (az EBEÉ munkájának irányítása);
- a prágai székhelyű Titkárság, a bécsi székhelyű Konfliktusmegelőző Központ, a varsói Szabad Választások Hivatala (Varsó).

Az EBEÉ parlamenti közgyűlése 1991-ben Budapesten jött létre.

Az 1990-es párizsi csúcás a fegyverzet-ellenőrzés területén is jelentős eredményt ért el. Ekkor született meg az Európai Hagyományos Fegyveres Erőkről szóló szerződés (CFE). A későbbiekben az EBEÉ/EBESZ keretén belül más fegyverzet-ellenőrzési megállapodások is létrejöttek: a Nyitott Égbolt Szerződés, a Bécsi Dokumentumok és a Kézi- és Könnyűfegyverekre Vonatkozó Dokumentum.

Az 1992-es prágai csúcserőkezelés az intézményesülés területein ért el újabb eredményeket. Megerősítették a Vezető Tisztségviselők Bizottságának szerepét, illetve bővítették a Szabad Választási Iroda feladatait, ami egyben új elnevezést kapott (Emberi Jogok és Demokratikus Intézmények Irodája). Emellett a döntéshozatalban bevezették a *konszenzus mínusz egy* elvet. Ennek értelmében a vállalt kötelezettségek (alapelvek, viselkedési normák) egyértelmű és súlyos megsértése esetén a Tanács, illetve a Vezető Tisztségviselők Bizottsága az érintett ország beleegyezése nélkül is dönthetett.

Az 1992-es helsinki csúcson döntés született a Biztonsági Együttműködési Fórum, a nemzeti kisebbségi főbiztos és a Gazdasági Fórum alapításáról. Az 1992-es stockholmi csúcserőkezelés a főtitkár intézményét hozta létre. A bécsi központú és jelenleg hetente ülésező Biztonsági Együttműködési Fórum feladata az információcserével a bizalomépítés és a biztonságerősítés.

Az 1992-es lisszaboni erőkezelés kinyilvánította, hogy az ENSZ Alapokmányának VIII. fejezete értelmében az EBEÉ regionális szervezet lesz. Ezt követően 1994. december 5–6-án Budapesten létrejött az új nemzetközi szervezet, az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ), amelynek szervei új nevet kaptak (Miniszteri Tanács, Vezető Tanács, Állandó Tanács).

4.6.4. Az EBESZ intézményi felépítése és feladatai

Az EBESZ elsődleges feladata a helyi konfliktusok megelőzése, a korai előrejelzés, a katonai konfliktusok esetén a béke elősegítése, illetve az európai biztonsági rendszer megerősítése. A szervezet elsősorban a puha biztonság területein játszik fontos szerepet, főleg szankciók betartását ellenőrző és választásmegfigyelő missziókat indított útjára.

Az EBESZ csúcstalálkozóin (*Summits*) a tagállamok állam- és kormányfői vesznek részt, feladatuk a régió általános értékelése, az általános irányelvek megfogalmazása. A Miniszteri Tanács a szervezet legfelső politikai irányító és döntéshozó szerve, amelyben a külügyminiszterek évente üléseznek a soros elnökség országában. A konszenzusos döntéshozatal sokszor hátráltatja a valóban hatékony fellépést.

1997-ben Bécsben létrejött az Állandó Tanács, amelyben a tagállamok állandó képviselői vesznek részt. Az üléseket a soros elnökséget betöltő ország képviselője vezeti. Az Állandó Tanács dönt az EBESZ-missziók mandátumáról. A hetente ülésező testület látja el a szervezet irányításával kapcsolatos főbb feladatokat.

Az évente változó soros elnökséget betöltő tagállam külügyminisztere adja az elnököt. A soros elnökség feladatai a koordinációra, valamint a konfliktusmegelőzés és a válságkezelés területeire is kiterjednek. Az elnököt a három évre választott főtitkár segíti. A főtitkár posztját 1992-ben hozták létre.

Az EBESZ főtitkárai:

- Wilhelm Höynck, 1993–1996;
- Giancarlo Aragona, 1996–1999;
- Ján Kubiš, 1999–2005;
- Marc Perrin de Brichambaut, 2005–2011;
- Lamberto Zannier, 2011–2017;
- Thomas Greminger, 2017–2020;
- Helga Maria Schmid, 2021–.

A három évre választott Média Szabadságának megbízottja Bécsben látja el feladatait, segítséget nyújt a szabad, független média és ezzel együtt a véleménynyilvánítás szabadságának megteremtésében. Figyelemmel kíséri az egyes tagállamokban a média szabadságának helyzetét.

A koppenhágai székhelyű Parlamenti Közgyűlés a parlamentek közötti párbeszéd legfőbb fóruma. Az EBESZ működésével, a konfliktusmegelőzési mechanizmusokkal és a demokratikus intézmények megerősítésével kapcsolatban is ajánlásokat tehet.

A varsói Demokratikus Intézmények és Emberi Jogok Hivatalának feladata választási megfigyelők küldése, a választások ellenőrzése. Emellett segíti a civil társadalom kiépülését és az emberi jogok megerősödését.

A hágai székhelyű nemzeti kisebbségi főbiztos az etnikai problémák kezelésében játszik fontos szerepet.

Az EBESZ székhelye és titkársága Bécsben található. Az adminisztratív feladatok ellátása mellett magában foglalja a Konfliktusmegelőző Központot és a gazdasági és környezetvédelmi koordinátort is.

4.6.5. EBESZ-missziók

Az EBESZ elődjének számító EBEÉ már 1992-től, a Helsinkii Csúcstalálkozó döntése alapján részt vett a Balkánon és a balti államokban a biztonság megerősítését segítő nemzetközi együttműködésben, és például adatgyűjtő, tényfeltáró, békefenntartó missziókat indíthatott. 2020-ban összesen 16 misszió látott el különböző feladatokat Délkelet-Európában, Kelet-Európában, a Dél-Kaukázusban és Közép-Ázsiában, illetve részt vesz a minszki megállapodás végrehajtásának ellenőrzésében.

Annak ellenére, hogy az EBESZ az 1990-es években meghatározó szerepet játszott a demokratizálódási és stabilizációs folyamatokban, napjainkban már kevésbé képes alkalmazkodni a változásokhoz, súlyából veszített.

Ajánlott irodalom

BLAHÓ András – PRANDLER Árpád (2014): *Nemzetközi szervezetek és intézmények*. Budapest: Akadémiai.
MARSAI Viktor – MOLNÁR Anna – WAGNER Péter szerk. (2019): *Nemzetközi biztonsági szervezetek*. Budapest: Dialóg Campus.

MOLNÁR Anna (2018): *Az Európai Unió külkapcsolati rendszere és eszközei. A külkapcsolatoktól a kül-, a biztonsági- és védelempolitikáig*. Budapest: Dialóg Campus.

- REMEK Éva (2020): *Az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet: párbeszéd Vancouvertől Vlagyivosztokig*. Budapest: Zrínyi.
- SZENES Zoltán – SIPOSNÉ KECSKEMÉTHY Klára (2019): *NATO 4.0. és Magyarország. 20 év tagság, 30 év együttműködés*. Budapest: Zrínyi.

Felhasznált források

- Az Egyesült Nemzetek Alapokmánya. San Francisco, 1945. június 26. Online: www.grotius.hu/doc/pub/HBJFWJ/az%20ensz%20alapokm%C3%A1nya.pdf
- Az Észak-Atlanti Szerződés. Washington DC, 1949. április 4. Online: www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17120.htm?selectedLocale=hu
- DASOVIC, Josip (2010): Current United Nations Peacekeeping Operations. *Josipdasovic.com*, 2010. szeptember 17. Online: <https://josipdasovic.com/2010/09/17/united-nations-peacekeeping-operations-historical-overview/>
- EEAS (2019): : *Military and Civilian Missions and Operations*. Online: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/430/military-and-civilian-missions-and-operations_en
- EU Missions and Operations (2023). Online: www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/2023/EU-mission-and-operation_2023_2_0.pdf
- European External Action Service (2016): *Közös jövőkép, közös fellépés: Erősebb Európa. Globális stratégia az Európai Unió kül- és biztonságpolitikájára vonatkozóan*. Online: https://eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_hu_.pdf
- Európai Tanács (2017): *Katonapolitikai kérdésekkel foglalkozó csoport (PMG)*. Online: www.consilium.europa.eu/hu/council-eu/preparatory-bodies/politico-military-group/
- Európai Tanács (2021): *Az Európai Unió Katonai Bizottsága (EUKB)*. Online: www.consilium.europa.eu/hu/council-eu/preparatory-bodies/european-union-military-committee/
- Európai Tanács (2022): *Polgári Válságkezelő Bizottság (CivCom)*. Online: www.consilium.europa.eu/hu/council-eu/preparatory-bodies/committee-civilian-aspects-crisis-management/
- Európai Tanács (2023): *Politikai és Biztonsági Bizottság (PBB)*. Online: www.consilium.europa.eu/hu/council-eu/preparatory-bodies/political-security-committee/
- NATO (2018): Defence Expenditure of NATO Countries (2011–2018). *COMMUNIQUE PR/CP(2018)091*, 2018. július 10. Online: www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2018_07/20180709_180710-pr2018-91-en.pdf
- NATO (2010): *Strategic Concept for the Defence and Security of the Members of the North Atlantic Treaty Organization*. 2010. Online: www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_publications/20120214_strategic-concept-2010-eng.pdf
- OECD (2018): Survey of OSCE Field Operations. Online: www.osce.org/secretariat/74783?download=true
- Országgyűlés Hivatala (2020): A Honvédség aktuális külföldi katonai missziói. *Infojegyzet*, 2020. október 2. Online: www.parlament.hu/documents/10181/4464848/Infojegyzet_2020_62_honvedsegi_missziok.pdf/9fe7c180-a8a9-8573-c1ed-754bca3e026a?t=1601625018866
- SZENES Zoltán – APÁTI Zoltán – DRÓT László (2019): Jubileumi évfordulók: ENSZ-békefenntartás és a Magyar Honvédség. *Honvédségi Szemle*, 147(1), 13–32.
- United Nations Peacekeeping (2021): *Peacekeeping Operations Fact Sheet*, 2021. november 30. Online: https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/peacekeeping_missions_factsheet_246_nov2021_en.pdf

Ellenőrző kérdések

1. Melyek a nemzetközi szervezetek főbb jellegzetességei?
2. Mi a különbség a kollektív biztonság, a kollektív védelem és a kooperatív biztonság fogalmai között?
3. Ismertesse az ENSZ szervezeti felépítését (fő szerveit)!
4. Milyen szerepet tölt be az ENSZ a nemzetközi béke és biztonság megőrzésében?
5. Ismertesse az EU közös kül- és biztonságpolitikája és a közös biztonság- és védelempolitika területén kialakult intézményrendszert!
6. Ismertesse az EU KBVP-műveletek és -missziók főbb jellegzetességeit!
7. Nevezzen meg néhány olyan, nemzetközi szervezetek által indított műveletet/missziót, amelyben a Magyar Honvédség is részt vett/vesz!
8. Hogyan jött létre az EBESZ?

VÁKÁT OLDAL

5. Napjaink (új típusú) kihívásai, kockázatai és fenyegetései

5.1. Elméleti alapok

A biztonságpolitikai és nemzetbiztonsági kihívások, kockázatok és fenyegetések általában azok a helyzetek és állapotok, amelyek negatív hatással vannak a biztonság egyes dimenzióira. Tekintjük át a fogalmakat!

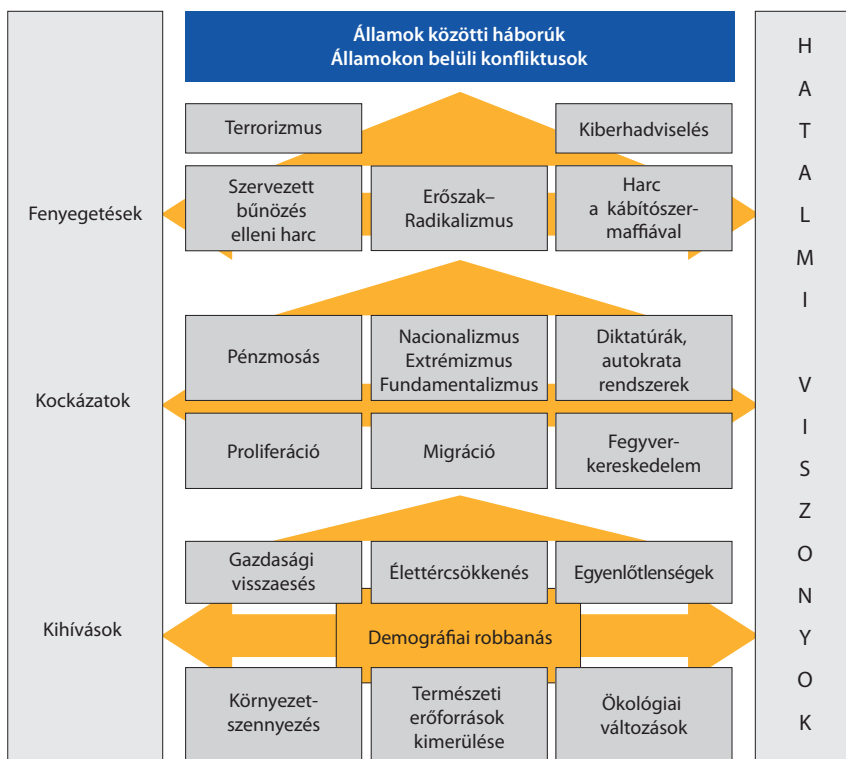
Fogalmak

A kihívások: az általánosan értelmezett biztonság egyes összetevőire ható olyan helyzetek és állapotok összessége a lehetséges veszélyek legalacsonyabb megnyilvánulási szintjén, amelyek eredői általában hátrányosan befolyásolják a belső és külső stabilitást, és hatással lehetnek egy adott régió hatalmi viszonyaira.

A kockázatok: az általánosan értelmezett biztonság egyes összetevőire ható helyzetek és állapotok összessége a lehetséges veszélyek olyan megnyilvánulási szintjén, amikor a nemzeti érdekek sérülhetnek, ezáltal veszteségek keletkezhetnek.

A fenyegetések: az általánosan értelmezett biztonság egyes összetevőire ható olyan helyzetek és állapotok összessége a lehetséges veszélyek legmagasabb megnyilvánulási szintjén, amikor a nemzeti érdekek sérülhetnek, és közvetve hatással lehetnek a nemzeti értékek megőrzésére.

Az érdekek képviselésének módszerei és eszközei előnyben részesítik a kikényszerítést vagy az erőszakos úton történő megoldás lehetőségét. Amint az a fogalmi meghatározásokból kitűnik, a kihívásokat, a kockázatokat és a fenyegetéseket a lehetséges veszélyek megnyilvánulási formáinak tekintem, amelyek általában hátrányosan befolyásolják a belső és külső stabilitást, és hatással lehetnek egy adott régió hatalmi viszonyaira. Ezek a fogalmak intenzitásuk szerint egymásra épülve jeleníthetők meg, egyre nagyobb feszültségi szint meglétét feltételezve. Jellemzőből következően csak dinamikus folyamatokként értelmezhetők, ezért a fogalmi meghatározások az elméleti értelmezés szempontjából fontosak, de gyakran egymással átfedésben, összemosódva jelennek meg, és a külső környezeti jellemzők (például a politikai, gazdasági viszonyok) függvényében képlékenyen változhatnak.

9. ábra: A kihívások, kockázatok és fenyegetések

Forrás: RESPERGER 2002

5.2. Konfliktussal, konfliktusmegelőzéssel, válsággal, válságkezeléssel kapcsolatos elméleti alapok

A témával kapcsolatos fogalmakat, meghatározásokat és definíciókat az államközi kapcsolatok viszonyának formáin keresztül közelítem meg. A szakirodalom alapvetően az esetek többségében négy állapotot különböztet meg:

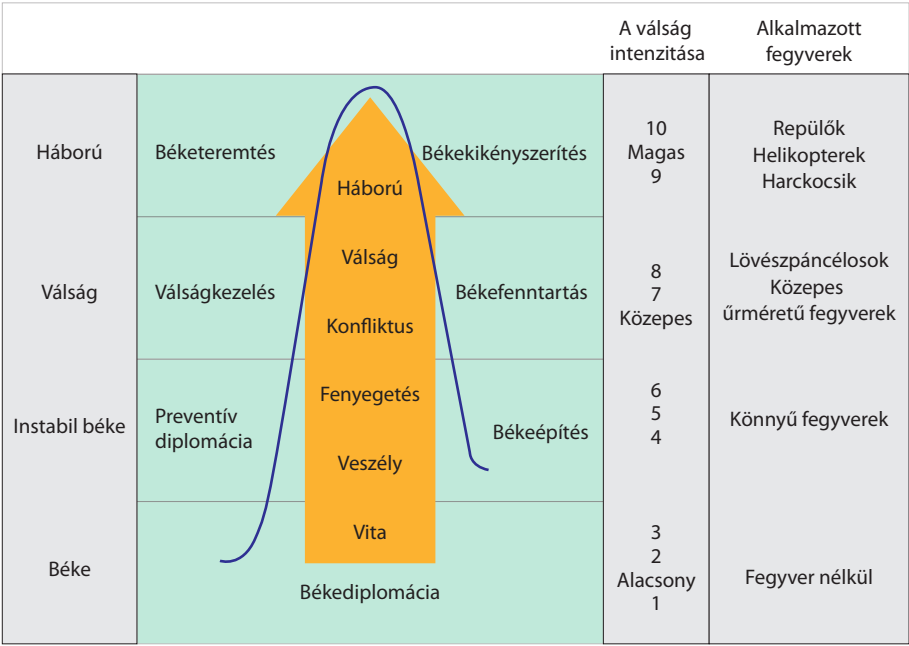
- békeállapot;
- válsághelyzet;
- katonai természetű veszélyeztetés;
- konfliktuskezelés utáni békeállapot.

A *békeállapot* jellemzője, hogy az államok és/vagy az országcsoportok közötti kapcsolatok a kölcsönös bizalmon és az egyetértésen alapulnak a közös érdekek és a valós értékek figyelembevételével.

A *válsághelyzet* jellemzője, hogy a jó kapcsolat valamilyen vita vagy érdek-, illetve értékűtközés következtében megromlik, feszültség keletkezik a résztvevők között, akik valamilyen (politikai, diplomáciai, gazdasági, katonai) eszközzel megpróbálják a kialakult helyzetet befolyásolni.

Katonai természetű veszélyeztetésről akkor beszélhetünk, ha a válsághelyzet megoldására tett politikai, diplomáciai, gazdasági és egyéb lépések nem járnak eredménnyel, és a felek között a viszony tovább romlik. Ez katonai természetű nyomásgyakorlás, erődemonstráció, provokációk, csapatösszevonások és határsértések formájában nyilvánul meg.

A *konfliktus utáni békeállapot* jellemzője, hogy a béke fenntartása és megerősítése érdekében általában olyan intézkedéseket léptetnek érvénybe, amelyek megakadályozzák az esetleges konfrontációkat. A feszültségcsökkentő intézkedések elhúzódó alkalmazása azonban a végleges békeállapot létrejöttét késleltetheti. Michael S. Lund feltételezése alapján – főként a diplomáciai, a politikai, a nemzetközi szervezetek és a katonai erő lépéseit tekintve – egy konfliktus szakaszai diagszerűen ábrázolhatók.

10. ábra: A válság szakaszai, intenzitása és az alkalmazott fegyverek típusai
 Forrás: RESPERGER 2002: 151

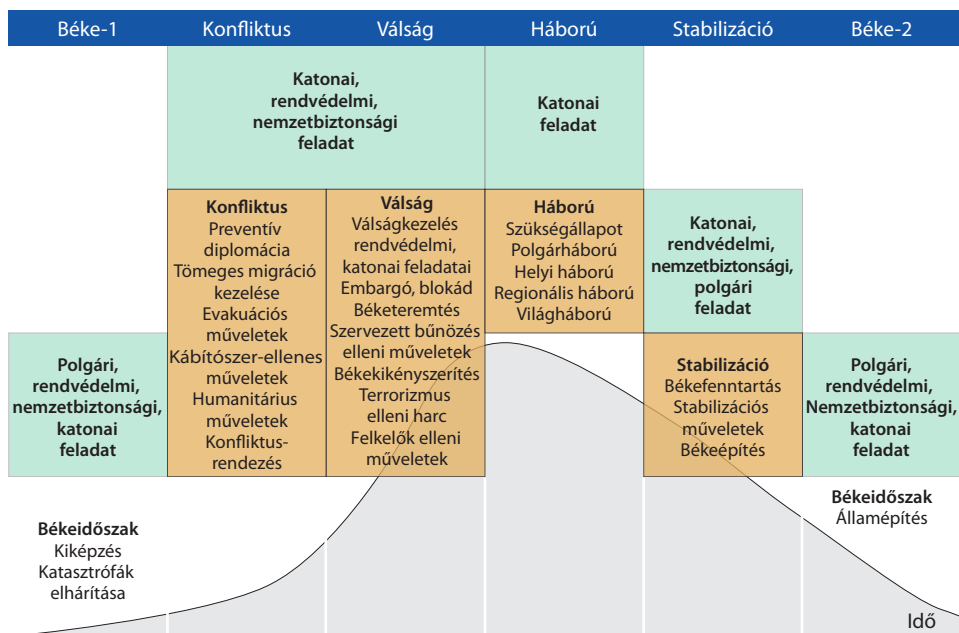
5.3. A válságkezelés új megközelítése

A korábbi, Lund-féle válsággörbe változásait nyomon követve készítettem el a válságtípusok és a válságok intenzitás szerinti besorolását.

A 10. ábra csak a békeműveleteket tartalmazza, de a jelenkor biztonsági környezete azt mutatja, hogy többféle válsággal kell szembenéznünk. A másik fontos érv a 10. ábra további bővítése mellett, hogy az csak az állami szereplők figyelembevételével készült. A nem állami szereplők egyre nagyobb térnyerése – Iszlám Állam, felkelők, lázadók, szervezett bűnözők – azonban azt mutatja, hogy a konfliktusokban egyre többször legalább az egyik oldalon nem állami fél az aktor. A másik indok pedig, hogy megváltozott a válságok intenzitása, kiterjedése, így a kezelésük egyre bonyolultabbá, többszereplőssé vált. A korábbi „tisztá” katonai, belbiztonsági

válságok helyébe az összetettebb, több állami és nem állami szereplőt igénylő kockázatok kerültek. A nemzetbiztonsági, a rendvédelmi, a katonai és a polgári szereplők a legtöbbször együtt dolgoznak a válságok kezelésén, elhárításán és a konfliktus utáni feladatok megoldásában. A legjobb példája ennek talán a napjainkban is zajló tömeges illegális migráció okozta veszélyhelyzet kezelése. Ebben a szituációban a kormányzati intézkedések alapján Magyarország ideiglenes biztonsági határzárat telepített a veszélyeztetett irányok, határszakaszok lezárására. A honvédelmi és a rendvédelmi tárca a nemzetbiztonsági szolgálatokkal, a nem állami szervezetekkel, a nemzetközi segítségsszervezetekkel együttműködésben kezeli a térséget veszélyeztető problémát. Ha áttekintjük az állami szereplők előtt álló kihívásokat, a következő sokrétű feladatokat körvonalazhatjuk egy ilyen típusú válság kezelése során. A polgári és katonai nemzetbiztonsági szolgálatok fő feladata információk szerzése a tömegeket kibocsátó országokról, a válságokról, a területről, a lakosságról; a migrációs útvonalak, nemzetközi embercsempész- és szervezett bűnözői körök felderítése. A rendvédelmi és katonai erők feladata a határ műszaki biztosítása, a műszaki záruk ellenőrzése, járőrözés, a Magyarország területére jogosulatlanul belépők feltartóztatása. A nemzetközi segítségsszervezetek és a nem állami szervezetek pedig a migránsok ellátására és segítésére összpontosítanak.

A II. ábra a különböző típusú műveleteket (a migráció kezelésében történő részvétel, a kábítószér, a szervezett bűnözés és a terrorizmus elleni tevékenység) és a tipikus békeműveleteket tartalmazza (preventív diplomácia, béketeremtés, -kikényszerítés, -fenntartás, -építés). A konfliktus, a válság, a háború, a stabilizáció és a béke állapotához a megfelelő katonai, rendvédelmi, nemzetbiztonsági, és polgári tevékenység tartozik.

II. ábra: A műveletek és intenzitásuk

Forrás: RESPERGER 2016a: 50

- Az első lépésben a béke, célként a stabilitás jelenik meg, békeidőszakra jellemző kiképzéssel, fegyverhasználat nélkül.
- A második rész, a konfliktus időszaka tartalmazza a migráció és a kábítószer elleni tevékenységet.
- A harmadik lépcsőfok a válságkezelés rendvédelmi, nemzetbiztonsági és katonai feladatait valósítja meg.
- A negyedik szakaszban pedig az embargó, a blokád, a szervezett bűnözés elleni harc, a legmagasabb pontjaként pedig a béketeremtő akciók jelennek meg.

Ezen feladatok egyike sem csak a fegyveres erő tevékenységére jellemző, hiszen a sokoldalú válság sokoldalú megközelítést, sokszereplős tevékenységet igényel. A háború fázisa a legrövidebb, ugyanakkor a legnagyobb intenzitású szakasz, a bevetett erők, a fegyverek típusa szerint is. A deeszkaláció időszakát a békefenntartás, a békeépítés, a stabilizációs műveletek és a tanácsadás, a kiképzés feladataival jellemezhetjük. Rendszerint ekkor történik a katonai erők kivonása, a feladatok átadása a rendvédelmi és a polgári szervezetek részére. A cél a béke stabilizálása, az államépítés feladatainak biztosítása. Ilyenkor a hagyományos rendészeti feladatok, a belrend, a közbiztonság megteremtése és fenntartása kerül előtérbe.

Az egyes műveletek nemcsak egy fázisban, hanem minden időszakban jelen lehetnek. Ilyenek például a kábítószer-ellenes műveletek, a szervezett bűnözés elleni küzdelem vagy a migráció kezelése. Fontos megjegyezni továbbá, hogy a különböző típusú válságfajták hosszú időszakot ölelhetnek fel, illetve egyes típusok több időszakon keresztül is folyhatnak. Ilyenek a migráció kezelése, a kábítószer-ellenes műveletek, a szervezett bűnözők elleni küzdelem, a humanitárius műveletek, a blokád, az embargó vagy a terrorizmus elleni küzdelem.

5.4. A 21. század biztonsági kihívásai

5.4.1. A demográfiai robbanás és következményei

A globális kihívások közé tartozik a Föld népességének növekedése. 2050-re a népesség várhatóan 9,8 milliárdra nő, 2100-ra ez a szám már 11 milliárdra emelkedhet. A legnagyobb gondot Afrika és Dél-Ázsia igen gyors demográfiai növekedése, valamint Európa népességének csökkenése és elöregedése okozza. A demográfiailag gyorsan fejlődő országokat a 2. táblázat mutatja be: újabb országok kerülnek demográfiailag fejlődő szakaszba, mint Irán, India és Brazília.

2. táblázat: A különböző országok demográfiai fejlődése

Ország	Átlagéletkor 2010-ben (év)	Átlagéletkor 2020-ban (év)	Átlagéletkor 2030-ban (év)	Demográfiai fejlődési szakasz
Brazília	29	33,2	35	2000–2030
India	26	28,7	32	2015–2050
Kína	35	38,4	43	1990–2025
Irán	26	31,7	37	2005–2040
Oroszország	39	40,3	44	1950–2015
USA	37	38,5	39	1970–2010

Forrás: National Intelligence Council 2012: 24

A népességnövekedés az egyes földrészeket eltérő módon érinti. Az afrikai kontinens népessége 1950 óta 5,5-szeresére nőtt, Latin-Amerikáé és a Karib-szigeteké, valamint Ázsiáé és Óceániáé pedig több mint 3-szorosára. Észak-Amerika lakossága mindeközben a duplájára emelkedett. A legkisebb növekedés Európában következett be, mindössze 1,4-szeres gyarapodással.

Mindez átrajzolta a Föld népességének kontinensek közötti megoszlását. 1950-ben Ázsia lakossága tette ki a világ népességének 55%-át, ez 2017-ben 60%-ra (4,5 milliárdra) emelkedett. Afrika népességének részesedése ugyanezen időszak alatt 9-ről 17%-ra (1,3 milliárdra) nőtt. 2050-ben a fejlettebb világ lélekszáma várhatóan a 2000-es szint közelében alakul, a fejlődő országoknak viszont már legalább 7,8 milliárd lakosa lesz. (Tehát 1 : 6,5 arány prognosztizálható.)

Európa 1950-ben a Föld népességének még több mint egyötödét adta, napjainkban – 742 millió fővel – alig az egytizedét teszi ki. A másik három földrész (Latin-Amerika és a Karib-szigetek, Észak-Amerika és Óceánia) együttes részaránya változatlanul 14% maradt. A világ két legnépesebb országában, Kínában és Indiában a Föld lakosságának 19%-a (1,4 milliárd fő), illetve 18%-a (1,3 milliárd fő) él. A két ázsiai országban külön-külön is többen élnek, mint a három legkisebb lakosságú kontinensen együttvéve. Az Eurostat adatai¹⁰ szerint az unió 28 tagországának népessége 2016. január 1-jén 510,3 millió fő volt. A népességnövekedés 1960 óta töretlen, és összességében az elmúlt több mint fél évszázadban közel 104 millió fővel, 20%-kal emelkedett az unióban élők száma. Az Eurostat által készített prognózis alapváltozata szerint az unió népessége a 21. század közepéig – lassú ütemben – folyamatosan növekedhet: 2045-ben elérheti maximumát, 529,1 millió főt. Ezt követően a trend lassú csökkenésbe, majd stagnálásba mehet át, 2080-ra az unió lakossága 518,8 millió főre mérséklődhet. 2080-ban az Eurostat számításai szerint 82,4 millió fős lakosságával az egykori és mai tagországok közül az Egyesült Királyság lehet a legnépesebb (Franciaországot megelőzve). Magyarország a 8,7 millióra becsült lélekszáma alapján megőrizheti a 13. helyét a rangsorban, miközben részaránya 1,9%-ról 1,7%-ra csökkenhet. 1800-ban például a Föld teljes népességének csak 3–5%-a volt városlakó, 2000-re ez már 47%-ra nőtt. Ma már az emberiség többsége városokban él. 2030-ra – egy ENSZ-előrejelzés szerint – közel 5 milliárd fő lesz városlakó, azaz az akkori teljes népesség legalább 60%-a.

A vallási adatokat és arányokat tekintve a világ népessége az 3. táblázatban vázoltak szerint oszlik meg, és arányaiban így változhat majd.

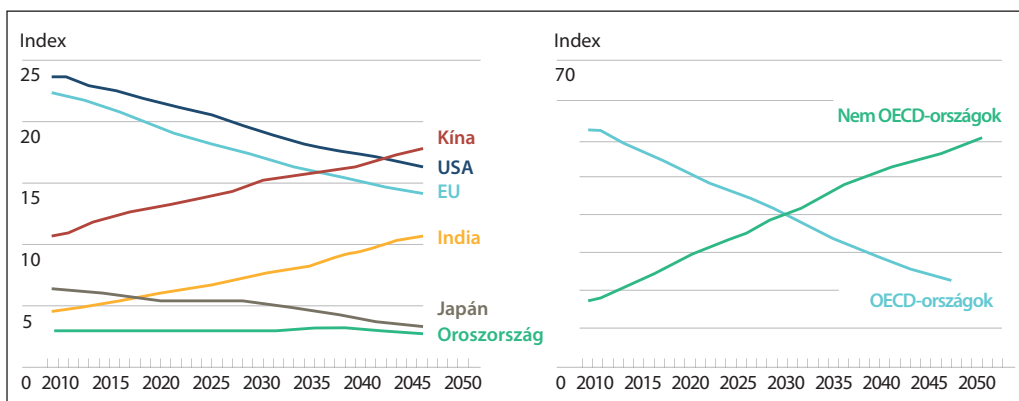
3. táblázat: A nagyobb vallási csoportok híveinek száma és százalékos aránya a Föld népességén belül

	2010	2050	2070	2100
Keresztények	2,16 milliárd fő 31,4%	2,92 milliárd fő 31,4%	3,96 milliárd fő 32,3%	3,78 milliárd fő 33,8%
Muszlimok	1,6 milliárd fő 23,2%	2,76 milliárd fő 29,7%	3,93 milliárd fő 32,3%	3,91 milliárd fő 34,9%
Vallás nélküliek	1,13 milliárd fő 16,4%	1,23 milliárd fő 13,2%	1,16 milliárd fő 10,5%	1,0 milliárd fő 9,0%
Hinduk	1,03 milliárd fő 15%	1,38 milliárd fő 14,9%	1,56 milliárd fő 14,1%	1,68 milliárd fő 15,2%
Buddhisták	487,76 millió fő 7,1%	486,27 millió fő 5,2%	423,3 millió fő 3,8%	224,2 millió fő 2,0%

¹⁰ Eurostat Statistics Explained 2017.

	2010	2050	2070	2100
Törzsi vallások	404,69 millió fő 5,9%	449,14 millió fő 4,8%	453,4 millió fő 4,1%	459,7 millió fő 4,2%
Zsidók	13,86 millió fő 0,2%	16,09 millió fő 0,2%	17,9 millió fő 0,15%	19,0 millió fő 0,17%
A világ népessége összesen	6,895 milliárd fő 100%	9,307 milliárd fő 100%	11,05 milliárd fő 100%	11,072 milliárd fő 100%

Forrás: Pew Research Center 2015

12. ábra: Az új, többkomponensű globális hatalom mutatói alapján számított hatalmi sorrend változásai 2050-ig

Forrás: National Intelligence Council 2012

A többkomponensű hatalom mutatói alapján (gazdasági, katonai, informatikai) 2030 lesz a váltópont a fejlett (OECD) és a fejlődő országok sorrendjében. 2030-tól az USA, Japán és Európa országai lefelé haladnak a listán, míg India, Kína és Oroszország felfelé indul.

A Magyarországra vonatkozó adatok szerint hazánk sajnos az előregedő és fogyó nemzetekhez tartozik. Összességében a tíz évvel ezelőtti népszámlálások eredményeihez viszonyítva a Kárpát-medence lakosság száma csökkent, és a csökkenés nagysága meghaladta az 1,1 milliót. A régióban kivétel nélkül csökkent a magyaron kívüli jelentősebb államalkotó nemzetek tagjaiként összeírtak létszáma is. A világban tapasztaltakat, de főleg az európai trendet követve a demográfia dimenziójában, hasonlóan alakul Magyarország helyzete, hiszen az előregedés, a fogyás lesz jellemző hosszú távon.

A lakosság létszámának alakulása a következő volt: 1900: 6,854; 1950: 9,293; 1989: 10,421; 2017: 9,798 millió fő. A jelenlegi migrációs trendek fennmaradását feltételezve a lakosság száma 2020-ban 9,2 és 9,5 millió között, 2050-ben 7,5 és 8,7 millió között alakul majd. A 65 éven felüliek aránya 2020-ra elérte a 20,5%-os értéket. Az idős népesség eltartottsági jelzőszáma – amely az idősek számát a 15–64 évesek arányában fejezi ki – 24,6%, és ez az előrejelzések szerint 2050-re megkétszereződhet. Az ország öregedési indexe 126,1 – ez azt jelenti, hogy 100 fő 0–14 év közötti személyre 126 fő 65 éves és annál idősebb ember jut.

5.4.2. Az élelem, a víz, az ásványkincsek és az energiahordozók hiánya

5.4.2.1. Élelmiszerhiány

A demográfiai robbanás miatt a növekvő lakosság élelmezése egyre nagyobb gondot jelent. Az előrejelzések szerint 2030-ra 60%-kal nő a világ szükséglete élelmiszerből, takarmányból és rostanyagból. A Világbank szerint a világnak 50%-kal több ételt kell termelnie, hogy 2050-ig az emberiséget táplálni tudja. Az éghajlatváltozás több mint 25%-kal csökkentheti a terméshozamot. Ennek következtében Ázsiában és Afrikában 700–800 millió ember alultáplált.

5.4.2.2. Vízihiány

Az élelmezés problémakörével szoros összefüggésben van az ivóvízkészlet feltárásának és elosztásának kérdésköre. Ahogy nő a Föld népessége, úgy nő az ivóvíz iránti igény. Sőt, a vízfelhasználás kétszer gyorsabb ütemben nőtt az elmúlt száz évben, mint a lakosság. A világ folyórendszereinek mára csaknem a fele károsodott valamilyen mértékben, és egyes folyók nem érik el az óceánt, kiszáradnak. Napjainkra a folyók csaknem 70%-ánál csökkent a vízhozam világszerte. A folyók, tavak apadásának egyik oka az éghajlatváltozás, amely módosítja a csapadék eloszlását, fokozza a párolgást. Az ENSZ szerint 2040-re már 30%-kal nagyobb lesz az ivóvíz iránti kereslet, mint a kiaknázható készletek. Egyetlen kilogramm rizs előállításához legalább 5000 liter, a kávé esetében viszont már 22 ezer liter vízre van szükség. Bolygónk vízkészleteinek csak 2,5%-a az ember számára hasznos édesvíz. Ennek is a 69%-a gleccserekben és a sarkkörök állandó hó- és jégtakaróiban van, további 30%-ot pedig olyan föld alatti vízkészletek rejtene, amelyekhez egyelőre vagy lehetetlenség hozzáférni, vagy kiaknázásuk túl energia- és költségigényes lenne.

2025-ben 2,4–3,4 milliárd ember olyan országban fog élni, amely vízstresszes (*water-stressed*), azaz az 1 főre eső vízmennyiség nem éri el az 1700 köbmétert évente. Többnyire afrikai, közel-keleti, dél-ázsiai országokról és Észak-Kínáról van szó. Világszerte 200 főbb folyórendszeren osztozik két vagy több állam, ezek legtöbbször elosztási viták tárgyát képezik. Mind a felszíni, mind a föld alatti vízkészletek elosztásából származó konfliktusokra jó példákat szolgáltat a Közel-Kelet (a Jordán, a Nílus, a Tigris és az Eufrátesz).

5.4.2.3. Növekvő nyersanyagigény

A Természetvédelmi Világalap *Élő bolygó* jelentése szerint a világnak 50%-kal több megújuló erőforrásra lenne szüksége, mint amennyit a Föld fenntartható módon nyújtani tud. Jelenleg évente 60 milliárd tonna erőforrást használnak fel világszerte – körülbelül 50%-kal többet, mint alig 30 évvel ezelőtt. 2000-ben egy Észak-Amerikában élő ember minden egyes nap 88 kg erőforrást használt el, míg Európában ez a szám napi 43 kg volt, Latin-Amerikában pedig napi 34 kg.

A világ számára szükséges stratégiai nyersanyagok eloszlása sem egységes. A szükséges stratégiai nyersanyagok – mint a kobalt, a króm, a platina, az antimon, az uránium, a mangán és a volfrám – kitermelése és elosztása vitákat, konfliktusokat generálhat.

5.4.2.4. Az energiahordozók kimerülése

1981 és 2010 között a világ elsődleges energiafelhasználása 82%-kal nőtt, azaz az energiafogyasztás a 6,6 milliárd tonna kőolajnak megfelelő értékről 12 milliárd tonnára ugrott. 2011-ben 5,6%-kal bővült a globális energiafogyasztás – erre 1973 óta nem volt példa. 2030-ra az előrejelzések 16,5 milliárd tonnára becsülik az energiaigényt kőolaj-egyenértékben számolva, miközben a fogyasztó kőolajkészletek ellenére a 2020-as évek elején még közel 85–90%-os a fosszilis (nem megújuló) források aránya a világ energiafogyasztásában.

A gáz 69 évig, az olaj 79 évig – más források szerint 92 évig –, a barnaköszén 173 évig, a feketeköszén 102 évig áll az emberiség rendelkezésére. Ezek elfogyása után új energiahordozókra lesz szükség.

4. táblázat: Az USA és Oroszország kőolaj- és földgáztermelése és -tartalékai

Az USA kőolaj- és földgáztermelése				
	1000 barrel/nap (1 barrel – 158,3 l)	% a világ termeléséből		% a világ termeléséből
	16 585			
az USA termelése	1000 barrel/nap (1 barrel – 158,3 l)	18,5	934,2 milliárd m ³	23,1
Oroszország kőolaj- és földgáztermelése				
	10 944			
Oroszország termelése	1000 barrel/nap (1 barrel – 158,3 l)	12,2	701,7 milliárd m ³	17,4
Az USA kőolaj- és földgáztartalékai				
	68,8			
az USA tartalékai	1000 barrel/nap (1 barrel – 158,3 l)		12,6 trilliárd m ³	
Oroszország kőolaj- és földgáztartalékai				
	107,8			
Oroszország tartalékai	1000 barrel/nap (1 barrel – 158,3 l)		37,4 trilliárd m ³	

Forrás: BP statistical review of world energy, 2021, BP statistical review of world energy, 2022

A nukleáris energia rendszerbe állítása lassította az energiahordozók kiaknázásának ütemét, de számtalan újabb, megoldatlan kérdést vetett fel. A világ atomreaktorainak száma folyamatosan növekszik, napjainkban mintegy 440-re tehető. A hazánk területén található elsődleges (primer) energiahordozók az ország energiaigényének 50%-át adják. A nukleárisenergia-termelést is figyelembe véve a villamosenergia-függőségi mutatónk 60%. Az energiahordozók terén az importunk 2012–2013-ban 78,2%, 2021–2022-ben 93,3% volt földgáz tekintetében, az összes energiafüggőségünk 62,5%.

5.5. A világ kockázatai

5.5.1. Migrációs világtrendek, statisztikák

A világ több mint 7 milliárdos népessége gyarapszik és fiatalodik: 2050-re megközelíti a 9,8 milliárdot. A kialakult fejlettségi különbségek, konfliktusok és katasztrófák hatására a migráció több mint 150 millió embert érint világszerte. Habár a migráció volumene növekedett, a világ népességének csak kevesebb mint 3%-a élt egy évnél hosszabb ideig a hazáján kívül. A kutatások világszerte a migrációs nyomás erősödésére számítanak.

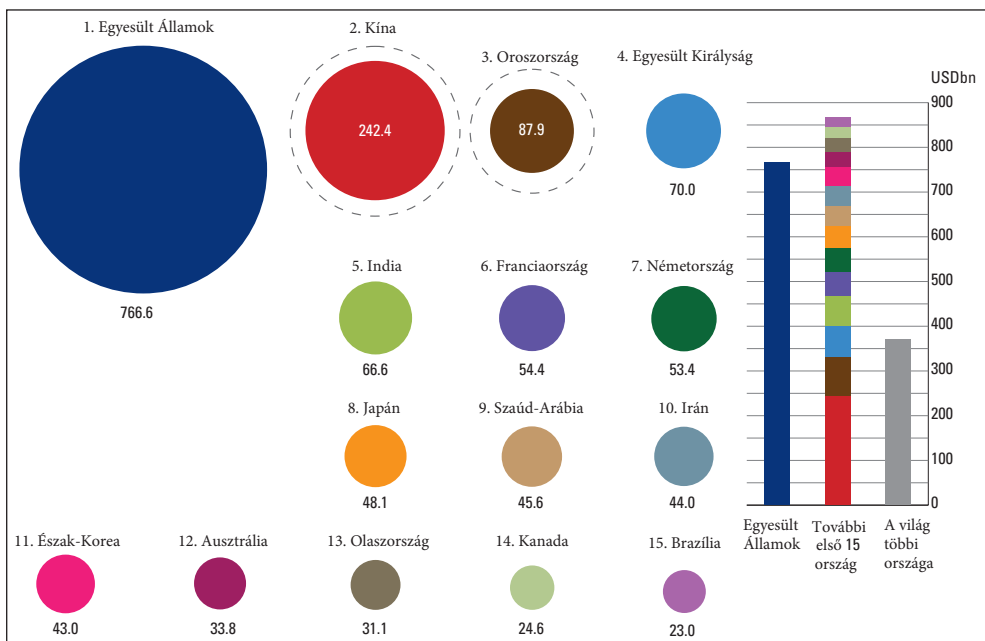
2014 végére érte el a menekültek száma világviszonylatban a második világháború idején tapasztalt szintet: 59,5 millió főt. Az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának (*United Nations High Commissioner for Refugees – UNHCR*) statisztikái szerint többségében üldözés, erőszak vagy az emberi jogok megsértése miatt voltak kénytelenek elhagyni a hazájukat. 2013-ban ez a szám még 8,3 millió volt. A belső menekültek száma Szíriában 7,6 millió fő, Kolumbiában 5,7 millió fő, a Kongói Demokratikus Köztársaságban 2,6 millió fő, Nigériában 1,2 millió fő, Szudánban pedig 900 ezer fő.

Az Európába irányuló fő migrációs útvonalak a szárazföldön: Törökország–Görögország–Macedónia, Szerbia–Magyarország/Horvátország. A tengeri útvonalak irányai: Nyugat-Afrika–Kanári-szigetek, Észak-Afrika–Szicília–Olaszország, Törökország–Görögország, Észak-Afrika–Spanyolország, Líbia–Olaszország, Egyiptom–Olaszország. Az európai közösség a tengeri útvonalak ellenőrzése, a migránsoknak való segítségnyújtás céljából több műveleti területen állomásoztat haditengerészeti erőket: Görögország, Olaszország, Gibraltár, Szardínia, Líbia. Ezek mellett két nagy műveletet vezetett *Mare Nostrum* és *Triton* fedőnévvel.

5.5.2. A fegyverkezésből és fegyverkereskedelemből fakadó problémák

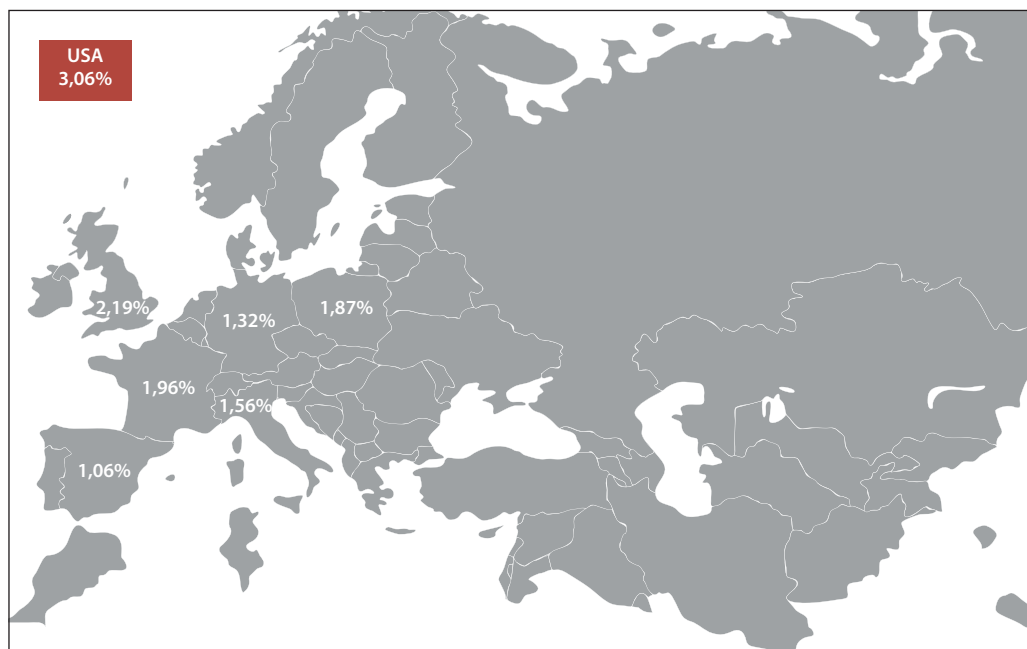
A védelmi jellegű technológiák gyorsan fognak fejlődni a következő 15 évben, kiváltképp a nagy pontosságú fegyverek, az információs rendszerek és a kommunikáció.

A fegyverek exportja akkor eredményezheti egy térség biztonsági stabilitásának felborulását, ha a meglévő katonai erőegyensúly megbontását idézi elő. A válságövezetekbe irányuló fegyverek gyakran fegyverkezési spirált indítanak el, ami a térségben a feszültség fokozódását, a katonai erő alkalmazásának lehetőségét vetíti előre. A védelmi kiadások mellett a GDP százalékos kiadásai és az ez főre jutó védelmi kiadások mutatják a legjobban az európai helyzetet.

13. ábra: A 15 legnagyobb védelmi kiadással rendelkező ország (milliárd dollár)

Forrás: Military Balance 2023

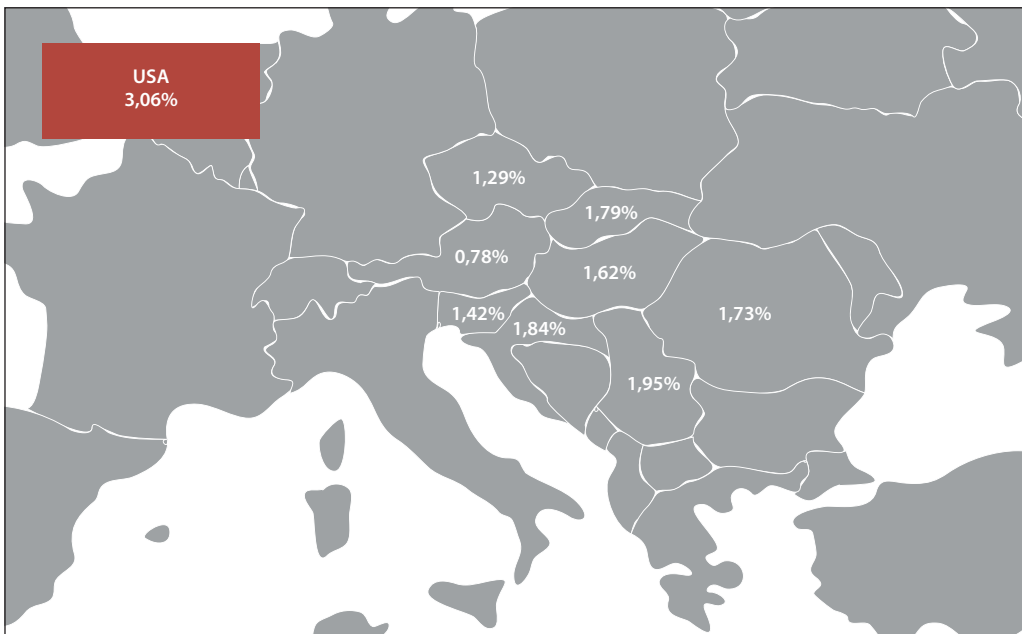
14. ábra: Védelmi kiadások a GDP százalékában (Nyugat- és Kelet-Európa)

Forrás: Military Balance 2023

15. ábra: Egy főre eső védelmi kiadások dollárban (Nyugat- és Kelet-Európa)

Forrás: Military Balance 2023

16. ábra: Védelmi kiadások a GDP százalékában (Közép-Európa és a Balkán)

Forrás: Military Balance 2023

17. ábra: Egy főre eső védelmi kiadások USA-dollárban (Közép-Európa és a Balkán)

Forrás: Military Balance 2020

5.5.3. A tömegpusztító fegyverek elterjedéséből adódó kockázatok

A nukleáris veszélyt növeli az a tény, hogy ötről (USA, Oroszország, Nagy-Britannia, Franciaország, Kína) kilencre nőtt az ilyen fegyverekkel rendelkező vagy azok előállítására képes és törekvő országok száma. A kis és közepes hatótávolságú ballisztikus rakéták, különösen ha tömegpusztító fegyvert hordoznak, már most is jelentősen fenyegetik az USA és a NATO-tag-országok érdekeit, katonai erőit, illetve polgári lakosságát. Az Egyesült Államok és a világ többi része 2015 után fenyegetésekkel szembesült Észak-Korea részéről. Az atomfegyverek száma a világban: 14 935 darab.

5. táblázat: Atomfegyverrel rendelkező országok listája

	Telepített készlet stratégiai	Katonai készlet	Összes készlet
Oroszország	1588	4389	5977
USA	1744	3684	5428
Nagy-Britannia	120	225	225
Franciaország	290	290	290
Kína	0	350	350
India	0	160	160

	Telepített készlet stratégiai	Katonai készlet	Összes készlet
Pakisztán	0	165	165
Izrael	0	90	90
Észak-Korea	0	20	20
Összesen	3742	8963	12 705

Forrás: Federation of American Scientists: Status of World Nuclear Forces. *Fas.org*, 2022. március 8.

5.6. A 21. század biztonsági fenyegetései

5.6.1. A szervezett bűnözéssel összefüggő fenyegetések

A világ szervezett bűnözői körei az instabil, fegyveres konfliktusok által terhelt térségekben ember-, gyermek-, fegyver-, drog-, arany-, drágakő- és egyéb csempészhalózatiakat működtetnek. A társadalom fejlődésével a bűnözés formái folyamatosan változtak, a szociális viszonyokhoz alkalmazkodtak. A kriminalitás legsúlyosabb megjelenési formája a szervezett bűnözés, amely – mint az eltérő magatartás igen kifinomult változata – habár nem új keletű, jelen formáiban komoly fenyegetést jelent, főleg az átalakulásban lévő országok gazdaságára nézve, mivel az illegálisan szerzett hasznot visszajuttatja a legális szférába.

A transznacionális szervezett bűnözéssel foglalkozó csoportok (*Transnational Organic Crime – TOC*) olyan személyek egyesületei, akik részben vagy egészben illegális eszközökkel és földrajzi terektől függetlenül működnek. Folyamatosan a hatalom, a befolyás és a pénz megszerzésére törekednek. Nincs egyetlen, általános struktúra, amely alatt a TOC-csoportok működnek – hierarchiánként klánokként, hálózatonként és cellánként változnak, és más struktúrákká fejlődhetnek. Kevés kivételtől eltekintve a TOC-csoportok elsődleges célja a gazdasági haszonszerzés, és törvényes és tiltott programokat alkalmaznak profitszerzésre. Az olyan bűncselekmények, mint a kábítószer-kereskedelem, a migráncsempészet, az emberkereskedelem, a pénzmosás, a lőfegyver-kereskedelem, az illegális szerencsejáték, a zsarolás, a hamisított áruk, a vadon élő állatok és a kulturális javak csempészete, valamint a számítógépes bűncselekmények, kulcsfontosságúak a TOC-vállalkozásokon belül. Az ezzel járó hatalmas összegek veszélyeztethetik a legitim gazdaságokat, és a köztisztviselők korrupciója révén közvetlen hatással lehetnek a kormányokra.

A világszerte elérhető technológiák növekedésével a TOC-csoportok általában kibernetikus technikákat építenek be tiltott tevékenységeikbe, vagy maguk követnek el számítógépes bűncselekményeket, vagy pedig kibernetikus eszközöket használnak más jogellenes cselekmények megkönnyítésére.

A TOC jelentős és növekvő veszélyt jelent a nemzeti és a nemzetközi biztonságra, súlyos következményekkel jár a közbiztonság, a közegészségügy, a demokratikus berendezkedés terén.

A legfontosabb szervezett bűnözői csoportosulások:

- A szicíliai maffia, központjai: Palermo, Trapani, Agrigento;
- Camorra, központjai: Nápoly, Salerno, Avellino, Caserta, Benevento;
- 'Ndrangheta, amelynek központjai: Calabria, Gioia Tauro, Siderno, Reggio Calabria;
- Sacra corona unita: a viharosan fejlődő pugliai maffiacsaládok gyűjtőfogalma;

- Cosa Nostra, az amerikai maffia, működési területe az USA-ban mindenekelőtt New York, New Jersey, Florida, Louisiana, Nevada, Michigan és Rhode Island állam;
- Boryokudan-Yakuza: ez a több mint 2500 csoportból és 85 ezer tagból álló japán szervezet talán a világ legrégebbi bűnszövetkezte;
- Triádok, a kínai maffia: körülbelül 23 csoport létezik, hozzávetőlegesen 40 ezer taggal; az USA-ban letelepedett csoportosulások *Wo Hop To*, *Wah Ching*, *Sun Yee On*, *Flying Dragon*, *13K* és *United Bamboo* néven ismertek;
- Korzikai klánok, fő működési területük: Dél-Franciaország, Marseille;
- Orosz maffia, a legfertőzöttebb régiók az észak-kaukázusi területeken, a sztavropoli határterületen, Adigében, Moszkvában, Szentpéterváron, továbbá Nyizssegorodszk, Szamarszk, Cseljabinszk és Irkutszk megyében vannak;
- Keleti maffia: ez a lengyel, román, ukrán bűnözői csoportosulások gyűjtőneve.

5.6.2. A kiberbűnözés

A szakértők a jövőben a biztonság újabb dimenzióit érintő problémák megjelenését vetítik előre. Továbbra is kiemelt szerepet tulajdonítanak a politikai, vallási és ideológiai indíttatású terrorista akcióknak. A szervezetek – főként a Közel-Kelet megoldatlan problémáiból adódóan – saját államuk megalapítása érdekében vagy más államok gazdasági, kormányzati vagy egyéb gyengítése céljából további súlyos akciókat követhetnek el.

A számítógépes hadviselés jellemzője, hogy a kormányzati számítógépes rendszerek, bankok, állami intézmények elleni támadások kerültek előtérbe. A jelenlegi számítógépes támadások megoszlása azt mutatja, hogy a jelszavak megszerzése, az új típusú vírusok gyártása, valamint a zsarolóprogramok száma magas szintű növekedést mutat.

5.6.3. A terrorizmus

1970 és 2016 között 209 706 terrorcselekmény történt a világban. A legújabb, terrorizmusra vonatkozó adatbázisok a következő helyzetet festik elénk: a világban 2023-ban a top 10 terrorszervezet összesen 1259 támadást követett el, a halálos áldozatok száma 3527, a sebesülteké 3224 volt.¹¹

A globális adatok szerint:

- 66 000 terrorista incidens történt 2022-ben,
- a terrorista akciók száma 2021-hez képest 9%-kal csökkent,
- a támadások átlagosan 1,7 halálos áldozatot követeltek,
- 2022-ben 6701 esemény történt, míg 2021-ben 5439.¹²

¹¹ Institute for Economics and Peace 2023: 14.

¹² Institute for Economics and Peace 2023: 4–6.

6. táblázat: A fő terroriszervezetek támadási statisztikái 2022-ben¹³

A terroriszervezet neve	halott	a támadások száma	sebesült
Iszlám Állam (ISIS)	1045	410	644
Al-Shabaab	784	315	1016
Iszlám Állam – Horászán tartomány (ISIS–K)	498	141	832
Iszlámot és a Muszlimokat Támogató Csoport (Jama'a Nusrat ul-Islam wa al-Muslimin – JNIM)	279	77	215
Balochistan Liberation Army (BLA)	233	30	113
Iszlám Állam Nyugat-Afrika (ISIS–WA)	219	65	118
Boko Haram	204	64	51
Pakisztáni tálibok (Tehreek-e-Taliban-e-Pakistan – TTP)	137	90	187
Iszlám Állam – Sínai tartomány	71	27	32
IPOB-ESN	57	40	16
Összesen	3527	1259	3224

Forrás: Global Terrorism Database (www.start.umd.edu/gtd)

2001. szeptember 11-ével új időszámítás kezdődött a terrorizmus elleni küzdelemben. Az Amerikai Egyesült Államokban 1865. április 9-én véget ért a polgárháború, azóta amerikai földön nem érte ilyen súlyos veszteség az USA-t. A terrorista cselekmény következtében előtérbe került a terrorizmus, ezen belül a vallási indíttatású terrorizmus, valamint az ellene való küzdelem. Egy terrorista cselekmény fogalmának meghatározása során sokféle változattal találkozhatunk.

A terrorizmus: terroristák (egyének vagy csoportok) által, politikai célok elérése érdekében, főként a polgári lakosságon, erőszakos eszközökkel folytatott tevékenység abból a célból, hogy akaratukat az ellenfélre kényszerítsék.

A fogalmak közös jellemzőiként említhetjük:

- a politikai, vallási, ideológiai indíttatást;
- az erőszak alkalmazását;
- a félelem kiváltásának szándékát;
- a kormányzat és a társadalom megrendítését.

„Bizonyos tény, hogy nem minden muszlim terrorista, de ugyanolyan biztos és kivételesen fájdalmas, hogy szinte minden terrorista muszlim.” Abdul Rahman Al-Rased vallástudós szavai ezek, de nemcsak emiatt, hanem az elmúlt évek fanatikus, vallásilag motivált merényletei miatt külön is érdemes megvizsgálni a vallási (iszlám) indíttatású terrorizmust. A jelenkor egyik nagy fenyegetését a nemzetközi terroristahálózat, az Iszlám Állam jelenti. Habár a terrorizmus elleni küzdelemben sok sikert ért el a világ, meg kell állapítani: a hálózat még jelentős tartalékokkal rendelkezik.

¹³ Institute for Economics and Peace 2023: 14.

A szervezet egyrészt gyorsan érte el magas létszámát a harcoló katonáit tekintve, másrészt a területi nyeresége Erwin Rommel tábornok észak-afrikai sikereihez hasonló. Területileg közel 22–25 ezer km²-t tart uralma alatt, és ami nagyon fontos: a lakosság támogatását is élvezi, hiszen csak Irakban a lakosságból 9 millió fő tartozik a szunnita irányzathoz, akik háttérbe szorultak a 2003-as iraki megszállás után.

Az Iszlám Állam igazi erejét a külföldi harcosok alkotják. A dzsihadisták mintegy 80 országból érkeztek, létszámuk közel 20 ezer fő. A külföldi harcosok a következő államokból jöttek: Szaúd-Arábia (2500 fő), Tunézia (3000), Marokkó (1500), Franciaország (1200), Németország (600), Jordánia (1500), Oroszország (3000), Törökország (1000).

Az Iszlám Állam létszámának alakulása

- 2005: 1000 fő
- 2006: 1100 fő
- 2011: 1000–2000 fő
- 2014: 11 ezer fő (6000 fő Irakban, 3000–5000 fő Szíriában)
- 2015: 20–31,5 ezer fő

Az Iszlám Állam (IÁ) az al-Kaida nemzetközi terrorszervezetből vált ki, az Abu Muszab az-Zarkávi vezette Jama'at al-Tawhid wal-Jihad nevű szervezethez tartozott, majd a térség vezető szervezetévé, sok más csoportosulás esernyőszervezetévé vált. Mint korábban az al-Kaida, az Iszlám Állam is *primus inter pares* (első az egyenlők között) terroristaszervezetté vált, amelynek minden nagyobb terrorcsoport hűségesküt tett: a nigériai Boko Haram és a szomáliai al-Shabaab 2015 márciusában, a líbiai Iszlám Fiatalok Súra Tanácsa (*Islamic Youth Shura Council*) még 2014-ben, az afganisztáni tálibok 2015-ben.

Mit kínál az IÁ? Elsősorban az erőszak, a brutalitás kiélésének lehetőségét. Sikert és lehetőséget arra, hogy a sok vereséget, megaláztatást elszenvedett muszlim harcosok győztes szerepben jelenjenek meg, alakítsák a térség sorsát.

Az IÁ – nem egyszerű terrorszervezetként, hanem jól működő csoportként – hosszú távra is megtervezi tevékenységét. Tervezési módszereik és szintjeik között megtalálhatjuk a nagy stratégiai tervezést (politikai szint), a katonai stratégiai szint katonai céljait és a harcászati szintű módszereket, alkalmazásokat és eljárásokat is.

Az Iszlám Állam nagy stratégiája és katonai stratégiája

Az IÁ nagy stratégiája:

- a már az al-Kaida által meghirdetett kalifátus létrehozása, az államhatárok lebontása a térségben;
- megalapítani és stabilizálni az Iszlám Államot;
- a muszlimok tömegeit idezarándokoltatni;
- a világban további terjeszkedés.

Az IÁ katonai stratégiája:

- a szunnita területek ellenőrzés alá vonása, a térség városainak és kritikus erőforrásainak ellenőrzése;
- védelmi zóna létrehozása a kurd területek határain a kurd katonai támadások ellen;
- a szíriai kormányerők és az iraki biztonsági erők további pusztítása, védelmi képességeik lebontása, felőrlése;
- az iraki területek elfoglalása, a síita területekről indítható támadások elleni védelem kialakítása;
- a szíriai területen az an-Núszra Front semlegesítése;
- további területek hódítása.

5.6.4. A fegyveres konfliktusok, háborúk hatásai

A két szuperhatalom szembenállásának időszakában is jelentős számú konfliktus, kihívás jelentkezett, de a hidegháború évei alatt ezek kevésbé voltak kiélezettek. 1945-től napjainkig a Földön csupán 26 nap telt el háború nélkül. A legújabb adatok szerint a legbékésebb, biztonságos országok: Izland, Dánia, Ausztria, Új-Zéland, Portugália, Csehország, Svájc, Kanada, Japán, Szlovénia, Finnország. A legkevésbé békés országok a következők: Szíria, Dél-Szudán, Irak, Afganisztán, Szomália, Jemen, Közép-afrikai Köztársaság, Ukrajna, Líbia, Szudán, Pakisztán. A fegyveres konfliktusokban az áldozatok száma 19 601-ről 101 406-ra emelkedett 2008–2016 között. A 2016-os évben 57 millió menekültet regisztráltak az ENSZ szakosodott szervei. A konfliktusok mérete, intenzitása, az alkalmazott erők nagysága, területi kiterjedése alapján 1989 és 2016 között az áldozatok száma 2,238 millió fő volt. Az államok közötti harcokban 1,29 millióan, a nem állami konfliktusokban 160 940-en, az egyoldalú konfliktusokban 786 620-an veszítették életüket. A fegyveres összeütközések hatásai közé sorolható még a gyerekkatona részvétele is a harcokban, a környezeti károsodások – akár az öbölháborúban az olaj Arab-öbölbe (Perzsa-öbölbe) történő engedése és a kutak felgyújtása, akár Koszovóban a gyengített uránt tartalmazó lövedékek alkalmazása –, valamint a taposóaknák okozta károk és veszteségek.

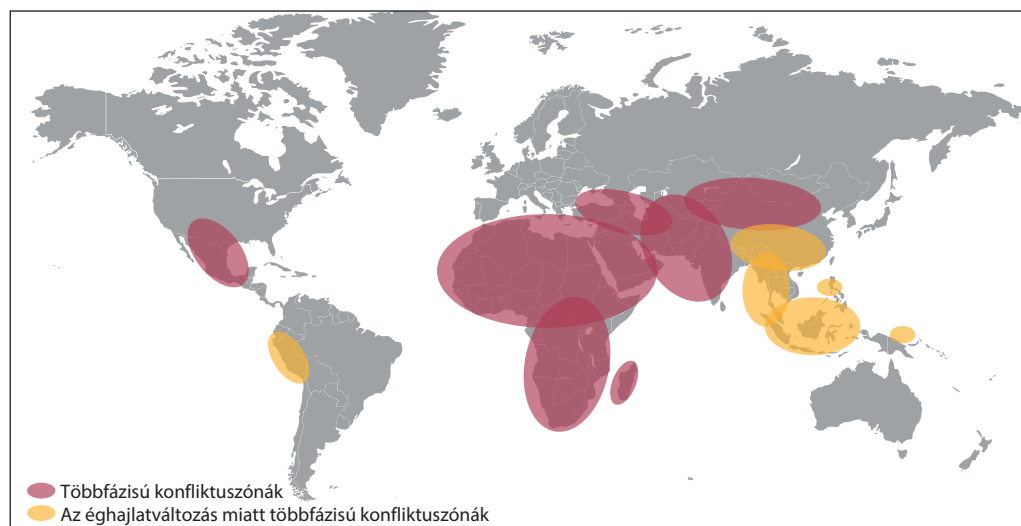
Az eddigi adatok szerint az államon belüli konfliktusok száma 1950 óta folyamatosan emelkedik. Az államok közötti konfliktusok száma jelentős volt, de történelmi léptékkal mérve így is alacsony. Az országok fokozott küzdelmet folytatnak az erőforrásokért, a regionális konfliktusok hatása pedig nem befolyásolja pozitívan a nemzetközi stabilitást, a válságoknak messze régiókon túlmutató hatásai lehetnek.

A válságok mellett a stratégiai sokkok is nehezítik a béke és a biztonság megteremtését. Esetenként az egyszeri események olyan megszakításokat eredményezhetnek, amelyek befolyásolják a meglévő folyamatokat és átalakítják a stratégiai környezetet. Egy ilyen esemény stratégiai sokk. A nagy hatású, alacsony valószínűségű események történelmi példái a következők:

- a 2007–2008-as pénzügyi válság;
- a szeptember 11-i terrortámadások;
- a berlini fal ledöntése.

A stratégiai sokkok kaszkádhatásúak, és több, látszólag összefüggő és előre nem látható változáshoz vezetnek. Átformálják a stratégiai kontextust, megváltoztatják a viselkedést és a tevékenységet. A válság közép- és hosszú távú hatásai bizonytalanok, azonban ennek a stratégiai sokknak a hatásai mégis jelentősek vagy katasztrofálisak lehetnek. Magában foglalhatja a globalizációt

is, amely társadalmi, gazdasági, pénzügyi és geopolitikai területeket rendezhet át. A 2040-ig terjedő időszakban a globális kölcsönös függés és a komplex rendszerekre való támaszkodás valószínűleg tovább fog nőni.

18. ábra: Többfázisú konfliktuszónák 2040-ben

Forrás: Ministry of Defence [é. n.]: 69

Nagyon érdekes biztonsági helyzetet teremt a nagyhatalmak számára az északi- és a déli-sarki régió. Nemcsak a hajózási útvonalak kezelése, ellenőrzése szempontjából, hanem a térségekben található fosszilis energiahordozók és stratégiai ásványkincsek miatt is. A Jeges-tenger által a környező államok, különösen Oroszország és Kanada jelentős előnyt élvez majd az energiaforrásokhoz való hozzáférésben.

Az Antarktisz-szerződésrendszer, amely a 60. szélességi foktól délre eső területeket érinti, valószínűleg továbbra is fenntartja a környezetvédelmet és megakadályozza a terület katonai alkalmazását. Az Antarktisz területén nagy valószínűséggel a viták kizárhatók, de a déli térségben verseny alakulhat ki az energia és a halászati erőforrások tekintetében, a növekvő és feltörekvő hatalmak pedig kihasználhatják a helyzetet.

5.7. A jelenkori hadviselési módok összehasonlítása

5.7.1. Hagyományos hadviselés

A hagyományos műveletek aktorai az államok, amelyek viszonylagos erő- és eszközgyengén vannak, stratégiai céljuk az ellenfél védtelenné tétele, akaratuk rákényszerítése, az ellenséges katonai erők megsemmisítése, területének elfoglalása, az ellenséges nép akaratának megtörése. Mindez főként katonai módszerek alkalmazásával történik, a stratégiai dimenziók közül az alapvető elem a katonai erő. Fő jellegzetesség a megsemmisítés. Az ilyen jellegű konfliktusok halott-sebesült aránya 1 : 3. A vezető szereplő a műveletek kezdetétől a befejezéséig az állam. Ilyen háború például az iraki–iráni háború vagy az USA vezette koalíció Irak ellen.

5.7.2. Aszimmetrikus hadviselés

A háború egyik különleges fajtája az aszimmetrikus hadviselés.

Aszimmetrikus hadviselés

Az aszimmetrikus hadviselés: pontosan körvonalazott politikai célok érdekében folytatott, gyakran több szervezet ideológiai, vallási, etnikai közösségén alapuló katonai és nem katonai műveleteket, eljárásokat és módszereket alkalmazó, közvetlen és közvetett hatásokra építő és egymás hatásait felerősítő, a biztonság különböző dimenzióinak területét veszélyeztető harcmodor, főként harcászati eljárás, amellyel rákényszeríthetjük akaratunkat az ellenségre.

Az aszimmetrikus műveletek alatt az államok nem állami szereplők elleni tevékenységét értjük. Stratégiai cél az ellenség kifárasztása, akaratunk rákényszerítése, az ellenség akaratának megtörése, kivéreztetése. Leggyakoribb a gerilla-, felkelő- és terroristamódszerek alkalmazása. Fő jellegzetesség a kifárasztás. A stratégiai dimenziók közül a fő elem az idő. Az ilyen jellegű konfliktusok halott-sebesült aránya 1 : 6–14. A vezető szereplő a műveletek kezdetétől a befejezéséig a fegyveres erők, a fegyveres csoportok. Ilyen az USA vezette koalíciónak az al-Kaida terrorszervezet elleni tevékenysége.

5.7.3. Hibrid hadviselés

Oroszország fegyveres konfliktusban folytatott módszerét a szakértők hibrid hadviselésnek nevezik.

Hibrid hadviselés

A hibrid hadviselés a hagyományos reguláris (lineáris, konvencionális) és az irreguláris (nem lineáris, nem konvencionális) hadviselés puha, közepes és kemény módszereinek, eljárásainak rugalmas alkalmazása abból a célból, hogy az ellenség államát, fegyveres erőit működésképtelenné, védtelenné tegyünk és akaratunkat rákényszeríthessük, legfőképpen azzal a stratégiai céllal, hogy az erőszak szintje a konfliktus folyamán ne haladja meg a háborús szintet.

A hibrid műveletek szereplői az államok és az irreguláris szervezetek az állam vagy államok ellen. A döntő erő- és eszközfölényben lévő fél alkalmazza. Stratégiai cél az ellenséges állam és a fegyveres erők működésképtelenné, védtelenné tétele, akaratunk rákényszerítése, az állam/nép akaratának a megtörése, az ellenséges állam/katonai erők működésképtelenné tétele, területének elfoglalása, elcsatolása. Fő módszer a reguláris/irreguláris katonai erők és a gerilla-, terroristaszervezetek, diplomáciai képviseletek, gazdasági módszerek felváltva történő alkalmazása. Fő jellegzetesség a kifárasztás és a működésképtelenné tétel. A stratégiai dimenziók közül a fő elem a katonai erő és az információ. Az ilyen jellegű konfliktusok halott-sebesült aránya 1 : 2,5–6. A vezető szereplő a műveletek kezdetétől a befejezéséig az állam. Ilyen például Oroszország háborúja Ukrajna ellen.

7. táblázat: A hadviselési módok összehasonlítása

	Hagyományos hadviselés	Aszimmetrikus hadviselés	Hibrid hadviselés
A hadviselés módja	– reguláris erők össze- csapása	– reguláris és irreguláris erők vagy – reguláris erők össze- csapása	– reguláris és irreguláris erők a reguláris és/vagy irreguláris erők ellen
Aktorok	– állam(ok) – állam(ok)	– állam(ok) – nem állami szereplő, – állam(ok) – állam(ok)	– állam(ok), nem állami szereplő(k) – állam(ok)
Alkalmazó fél	– hasonló méretű haderők	– az egyik fél méretében, mennyiségében, mód- szereiben eltér, – általában a gyengébb fél alkalmazza	– általában a túlerőben lévő fél alkalmazza
Stratégiai végállapot	– az ellenfél védtelenné tétele, akaratunk rákén- yszerítése	– az ellenség kifárasztása, akaratunk rákénysze- rítése	– az ellenséges állam és fegyveres erők műkö- désképtelenné, védtel- enné tétele, akaratunk rákényszerítése
Katonai végállapot (győzelem)	– az ellenséges katonai erők megsemmisítése, – a terület elfoglalása, – a nép akaratának a meg- törése	– kifárasztás, – az ellenség akaratának megtörése, – kivéreztetés	– az állam/nép akaratának a megtörése, – az ellenséges állam/ katonai erők működés- képtelenné tétele, – a terület elfoglalása, elcsatolása
Módszer	– katonai módszerek	– gerilla-, felkelő-, terro- ristamódszerek	– reguláris/irreguláris katonai, gerilla-, terro- ristamódszerek – diplomáciai/gazdasági módszerek
A katonai és a polgári módszerek aránya	4 : 1	3 : 2	1 : 4
A fő hadviselési módszer	– megsemmisítés	– kifárasztás	– kifárasztás, – működéseképtelenné tétel
A módszer jellege	– egymást követő akciók	– fokozatosan emelkedő intenzitás és erőszak	– rugalmasan, felváltva alakított intenzitás és erőszak
A veszteségek aránya (halott-sebesült)	1 : 3	1 : 6–14	1 : 2,5–6
A fő stratégiai dimenzió	– reguláris katonai erő	– idő	– reguláris és irreguláris katonai erő, – információ, – diplomácia, – gazdaság, – média
A „clausewitz-i állam, hadsereg, polgár hármass” vezetője a konfliktusban	– állam	– hadsereg	– állam

Forrás: a szerző saját szerkesztése

Összefoglalva a három hadviselési módot megállapíthatjuk, hogy a hagyományos hadviselés katonai végállapotának hármas szabálya a hibrid műveletekre megfordult. A régi háborúkban jellemző „megsemmisíteni, elfoglalni, megtörni” elv helyébe az aszimmetrikus műveletekben a „kifárasztani, megtörni, kivéreztetni”, a hibrid műveleteknél a „megtörni, működésképtelenné tenni, elfoglalni” elv lépett mint az elsődleges siker záloga. Az új típusú konfliktusok szereplőivel kapcsolatban a legfontosabb megállapítás az, hogy nincsenek érvényes szabályok – ez egyrészt az államiság hiányából, másrészt a felkelők, terroristák által követett stratégiából következik.

5.8. Magyarország biztonsági dimenzióinak értékelése

Hazánk biztonsági dimenzióinak értékelésénél fontos levonni a következtetést: a demográfiai mutatók alapján rövid (1–5 év), közép- (5–10 év) és hosszú távon (10–20 év) az ország érdekeire közepes és magas fenyegetést jelent hazánk elöregedése, a „fogyó nemzet” kategória. A migráció tekintetében közepes, a kábítószer elleni küzdelemben alacsony fenyegetettségként kell értékelnünk ezt a veszélyforrást. A terrorizmus – mint a fenyegetések legmagasabb szintje – középtávon nem, de hosszabb távon (közepes valószínűséggel) magas fenyegetést jelent társadalmunk számára.

8. táblázat: A transznacionális biztonsági dimenziók értékelése

Veszélyforrások	A kialakulás valószínűsége			Hatása az ország érdekeire		
	rövid távon	középtávon	hosszú távon	rövid távon	középtávon	hosszú távon
Demográfiai változások	alacsony	közepes	közepes	közepes	közepes	magas
Migrációs nyomás	közepes	közepes	közepes	közepes	közepes	közepes
Kábítószer-kereskedelem	alacsony	alacsony	alacsony	alacsony	alacsony	alacsony
Terrorizmus	alacsony	közepes	közepes	közepes	magas	magas
Energiafüggőség	közepes	közepes	magas	közepes	közepes	magas

Forrás: a szerző saját szerkesztése

9. táblázat: A katonai, a kiber- és egyéb veszélyek értékelése

Katonai veszélyforrások	A kialakulás valószínűsége			Hatása az ország érdekeire		
	rövid távon	közép távon	hosszú távon	rövid távon	közép távon	hosszú távon
Nagyméretű fegyveres konfliktus	alacsony	közepes	közepes	magas	magas	magas
Regionális fegyveres konfliktus	alacsony	közepes	közepes	közepes	közepes	magas
Korlátozott célú, destabilizációs célú támadás	alacsony	alacsony	közepes	közepes	közepes	magas
Tömegpusztító fegyverek elterjedése	alacsony	közepes	közepes	közepes	közepes	magas

	A kialakulás valószínűsége			Hatása az ország érdekeire		
Katonai nyomás- gyakorlás	alacsony	alacsony	közepes	közepes	közepes	magas
Extrémista fenyegetés	közepes	közepes	magas	magas	magas	magas
Kibertámadás	közepes	magas	magas	közepes	közepes	közepes
Szélsőséges társadalmi csoportok tevékenysége	alacsony	alacsony	közepes	alacsony	alacsony	közepes

Forrás: a szerző saját szerkesztése

A további területek megítélésénél a katonai dimenzióban nem számolhatunk közvetlen környezetünkben nagy fegyveres konfliktus bekövetkezésével. Közép- és hosszú távon a regionális fegyveres konfliktusok kialakulásának közepes valószínűsége is magas fenyegetést okozhat az ország érdekeinek érvényesítésében. A korlátozott célú destabilizációs agressziót középtávon nem zárhatjuk ki, illetve az ország értékeire és érdekeire gyakorolt fenyegetését magas szintre kell besorolnunk. A tömegpusztító fegyverek elterjedése akkor jelenthet reális fenyegetést, ha olyan országok kezébe kerül tömegpusztító fegyver és hordozóeszköz, amelyek a mi szövetségi rendszerünkkel (NATO, EU) ellentétbe kerülnek, és ezt nyomásgyakorlásként, reális elrettentő eszközként alkalmazhatják. A katonai nyomásgyakorlás bekövetkezhet, ha a környezetünkben lévő, nagy katonai potenciállal rendelkező ország valamilyen politikai, gazdasági vagy egyéb cél elérése érdekében hazánkra fegyveres, rendvédelmi vagy számítógépes hadviseléssel erőt alkalmaz, vagy azt kilátásba helyezi. Egy esetleges extrémista terrorista támadás főként hazánk nemzetközi szerepvállalása kapcsán fenyeget. Kibertámadás a világ bármely pontjáról indítható, az ország infrastruktúráját, vezetési, politikai, illetve bankrendszerét fenyegetheti már rövid távon, magas károkozó képességgel. A szélsőséges társadalmi csoportok tevékenysége az ország demokratikus berendezkedését, államrendjét, a stabilitást, a jólétet fenyegetheti, hosszabb távon közepes nagyságú fenyegetéssel az érdekeinkre.

Ajánlott irodalom

- BODA József (2014): A nemzetközi szervezetek válságkezelő tevékenysége. *Nemzetbiztonsági Szemle*, 2(1), 43–62. Online: https://epa.oszk.hu/02500/02538/00002/pdf/EPA02538_nemzetbiztonsagi_szemle_2014_01_042-062.pdf
- KAISER Ferenc (2011): A túlnépesedés és globális biztonsági kihívásai. *Nemzet és Biztonság*, 4(8), 27–36. Online: <https://folyoirat.ludovika.hu/index.php/neb/article/view/4872>
- KÖSZEGVÁRI Tibor (1993–1996): *A közép-európai térség és Magyarország biztonságát fenyegető veszélyek az 1990-es években*. Budapest: Országos Kiemelésű Társadalomtudományi Kutatások.
- RESPERGER István – KIS Álmos Péter – SOMKÚTI Bálint (2013): *Aszimmetrikus hadviselés a modern korban. Kis háborúk nagy hatással*. Budapest: Zrínyi.
- RESPERGER István (2018): *Válságkezelés és hibrid hadviselés*. Budapest: Dialóg Campus.

Felhasznált források

- A World Perspective on Food Shortages. *Financial Times*, 2017. február 21. Online: www.ft.com/content/9d2b0b36-f784-11e6-9516-2d969e0d3b65
- Borzadva figyelnek a szakértők: Ezt a filmet már láttuk. *Vasárnapi Hírek*, 2014. július 6. Online: www.vasarnapihirek.hu/friss/ezt_a_filmet_mar_lattuk
- BP statistical review of world energy, 2021. Online: <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2021-full-report.pdf>
- BP statistical review of world energy, 2022. Online: <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2022-full-report.pdf>
- CLAUSEWITZ, Carl von (2014) [1832]: *A háborúról*. Budapest: Zrínyi.
- Eurostat Statistics Explained (2017): *Népességszerkezet és a népesség elöregedése*. Online: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Archive:N%C3%A9pess%C3%A9gszerkezet_%C3%A9s_a_n%C3%A9pess%C3%A9g_el%C3%B6reged%C3%A9se&oldid=365035
- Föld Napja Alapítvány [é. n.]: *Túlhasználat*. Online: <http://fna.hu/vilagfigyelo/tulhasznalat>
- SIPRI (2017): Global Nuclear Weapons: Modernization Remains the Priority. *Sipri.org*, 2017. július 3. Online: www.sipri.org/media/press-release/2017/global-nuclear-weapons-modernization-remains-priority
- Institute for Economics and Peace (2022): *Global Peace Index 2022. Measuring Peace in a Complex World*. Online: www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2022/06/GPI-2022-web.pdf
- Institute for Economics and Peace: *Global Terrorism Index 2023. Measuring the impact of terrorism. Global Terrorism Index 2022*. Online: <https://reliefweb.int/report/world/global-terrorism-index-2023>
- HASIM, Ahmed S. (2015): *From Al Kaida Affiliate to the Rise of the Islamic Caliphate: The evolution of the Islamic State of Iraq and Syria (ISIS)*. RSIS: Nanyang Technological University.
- Központi Statisztikai Hivatal [é. n.]: *A világ népessége kontinensek szerint, 1950–2100*. Online: www.ksh.hu/interaktiv/grafikonok/vilag_nepessege.html
- Központi Statisztikai Hivatal [é. n.]: *Népesség, népmozgalom (1900–)*. Online: www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_hosszu/h_wdsd001a.html
- LEWIS, Jessica D. (2014): *The Islamic State. A Counter-Strategy for a Counter-State*. Washington DC: Institute for the Study of War. Online: www.understandingwar.org/sites/default/files/Lewis-Center%20of%20gravity.pdf
- LUND, Michael S. (1996): *Preventing Violent Conflicts. Strategy for Preventive Diplomacy* Washington DC: United States Institute of Peace Press.
- Ministry of Defence [é. n.]: Strategic Trends Programme. Global Strategic Trends - Out to 2040. Online: https://www.stat.berkeley.edu/~aldous/Real-World/gst4_update9_Feb10.pdf
- MÜLLER, Claudio – ROSTA Gábor (2013): A legújabb szupervírusok. *Chip*, (5), 24–29.
- National Intelligence Council (2012): *Global Trends 2030. Alternative Worlds*. Online: <https://info.publicintelligence.net/GlobalTrends2030.pdf>
- PADÁNYI József (2010): Az éghajlatváltozás hatásai és a katonai erő. In KOHUT László et al. (szerk): *Az éghajlatváltozás hatása a biztonságra és a katonai erő alkalmazására*. Budapest: Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet. 32–46.
- Pew Research Center (2015): *The Future of World Religions. Population Growth Projections, 2010–2050*. Online: www.pewforum.org/2015/04/02/religious-projections-2010-2050/
- RESPERGER István (2002): *A fegyveres erők megváltozott feladatai a katonai jellegű fegyveres válságok kezelése során*. Doktori értekezés. Budapest: ZMNE.

- RESPERGER István (2016a): A válságkezelés új megközelítése. *Hadtudományi Szemle*, 9(3), 30–56. Online: https://tudasportal.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/20.500.12944/7116/16_3_hm_resperger.pdf?sequence=2&isAllowed=y
- RESPERGER István (2016b): „Nomen est omen” nevében a végzet(e)? – A hibrid fenyegetésekre adható válaszok, a kontrahibrid műveletek. *Terror és Elhárítás*, 5(1), 78–81.
- RUZSBACZKY Zoltán (2015): Nem kér az iszlámból a britek többsége. *Magyar Nemzet*, 2015. április 12. Online: <http://mno.hu/kulfold/nem-ker-az-islambol-a-britek-tobbsege-1280069>
- SHAPIRO, Samantha M. (2015): The War Inside the Arab Newsroom. *The New York Times*, 2005. január 2. Online: www.nytimes.com/2005/01/02/magazine/the-war-inside-the-arab-newsroom.html
- The Military Balance 2023*. Online: www.iiss.org/publications/the-military-balance
- United Nations (2009): The Six Grave Violations Against Children During Armed Conflict: The Legal Foundation. New York: Office of the Special Representative of the Secretary-General for Children and Armed Conflict. Online: https://childrenandarmedconflict.un.org/publications/WorkingPaper-1_SixGraveViolationsLegalFoundation.pdf

Ellenőrző kérdések

1. Hogyan alakul a világ demográfiai fejlődése az elkövetkező 20–30 évben?
2. Milyen tendenciák érvényesülnek a tömegpusztító fegyverek kapcsán?
3. Milyen tendenciát követ a világ fegyverkezése?
4. Jellemezze a hagyományos hadviselést!
5. Határozza meg az aszimmetrikus hadviselés jellemzőit!
6. Mi jellemzi a hibrid típusú hadviselést?
7. Ismertesse az Iszlám Állam terrorszervezet jellemzőit!

6. Magyarország biztonságpolitikája 1989–2023 között

Jegyzetünk e fejezete Magyarország biztonságpolitikáját tárgyalja az 1989 óta eltelt több mint három évtizedre visszatekintve. Célja, hogy röviden bemutassa a magyar biztonságpolitika stratégiai folyamatait, illetve azokat a tényezőket és eseményeket, amelyek a legjelentősebb mértékben formálták ezeket a folyamatokat. Mint minden államé, Magyarország biztonságpolitikája is három fő tényezőnek – a *biztonsági környezet változásának*, az ország *biztonságpolitikai céljainak*, illetve a biztonságpolitikai célok megvalósításához *rendelkezésre álló erőforrásoknak* – az erdőjeként írható le. A biztonsági környezet elemzésekor arra keressük a választ, hogy miként hatottak Magyarországra a nemzetközi környezetben bekövetkezett különböző jellegű változások, és ezekre miként reagált a magyar politika. A biztonságpolitikai célok kapcsán azt vizsgáljuk, hogy a mindenkori magyar politikai vezetés miként kívánta és tudta alakítani az ország szűkebb vagy tágabb nemzetközi biztonsági környezetét. A rendelkezésre álló erőforrások kapcsán pedig azt, hogy milyen eszközök és módszerek álltak és állnak a politika rendelkezésére az ország biztonságpolitikai céljainak megvalósításához.

Mi a biztonságpolitika?

A biztonságpolitika egy önálló szakpolitika, amely a fennálló társadalmi rend megőrzését vagy megváltoztatását célzó társadalmi intézkedések összességét, vagyis mindazon állami törekvéseket jelenti, amelyekkel egy kormány igyekszik elhárítani azokat a nemzetközi rendszerben érzékelt különböző típusú – politikai, katonai, gazdasági, környezeti, társadalmi és információs – fenyegetéseket, amelyek az adott állam biztonságát, nemzeti érdekeit, azok hatékony védelmét vagy érvényesítését fenyegetik. A biztonságpolitika az össztársadalmi biztonság megteremtésére irányul, vagyis a bel- és külpolitika azon intézkedéseit és eszközeit is magában foglalja, amelyek az átfogó értelemben vett saját érdekek elleni különböző típusú erőszak bevetésének és alkalmazásának a megakadályozását szolgálják. A biztonságpolitika a társadalom és a politika alakításának egyik eleme, amely tartalmazza a védelempolitikát, és egyben eszköze az ország külpolitikájának is.

6.1. A biztonsági környezet változásának mérföldkövei

Jóllehet a következőkben a biztonsági környezet változása kapcsán számos, a szakirodalomban mérföldkönek tekinthető eseményre hívjuk fel a figyelmet, azt azonban fontos jeleznünk, hogy ezek jellege és történeti jelentősége igen különböző a magyar biztonságpolitika formálódása szempontjából, és megítélésük erősen függ attól is, hogy kinek a nézőpontjából, illetve milyen időhorizontból értékeljük őket. Az alábbiakban, az elmúlt három évtizedre visszatekintve, időrendi sorrendben igyekszünk tárgyalni a biztonsági környezet változásainak mérföldköveit.

6.1.1. A kétpólusú világrend felbomlása és a rendszerváltozás

Az elmúlt csaknem harminc évre vonatkozóan geopolitikai és geostratégiai értelemben Magyarország biztonságpolitikai irányváltását – miként a kelet-közép-európai térség egészének irányváltását is – a kétpólusú világrend 1980–1990-es évek fordulóján bekövetkezett felbomlása és a rendszerváltozás határozta meg a legnagyobb mértékben. Ezek tették ugyanis lehetővé, hogy Magyarország kilépjen a Szovjetunió érdekszférájából, amelybe a második világháborút követően kényszerült bele, és immár szuverén államként saját maga válassza meg biztonságpolitikai orientációját. Noha a kétpólusú világrend összeomlását leggyakrabban a *Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsának* (1991. június 28.), a *Varsói Szerződésnek* (1991. július 1.) és a *Szovjetuniónak a felbomlásához* (1991. december 31.) kötik, érdemesebb inkább egy olyan folyamatként tekinteni az eseményre, amelynek gyökerei az 1970-es évek végére nyúlnak vissza. A Szovjetunió ugyanis ekkortól nem tudta követni a nemzetközi trendeket. Kimaradt a világgazdaság 1980-as évekbeli változásaiból (például a világgazdaság bővüléséből, az információs forradalomból), lassanként megszűnt modern gazdasági nagyhatalom lenni, így nem bírt lépést tartani a fegyverkezési verseny új hullámával. Ennek politikai tudatosulása a Szovjetunióban az 1985 és 1991 közötti úgynevezett gorbacsovi korszakban következett be, és egyik eredményeként a moszkvai vezetés lemondott szövetségi rendszerének erőltetett fenntartásáról. A másik oldalon a szovjet tömb kelet-közép-európai országainak – köztük Magyarországnak – az 1970-es évek elejétől alakultak ki azok pénzügyi-gazdasági kapcsolatai az Európai Közösség országaival, illetve nemzetközi pénzügyi szervezetekkel (kereskedelmi kapcsolatok, kölcsönök és adósságok formájában), amelyek az 1980-as évek végére, az 1990-es évek elejére megalapozták és lényegében szükségsszerűvé tették a *rendszerváltozást* és a biztonságpolitikai orientációváltást térségünkben. Ezt a szükségszerűséget Magyarország esetében jól jelezte a nyugati adósságállomány (1970 – 800 millió dollár; 1973 – 2,1 milliárd dollár; 1975 – 4,1 milliárd dollár; 1980 – 11,4 milliárd dollár; 1985 – 13,9 milliárd dollár; 1989 – 20,4 milliárd dollár), illetve a külkereskedelem változása. 1960 és 1980 között a KGST-országokkal 63-ról 47%-ra csökkent a kereskedelmi forgalom, ugyanakkor a piacgazdaságokkal 24%-ról 40%-ra nőtt. Az export részaránya a KGST-országokkal 61%-ról 51%-ra csökkent, a nyugattal viszont 22%-ról 35%-ra nőtt.

A tömbök közötti katonai szembenállás felszámolása szempontjából meghatározó jelentőségű volt az *európai hagyományos fegyverek csökkentéséről* szóló 1990. novemberi *CFE-szerződés* (*Conventional Armed Forces in Europe*). Ebben a NATO és a Varsói Szerződés tagállamai – köztük Magyarország – abban állapodtak meg, hogy hagyományos fegyvereiket az öt legfontosabb kategóriában (harckocsik, páncélozott katonai harcjárművek, repülőgépek, helikopterek, tüzérségi eszközök), illetve a személyi állomány terén 1995-ig oly mértékben csökkentik az Atlanti-óceán és az Urál közötti térségben, hogy ne lehessen váratlan támadást indítani a győzelem reményében. A szerződés aláírásakor Magyarország öt szomszédja közül egy (a Szovjetunió) valamennyi fegyverkategóriában, három pedig (Csehszlovákia, Románia és Jugoszlávia) néhány fegyverkategóriában rendelkezett olyan túlerővel, amely elméletileg elegendő volt egy szárazföldi támadáshoz. A szerződéssel és a három szomszédságunkban található föderatív állam felbomlásával az erőviszonyok alapvetően megváltoztak: Ukrajna fölénye a függetlenné válásával jelentősen csökkent, Románia előnye elviselhető méretűvé váltak, Csehország és Szlovákia szétválása pedig északi szomszédunk fölényét szüntette meg teljesen. A posztjugoszláv térség államaira a délszláv háborúkat lezáró daytoni egyezmény keretében, az 1996 júniusában Firenzében megkötött szubregionális fegyverzet-ellenőrzési megállapodás terjesztette ki a CFE-megállapodást.

Magyarország és a CFE-szerződés

Az európai hagyományos fegyverekről szóló szerződés értelmében a magyar haderő maximum 825 harckocsit, 1700 gyalogsági harcjárművet, 840 darab 100 mm-nél nagyobb űrméretű tüzérségi eszközt, 180 harci repülőt és 108 harci helikoptert tarthatott hadrendben. A szerződés végrehajtásának határidejéig – 1995. november 15-ig – Magyarország maradéktalanul eleget tett a korlátozásnak, és több mint 200 hadrendi és hadrenden kívüli szervezetet szüntetett meg, köztük 7 gépesített lövészdandárt, 2 tüzérdandárt, 1 harckocsidandárt, 5 légvédelmi tüzér-, illetve rakétaezredet, 2 páncéltörő tüzérezredet, 3 műszaki ezredet, harcászati rakétaosztályokat, egy közlekedési dandárt, továbbá számos híradó, rádiótechnikai, ellátó, egészségügyi és műszaki zászlóaljat. Fontos azonban jelezni, hogy a CFE-szerződés teljesítése nem változtatta meg a magyar haderő tömeghadsereg-jellegét és struktúráját, csupán méreteiben tette kisebbé.

6.1.2. A délszláv válság és a délszláv háborúk

A Szovjetunió és a kétpólusú világrend bukásával olyan hatalmi vákuum alakult ki térségünkben, amely az itteni föderatív államokban élő nemzetek számára lehetővé tette, hogy önálló nemzetállamokat hozzanak létre. Míg a Szovjetunióban (1991) és Csehszlovákiában (1993) ez békésen zajlott le, addig Jugoszláviában – mint ismeretes – 1991 és 1995 között véres helyi háborúkhöz (Horvátország, Bosznia-Hercegovina), 1999-ben pedig Koszovó kapcsán nemzetközi fegyveres beavatkozáshoz vezetett a föderális állam felbomlása. Habár a polgárháborúként induló – de a szlovén, a horvát és a bosnyák függetlenség nemzetközi elismerése miatt 1992-től államközivé váló – délszláv háborúk sohasem terjedtek túl a volt Jugoszlávia területén, vagyis megmaradtak helyi jellegűeknek, politikai és nemzetközi jelentőségük messze túlmutatott méretükön. E háborúk ugyanis az európai kontinensen törtek ki, ahol 1945 óta nem volt fegyveres konfliktus, és amelynek nagyhatalmai képesség és közös akarat híján évekig tehetetlennek bizonyultak a délszláv háborúk megfékezésében.

Történeti szempontból a *föderatív államok felbomlása* a kelet-közép-európai régió 1990-es években lejátszódó folyamataiba illeszthető be. Régióink 1989–1990-es politikai irányváltását ugyanis a legáltalánosabb szinten az európaizálódás és a *renacionalizáció* fogalmával ragadhatjuk meg. Ez utóbbi eredményeként a térség társadalmi újrafogalmazták nemzeti érdekeiket és önálló kül- és biztonságpolitikájukat is. Bizonyos értelemben tehát visszatértek a nemzetfejlődésnek arra az útjára, amelyről a második világháború után vagy azt megelőzően letérni kényszerültek. A renacionalizáció folyamata a térség különböző nemzetei esetében – államjogi helyzetüktől, társadalmi szerkezetétől, demokratikus politikai hagyományaik minőségétől, kulturális tradícióiktól, gazdaságaik nyitottságától és fejlettségétől függően – meglehetősen eltérő mélységű, intenzitású és ütemű volt, és ma is az. Míg például az önálló államisággal rendelkezők esetében – így Magyarország esetében is – a renacionalizáció kezdetben „csupán” a modern jogállamiság megteremtését, nemzetgazdaságuk piacgazdasággá alakítását, valamint kül- és biztonságpolitikájuk nemzeti alapokra való helyezését jelentette, addig az újonnan függetlenné válók esetében az önálló nemzetállamiság szinte teljes – társadalmi, politikai és intézményi – vertikumának kiépítésével járt együtt. Míg az előbbi esetben a kétpólusú világrend bukását követően többnyire a társadalom külső (európai) integrációja, illetve az ezt elősegítő európaizálódás lett a domináns, az utóbbiak esetében a társadalom belső (nemzeti) integrációjának megteremtése,

illetve megerősítése lett a rendszerváltás kulcskérdése, és ebben az újjáéledő nacionalizmusokra hárult a legfőbb integratív szerep. Fontos azonban látnunk azt is, hogy a renacionalizáció a korábban önálló államisággal rendelkezőknél is jelen volt (például Magyarországnál és Lengyelországnál), hiszen teljes jogú tagként elsősorban ők fogalmaznak meg éles kritikát az Európai Unió nemzeti mozgásteret korlátozó hatása miatt. A másik oldalon viszont a tagság elnyerése után az újonnan függetlenné válók mélyebben és szervezettebben kívántak integrálódni (gondoljunk a balti államok, Szlovákia vagy Szlovénia euró-zóna-tagságára), a több évszázados államiság önigazolásának hiányában, így erősítve meg újonnan elnyert önállóságuk garanciáit.

A délszláv háborúk több szempontból is komoly és tartós hatást gyakoroltak Magyarország biztonságára és biztonságpolitikai orientációjára. Egyrészt a föderatív államok felbomlásával négyről hétre bővült szomszédaink száma, így hazánk térségbeli geopolitikai súlya megnövekedett. Másrészt a háborúk egyértelműen jelezték azt is, hogy a kétpólusú nemzetközi rend bukása több szempontból is ellentmondásos biztonságpolitikai helyzetet teremtett. Egyfelől kétségtelenül megszüntette a korábbi éles ideológiai szembenállást és a katonai paritást, így lényegesen csökkentette a nagyhatalmak közötti közvetlen katonai összeütközés esélyét és lehetőségét. Másfelől viszont a kialakult hatalmi vákuum okozta geopolitikai rendetlenségben gyakoribbá váltak az államok közötti és az államokon belüli regionális hatású fegyveres konfliktusok. Vagyis a kétpólusú világrend felbomlása összességében nem egy stabilabb, hanem a korábbinál kiszámíthatatlanabb nemzetközi biztonsági környezetet hozott létre, amelyre biztonságpolitikai szempontból az „alacsony kockázat, alacsony stabilitás” lett a jellemző. Végül harmadrészt: a magyar politikai vezetés számára világossá vált az is, hogy a renacionalizációból fakadó ellentétek miatt a Balkánra tartósan instabil és komoly biztonsági kockázatokat hordozó térségként kell tekintenie. E felismerések egyrészt tovább erősítették a NATO-hoz való csatlakozás szándékát, másrészt a balkáni nemzetközi válságkezelési műveletekben való szerepvállalásra ösztönözték Magyarországot, már a NATO-tagságot megelőzően is.

A délszláv háború során a magyar kormányok politikáját – eltekintve az 1990. októberi horvátországi fegyverszállítástól (36 ezer Kalasnyikov-géppisztoly) – leginkább az óvatosság és a nyugati hatalmak politikájához való igazodás jellemezte. E magatartás abból a felismerésből fakadt, hogy Magyarország a konfliktus kimenetelétől függetlenül is szomszédja marad Szerbiának, Horvátországnak és Szlovéniának, vagyis hosszabb távon az ország elemi érdeke az egyenlő távolságtartás. A helyzetet a háborúkat kirobbantó Szerbia kapcsán tovább bonyolította a magyar kisebbségért való felelősség kérdése, vagyis annak elkerülése, hogy a vajdasági magyarság ne váljon tússzá az eszkalálódó konfliktusban. Emellett – különösen a konfliktus kezdeti szakaszában – komoly gondot okozott annak elkerülése, hogy a harcok ne terjedjenek át Magyarországra területére. Ezt Barcs 1991. október 27-ei bombázása után sikerült elérni azzal a novemberi egyezményrel, amelynek eredményeként a felek 20-20 kilométer széles sávot hoztak létre a határ két oldalán, amelyben megtiltottak minden légi katonai tevékenységet. Az új magyar politikai vezetés a délszláv háborúk idején szembesült először a menekültkérdéssel, ami különösen a háború Horvátországra és Bosznia-Hercegovinára való kiterjedése után vált komoly kihívássá (az 1991–1995 között Jugoszláviából Magyarországra menekülő 75 500 főből 63 500-an 1991–1992-ben érkeztek az országba). Végül érdemes megemlíteni a délszláv háborúk gazdasági következményeit is: a Jugoszláviával szembeni embargó, a tranzitforgalom és a dunai hajózás leállása komoly veszteséget jelentett a rendszerváltozást követő gazdasági válsággal küzdő Magyarországra számára.

Fontos ugyanakkor jelezni azt is, hogy a délszláv háborúk jelentősen növelték Magyarország geopolitikai fontosságát és a magyar politikai vezetés magatartásának nemzetközi

jelentőségét is. Vagyis az, hogy Magyarország a Bosznia feletti repülési tilalom betartása érdekében 1992-től lehetővé tette a NATO repülőgép-fedélzeti korai légi előrejelző (AWACS) gépeinek légtere használatát, 1995 decemberében átmeneti befogadó nemzeti támogatást nyújtott a boszniai rendezésben részt vevő IFOR-erőknek, sőt 1996 januárjától 416 fővel részt vett az IFOR, 1997 decemberétől pedig 310 fővel az SFOR misszióban, egyértelműen kedvezően befolyásolta az ország NATO-csatlakozását. Ezek során ugyanis a magyar biztonságpolitika a gyakorlatban bizonyította, hogy az ország képes hozzájárulni az európai válságkezeléshez, illetve hatékonyan együttműködni más államokkal.

6.1.3. A NATO és az EU keleti kibővülése

A kelet-közép-európai rendszerváltozások biztonságpolitikai értelemben valamennyi térségbeli ország szempontjából kettős tartalmat hordoztak. Egyrészt a tömbpolitika által évtizedeken keresztül rájuk erőltetett korlátozott szuverenitást megtestesítő szovjet tömbből való kiszabadulást és nemzeti szuverenitásuk lehető legteljesebb visszaszerzését (renacionalizáció). Másrészt viszont a gazdasági-társadalmi válságból való kilábalás és a modernizáció reményében a kétpólusú világrend összeomlása után szinte valamennyi térségbeli ország megfogalmazta az európai és az euroatlanti integrációs szervezetekhez való csatlakozás szándékát, illetve a demokratikus jogállamiság és a piacgazdaság megeremtését. Ez utóbbit a szakirodalom egyöntetűen *európai-zalódként* definiálja, és napjainkban csupán abban van vita a szerzők között, mennyire volt ez inherens (vagyis társadalmi jellegzetességéből és elvárásaiból fakadó) szándék, és mennyiben az európai és euroatlanti szervezetek befogadási feltételeihez való alkalmazkodási kényszer. A másik oldalon ugyanis az európai és az euroatlanti szervezetek korabeli törekvése az európai kontinens biztonságának megerősítésére irányult. Ez a felbomló keleti blokk országai felé való nyitásban mutatkozott meg, és erősen összekapcsolódott a piacgazdaság és a demokrácia terjesztésének, illetve az itteni biztonsági szektorok reformjának politikai szándékával. Elsősorban azért, mert e szervezetek számára az instabilitásnál és a posztsovjét visszarendeződésnél biztonság- és hatalmi politikai szempontból is kedvezőbb perspektívának tűnt ezeket az államokat tartósan a Nyugathoz kötni. Fontos azonban jelezni, hogy a Nyugat részéről a tagsági jellegű befogadási készség korántsem volt eleve adott, hiszen az 1990-es évek elején az Európai Unió magországi még „több évtizedre” tették azt a tanulási folyamatot, mire térségünk államai eljuthatnak a tagságig.

A volt szovjet blokk országainak, köztünk hazánknak a NATO-csatlakozása (1999, 2004, 2009, 2017, 2020), illetve az Európai Unió keleti kibővülése (2004, 2007, 2013) alapjaiban változtatta meg a kelet-közép-európai térség és Magyarország biztonsági környezetét és biztonságpolitikáját.

A NATO-bővítés körei

1949 – Amerikai Egyesült Államok, Belgium, Dánia, Egyesült Királyság, Franciaország, Hollandia, Izland, Kanada, Luxemburg, Norvégia, Olaszország, Portugália (alapítók)

1952 – Görögország, Törökország

1955 – Német Szövetségi Köztársaság (NSZK)

1982 – Spanyolország

1990 – a volt Német Demokratikus Köztársaság (NDK) tartományai (Németország újraegyesítésének eredményeként)
1999 – Csehország, Lengyelország, Magyarország
2004 – Bulgária, Észtország, Lettország, Litvánia, Románia, Szlovákia, Szlovénia
2009 – Albánia, Horvátország
2017 – Montenegró
2020 – Észak-Macedónia
2023 – Finnország

A NATO-csatlakozással a kelet-közép-európai államok egy olyan szövetségnek lettek a tagjai, amely az éles hidegháborús szembenállás mellett is biztosította a transzatlanti térség békéjét, nemzetközi szinten pedig elkerülte a nagyhatalmak közötti közvetlen fegyveres összeütközést. Egy olyan szervezetnek, amely tagjai között tudhatta a nemzetközi hatalmi politika számos főszereplőjét, és lehetővé tette az Egyesült Államok számára, hogy partnerei belegyezésén alapuló, hegemónikus szerepet alakítson ki magának a második világháború után, és hosszú évtizedekre biztosítsa globális hatalmi pozícióját. A szövetség európai tagjai számára pedig azt szavatolta a NATO, hogy a hidegháborús fenyegetés geopolitikai stabilitását kihasználva kiépítsék a jóléti demokráciának azt az európai modelljét, amelyet világszerte egyértelműen a kontinens legnagyobb értékének ismernek el. Ennek meghatározó szerepe volt abban, hogy 1991 után a szovjet szövetségi rendszerből kilépő kelet-közép-európai államok szinte valamennyien célul tűzték ki a NATO-hoz való csatlakozást, a belépés után pedig vállalták a tagsággal járó kötelezettségeket.

Az Európai Unió bővülése

1958 – Belgium, Franciaország, Hollandia, Luxemburg, a Német Szövetségi Köztársaság és Olaszország létrehozta az Európai Gazdasági Közösséget (1993-tól Európai Közösség)
1973 – Dánia, Írország, Egyesült Királyság (2020-ban kilépett)
1981 – Görögország
1986 – Spanyolország, Portugália
1990 – a volt Német Demokratikus Köztársaság (NDK) tartományai (Németország újraegyesítésének eredményeként)
1995 – Ausztria, Finnország, Svédország
2004 – Ciprus, Csehország, Észtország, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Magyarország, Málta, Szlovákia, Szlovénia
2007 – Bulgária, Románia
2013 – Horvátország

Az Európai Unióhoz való csatlakozás kapcsán elmondható, hogy földrajzi fekvésük, gazdaságaik nagyfokú nyitottsága és külgazdasági kapcsolatrendszerük sajátosságai miatt az EU-ban létrejött gazdasági és gazdaságpolitikai feltételrendszer döntő fontosságú a kelet-közép-európai országok számára. Az Unióhoz való csatlakozással és nemzeti szuverenitásuk egyes elemeinek megosztásával ez a feltételrendszer külsőből belsővé vált, de formálásában az új tagországok kormányai és gazdasági szereplői is aktívan részt vesznek. Az európai uniós integrációban kialakult szabályozási rendszer, a gazdaságpolitikai koordináció és az uniós szakpolitikák prioritásrendszere a szakértők túlnyomó része szerint összességében nem csupán a fenntartható

gazdasági növekedés követelményeinek felel meg, de a kelet-közép-európai térség országainak világgazdasághoz való alkalmazkodásához is kedvező feltételeket biztosítanak. Biztonságpolitikai szempontból kulcsfontosságú az is, hogy az EU-tagság lehetőséget kínál ezen országok modernizálására és az európai centrumországokhoz történő felzárkózásukra. Az uniós tagsággal ugyanis – történelmi léptékben mérve – a kelet-közép-európai országok az európai kontinens perifériájáról Európa centrumába kerültek (Magyarország egész pontosan: a periféria centrumából a centrum perifériájára). Fontos következménye a tagságnak az is, hogy az EU képes védelmet nyújtani tagországainak a válsághelyzetekben. Végül az európai uniós intézmények monitoring-, kontrolláló és korrekciós szerepet is betöltenek a tagállamok gazdaságpolitikájában és – habár korlátozottabb mértékben, de – a politikájukban is. Az Unió adta lehetőségek kihasználása persze döntően mindig az egyes tagállamokon múlik. Vagyis elsősorban a kormányok és a gazdasági szereplők felelőssége, hogy mit, mennyit és milyen hatékonysággal hasznosítanak az uniós tagság adta lehetőségekből.

6.1.4. A 2001. szeptember 11-ei terrortámadás és az Európán kívüli válságkezelésben és stabilizációban való részvétel

Jóllehet a 2001. szeptember 11-ei terrortámadásra sokan még ma is olyan mérőföldkőként tekintenek, mint ami gyökeresen megváltoztatta a nemzetközi biztonságot, az esemény valójában a biztonságról alkotott általános felfogást módosította jelentősen. A szélesebb közvélemény ugyanis ekkor szembesült először azzal, hogy a nemzetközi biztonság hagyományos állami szereplői mellett olyan nem állami biztonságpolitikai szereplők is megjelentek, akiknek tevékenysége nemcsak egy-egy államon belül, hanem nemzetközi szinten is súlyos válságokat idézhet elő (például fegyveres és terrorista csoportok, kalózok), illetve olyanok, akik a nemzetállamoknál erősebb érdekérvényesítő képességgel rendelkezhetnek (például multinacionális vállalatok, nem kormányzati szervezetek – NGO-k –, állam nélküli nemzetek). A nemzetközi kapcsolatokkal és biztonsági tanulmányokkal foglalkozó szakértők körében ezzel párhuzamosan vált fokozatosan elfogadottá az is, hogy a nemzetközi hatalmi viszonyok nem csupán az államok szintjén (horizontálisan) váltak többszereplőssé, hanem az államok alatti és fölötti szinteken (vertikálisan) is, számos tekintetben megkérdőjelezve és kikezdve a nemzetállamok és a nemzetállamok által létrehozott nemzetközi szervezetek főszerepét a nemzetközi kapcsolatok terén.

A 9/11-es terrortámadásnak nemzetközileg két szempontból volt igazi gyakorlati következménye. Egyrészt több évre a terrorizmus elleni küzdelmet tette a nemzetközi biztonságpolitika prioritásává, és ennek eredményeként nemzetállami szinten világszerte kiépültek a terrorizmus elleni fellépés intézményei, új lendületet kapott a terrorizmus elleni küzdelem hatékonyságát növelni hivatott nemzetközi együttműködés. Másrészt a NATO-tagországok – így Magyarország is – bekapcsolódtak a terrorizmus elleni nemzetközi műveletekbe, a legaktívabban az afganisztáni válságkezelő és stabilizációs műveletbe. Jóllehet a 2001–2014 közötti afganisztáni ISAF misszió sikerét erősen megkérdőjelezik a szakértők, azt senki sem vitatja, hogy az új NATO-tagok hadseregei és katonái számára, így a Magyar Honvédség (MH) számára is, minden korábbinál jelentősebb szakmai tapasztalattal járt a részvétel. Érdemes emellett megemlíteni azt is, hogy az Egyesült Államok által a terrorizmus elleni fellépésre hivatkozva elindított iraki háborút megelőző nemzetközi vitában térségünk országai egyértelműen a washingtoni vezetés mellé álltak, jóllehet hadműveletekben – eltekintve Lengyelországtól – végül egyikük sem vett részt.

6.1.5. A 2008-as pénzügyi-gazdasági válság

A 2008-as pénzügyi-gazdasági válság különösen rosszul érintette az európai országok védelmi szféráját. Az állami megszorításokból eredő forrásszűkösség a Magyarországgal szövetséges nemzeti haderőket is arra kényszerítette, hogy csökkentsék nemzetközi ambíciósintjüket, a válságkezelő műveletekben való részvételüket, fegyveres erőik létszámát, leépítsenek bizonyos fegyvernemeket, csökkentsék a haditechnikai eszközök számát vagy modernizációs és képességfejlesztési programjaik célkitűzéseit.

A 2008-as válság *védelmi szférát érintő megszorításai* kapcsán két dolgot fontos látnunk. Egyrészt hogy a kétpólusú világrend bukása után Európa számos országában – Közép-Európában és Magyarországon pedig különösképpen – a biztonság és a védelem a lakosság számára már nem katonai jellegű, hanem elsősorban gazdasági és szociális (foglalkoztatás, szociális háló), valamint társadalmi kérdésként (közbiztonság, az integrálatlan közösségek problémája, a különböző identitású közösségek együttélésével járó feszültségek) jelent meg. A hidegháború vége óta eltelt évtizedek korábban sosem tapasztalt békéje és biztonsága azt rögzítette a szóban forgó európai társadalmakban, hogy ellenséggép, közvetlen katonai fenyegetés nélkül a védelem kérdése másodlagos, így arra kevesebb forrást is elég biztosítani. Ezen a felfogáson nem tudott változtatni sem a nemzetközi terrorizmus sokat hangoztatott fenyegetése, sem az euroatlanti régió kívül zajló – és Európa biztonságára közvetett hatást gyakorló – válságok kezelésére irányuló erőfeszítések sorozata, sem pedig a nemzeti haderők feladatkörének „hazai” feladatokkal (például a katasztrófavédelemmel) történő kibővítése. Vagyis a szóban forgó országokban – köztük Magyarországon is – a 2008-as válság megszorításai már korábban is alulfinanszírozott védelmi szférákat sújtottak.

Másrészt látnunk kell azt is, hogy a védelmi szférák alulfinanszírozottságának problémája a globalizáció korában messze túlmutat az egyes nemzetállamok biztonságán. Miközben ugyanis vitathatatlan, hogy a 2008-as válság az egész világon éreztette hatását, és globálisan is csökkentette a védelmi célú kiadásokat, az egyes régiókat mégis eltérően érintette, és – ami sokkal fontosabb – az országok egy része Európától eltérően reagált a válságra. Számos államban ugyanis – Kelet-Ázsiában, a Közel-Keleten és Észak-Afrikában, de az Oroszországi Föderációban is – növekvő pályán maradtak a védelemre és a katonai képességek fokozására fordított kiadások, a stratégiai viszonyok helyi dinamikájához és konfliktusaihoz igazodva. Vagyis a 2008-as válság hatására felgyorsult a 21. században elkezdődött globális erőegyensúly-eltolódás, amelynek hosszú távon komoly következményei lehetnek Magyarország számára is, amely minden tekintetben – biztonsága, gazdasági fejlődése, politikai érdekérvényesítési lehetőségei terén – Európához, az Európai Unióhoz és a NATO-hoz kötődik. Nem is beszélve arról, hogy az Európával szomszédos régiók biztonsági környezetértékelése alapján továbbra is számíthatunk olyan regionális válságokra, mint a 2011 elején kirobbanó arab tavasz dinamikus és váratlan változásai, a 2014-től fennálló és utóbb háborúvá mélyülő ukrajnai válság vagy a 2015-ös migrációs és menekültválság, amelyeknek közvetlen hatása van és lehet az európai kontinens biztonságára, és amelyek szükségessé tehetik Európa államainak válságkezelő beavatkozását.

6.1.6. Válságok az Európai Unió déli szomszédságában és következményeik (az arab tavasz, a migrációs és menekültválság)

A 2010-es évek első felében az Európai Unió tagállamainak válságok sorozatával kellett szembe-sülniük Európa közvetlen szomszédságában. Emellett – hasonlóan a délszláv háborúk időszaká-hoz – ismét megmutatkoztak az európai biztonság- és védelempolitika politikai és képességbeli korlátai.

A 2010 decemberében elkezdődő, majd továbbgyűrűző – kezdetben spontán és békés rend-szerváltásnak tűnő – *arab tavasz* során évtizedek óta hatalmon lévő kormányzatok buktak meg Tunéziában és Egyiptomban, lemondani kényszerült Jemen elnöke, polgárháború és nemzetközi beavatkozás döntötte meg Muammar al-Kaddáfi rendszerét és tette irányíthatatlanná Líbiát, Szi-riában pedig véres polgárháború kezdődött. Az arab tavasz válságainak közvetlen és érzékelhető biztonságpolitikai hatása volt Európára. Egyrészt mivel Líbia komoly szerepet játszott az európai energiaellátásban (Írország, Olaszország, Ausztria kőolajimportjának több mint 20%-át, Francia-ország, Görögország, Spanyolország, Portugália és Svájc behozatalának pedig több mint 10%-át fedezte Tripoli), valamint az uniós tagállamok Oroszországtól való energiafüggőségét enyhíteni szándékozó diverzifikációs tervekben is szerepelt, másrészt mert Tunéziával együtt legalább ilyen fontos szerepet töltött be a kontinens felé irányuló illegális migráció megfékezésében. A polgár-háború következtében Líbia olajtermelése 2013-ra közel tizedére esett vissza, az Európába érkező menekültek és migránsok száma pedig 2011-re a duplájára, 2014-re pedig csaknem négyszeresére nőtt 2010-hez képest, jóllehet a migrációs nyomás ekkoriban az EU mediterrán országait érintette elsősorban. Az elhúzódó szíriai polgárháború miatt azonban 2015-ben fokozódott és kiterjedtebbé vált a migrációs nyomás. Több mint 1,3 millió ember kért hivatalosan menedéket a kontinensen, sőt az Európai Határőrizeti Ügynökség (Frontex) számításai szerint 2 millióra volt tehető az év folyamán Európába érkező összes menekült, illetve migráns száma. Emiatt az év során 14 euró-pai uniós országban alakult ki válsághelyzet (Magyarországon, Ausztriában, Németországban, Belgiumban, Dániában, Svédországban, Norvégiában, Finnországban, Görögországban, Bulgá-riában, Olaszországban, Franciaországban, Hollandiában és Nagy-Britanniában). Nem véletlenül nevezi tehát a szakirodalom és a politikai közbeszéd is a jelenséget a második világháború óta tapasztalt legsúlyosabb európai menekültválságnak.

Mind az arab tavasz, mind a migrációs és menekültválság váratlanul és felkészületlenül érte az Európai Uniót és tagállamait. Míg az utóbbi esetében – a migrációs nyomás nagyság-rendje és dinamikája miatt – érthető volt az uniós tagállamok felkészületlensége (a migrációs és menekültkérdés ugyanis döntően tagállami hatáskörbe tartozik az Unióban, az egyes országok menekültügyi rendszere pedig nem egy ekkora nagyságrendű migrációs hullám kezelésére lett kialakítva), az arab tavasz esetében egyértelműen az EU déli szomszédságpolitikájának stratégiai és intézményi kudarca rejlett a tanácstalanság mögött. Különösen ha figyelembe vesszük, hogy a 2005-ben kialakított és elindított szomszédságpolitika célja eredetileg a szóban forgó régió politikai, gazdasági és biztonsági célú stabilizálása volt. Az európai stratégianélküliség és képességbeli korlátok világosan megmutatkoztak a több mint hét hónapos líbiai beavatkozás (2011) során is. A Franciaország és Nagy-Britannia által kezdeményezett és az ENSZ BT-ben

Oroszország és Kína tartózkodása mellett jóváhagyott, de számos EU-tagállam által erősen vitatott líbiai légitámaszpontokat ugyanis csupán az Egyesült Államok támogatásával sikerült végrehajtaniuk a benne részt vevő NATO-tagállamoknak, és habár ennek eredményeként megbukott a Kaddáfi-rendszer, kiszélesedett a polgárháború, az ország egységét pedig nem sikerült helyreállítani. Az Iszlám Állam (IS) megfékezésére szervezett, Egyesült Államok vezette koalíció bombázásaihoz pedig – részben a líbiai kudarc miatt – az EU nem csatlakozott, noha saját politikai döntése alapján több EU-tagállam is részt vett benne.

Magyarországot – hasonlóan az Unió egészéhez – szintén váratlanul és rosszkor érte az arab tavasz. Egyrészt az arab államokban zajló események többsége a magyar uniós elnökség idejére esett, és ez már önmagában is komoly próbatételt jelentett. Emellett az újonnan létrejött Európai Külügyi Szolgálat és az elnökség között éppen alakulóban lévő munkamegosztás is sajátos helyzetet teremtett. A magyar kormánynak ugyanis úgy kellett ellátnia az elnökségi feladatokat, hogy miközben az arab tavaszról adódó bizonyos kérdések kezelése (elsősorban a humanitárius segítségnyújtás területén) a magyar diplomáciára hárult, az arab tavasszal kapcsolatos külpolitikai tennivalók az Unió külügyi és biztonságpolitikai főképviseelőjének és a Külügyi Szolgálatnak a kompetenciájába tartoztak. Másrészt az arab tavasz akkor következett be, amikor az Orbán-kormány a globális nyitás jegyében az arab országokkal való magyar kapcsolatok élénkítését határozta el, és ezt éppen Líbiában és Egyiptomban kezdte meg. A helyzetet tovább bonyolította, hogy a külügyi és biztonságpolitikai főképviseelő kérésére a magyar nagykövetségek látták el az Unió képviseletét azokon a helyeken, ahol az EU nem rendelkezett saját misszióval, így a líbiai Tripoliban is. A helyzetet a magyar kormány úgy oldotta meg, hogy noha minden nemzetközi és uniós előírást és határozatot betartott Líbiával kapcsolatban (így támogatta a repülési tilalmi övezet kialakítását és a civil lakosság védelmét, a NATO-tagállamok rendelkezésére bocsátotta Magyarország légtérét és a pápai repülőteret), de – hasonlóan a kelet-közép-európai országok többségéhez – nem vett részt a NATO katonai műveleteiben.

Magyarországot kiemelten érintette az európai menekültválság, az ország ugyanis a rendszerváltás óta sosem volt kitéve a 2015-ös évhez hasonló menekülthullámnak, amikor is több mint 177 ezer menedékkérőt regisztráltak hazánkban. Az év folyamán több menedékkérő érkezett Magyarországra, mint a megelőző 23 évben összesen. A 2015-ös hazai menekülthullám erősségét jelzi, hogy a százezer lakosra jutó menedékkérők számának tekintetében Magyarország volt az első Európában, 1797 fővel. Ehhez közelítő értéket csupán Svédországban (1667 fő) és Ausztriában (1028 fő) regisztráltak. Fontos azonban látnunk, hogy hazánk nem vált célszárazsággá az Európán kívülről érkező migránsok számára, hanem földrajzi elhelyezkedéséből fakadóan tranzitország maradt. A legtöbb menedékkérő pusztán formális okokból adta be igénylését Magyarországon, és szinte kivétel nélkül távoztak az országból Nyugat-Európa felé, többségük elsődlegesen Németországba. A magyar kormány a migrációs és menekülthullámra a déli határon felépített 216 kilométeres műszaki határázárral, a tiltott határátlépés és az embercsempészet büntetésének szigorításával, illetve a tömeges bevándorlás okozta válsághelyzet (migrációs válsághelyzet) különleges jogrendi helyzet bevezetésével válaszolt. Ez utóbbi akkor vezethető be, ha a Magyarországra érkező menedékkérők száma meghalad egy bizonyos értéket, vagy bármely olyan migrációs helyzettel összefüggő körülmény kialakulása esetén, amely valamely település közbiztonságát közvetlenül veszélyezteti. A válsághelyzetet a kormány 2015 óta félévenként folyamatosan meghosszabbítja. A migrációs válságot követően a magyar kormány azon országok szószólója lett Európában, amelyek a migrációra olyan jelenséggént tekintenek, mint ami a nemzetállamok biztonságát fenyegeti, és élesen bírálta és bírálja az Európai Unió és egyes uniós tagállamok túlságosan liberálisnak ítélt bevándorlás- és migrációs politikáját.

6.1.7. Oroszország visszatérése

A kétpólusú világrend bukása után az Egyesült Államok – amely az egyedüli globális szuperhatalom maradt –, illetve az általa vezetett NATO versenytárs nélkül találta magát. Gyakorlatilag lényeges orosz ellenállás nélkül sikerült elfogadtatnia saját elképzeléseit a Szovjetunióval, illetve annak utódjával – az Oroszországi Föderációval – a német újraegyesítés és a fegyverzetkorlátozás kérdéseiben, és sikerült kibővítenie a szövetséget a szovjet blokkról levált kelet-közép-európai államokkal, beleértve az orosz „közel-külföldhöz” sorolt balti országokat is. A Szovjetunió felbomlását követően az amerikai elnökök doktrínái (Bill Clinton *democratic enlargement*-je és George W. Bush *freedom agenda*-ja) az Egyesült Államok kül- és biztonságpolitikájának egyik központi törekvéssé tették a demokráciaexportot. Ekkor vált törvényileg is támogatott módon finanszírozhatóvá – az amerikai költségvetésből – olyan civil szervezetek működése, amelyek a demokratikus átalakulásban támogatni kívánt célszervezetekben belülről járultak hozzá ennek gyorsításához. 2004-ben az Európai Unió a tagjai közé fogadta a balti országokat, 2008-ban pedig meghirdette keleti partnerség projektjét, amelynek nyíltan felvállalt célja volt hat posztsovjett állam (Örményország, Azerbajdzsán, Grúzia, Moldova, Ukrajna, Fehéroroszország) európaizálása, vagyis a nyugat-európai társadalmi-politikai berendezkedés orosz határig való kiterjesztése. Mindezeket súlyos és komoly biztonságpolitikai kihívásnak élte meg az orosz vezetés.

Oroszország 1991 után ugyan elvesztette globális szuperhatalmi pozícióját, de továbbra is az egyik legfontosabb nukleáris nagyhatalom, a nemzetközi biztonságban kulcsszerepet betöltő ENSZ BT állandó, vétőjoggal rendelkező tagja, illetve a posztsovjett térség megkerülhetetlenül domináns nagyhatalma maradt, amelynek komoly befolyása volt az európai kontinens biztonságára is. A moszkvai vezetés már a 2000-es évek elejétől azt hirdette, hogy a bipoláris világrend 1991-es bukása után a nemzetközi rendszer többpólusúvá vált (Egyesült Államok, Kína, Oroszország), és ezzel megkérdőjelezte mindazok álláspontját, akik szerint a kétpólusú világrendet követő időszakot – az Egyesült Államok nemzetközi dominanciája miatt – inkább egypólusúként érdemes leírni. E tekintetben a 2008. augusztusi grúz–orosz háború, majd a Krím félsziget 2014. márciusi jogellenes orosz annexiója egyértelműen a moszkvai vezetés álláspontját erősítette meg. Annyiban feltétlenül, hogy úgy tűnt: az olyan nagyhatalmak, mint Oroszország (vagy Kína), saját közvetlen környezetükben (érdekszférájukban) egyértelműen nagyobb érdekérvényesítő lehetőségekkel rendelkeznek, mint az Egyesült Államok, különösen ha katonai eszközök alkalmazására szánják el magukat egy-egy vitás kérdés megoldása érdekében.

Jóllehet a grúz–orosz háború Kelet-Közép-Európa számos államában (balti országok, Lengyelország) már 2008-tól állandóvá tette az agresszív orosz magatartástól való aggodalmat, a NATO és az Európai Unió csak a 2014-es ukrainai események után reagált rá első ízben (gazdasági és pénzügyi szankciókkal, illetve védelmi költségvetések növelésével, valamint a kollektív védelem újbóli megerősítésével), habár ekkor sem túl határozottan. A késlekedés okaként leggyakrabban a 2008 szeptemberében kezdődő és nemzetközi méretűvé váló pénzügyi-gazdasági válságot jelölik meg a szakértők, amelynek kezelése évekre lekötötte az Egyesült Államok és az Európai Unió figyelmét (az eurózóna válsága, görög válság, hitelválság, túlzott állami eladósodás), és amelynek komoly hatása volt az európai országok védelmi képességeire is. Fontos azonban látnunk azt is, hogy az Európai Unió tagállamai között is érzékelhető különbségek mutatkoztak Oroszország nemzetközi pozíciójának, szerepének, magatartásának és befolyásolhatóságának megítélésében. Az egyes tagállamok Oroszország-politikája ugyanis erősen függött geopolitikai elhelyezkedésüktől és méretüktől, társadalmiuk Oroszországgal kapcsolatos történelmi tapasztalataitól, politikai attitűdjétől, fenyegetettség-percepciójától, továbbá az adott ország

Oroszországgal fenntartott (vagy fenntartani kívánt) gazdasági-energetikai kapcsolatainak jellegetől és intenzitásától, nem is beszélve az egyéb politikai megfontolásokról. Azok például, akik erőteljesebben szorultak rá az orosz gázszállításokra, vagy nemzetgazdaságuk szempontjából meghatározó gazdasági kapcsolatokat tartottak fenn Oroszországgal, általában pragmatikusabb, megértőbb viszonyra törekedtek Moszkvával. Azok esetében viszont, akiknek történelmét tartósan az orosz nagyhatalmiság határozta meg, ezt a pragmatizmust – érthető módon – rendre felülírta az Oroszországtól való félelem.

Az Oroszországhoz fűződő viszony tekintetében közvetlen térségünk sem volt egyenemű. Kelet-Közép-Európa országai ugyanis egymástól nagyon eltérően ítélték meg a Moszkvával kapcsolatos politika kívánatos tartalmát. Régiókban a legnagyobb bizalmatlansággal hagyományosan a balti államok, Lengyelország és Románia tekintettek Moszkvára. Helyzetük azonban mégsem volt azonos, mert míg a baltiak és a lengyelek időről időre képesek voltak pozitívan értékelni Oroszországgal fenntartott kapcsolataikat – leginkább akkor, amikor ebben Moszkva is érdekelt volt –, addig Románia erre kevésbé mutatott hajlandóságot. Bukarestre a Kreml elsősorban azért figyel, mert egy Oroszország számára fontos geopolitikai térségben, a Fekete-tenger partján helyezkedik el. Csehország a kelet-közép-európai régiótól is igyekezett elkülöníteni magát. és jóllehet 2013-tól egy, a putyini Oroszországgal szimpatizáló elnöke volt az országnak, a cseh politikai elit többsége inkább szerette volna magától távolabb tudni Moszkvát. A térség bizalmatlan vagy érdektelenséget mutató államaival szemben a másik pólust Szerbia képviselte, ahol mind a politikai elit, mind a társadalom többsége barátként tekintett Oroszországra, elvárva és támogatva Moszkva térségbeli aktív fellépését (Belgrád érdekében elsősorban a koszovói kérdés kapcsán). Végül volt néhány olyan ország – Szlovákia és Bulgária mellett idetartozott Magyarország is –, amely különböző okok miatt időről időre kész volt a Moszkvával való együttműködésre. Ezek az országok – habár a múltban maguk is szenvedtek el sérelmeket – nem látták akadályát az érdekek kölcsönös tiszteletén alapuló kapcsolatoknak. Noha egyáltalán nem tekintették és nem is gondolták szövetségesüknek Oroszországot, de olyan partnernek igen, amellyel pragmatikus alapon és gazdasági megfontolásokból lehet és érdemes együttműködni.

Az európai országok biztonságpolitikájára az arab tavasznál és a migrációs válságnál is nagyobb hatást gyakorolt a 2013–2014 fordulóján kirobbant ukrajnai válság, pontosabban a Krím félsziget orosz annexiója és a kelet-ukrajnai szeparatista erők Moszkva általi támogatása. Ez utóbbi eredményeként Ukrajna és Oroszország között egy olyan alacsony intenzitású fegyveres konfliktus alakult ki a szeparatista erők által uralt területek miatt, amellyel Moszkva – a kelet-ukrajnai szeparatista erőket mozgósítva és támogatva – nyomást igyekezett gyakorolni Kijevre. A Krím 2014. márciusi annexiója és az ukrán szeparatisták moszkvai támogatása ugyanakkor a NATO és Oroszország viszonyát süllyesztette a hidegháború óta nem tapasztalt mélypontra. Az orosz magatartásra az EU-tagállamok és az Egyesült Államok pénzügyi és gazdasági szankciókkal, a NATO pedig az orosz vezetéssel folytatott katonai együttműködés felfüggesztésével, a kollektív védelem újbóli előtérbe helyezésével (a szövetség keleti területeinek katonai megerősítésével, a tagországok védelmi kiadásainak emelésével), illetve az ukrán haderő fejlesztésének támogatásával reagált. Az ukrajnai válság biztonságpolitikai hatását jelezte az is, hogy a szövetség kelet-közép-európai tagállamai haderőfejlesztéseik során valamennyien területvédelmi képességeik modernizálására helyezték a hangsúlyt.

Mindez több szempontból is érzékenyen érintette Magyarországot. Egyrészt az Orbán-kormány 2012-ben meghirdetett keleti nyitás politikájában stratégiai szerepet szánt az Oroszországgal fellendíteni és erősíteni kívánt gazdasági kapcsolatoknak és együttműködésnek, amelynek lehetőségét Budapest szerint jelentősen korlátozták az Oroszország ellen bevezetett szankciók. Másrészt

a határon túli magyar kisebbség – köztük a kárpátaljai magyarság – iránt erősen elkötelezett Orbán-kormány számára az is viszonylag gyorsan kiderült, hogy noha az ukrainai változások eredetileg az ország európaizálódásának jegyében fogantak (Majdan-mozgalom), Oroszország krími és kelet-ukrainai beavatkozása mind politikai, mind pedig társadalmi szinten a renacionalizáció felé tolta el az ukrainai eseményeket. Ez pedig óhatatlanul megnövelte a feszültségpotenciált Kijev és Budapest között minden olyan esetben (ilyen volt például az ukrán oktatási törvény), amikor a magyar politika a kárpátaljai magyar kisebbség jogainak korlátozását vélte felfedezni. Végül harmadrészt: a magyar magatartás vitákhoz vezetett az Európai Unió és a NATO-n belül is. Részben mert az EU–orosz kapcsolatok normalizálásában érdekelt Budapest – miközben rendre megszakította az Oroszországi Föderációval szembeni uniós szankciók meghosszabbítását – a kezdetektől nyíltan hangot adott a szankciók bevezetése és fenntartása miatti nemtetszésének. Részben pedig azért, mert Kijevnek a kárpátaljai magyar kisebbséggel szembeni – Budapest által sérelmesnek és korlátozónak tartott – politikája megváltoztatásának kikényszerítéséhez a magyar kormány a NATO–ukrán kapcsolatok megnehezítését is felhasználta.

6.1.8. A Covid-19-járvány

A koronavírus-járvány több szempontból sokkolta a kelet-közép-európai társadalmakat, köztük a magyar társadalmat is. Egyrészt, mert az első világháború utáni spanyolnátha-járvány óta nem volt ekkora kiterjedésű és ennyi halálos áldozatot követelő járvány Európában, a Covid-19-járvány pedig igen élesen mutatott rá arra, hogy az európai, illetve általában a fejlett országok egészségügyi rendszerei is mennyire felkészületlenek egy fertőző betegség okozta világjárvány gyors kezelésére (hiány volt például lélegeztetőgépből, egészségügyi és járványügyi felszerelésekből, fertőtlenítőszerekből stb.). Másrészt, mert a járvány kezdeti időszakában az egészségügyi válsághelyzet kezelése szinte teljes egészében az uniós tagállamokra hárult, az Európai Unió intézményei pedig, különösen a közös politikákért felelős Bizottság, számos szakértő szerint csak igen lassan reagált, illetve lassan találta meg feladatkörét. Fontos ugyanakkor jelezni, hogy az egészségügy területén a tagállamok feladata az egészségügyi szolgáltatások és az orvosi ellátás megszervezése és biztosítása, az EU pedig csak kiegészítő szerepet tölthetett be a tagállami feladatok ellátásában a járvány előtt érvényes jogszabályok alapján. Harmadszor, mert – szemben a járvány viszonylag jól kezelt első hullámaival – a második hullámtól a kelet-közép-európai kormányzatok és egészségügyi rendszerek nem szerepeltek túl jól a járványkezelés területén. Mutatja ezt az is, hogy a 100 ezer lakosra jutó legmagasabb halálozási lista élén igen sokan szerepelnek tágabb térségünk országai közül: Bulgária (2.), Magyarország (3.), Bosznia-Hercegovina (4.), Észak-Macedónia (5.), Montenegró (6.), Horvátország (7.), Csehország (9.), Szlovákia (10.), Litvánia (12.), Románia (13.), Szlovénia (15.), Lettország (18.) és Lengyelország (21.). Végül negyedszer, a kelet-közép-európai kormányzatok és kormányzati intézmények először szembesültek élesen az összeesküvés-elméletek és a hamis hírek válságkezelést, így módon a biztonság szavatolását nehezítő hatásával. A felmérések szerint a kelet-közép-európai társadalmak lakosságának mintegy egyharmada fogékony volt a járvánnyal és az egészségügyi válsággal kapcsolatosan elterjedt összeesküvés-elméletek és hamis hírek iránt. A kormányzati kommunikációk hatékonyságát minősíti az is, hogy térségünkben egyetlen olyan ország volt csupán – Csehország –, ahol a kormány bekerült az első három leghitelesebb hírforrás közé a Covid-19-járvánnyal összefüggésben, illetve egy olyan kelet-közép-európai ország sem volt, ahol a nemzeti egészségügyi hatóságokat jelölték volna meg első helyen a leghitelesebb hírforrásként.

Az Európai Unió négy területen támogatta a Covid-19-járvánnyal szembeni nemzeti fellépéseket. Egyrészt a járvánnyal kapcsolatos vészhelyzeti válaszingázódésekkel (a vírus terjedésének korlátozása; az orvostechikai felszerelésekkel való ellátottság biztosítása; a kezelési módokra és az oltóanyagra irányuló kutatások előmozdítása; a foglalkoztatás, a vállalkozások és a gazdaság támogatása). Másrészt bizonyos válságkezelő területek uniós szintű koordinációjával (a Covid-19-oltóanyagok fejlesztése, gyártása és alkalmazása; tesztelési stratégiák és a tesztek kölcsönös elismerése; határokon átnyúló kontaktkövetés; karantén szabályok; interoperábilis digitális oltási igazolványok). Harmadrészt biztonságos és hatékony oltóanyagok előteremtése a Covid-19 ellen (kutatási támogatások átcsoportosítása a legígéretesebb oltóanyagok kifejlesztésére; az új vakcinák európai minősítésének és engedélyeztetésének koordinálása; közös vakcinabeszerezés; az elosztás koordinálása; digitális Covid-igazolvány). Negyedszer a Covid-válság hatásait mérséklő helyreállítási alap létrehozásával, amely az EU 7 éves költségvetéséből, vagyis az 1074 milliárd euró összegű többéves pénzügyi keretből (MFF), valamint a 750 milliárd euró összegű Next Generation EU (NGEU) elnevezésű rendkívüli helyreállítási eszközökből áll. Ez utóból 390 milliárd euró vissza nem térítendő támogatás, 360 milliárd euró kölcsön. A szakértők szerint az európai integráció a Covid-19-válság kezelése során is elmélyült.

6.1.9. Az orosz–ukrán háború 2022. februári orosz eskalációja

Számos elemző szerint az orosz–ukrán háború fontossága Európa és Kelet-Közép-Európa biztonsága szempontjából leginkább az 1991-ben bekövetkezett változásokhoz hasonlítható. Ugyanis ez a háború egy poszthegeomoniális világrend-konfliktus, mivel egy atomnagyhatalom, a BT egyik állandó tagja, az önmaga és sokak által is globális nagyhatalomnak tekintett Oroszország indította el, annak érdekében, hogy megváltoztassa az Egyesült Államok (a hegemon) és szövetségesei által kialakított nemzetközi rendet – vagyis status quo megkérdőjelezőként. Mivel azonban a háborúnak jelenleg még nem látható a vége és az eredménye, tanulmányunkban több szempontból is óvatosan igyekszünk fogalmazni. Egyrészt csupán a kelet-közép-európai térségre vonatkozó változásokra koncentrálnak, másrészt csak olyan megállapításokat teszünk, amelyek már a háború jelen (2023 nyári) szakaszában is világosan láthatók. Ráadásul a terjedelmi korlátok miatt mindezt csak röviden és vázlatosan tehetjük meg, a legfontosabb következményekre fókuszálva. Ezért mindössze néhány ilyet említünk meg.

1. Az orosz agresszió legközvetlenebb biztonságpolitikai hatása, hogy a NATO válaszul tovább folytatta a szövetség keleti szárnyának a megerősítését. Tovább növelte a többnemzetiségű harccsoportok méretét és számát (4-ről 8-ra), növelte gyorsreagálású haderejét (40 ezerről, 300 ezerre), és tagállamai elkötelezték magukat, hogy készleteket, létesítményeket és katonai felszereléseket telepítenek a keleti szárnyra. Emellett a NATO-tagországok bilaterális alapon katonákat is küldtek a térségünkbe. Az amerikai katonák száma Kelet-Közép-Európában több mint 14 ezerre nőtt, gyakorlatilag megkétszereződött. A legtöbbjük Lengyelországban található (több mint 10 ezer), sőt példátlan lépésként Lengyelországba települt az amerikai 5. hadtest előretolt parancsnoki eleme, légvédelmi, logisztikai-kiszolgáló kapacitásokkal, akár hadtestszintű alkalmazásra is felkészülve.

2. Az Európai Unió története során először Ukrajnának adott halálos fegyvereket segítségként, 2023 júniusáig több mint 3,6 milliárd eurót juttatva az ország fegyveres erejének az Európai Békekereten (EPF) keresztül. Az EPF-et, amelyet az Ukrajnába katonai felszerelést küldő EU-tagok költségeinek visszatérítésére használnak, eredetileg Európán kívüli országoknak szánták.

Az Unió ezenkívül Kijev támogatására létrehozta az EU Katonai Segítségnyújtási Misszióját (EUMAM Ukraine) is, amely az ukrán fegyveres erők kiképzését biztosítja. A misszió kereszttől 2023 márciusáig 45 millió euróval támogatta Ukrajnát. Az EU a konfliktus kezdete óta több mint 67 milliárd eurót mozgósított Ukrajna támogatására. Ebből 37,8 milliárd euró gazdasági támogatás, 17 milliárd eurót a menekültek támogatására, 12 milliárd eurót pedig a katonai támogatásra fordít. 2022 márciusában az EU az ideiglenes védelemről szóló irányelvet is életbe léptette a konfliktus miatt lakóhelyüket elhagyni kényszerült ukrán állampolgárok számára. 2022 márciusában az EU jóváhagyta a tagállamok védelmi együttműködésének fokozását célzó *Stratégiai irányítót*, és bejelentette egy 5000 fős gyorsreagálású erő létrehozását. Az EU elfogadta a védelmi beruházások hiányosságairól szóló közös közleményt, amelynek keretében a tagállamok bejelentették, hogy növelik védelmi kiadásait, illetve létrehoztak egy közös védelmi beszerzési munkacsoportot, Dánia pedig bejelentette az EU biztonságpolitikájában való részvételt. Végül érdemes megemlíteni azt is, hogy az Európai Unió tanulmányunk leadásáig 11 szankciós csomagot állított össze és fogadott el Oroszországgal szemben, és a szankciók szigorításának legfőbb szószólói Lengyelország és a balti államok voltak.

3. Biztonságpolitikai és katonai szempontból növekedett – és várhatóan tartósan – Kelet-Közép-Európa szerepe az európai kontinens és az Európai Unió biztonságában. Paradox módon nemcsak azért, mert földrajzilag a térség szomszédságában folyik az orosz–ukrán háború, hanem azért is, mert az események politikailag megerősítették azokat az országokat az Unión és a NATO-n belül, amelyek 2008 óta próbálták felhívni a figyelmet az orosz politika agresszivitásának veszélyére. Európán belül ők voltak azon kevesek, akiket nem sokkolt és nem lepett meg az orosz–ukrán háború 2022. februári eszkalációja, mivel történetileg a legmélyebb és leghitelesebb ismeretekkel rendelkeznek az orosz vezetés természetéről. Ez az unikális ismeret, valamint az orosz fenyegetés egzisztenciális jellege országaik biztonsága szempontjából Lengyelországot és a balti államokat az Ukrajnának nyújtott nyugati támogatás és az orosz vezetéssel szembeni mind szigorúbb nemzetközi fellépés legelszántabb harcosaivá, fejlődésének motorjává tette. Elkötelezettségüket jól jelzi, hogy ők azok, akik GDP-arányosan a legnagyobb áldozatot hozták Ukrajna megsegítéséért, katonai és humanitárius tekintetben egyaránt. Kérdés persze az, hogy jelenlegi szövetségeik, az Egyesült Államok és az Egyesült Királyság mellett, az Európai Unió nyugati tagállamai közül is képesek lesznek-e szövetségest találni Ukrajna tartós támogatásához és az orosz fenyegetés elrettentéséhez.

4. Érzékelhető az is, hogy az orosz–ukrán háború, illetve az ennek következtében megvalósuló finn és várhatóan megvalósuló svéd NATO-tagság Északkelet-Európába tolta el a szövetség biztonságpolitikai súlypontját a kontinensen. Jól jelzi ezt, hogy például a Lengyelország által épített „Leopard–2 koalíció” (Lengyelország, Finnország, Norvégia, Spanyolország, Hollandia és Dánia) képes volt megváltoztatni Európa belső dinamikáját, elmozdítva a NATO súlypontját a francia–német tandemről. Kérdés persze, hogy a biztonság és a védelem megnövekedett fontossága politikai értelemben is elmozdítja-e Európa súlypontját. Szintén kérdéses, hogy az Ukrajna mellett stratégiaileg elkötelezettek koalíciója (az Egyesült Államok támogatta brit–lengyel–ukrán tengely) tudja-e és mennyiben tudja ellensúlyozni a francia–német tandemet az európai biztonság terén. Ez erősen függ attól, hogy az orosz fenyegetés mennyire marad tartós, hogy Lengyelország gazdaságilag mennyire lesz képes megerősödni az elkövetkezendőkben, illetve mennyire lesz konstruktív az EU-n belül.

5. Jól látható az is, hogy az Ukrajnának nyújtott katonai segítség számos olyan kelet-közép-európai ország haderő-modernizációját felgyorsította, amely a segélyezés során átadta Ukrajnának a szovjet és/vagy orosz gyártmányú fegyverzetét. Ezzel ugyanis nem csupán Ukrajnát

támogatta, de jelentős tehertől szabadította meg hasznosan önmagát is a rendszerből kivont, így előbb vagy utóbb megsemmisítésre ítélt fegyverzet átadásával.

6. Végül, miközben az orosz–ukrán háború Európa egészéhez hasonlóan egységesebbé tette a kelet-közép-európai régiót is (valamennyi ország megszavazta a szankciócsomagokat, illetve aláírta a NATO hivatalos dokumentumait), az egység mögött érezhetők a térség országai közötti megközelítésbeli különbségek. Míg Lengyelország, Észtország, Lettország, Litvánia, Csehország és Románia egyértelműen közvetlen fenyegetésként tekint Oroszországra és az orosz Ukrajna-politikára saját országa és a régió biztonsága szempontjából, addig Bulgária, Szlovákia és Magyarország olyan, a posztszovjet térségen belüli konfliktusként látja a háborút és az orosz törekvéseket, amely nem fenyegeti sem a térséget, sem pedig Európát.

Az orosz–ukrán háború eszkalációja után minden korábbinál nagyobb mértékben szigetelődött el Magyarország az Európai Unió és a NATO-n belül, illetve a különböző regionális együttműködési keretek között is. Ennek okát elsősorban a magyar kormány eszkalációt követő magatartásához kötik a szakértők. Többek között ahhoz, hogy a kommunikáció terén az úgynevezett békepárti szemlélet uralta a magyar kül- és biztonságpolitikát az orosz–ukrán háború kapcsán, amivel számos európai ország szerint a magyar vezetés megtagadta Ukrajna önvédelméhez való jogát, és amit többen Moszkva-barát álláspontnak tekintettek. Fontos szerepe volt annak is, hogy szemben a legtöbb kelet-közép-európai országgal a magyar kormány elzárkózott Ukrajna fegyverszállításokkal való támogatásától, illetve Magyarország – energiafüggőségére hivatkozva – fenntartotta kapcsolatait a szankció alá vont és nemzetközileg kiközösített orosz és belarusz kormányokkal. A politikai gyakorlat terén némiképp differenciáltabb volt a magyar magatartás. Az Orbán-kormány ugyanis – minden hangos kritikája mellett is – megszavazta az Európai Unió valamennyi szankciós csomagját, sőt támogatta az Európai Békekeret (EPF) összegének 12 milliárd euróra való megemelését is. Másrészt viszont elzárkózott a fegyverek átadásától, sőt a területén való közvetlen átszállításuktól Ukrajna számára; konkrét indok nélkül hónapokon keresztül halogatta a svéd NATO-tagság parlamenti ratifikációját; megvétózta az ukránoknak szánt fegyverszállítmányok Európai Békekeretből való kifizetését, illetve nem támogatta a magas szintű NATO–Ukrajna-találkozók megtartását sem.

6.2. Magyarország biztonságpolitikai céljairól

Reális biztonságpolitikai célokat meghatározni és ezek megvalósításához eszközöket rendelni – azaz stratégiát alkotni –, majd mindezt megvalósítani a nemzetközi környezet bármely változása mellett: ez minden racionálisan gondolkozó, hosszú távra tervező állam alapvető érdeke. Ezáltal biztosítható a nemzeti értékeken alapuló érdekek képviselése, a biztonságpolitikai kihívásokra választ adni képes, megfelelő katonai és civil – kemény és puha hatalmi – képességek kialakítása, a fejlődési célok hatékony megvalósítása. Írásunk második részében azt tekintjük át vázlatosan – elsősorban a tartós folyamatokra koncentrálva –, hogy a mindenkori magyar politikai vezetés miként oldotta meg ezt a feladatot az elmúlt harminc évben.

6.2.1. A függetlenség visszaszerzése és a biztonságpolitikai útkeresés

Biztonságpolitikai értelemben a rendszerváltozás a szovjet blokk valamennyi kelet-közép-európai országban a korlátozott szuverenitás felszámolásával vette kezdetét. Miként a régió legtöbb

országában, ez Magyarországon is az országban állomásozó *szovjet csapatok kivonását*, a *Varsói Szerződésből (VSZ) és a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsából való kilépést* jelentette. Ezek teremtették meg ugyanis a független magyar biztonságpolitika fizikai és politikai feltételeit.

Legkorábban – 1990 márciusában, vagyis a rendszerváltozás előtt – az 1944 őszétől Magyarországon állomásozó szovjet csapatok kivonásáról született megállapodás, amelyet az állampárt utolsó miniszterelnöke, Németh Miklós írt alá. Az egyezményben a szovjet fél eredetileg azt vállalta, hogy 1991. június 30-ig végrehajtja a teljes kivonulást. A gyakorlatban ezt két héttel korábban (június 16-ig) teljesítette: 1500 vasúti szerelvény szállította ki a 25 ezer járművet, 230 ezer tonna lőszert és mintegy 100 ezer tonna üzemanyagot. A márciusi egyezményben a feleknek nem sikerült megállapodniuk a kivonulás anyagi vonatkozásairól. Az egyik oldalon ugyanis a szovjet fél a magyar területen épített létesítményekért 50 milliárd forintot (250 millió dollárt) követelt, a másikon a magyar kormány be akarta vonni az elszámolásba a szóban forgó objektumok állagmegóvásának elmaradásából és környezetszennyezéséből fakadó költségeket is. Az elszámolási vita végül 1992 őszén zárult le, amikor a felek kölcsönösen lemondtak egymással szemben támasztott követeléseikről.

A szovjet blokkot összetartó két szervezet – a Varsói Szerződés (VSZ) és a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa (KGST) – felszámolásában meghatározó szerepet játszott Antall József magyar miniszterelnök, aki 1990. június 7-én a Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testületének moszkvai ülésén – a Külügyminiszterek Bizottságának javaslata ellenére – levezető elnökként kezdeményezte a VSZ katonai szervezetének felszámolását. Jóllehet a szervezet feloszlásáról végül csak az orosz belügyi csapatok 1991. januári beavatkozása után, 1991 februárjában született végleges döntés, az 1990. júniusi epizódról mégis érdemes megemlékezni, mert olyan, az elmúlt harminc évben nem túl gyakori alkalomnak tekinthető, amikor a magyar diplomácia, a külföldi partnerek által is elismerten, a nemzetközi politika önálló alakítójaként (*policy shaper*) lépett fel a nemzetközi porondon. A Varsói Szerződés hivatalosan 1991. július 1-jén szűnt meg, a KGST feloszlására – valamennyi kelet-közép-európai kormányzat támogatásával – a szervezet 1991. június 28-i budapesti ülésén került sor.

Az 1990-es évek elején, a függetlenné váló kelet-közép-európai államok, így Magyarország előtt is elméletileg több mint fél tucat biztonságpolitikai opció nyílt meg. Jóllehet az opciók megvalósulásának igen különböző volt a politikai realitása, rövid felsorolásuk mégis rendkívül fontos. Egyrészt mert plasztikusan szemléltetik a magyar biztonságpolitika és általában a kelet-közép-európai térség geopolitikai meghatározottságát. Másrészt mert az 1990-es évek eleji biztonságpolitikai orientációról folyó politikusi és szakértői vitákban valamilyen formában valamennyi felmerült. Harmadrészt mert térségünk egészét tekintve, valamennyinek a megvalósítására vagy megvalósítási kísérletére találunk gyakorlati példát. Végül negyedszer mert az elmúlt 30 év magyar biztonságpolitikájának megértéséhez és vizsgálatához jó kiinduló- és viszonyítási pontot jelentenek.

6.2.1.1. A keleti opció

A keleti opció elméletileg a Szovjetunióval, illetve Oroszországgal való – módosított formájú és tartalmú – erős (a gazdasági pragmatizmuson túlmutató) kapcsolat (esetleg megújított szövetség) fenntartását jelentette volna. Magyarországon és a legtöbb kelet-közép-európai országban természetesen ennek az opciónak volt a legkisebb és legkevesebb a politikai realitása, hiszen a rendszerváltozás egyik leglényegesebb eleme éppen a szovjet érdekszférából való kiszabadulás

volt. Ráadásul az opciót a szovjet birodalom felbomlása is irreálissá tette, Kiderült ugyanis, hogy Moszkva törekvéseitől nemcsak a korábbi szatellitállamok, hanem a legtöbb szovjet utódállam nemzeti érdekei is merőben különböznek. Fontos azonban látnunk, hogy az elmúlt három évtizedben térségünk országai közül többen is éltek e lehetőséggel: Fehéroroszország 1992-től, Szerbia 1991–2000 között, Szlovákia 1993–1998 között, Ukrajna pedig 2010–2014 között. A magyar politikai pártok közül csak az MSZMP kisebbik utódpartja, a mindvégig politikai periférián mozgó Munkáspárt köteleződött el az opció mellett.

6.2.1.2. A semlegesség, a biztonsági garanciák, illetve az el nem kötelezettség opciója

Magyarországon, ahol – különösen a rendszerváltás kezdetén – komoly nosztalgia volt tapasztalható a magyar politikai elit egy részében az 1956-ban Nagy Imre által az osztrák államszerződésre hivatkozva megfogalmazott magyar semlegességgel kapcsolatban, 1989 és 1993 között gyakran felvetődött a semlegesség biztonságpolitikai lehetősége. Az opció képviselői ugyan nem tagadták a nyugati orientáció szükségességét, de ez értelmezésükben csupán az európai integrációs intézményeket ölelte volna fel. A semlegesség opcióját végül Magyarországon is a felismerés tette irreálissá, hogy a kétpólusú világrend felbomlása után már nem igazán volt mi között semlegesnek lenni, és hogy (Oroszországon kívül) nem voltak olyan releváns nagyhatalmak, amelyek az ország semlegességét garantálták, illetve respektálták volna. Az opcióval kapcsolatban amúgy is komoly fenntartásai voltak a magyar politikai elit többségének. Részben mert a megoldás Magyarországot csupán az európai biztonság tárgyának, nem pedig alanyának tekintette volna, vagyis sérült volna az ország szuverenitása. Részben pedig azért, mert az is gyorsan világossá vált, hogy a semlegesség költségeit nem tudja az ország gazdasága megtermelni. A semlegesség egyébként nem teljesen ismeretlen biztonságpolitika a kelet-közép-európai térségben, hiszen Ukrajna 1990–2014-ig deklaráltan semleges volt, Moldova pedig ma is az.

6.2.1.3. A biztonság önálló szavatolásának opciója

A kelet-közép-európai térség néhány országában a rendszerváltás kezdetének sajátos kényszeralternatívájaként vetődött fel az önerőre való támaszkodás biztonságpolitikai opciója. A szovjet csapatok távozása után visszanyert szuverenitás ugyanis azt is jelentette, hogy a politikai elitnek mindenekelőtt az adott ország geopolitikai sajátosságaiból, a rendelkezésre álló erőkből és képességekből kellett építkezniük. A térség akkori politikusainak egy részében a szovjet blokk szétesése, a nyugati biztonsági intézmények garancianyújtási készségének hiánya, a regionális együttműködés kialakulatlansága, a semlegesség gyakorlati megvalósíthatatlansága, valamint a szomszédsági kapcsolatokban rejlő látens, illetve a délszláv térség nemzeti-etnikai ellentétei által szított nyílt konfliktusok szülték meg ezt az elképzelést, amely a biztonságpolitikát túlzott mértékben renacionalizálja. Az opciót „védelmi jelleggel” igen jól szemléltette a Magyarországon 1991-ben rövid időre felmerülő „körkörös védelem” koncepciója, amely azonban – tekintettel az ország méreteire, geopolitikai adottságaira – lényegében megmaradt az elmélet szintjén. A biztonság önálló szavatolásának agresszív és támadó variációját viszont a miloševići Szerbia valósította meg, amikor 1991 júniusában háborút indított azzal az ürüggyel, hogy megakadályozza Jugoszlávia szétesését, illetve hogy létrehozza a szerbek lakta jugoszláv területek közös államát („Szerboszlávia”).

6.2.1.4. A közép-európai opció

Az 1990-es évtized első éveiben sokak szemében a semlegességnél jóval realisabbnak tűnt egy új közép-európai regionális biztonsági struktúra kiépítése. A gondolatnak nem csupán az 1940-es évekre visszatekintő hagyományai voltak, hanem az 1989-ben olasz kezdeményezésre megalakított Quadragonale, valamint az 1990-ben létrehozott Pentagonale révén – bizonyos értelemben – politikai alapjai is. Az 1991-ben Lengyelországgal kibővülő Hexagonale, illetve az erre alapozva újtára indított Közép-európai Kezdeményezés (KeK) azonban alapítói szándéka ellenére sem válhatott a térség együttműködésének motorjává. Relevanciáját ugyanis jelentősen csökkentette a magyar kezdeményezésre 1991 márciusában elindított Visegrádi Együttműködés, a Közép-európai Szabadkereskedelmi Egyezmény (CEFTA) és mindenekelőtt a kelet-közép-európai országok Európai Unióval kötött társulási egyezményei. Hagyományos biztonságpolitikai szempontból az 1990-es évek számos regionális kezdeményezése közül csupán a Visegrádi Együttműködésnek volt biztonságpolitikai vonatkozása (a szovjet blokkból való kiválás terén), továbbá az 1996-ban amerikai ösztönzésre újtára indított Délkelet-európai Együttműködési Kezdeményezésnek (SECI), elsősorban a nem katonai jellegű fenyegetések, kihívások és kockázatok terén. A magyar biztonságpolitika – különös tekintettel a szomszédos államokban élő magyar kisebbségért érzett felelősség miatt – már a rendszerváltás kezdetétől kiemelt biztonságpolitikai prioritásként kezelte a közép-európai regionális együttműködést. Fontos azonban jelezni, hogy Magyarország sohasem támogatott olyan javaslatokat – és ilyen volt például 1992-ben Lech Wałęsa lengyel elnök úgynevezett NATO-bis ötlete –, amelyek egy önálló közép-európai biztonsági struktúra kiépítését célozták.

6.2.1.5. Az EBEÉ/EBESZ-alapú összeurópai biztonság opciója

A helsinki folyamatra alapozott összeurópai biztonsági rendszer alternatíváját a kelet-európai rendszerváltás eufóriája és a bipoláris európai szembenállás meghaladásának igénye szülte. Az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet 1990–91-es sikereinek, mindenekelőtt a szervezet keretében 1990 novemberében elfogadott *Párizsi Charta az új Európáért* dokumentum fényében ugyanis rövid ideig úgy tűnt, hogy az EBEÉ/EBESZ válhat az európai kontinens átfogó politikai-biztonsági intézményévé, olyan fórummá, illetve szervezetté, amely kellő biztonsági kereteket és együttműködési teret képes nyújtani az új demokráciák számára. Egy ideig erősítette ezen argumentáció erejét a hasonló irányba mutató szovjet érdekeltség is. Miután azonban az 1990-es évek európai változásai – különösen a jugoszláv válságban betöltött szerepe – leértékeltek az EBEÉ/EBESZ-t az európai biztonságpolitikai architektúrán belül, ez az opció sem válhatta be a korábban hozzá fűzött reményeket.

6.2.1.6. Az euroatlanti (a nyugat-európai és az észak-atlanti) opció

Mivel a rendszerváltás legfőbb célját Magyarországon is a fejlett országokhoz való gazdasági-társadalmi felzárkózás jelentette, a magyar biztonságpolitika számára már a kezdetektől az euroatlanti biztonsági struktúrákhoz és szervezetekhez való közeledés, illetve fokozatos csatlakozás nyújtotta a legvalószínűbb és legrealisabb biztonságpolitikai alternatívát. Fontos jelezni azonban, hogy a nyugat-európai intézményekbe, illetve az észak-atlanti biztonsági rendszerbe

való betagozódás lehetséges üteméről alkotott különböző elképzelések, illetve a két intézmény valamelyikének előnyben részesítése már az 1990-es évek első éveiben a nyugat-európai és az észak-atlanti opciók egyfajta finom megkülönböztetéséhez vezetett, még ha ez Magyarországon nem is mutatkozott meg látványosan. Habár a térség országai számára a NATO-hoz való közeledés, vagyis az észak-atlanti opció is kezdettől fogva biztonságpolitikai prioritásként jelent meg – mindenekelőtt az Egyesült Államoknak a nyugat-európai biztonsági rendszerben elfoglalt meghatározó szerepe miatt –, a kelet-közép-európai politikai elitek egy része a rendszerváltozást követő első években (az Európai Unió által 1993-ban megfogalmazott koppenhágai kritériumokig) elsősorban a nyugat-európai opciót preferálta. Természetesen olyan politikai helyzetből fakadt ez a törekvés, amikor mind a NATO, mind a közép-kelet-európai államok és társadalmak felkészületlenek voltak az észak-atlanti szövetséghez történő csatlakozásra. A belátható időn belüli NATO-csatlakozás csupán akkor került napirendre, amikor kiderült, hogy az Európai Unió vezetése éles érdekellentétet lát az európai integráció bővítése és mélyítése között, és az 1992. februári maastrichti csúcstalálkozón a mélyítés (a Gazdasági és Monetáris Unió létrehozása, az euró bevezetése, a közös kül- és biztonságpolitika kialakítása) mellett döntött. Térségünk országai számára ekkor vált egyértelművé, hogy az EU-hoz vezető útjuk a korábbinál hosszabb, a csatlakozás feltételei pedig minden korábbi bővítési körnél szigorúbbak lesznek. Ilyen körülmények között a varsói, a budapesti és a prágai kormányok – amelyek 1992 májusában azt remélték, hogy közösen nyújtják be kérelmüket az Európai Közösség teljes jogú tagságára – különösen hálásak lehettek az Egyesült Államoknak, amikor annak elnöke 1993–1994 fordulóján kilátásba helyezte a teljes jogú NATO-tagságot, amelyet ráadásul Washington – legalábbis az EU-bővítés ütemével összevetve – igen rövid idő alatt (1999 márciusáig, illetve 2004 márciusáig) – le is vezényelt.

6.3. A magyar biztonságpolitika prioritásai

A biztonságpolitikai opciókról folyó viták nyomán alakultak ki a magyar biztonságpolitika fő prioritásai, vagyis az a stratégia, amely kijelölte a magyar állami és nemzeti érdekek érvényesítésének főbb irányait. Ez utóbbi, vagyis az állami és a nemzeti érdekek megkülönböztetése volt a rendszerváltozás utáni új magyar külpolitika egyik legfontosabb újdonsága, mivel a magyar kül- és biztonságpolitika részévé tette a határon túli magyarságért való felelősségvállalást is. Az új stratégia három fő prioritást fogalmazott meg: az *euroatlanti integrációt* (mielőbbi csatlakozás az euroatlanti intézményekhez, integrálódás az európai folyamatokba), a *jószomszédi politikát* (a szomszédsági és regionális kapcsolatok új alapokra való helyezését) és a *határon túli magyarokért való felelősségvállalást* (új nemzetpolitika kialakítását a határon túli, elsősorban a szomszédos államokban élő magyar kisebbségekkel kapcsolatban). Az 1990-es évek elején megfogalmazott prioritások keretrendszere az elmúlt három évtizedben annak ellenére is változatlan maradt, hogy az egyes kormányok az egyes prioritási irányokra eltérő hangsúlyt helyeztek (vagyis rugalmasan és eltérő dinamizmussal kezelték őket), és a megvalósításukkal kapcsolatos belpolitikai konszenzus időközben többször is felbomlott. Mind a folytonosság, mind a prioritások közötti súlyyeltolódás, mind a megvalósításuk dinamizmusával kapcsolatos viták nyomon követhetők a magyar biztonságpolitika stratégiai dokumentumaiban is. A rendszerváltozáskor megfogalmazott fő biztonságpolitikai prioritások keretrendszere az elmúlt három évtizedben csupán egyszer, 2011-ben változott lényegesen, amikor a második Orbán-kormány az eredeti hármas prioritást – a nemzetközi biztonságpolitikai környezet változására reflektálva – kiegészítette a *globális nyitás* politikájával.

A magyar biztonságpolitika stratégiai dokumentumai

- 1993 – Az Országgyűlés 11/1993. (III. 12.) sz. határozata a Magyar Köztársaság biztonságpolitikai alapelveiről
- 1993 – Az Országgyűlés 27/1993. (IV. 23.) sz. határozata a Magyar Köztársaság honvédelmi alapelveiről
- 1998 – Az Országgyűlés 94/1998. (XII. 29.) sz. határozata a Magyar Köztársaság biztonság- és védelempolitikai alapelveiről
- 2002 – A Kormány 2144/2002. (V. 6.) sz. kormányhatározata a Magyar Köztársaság Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról
- 2008 – A Kormány 1210/2008. (III. 4.) sz. kormányhatározata a Magyarország külkapcsolati stratégiájáról
- 2009 – A Kormány 1009/2009. (I. 30.) sz. kormányhatározata a Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiájáról
- 2011 – Magyar külpolitika az uniós elnökség után (2011. december 19.)
- 2012 – A Kormány 1035/2012. (II. 21.) sz. kormányhatározata a Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról
- 2012 – A Kormány 1656/2012. (XII. 20.) sz. kormányhatározata a Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiájának elfogadásáról
- 2013 – A Kormány 1139/2013. (III. 21.) sz. kormányhatározata a Magyarország Nemzeti Kiberbiztonsági Stratégiájáról
- 2020 – A Kormány 1163/2020. (IV.21.) sz. kormányhatározata Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról

A magyar kül- és biztonságpolitika prioritásainak folytonossága lehetővé teszi számunkra, hogy egyes területeinek 30 éves történetét egységként kezeljük és folyamatként mutassuk be, elsősorban az egyes területek belső dinamikájára koncentrálna. Ezt annak ellenére is meg tudjuk tenni, hogy 2012 után a magyar kormány – valószínűleg külpolitikai mozgásterének kiszélesítése érdekében, illetve a nemzetközi változásokat szem előtt tartva – csak 2020-ban tett közzé új nemzeti biztonsági stratégiát, és ez a külső szemlélő számára gyakran kiszámíthatatlanná és nehezen követhetővé tette a magyar külpolitikai lépéseket. Az áttekinthetőség érdekében az euroatlanti biztonságpolitikai opció kapcsán megfogalmazott prioritás – az euroatlanti integráció – fejlődésének bemutatását a továbbiakban kettéválasztjuk. Vagyis a következőkben Magyarország *NATO-politikáját*, *európai uniós politikáját*, *regionális biztonságpolitikáját*, *szomszédságpolitikáját*, a határon túli magyarokkal kapcsolatos *nemzetpolitikáját*, illetve a *globális nyitását* jellemezzük röviden. Fontos azonban jeleznünk, hogy e politikák a kül- és biztonságpolitika gyakorlatában nem válnak szét ilyen élesen, számos ponton összefüggnek, hatnak egymásra, kiegészítik egymást vagy ütköznek, és a biztonságpolitikai sikernek az egyik fokmérője éppen az, hogy az aktuális kormányok mennyire tudják egységként kezelni, harmonizálni a különböző területeken tett lépéseiket.

6.3.1. A NATO-politika

Magyarország elmúlt három évtizedben folytatott NATO-politikája két nagy szakaszra bontható:

- a NATO-csatlakozásra való felkészülés (1990–1998);
- a teljes jogú tagság időszaka (1999–2023).

Mivel a magyar társadalom biztonságpercepciójának prioritáslistáján az elmúlt 30 évben – a délszláv háborúk és az ukrajnai válság időszakától eltekintve – a katonai biztonság sohasem szerepelt igazán fontos helyen, és közvetlen katonai fenyegetést sem érzékelt az ország, a magyar NATO-politika fő célja a szövetség által kínált biztonsági garancia megszerzése, a tagság elnyerése után pedig költséghatékony fenntartása volt. Ugyancsak a magyar társadalom szociális biztonságot és közbiztonságot preferáló biztonságfelfogásából – általános értelemben a jóléti rendszerváltásból – eredeztethető, hogy a magyar kormányok az euroatlanti integráción belül úgy tekintettek az észak-atlanti szövetségre, mint amelynek mindenekelőtt az ország katonai biztonságának szavatolásában van fontos szerepe, de a biztonság egyéb területein (politika, gazdaság, környezet, társadalom) az Európai Uniót és a gyorsan elérni remélt magyar uniós tagságot tekintették a legfontosabb eszköznek. Ez a felfogás, különösen a magyar politikai elit körében, a délszláv háborúk hatására némileg módosult, a háborúk idején tapasztalt európai és saját eszköztelenség ugyanis nagymértékben növelte a NATO fontosságát a magyar kormányok szemében. Természetesen kiemelt szerepet játszott az Egyesült Államok szövetségén belüli vezető szerepe és európai katonai jelenléte is, azonban a 30 év egészét tekintve korántsem olyan fontosat, mint azt az Oroszországtól tartó balti államok, Lengyelország vagy Románia esetében tapasztalhattuk. Mindezek következtében a magyar biztonságpolitikára általában a *soft atlantizmus* volt a jellemző az elmúlt 30 évben.

A magyar NATO-politika belső dinamikájára több tényező is hatással volt az elmúlt évtizedekben. Ezek közül feltétlenül meg kell említenünk a régiós hatalmi felelősség – vagy más szavakkal: az önálló kishatalmi régiós stratégia – képzetét, amely a rendszerváltás óta időről időre visszatérő eleme a magyar kül- és biztonságpolitikának. Elsősorban abból eredően és arra hivatkozva, hogy a nemzetközi közösség a rendszerváltozás időszakában Magyarországot – gazdasági kapacitása, előrehaladott piaci reformjai, a tömbpolitika leépítésében játszott szerepe, a rendszerváltozás során Németországgal kiépült stratégiai kapcsolata miatt – a kelet-közép-európai térség egyik mintaállamaként tartotta számon. Ez a régiós, elsősorban a visegrádi országokkal, óvatosabban pedig a délszláv térséggel kapcsolatban megfogalmazódó vezetői tudat kezdetben a magyar biztonságpolitika minden területére – így a NATO-politikára is – komoly hatást gyakorolt. Részben ennek volt köszönhető, hogy a magyar politika egészen a csatlakozásig erősen támogatta a visegrádi országok közös fellépését, jóllehet az önálló kishatalmi régiós stratégiához fűződő reményeiben és törekvéseiben már korábban csalódnia kellett. A délszláv háborúk kapcsán ugyanis kiderült, hogy az országnak egyszerűen nincsenek képességei egy ilyen szerep betöltéséhez, a visegrádi csoportban pedig a partnerek nem fogadták el sem a magyar, sem a lengyel vezető szerepet. A szakértők egy része ugyancsak ehhez a vezetői tudathoz – mások viszont elsősorban az ismerethiányhoz – kötik, hogy Magyarország 1998-ban a haderejének jelentős részét felajánlotta a NATO számára. Ennek a döntésnek tartós hatása lett a magyar NATO-politikára. Rövid időn belül világossá vált ugyanis, hogy a vállalt követelményeknek Magyarország és a Magyar Honvédség nem tud teljes mértékben megfelelni, és az emiatt keletkezett teljesítménydeficittel hosszú éveken keresztül – lényegében egészen 2015-ig – szembesülnie kellett a szövetségnek belül. Ez utóbbi óvatosabbá, pragmatikusabbá, taktikusabbá és követőbb jellegűvé formálta a magyar NATO-politikát.

A szövetségi feladatok változása ugyancsak fontos tényezője volt a magyar NATO-politika alakulásának. Magyarország ugyanis az 1990-es évek elején egy, a kollektív védelmet, vagyis a tagországok területének védelmét preferáló szövetséghez kívánt csatlakozni, 1999 márciusában pedig egy olyan NATO-nak a tagja lett, amely a válságkezelést – az 1990-es években az európai, 2001 után pedig az Európán kívüli válságkezelést – tekintette fő feladatának, és amely

a biztonsági környezet változásának hatására 2014 után ismét visszatért a kollektív védelem erősítéséhez. Ráadásul a tagállamok válságkezelési tevékenysége az 1990-es évek utáni két évtizedben nem csupán földrajzilag bővült ki (Balkán, a tágabb Közel-Kelet, Észak-Afrika, Afrika szarva), de a műveleti tevékenységek jellege szempontjából is (békekikényszerítés, békefenntartás, stabilizálás, államépítés, kiképzés-mentorálás, terrorizmus- és kalózkodásellenes fellépés, haditengerészeti jelenlét, katasztrófakövetkezmény-kezelés). E gyors és dinamikus változás nemcsak a Magyarországhoz hasonló új NATO-tagországok számára volt politikailag, társadalmilag és katonailag egyaránt nehezen követhető, hanem a szövetség legtöbb európai tagállamának is. Részben ennek beismeréséből született meg a NATO partnerségi politikája is a *kooperatív biztonság* terén. Abból az egyszerű belátásból, hogy a szervezet – amely a transzatlanti térség kollektív védelmi szövetsége – földrajzi és szakpolitikai szempontból is csak korlátozottan, sőt eseteként egyáltalán nem rendelkezik képességekkel, eszközökkel és tudással a biztonság új területein mutatkozó fenyegetések és kihívások elhárításához, így azokat csak partnerországaival és partnerszervezeteivel közös együttműködésben képes sikeresen kezelni. Ha ehhez hozzátesszük, hogy az említett szövetségi feladatok többsége új és felettebb költséges képességeket is igényelt a benne részt vevő tagállamok haderejétől, aligha csodálkozhatunk azon, hogy az elmúlt 34 évben több gazdasági válságot és pénzügyi megszorítást (1989–1991, 1994–1995, 2006–2012, 2020) is megélő Magyarország és Magyar Honvédség nem mindenben tudta (akarta) követni a szövetség által javasolt változásokat vagy megoldásokat.

Végül természetesen aktuálpolitikai adottságok és megfontolások is formálták a magyar NATO-politikát. Nem csak – sőt nem is elsősorban – abban az értelemben, hogy milyen koalíció volt éppen kormányon (tudniillik a szocialista-liberális kabineteket általában erősebb atlantizmus jellemezte, mint a konzervatív kormányokat). Sokkal inkább a magyar kül- és biztonságpolitika prioritásaira helyezett hangsúlyok változása miatt. A 2010-ben hatalomra került Orbán-kormány például a gazdaságra helyezte a magyar külpolitika súlypontját, és az ennek jegyében meghirdetett globális (déli és keleti) nyitás folyamatát több esetben is keresztezte a NATO politikája: először rögtön az új politikai orientáció kidolgozásának időpontjában, a 2011-es líbiai beavatkozással; másodszor 2014 márciusát követően az ukrainai orosz magatartásra adott válaszaival, mindenekelőtt a szövetség keleti szárnyának katonai megerősítésével; végül harmadszor 2022-ben, Oroszország Ukrajna elleni agressziója után, az Oroszországgal szemben védekező Ukrajna támogatásával.

Kooperatív biztonság, kollektív biztonság, kollektív védelem

A *kooperatív biztonság* az államok biztonságpolitikai együttműködésének a legáltalánosabb formája. Államok közötti politikai és jogi kapcsolathálózat, amely a biztonságukat növeli olyan fenyegetésekkel szemben, amelyeket minden résztvevő annak tart. A kooperatív biztonság nem feltétlenül szövetségen belül valósul meg, így kevesebb, mint a kollektív biztonság vagy a kollektív védelem, amelyek előzetesen rögzített – segítségnyújtásra vonatkozó – kötelezettségeket tartalmaznak. Magában foglalja ugyanakkor a nemzetközi szervezetekben való tagságot éppúgy, mint a haderő- vagy a fegyverzetkorlátozás ellenőrzésére született megállapodások, illetve a bizalom- és biztonságerősítő két- vagy többoldalú egyezmények betartását. A kooperatív biztonság nem szükségképpen erőszakmentes, de lehet az is.

A *kollektív biztonsági rendszer* tagjai arra kötelezik el magukat, hogy a rendszer egy tagjának a rendszer egy másik tagja általi fenyegetése vagy megtámadása esetén katonai eszközök bevonásával közösen segítséget nyújtanak a megtámadottnak. Fontos azonban, hogy

a kollektív biztonság befelé irányul és nem egy bizonyos külső állam vagy államcsoport ellen, így nincs potenciális ellenségképe, és nem tekinthető szövetségnek sem. A rendszer tagjainak ugyanakkor késznek kell lenniük arra, hogy akármelyikük ellen haladéktalanul megtegyék a szükséges kényszerintézkedéseket. A kollektív biztonság koncepciója nemzetközi jogilag először a Népszövetség 1919-es alapszabályában, majd módosított formában az ENSZ 1945-ös alapokmányában jutott kifejezésre, bár magát a fogalmat sem a Népszövetség, sem pedig az ENSZ Alapokmánya nem említi.

A *kollektív védelem* a szövetségekre jellemző, és tagjai arra kötelezik magukat, hogy külön és együtt is katonai eszközök bevonásával segítségére lesznek a szövetség bármely tagállamának, ha a szövetségen kívülről jövő fenyegetés vagy támadás éri. Vagyis a kollektív biztonsággal ellentétben a kollektív védelem kifelé irányul. Hasonlóan a kollektív biztonsághoz, a kollektív védelemnek is integráns része a segítségnyújtási kötelezettség, még ha ez utóbbit – az empirikus vizsgálatok alapján – az eseteknek csak a negyedében tartják be.

Minden esetben olyan országokat érintettek a szövetségesi döntések, amelyeknek új külpolitikájában fontos gazdasági szerepet szánt a magyar kormány. Az ilyen helyzetek óhatatlanul belső vitákhoz vezetnek a szövetségen belül, és arra ösztönzik az adott tagállamot, hogy igyekezzen összehangolni nemzeti törekvéseit a szövetség közös politikájával. Ez nem ritka helyzet, hiszen a NATO-n belül is igen eltérőek a tagállamok stratégiai megfontolásai és érdekei. A kérdés mindig az, hogy sikerül-e konszenzust teremteni, megtalálni a kényes egyensúlyt a nemzeti és a szövetségesi törekvések között. A magyar–orosz kapcsolatok példájánál maradva az, hogy milyen módon tud Magyarország tartalmilag úgy részt vállalni a NATO keleti szárnyának katonai megerősítésében, hogy azok a lehető legkisebb mértékben érintsék Oroszországhoz fűződő gazdasági kapcsolatait.

Ha ebből a szempontból akarjuk jellemezni az elmúlt három évtized magyar NATO-politikáját, elmondhatjuk, hogy az ország politikai vezetése a magyar és a szövetségi biztonságpolitikai prioritásokhoz, a magyar gazdaság lehetőségeihez és a kelet-közép-európai új tagállamok vállalásaihoz igazodó, pragmatikus és visszafogott NATO-politikát igyekezett folytatni. Teljes jogú NATO-tagként Magyarország a közös szövetségesi műveletek közül elsősorban a magyar biztonságpolitika szempontjából fontos balkáni térség műveleteiben, illetve a szövetség számára prioritással bíró afganisztáni misszióban vállalt hangsúlyosabb szerepet. Természetesen a NATO kollektív védelmi feladatainak megoldásában is szerephez jutott: részese lett a szövetség védelmi tervezési rendszerének, integrált légtérvédelmének, és csatlakozott a Stratégiai Légiszállítási Képesség (SAC) programjához, 2014 után pedig nemzetközi szinten bekapcsolódott Szlovénia és a balti államok rotációs légtérvédelmébe. Noha a teljes jogú tagság időszaka alatt számos nemzetközi és hazai kritika érte a magyar kormányokat a Magyar Honvédség modernizációjának elodázásáért és az alacsony védelmi kiadásokért, a magyar haderő legnagyobb méretű fejlesztésére végül egy olyan időszakban kerülhet sor, amikor azt a nemzetközi biztonsági környezet változása valóban indokolja, a magyar gazdaság teljesítménye pedig lehetővé teszi.

Magyarország a hivatalos kapcsolatot 1990 júniusában vette fel a NATO-val, 1991 decemberében pedig alapító tagja volt a rendszeres biztonságpolitikai konzultáció érdekében létrehozott Észak-atlanti Együttműködési Tanácsnak (NACC). 1994 februárjában az elsők között csatlakozott a szövetség békepartnerségi programjához (PfP). Összekötő irodáját 1995 januárjában nyitotta meg Brüsszelben. Hazánk NATO-missziója 1998. októberben jött létre és költözött be a NATO-központba.

A magyar–NATO kapcsolatok fontos szakasza volt a szövetség és hazánk együttműködése Bosznia-Hercegovina stabilizációjában. Magyarország az IFOR/SFOR-műveletek 1995. decemberi beindításától 2004-es lezárásáig befogadó nemzeti támogatást nyújtott a műveletben részt vevő NATO- és békepartnerségi országok katonáinak.

Hazánk 1996 januárjában jelentette be hivatalosan csatlakozási szándékát a NATO-nak, amely az 1997. júliusi, madridi csúcstalálkozóján hívta meg Magyarországot a csatlakozási tárgyalások megkezdésére. Ezt követően, 1997. november 16-án került sor a NATO-csatlakozásról szóló ügydöntő népszavazásra, amelyen a magyar szavazók 85,33%-a igennel voksolt hazánk tagságára. Magyarország – Csehországgal és Lengyelországgal együtt – 1999. március 12-én írta alá a csatlakozási szerződést.

Magyarország szerepvállalása a NATO-ban

Teljes jogú NATO-tagként Magyarország – saját nemzeti katonai képességeinek fejlesztése mellett (amely a Zrínyi Honvédelmi és Haderőfejlesztési Programmal kapott új lendületet) – oly módon is hozzájárul a szövetség utóbbi években ismét előtérbe került kollektív védelméhez, hogy rotációs rendszerben részt vesz más államok – 2014-től Szlovénia, 2015 óta pedig a balti államok – légtérének ellenőrzésében és védelmében.

A szövetség válságkezelő tevékenységéből Magyarország mindenekelőtt külföldi katonai missziós szerepvállalásával veszi ki a részét. Az elmúlt 20 évben a Magyar Honvédség – amely a NATO mellett ENSZ-, EBESZ-, EU-, illetve más, multilaterális alapon szerveződő misszióknak is tagja – a legnagyobb létszámmal mindvégig a szövetség által vezetett műveletekben vett részt (2020-ban ezek aránya 72%). A külföldön szolgáló magyar katonák több mint fele jelenleg a magyar biztonságpolitika szempontjából elsődlegesen fontos balkáni országokban tevékenykedik NATO- és EU-vezetésű műveletek keretében. Legnagyobb létszámban a szövetség KFOR-missziójában vesznek részt magyar katonák (napjainkban 385 fő), de jelentős létszámban voltak jelen az afganisztáni ISAF-misszióban is, ahol 2006 és 2013 között önálló Tartományi Újjáépítési Csoportot (PRT) működtettek Baglán tartományban. Részt vesznek továbbá az afganisztáni Resolute Support Misszióban (93 fő), illetve a szövetség iraki kiképzési missziójában (NMI) is (200 fő).

Hazánk négy NATO-szervezetnek ad otthont: Budapesten az Egészségügyi Kiválósági Központ (NATO MILMED COE), Pápán nehéz légiszállító-ezred (HAW) működik szövetségi támogató részlegekkel 2008 óta. Székesfehérváron két NATO-szervezet működik: 2012-től egy híradó- és informatikai század (NATO DCIS-M), 2016-tól pedig a szövetséges erők integrációs egysége (NFIU).

6.3.2. Az európai uniós politika

Az Európai Unió három értelemben járul hozzá Magyarország biztonságához. Egyrészt – mint a legtöbb kelet-közép-európai új EU-tagállam esetében – azzal, hogy lehetőséget kínál az ország gazdaságának modernizációjára és felzárkózására. Másrészt az Unió közös kül- és biztonságpolitikája (CFSP), illetve ennek részeként közös biztonság- és védelempolitikája (CSDP) révén. Végül harmadrészt az olyan konkrét, gyakorlati, védelmi katonai együttműködési formákon keresztül, mint az EU Harcescsoportok vagy az állandó strukturált együttműködés (PESCO). Fontos tudnunk, hogy míg az első esetben a magyar biztonságpolitika a nemzeti szuverenitást

elemeinek megosztásával járó és az Unióba való belépéssel vállalt közösségi politikákon keresztül valósul meg, a CFSP és a CSDP, illetve a katonai kooperáció kormányközi alapon működik. Ez azt jelenti, hogy a magyar kormánynak mindig szabad döntési lehetősége van arra vonatkozóan, hogy e politikákon belül mihez csatlakozik, és mihez nem.

Hasonlóan a NATO-politikához, a magyar uniós politika elmúlt három évtizede is két nagy szakaszra bontható:

- az uniós tagságra való felkészülés (1989–2004);
- illetve a tagság időszakára (2004–2021).

Ez utóbbin belül – elsősorban a magyar érdekérvényesítés lehetőségeiről és módszereiről vallott kormányzati felfogás és stratégia változása miatt – jól érzékelhető határvonalat jelent a 2010-es esztendő. Míg ugyanis a 2004–2010 közötti időszakban a magyar kormányok inkább egyfajta alkalmazkodási (*policy taker*) politikától remélték a magyar érdekek sikeres érvényesítését, 2010 óta jóval aktívabb és konfrontatívabb (*policy shaper*) gyakorlat jellemzi a magyar uniós politikát. Ahhoz, hogy megértsük a váltás miértjét, röviden szólnunk kell arról, miként tekintett a magyar társadalom és a magyar politikai elit az Európai Unióra.

A magyar társadalom már említett, a szociális biztonságot előnyben részesítő biztonság-felfogása miatt az 1989–1990-es fordulattól egy jóléti rendszerváltást remélt, az európai uniós tagságtól pedig ennek gyors megvalósulását. Mind a magyar politikai elit, mind a társadalom úgy tekintett Magyarországra, mint a periféria egyik olyan centrumországára, amelynek – gazdasági kapacitása, előrehaladott piaci reformjai és nyitott gazdasága okán – Csehszlovákia mellett a legnagyobb esélye van az európai integrációba való gyors és zökkenőmentes bekapcsolódásra a kelet-közép-európai országok közül. Az 1980-as évek végén, az 1990-es évek elején egyértelműen ezt erősítették meg a nyugati politikusi és szakértői vélemények, továbbá sokak szemében az a tény is, hogy Magyarország (Csehszlovákiával és Lengyelországgal együtt) már 1991 decemberében – alig három évvel az Európai Közösséggel megkötött első gazdasági együttműködési megállapodás után – aláírhatta társulási megállapodását az Európai Közösségekkel. Talán éppen ennek köszönhető, hogy a korabeli magyar politikai vezetés az uniós tagságra és az integrációba való bekapcsolódásra sokkal inkább gyorsan elérhető/elérendő célként, semmint egy nehéz felzárkózás lehetőségének kezdeteként tekintett. Vagyis miközben az EU-csatlakozás feltételeit tartalmazó koppenhágai kritériumok közzététele (1993. április) után Magyarország elsőként nyújtotta be tagfelvételi kérelmét (1994. március 31.), 1997-re teljesítette a csatlakozási tárgyalások megkezdésének feltételeit, az 1998 márciusa és 2002 decembere között zajló csatlakozási tárgyalásokon pedig rugalmasnak mutatkozott a minél gyorsabban megvalósuló tagság érdekében (például kevés, a közösségi jogforrások alóli átmeneti mentességet kért), jóval kevesebb figyelmet és energiát fordított a belépés utáni időszakra való felkészülésre. A magyar kormányok ugyanis a csatlakozást megelőző időszakban nem dolgoztak ki koherens politikai, gazdasági és társadalmi útmutatást arra vonatkozóan, hogy Magyarország EU-tagként – a fejlesztési forrásokon túl – mit kíván az Európai Uniótól, illetve mivel járulhat hozzá az integráció fejlődéséhez. Érdemben nem vizsgálták azt sem, hogy milyen adottságai és lehetőségei vannak az országnak, illetve milyen korlátokkal és kényszerekkel szembesülhet, miként az sem vált igazán ismertté a társadalom előtt, hogy milyen magyar érdekeket kívánnak képviselni és érvényesíteni a 25 tagú Európai Unióban. Mindezek következtében a csatlakozást követő éveket a tanulásra kellett fordítaniuk a magyar kormányzatoknak (hogyan kell képviselni a nemzeti érdekeket Brüsszelben, hogyan kell lobbizni az uniós költségvetési forrásokért, hogyan kell politizálni európai szinten, hogyan lehet a leghatékonyabban az ország versenyképességének növelésére fordítani az uniós fejlesztési

támogatásokat stb.), e tanulási folyamatnak minden, az érdekérvényesítés terén megmutatkozó bizonytalanságával és gazdasági terén mutatkozó hibájával együtt. E felkészületlenség, továbbá a korabeli kormányok (a Medgyessy- és a Gyurcsány-kormány) hibás – hitelesen és nem a magyar gazdaság teljesítményén alapuló jóléti intézkedéseket bevezető – gazdaság- és költségvetési politikája, illetve a 2008-as nemzetközi pénzügyi válság következtében Magyarország uniós felzárkózásának üteme a 2004–2010 közötti időszakban nemcsak a magyar társadalom várakozásaitól maradt el, de – ami fontosabb – a térség új EU-tagállamainak felzárkózási ütemétől is.

2010-től a Fidesz vezette kormánykoalíció – amely 2011-ben sikeresen látta el az EU-elnökség feladatait – a tagállami szuverenitás erősítésére hivatkozva ezt a defenzív, az uniós feltételrendszert merev adottságnak tekintő EU-politikát váltotta fel mozgásterének bővítése érdekében egy aktívabb, utilitaristább, pragmatikusabb és taktikusabb, az európai uniós értékek és joganyag határait feszegető, tudatosan konfliktusosabb, kötelezettségszegési eljárásokat, jogállami vitákat is felvállaló, illetve a vétő eszközétől sem visszariadó, nem konvencionális EU-politikával. A fordulatra azt követően került sor, miután az EU Bizottsága elutasította a magyar kormányfőnek azt a kérését, hogy a szocialistáktól megörökölt gazdasági helyzet konszolidálása érdekében átmene-tileg 7%-ra növelje a költségvetési deficitet. Az új politikával a magyar vezetés nem egyszerűen az Unión belüli magyar érdekérvényesítést kívánta csupán erősíteni, hanem a 2008-as európai válságból való kilábalás kontextusában értelmezte a magyar megoldásokat. Véleménye szerint ugyanis az Európai Unió válsága nem egyszerűen pénzügyi és gazdasági jellegű, hanem jóval összetettebb és szélesebb legitimációs, bizalmi, politikai és intézményi válság is, így a magyar megoldásokat nemzetközi szinten elsősorban a lehetséges kilábalás kontextusában kell mérlegelni. Ráadásul az EU és Magyarország közötti elmélyülő viták e vezetés szerint nem is „hungarikumok”, hiszen olyan, már régóta folyó belső uniós vitapontokhoz kapcsolódnak, mint a föderális Európa versus nemzetek Európája, a közösségi intézmények demokráciadeficitje, az európai és a nemzeti identitás közötti viszony vagy a szuverenitásmegosztásból fakadó problémák. Habár e politika tartós sikerességéről korai lenne bármit is mondani – hiszen az említett vitatott kérdések még nem dőlték el, az ország felzárkózási üteme pedig csak lassan javul –, az vitathatatlan tény, hogy a 2010-től hatalmon lévő politikai vezetés az uniós források segítségével konszolidálta és növekedési pályára állította a magyar gazdaságot, másrészt elérte, hogy Magyarország méreteihez és súlyához képest láthatóbb pozícióba kerüljön az Európa jövőjéről folyó nemzetközi vitákban. Ez utóbbival kapcsolatban azonban fontos jelezni, hogy a 2010 óta tartó viták és a magyar uniós politika az EU központi intézményeinek szintjén (Bizottság, Európai Parlament), sőt a tagállami vezetők közötti viszonyban (Európai Tanács) is láthatóan és érzékelhetően megnövelték a felek közötti távolságtartást és bizalmatlanságot. Sőt ennél is továbbmenve megállapítható, hogy a 2010 óta vezetett magyar politika sikerének egyre nagyobbak és nagyobbak tűnnek az ára: kezdve a politikai elszigetelődéssel fenyegető vitáktól, folytatódva a jogállamisági és európai bírósági eljárásokkal, egészen az uniós források visszatartásának lehetőségéig.

A magyar uniós elnökség

Az új tagállamok számára az Európai Tanács soros elnöki feladatainak féléves ellátása jelenti az integrációba való beépülés utolsó fokozatát, amikor bizonyítani tudják ismereteiket az Unió integrációs mechanizmusairól, kezdeményezéseikkel és koordinációs munkájukkal pedig azt, hogy képesek előre vinni a szervezet működését. Magyarország 2011. január 1-től június 30-ig töltötte be ezt a tisztséget. Az „Erős Európa” jelmondatot választó magyar elnökségi programot

2010. január 10-én tették közzé, benne a 2008-as válságból való kilábalásra összpontosító négy prioritás köré csoportosított feladatokkal:

- Növekedés, munkahelyek létrehozása, az Unió versenyképességének növelésére vonatkozó EU 2020 program tervezete. A Stabilitási és növekedési paktum felülvizsgálata, válságkezelési és megelőzési mechanizmusok keresése.
- Az uniós politikák erősítése érdekében a belső kohézió megerősítése, a közös agrárpolitika jövője, az energiabiztonság növelése, a vízzel kapcsolatos politikák előtérbe helyezése, Duna-stratégia.
- A polgárbarát EU-megközelítés erősítése: a kulturális sokszínűség megőrzésének támogatása, a román és a bolgár schengeni csatlakozás elfogadtatása, az európai menekültstátusz kidolgozása, a bel- és igazságügyi együttműködés megerősítése a stockholmi program keretében, az Alapjogok Chartájának beillesztése az uniós alapszerződésekbe.
- A globális felelősség programja: a horvát csatlakozási tárgyalások lezárása, Izland csatlakozásának megkezdése, az Európai Külügyi Szolgálat tényleges működésének megkezdése, a Keleti Partnerség program továbbvitele.

A magyar elnökség tevékenységét nagy figyelem kísérte, mivel ez volt az első olyan elnökség, amelynek teljesen az új trióstruktúra és a lisszaboni szerződés alapján kellett működnie. Ez a szokásosnál szorosabb együttműködést igényelt az Európai Bizottsággal. Az unió és tagállamai különösen nagyra értékelték a Duna-régió stratégiáját, illetve a nemzeti roma-integrációs stratégiák uniós keretrendszerben való elfogadását. A váratlan események közül a legfontosabb az arab tavaszra adott uniós válaszok kidolgozásának megkezdése és gyakorlati megvalósítása volt. Magyarország uniós elnöksége alatt 103 ügy zárult le, közülük 43 az Európai Parlamenttel közös jogalkotási eljárás. A magyar elnökség időszaka alatt fejeződtek be a Horvátországgal folytatott csatlakozási tárgyalások (2011. június), és egyetlen vitás kérdéstől eltekintve lényegében teljesen elkészült a tagországok gazdaságpolitikájának szorosabb összehangolását szolgáló uniós jogszabályok úgynevezett „hatos csomagja” is. Ugyanakkor már megkezdődött a magyar belpolitika bírálata (médiatörvény, Alaptörvény), és ez árnyékot vetett a magyar elnökség teljesítményének hazai és nemzetközi értékelésére is.

Jóllehet a magyar politikai vezetés számára az 1990-es évek elején világossá vált, hogy az ország katonai biztonságát a NATO-tagság garantálhatja, már az uniós csatlakozást megelőzően tisztában volt azzal is, hogy a nem katonai biztonsági kihívásokkal szemben – eszközrendszerének természetéből fakadóan – az Európai Unió jóval hatékonyabban képes fellépni. Magyarország viszonyát az EU maastrichti szerződéssel (1992) létrehozott *közös kül- és biztonságpolitikájához* (CFSP), illetve az amszterdami szerződéssel (1999) létrejövő *közös biztonság- és védelempolitikájához* (CSDP) alapvetően ez a szemlélet uralta a teljes jogú tagság elnyerése után is. A magyar kül- és biztonságpolitika lehetőségeit ugyanis az elmúlt három évtizedben a CFSP-ben való részvétel szélesítette ki a legnagyobb mértékben. Nem csupán azzal, hogy olyan világpolitikai események, folyamatok vagy konfliktusok kapcsán tette befolyásoló tényezővé a magyar diplomáciát, amelyekhez Unión kívüli közép-kelet-európai kisállamként nem juthatott volna szóhoz, de leginkább azzal, hogy a közös kül- és biztonságpolitika olyan nagy projektjeiben, mint például az *európai szomszédságpolitika*, lehetőséget kapott az uniós tagállamok megnyerésére saját regionális politikájának (tágabb értelemben – a CFSP egészen keresztül – külpolitikájának) céljai és érdekei megvalósításához.

Hasonló lehetőséget biztosít a tagállami szuverenitást jóval érzékenyebben érintő, ezért lassabban fejlődő CSDP a biztonság- és védelempolitika területén, amelynek a tagállamok biztonsága szempontjából igen lényeges elemei a lisszaboni szerződés (2007) *kölcsönös segítségnyújtási klauzulája* (*Mutual Assistance Clause*), illetve *szolidaritási klauzulája* (*Solidarity Clause*). Míg az előbbi terrortámadás, természeti vagy ember okozta katasztrófák esetében ró segítségnyújtási kötelezettséget a tagállamokra, az utóbbi bármely tagállam elleni fegyveres támadás esetén. A 2000-es évek közepétől a tagállamok az Uniónak is a válságkezelést tették az egyik legfontosabb feladatává. Az Európai Unióról szóló szerződés értelmében az EU úgynevezett *kibővített petersbergi feladatokat*, vagyis humanitárius és mentési, békefenntartó és válságkezelési feladatokat (beleértve a béketeremtést is), közös leszerelési és konfliktusok utáni stabilizáló műveleteket, továbbá katonai tanácsadási és segítségnyújtási feladatokat hajt(hat) végre a CSDP keretében. E műveletek megvalósítása az arra vállalkozó tagállamok vagy a tagállamok által létrehozott európai többnemzetiségű haderők feladata.

Ilyen multinacionális haderőelemek az *EU Harccsoportok*, amelyek olyan 10 napon belül bevethető, legalább 1500 fős multinacionális, integrált erők, amelyek akár 6 ezer km távolságban, legalább 30, de maximum 120 napig fenntarthatók. 2007 óta 18 ilyen EU-harccsoport jött létre (14 darab 1500 fős, 4 darab 2500 fős), köztük három olyan, amelyben Magyarország is szerepet vállalt (magyar–olasz–szlovén, lengyel–cseh–magyar–szlovák, olasz–magyar–szlovén–osztrák–horvát). Fontos azonban tudnunk, hogy a harccsoportokat mindeddig egyetlen esetben sem vetették be.

Feltétlenül említést érdemel az *állandó strukturált együttműködés* (*Permanent Structured Cooperation – PESCO*) lehetősége is. Nem csupán azért, mert ez az Unión belüli legrugalmasabb együttműködési formája a védelmi képességeit multinacionális keretben a többieknél intenzívebben fejleszteni hajlandó tagállamoknak a biztonság- és védelempolitika terén (nincs ugyanis meghatározva a PESCO minimális tagállami létszáma, az Európai Tanács pedig minősített többséggel dönthet a kooperáció jóváhagyásáról). De azért is, sőt főként azért, mert sokan az állandó strukturált együttműködésben látják egyrészt a közös európai haderő, másrészt a differenciált vagy rugalmas integráció, az úgynevezett mag-Európa, illetve a többsebességes Európai Unió jövőbeni létrejöttének egyik lehetséges útját és eszközét. Mivel a kelet-közép-európai országok nem érdekeltek egy többsebességes EU létrejöttében, a CFSP és a CSDP hatékonysága viszont elsősorban az európai stratégiai önállóság megerősítésével, illetve az EU berendezkedésének föderális irányba történő elmozdításával (vagyis a tagállamok szuverenitásának további megosztásával) fokozható érdemben, minden, a tagállami szuverenitást preferáló uniós tagországnak – így hazánkknak is – igen óvatos politikát kell folytatnia annak érdekében, hogy megtalálja az egyensúlyt a közös európai védelem hatékonyságának szükséges növelése, illetve a nemzeti szuverenitás megtartása, védelme között, és elkerülje egy többsebességes Európai Unió kialakulását.

Az európai közös biztonság- és védelempolitika előrelépésének második szakaszára 2016-tól került sor, többek között az ukrainai válság, a Krím félsziget Oroszország általi annektálása, az Iszlám Állam közel-keleti térhódítása, az Európába irányuló tömeges migráció, a brexit-népszavazás és Donald Trump transzatlanti kapcsolatokban komoly válságot előidéző amerikai elnökségének hatására. Az Unión belüli belső viták és a tagállamok közötti konszenzushiány következtében azonban azok, akik az integráció elmélyítésével kívánták megerősíteni a CSDP-t, a kis lépések politikája mellett döntöttek. A jelenlegi egyik legfontosabb kérdés, hogy az orosz–ukrán háború 2022. február 24-ei eskalációja új szakaszt nyit-e, és ha igen, milyen jellegűt és irányultságút az európai biztonság- és védelempolitikában. Vagy csupán arról lesz szó, hogy az európai biztonság- és védelempolitika eddig is létező intézményei a korábbiaknál nagyobb forrásokhoz jutnak és intenzívebb működésmódra kapcsolnak.

Magyarország nemzetközi műveleti szerepvállalásai 1994–2019 között

1994–1995	UNAVEM III (Angola)
1994–2001	INIKOM (Kuvait)
1994-től	UNFICYP (Ciprus)
1994–2014	MFO (Egyiptom, Sínai-félsziget)
1994–2008	UNOMIG (Grúzia)
1994	UNMOT (Tádzsikisztán)
1994-től	MINURSO (Nyugat-Szahara)
1995	IFOR (Bosznia-Hercegovina)
1995–1996	UNMIBH (Bosznia-Hercegovina, Horvátország)
1996–1997	UNOMA (Angola)
1996–2003	SFOR (Bosznia-Hercegovina)
1996	UNIKOM (Grúzia)
1998	UNMOGIP (India, Pakisztán)
1999-től	KFOR (Koszovó)
2002–2005	Peace Support (Irak)
2003	UNMIK (Koszovó)
2004–2014	ISAF (Afganisztán)
2004-től	EUFOR II Althea (Bosznia-Hercegovina)
2007-től	UNIFIL (Libanon)
2008	EUFOR Chad/RCA (Csád, Közép-afrikai Köztársaság)
2008–2011	NTM II (Irak)
2008	OSCE Georgia (Grúzia)
2008–2011	OSCE Minsk Conference (Örményország, Azerbajdzsán)
2008–2013	OSCE BiH (Bosznia-Hercegovina)
2008–2013	OSCE Serbia (Szerbia)
2008–2017	OSCE Kosovo (Koszovó)
2010–2016	EUTM Uganda (Uganda)
2011–2013	EUSEC RD Congo (Kongói Demokratikus Köztársaság)
2013-től	EUTM Mali (Mali)
2014-től	OSCE Ukraine (Ukrajna)
2015-től	UN MINUSCA (Közép-afrikai Köztársaság)
2015–2021	Resolute Support (Afganisztán)
2016-től	Op. Inherent Resolve (Irak)
2017	OSCE Albania (Albánia)
2017-től	OSCE Moldova (Moldova)
2017-től	EUTM Somalia (Szomália)

6.3.3. Regionális politika

Mivel Magyarország annak a nyugatról, keletről és délről is nyitott Kelet-Közép-Európának a centrumában helyezkedik el, amelyet fragmentáltsága miatt történetileg elsősorban a nagyhatalmak közötti földrajzi elhelyezkedés tett fogalmilag önálló régióvá, a rendszerváltozást követő

magyar biztonságpolitikában a kezdetektől nagy hangsúlyt kapott a regionalizmus gondolata. Az 1989–1993 közötti időszakban ráadásul úgy tűnt, hogy a térség államainak többsége felismerte: egyenként és önállóan csekély súlyt képviselnek az európai politika színpadán ahhoz, hogy eredményesen érvényesíthessék érdekeiket. Mivel fő stratégiai törekvéseik is egybeestek (a szovjet tömbből való kiszabadulás, az európai integrációba való bekapcsolódás, a térség önállóságának olyan mértékű megszervezése, hogy az itt élő nemzetek és társadalmak pozitívan azonosuljanak kelet-közép-európaiságukkal), érdemesnek tűnt ezek eléréséért közös platformot kialakítani. Miként azt a közép-európai biztonságpolitikai opció bemutatásakor már említettük, a regionális együttműködési kezdeményezések közül (*Quadragonale, Pentagonale, Hexagonale, Közép-európai Kezdeményezés, Visegrádi Együttműködés, Délkelet-európai Együttműködési Kezdeményezés*) a Csehszlovákiát (később Csehországot és Szlovákiát), Lengyelországot és Magyarországot magában foglaló Visegrádi Együttműködés (V4-ek) lett fontosnak tekinthető regionális együttműködési fórum. A V4-ek kooperációjának legeredményesebb időszaka az 1989–1993 közötti időszak volt, amikor a négy ország együttműködése egyértelműen felgyorsította a szovjet tömb régió belüli lebontását (a szovjet csapatok kivonása, a VSZ és a KGST felszámolása). Csehszlovákia 1992-es szétválásával, illetve a kelet-közép-európai térség újraneacionalizálódásával ugyanakkor a V4-ek együttműködésének intenzitása és eredményessége látványosan visszaesett. 1992 decemberében még megkötötte ugyan a négy ország a *Közép-európai Szabadkereskedelmi Megállapodást* (CEFTA), de ez nem jelentett nagy előrelépést, mert mindössze az 1991-es európai társulási megállapodások feltételrendszerét érvényesítette a V4-ek egymás közötti kereskedelmében. A magyar–csehszlovák ellentétek miatt ugyanakkor nem sikerült elérni az együttműködés intézményesítését, így a két jelentősebb V4-es intézmény mindmáig az 1999-ben kialakított és rotációban betöltött soros elnökségi rendszer, illetve a 2000-ben létrehozott *Nemzetközi Visegrád Alap*, amely a négy ország társadalmának és civil szférájának szorosabb érintkezését hivatott elősegíteni.

Annak, hogy a NATO- és EU-csatlakozásig a magyar biztonságpolitika regionális törekvései nem jártak átütő sikerrel, alapvetően négy lényeges oka volt. Egyrészt a térség legtöbb országában eluralkodó azon szemlélet, amely szerint egyedül és önállóan kedvezőbbek az egyes országok integrációs, illetve csatlakozási esélyei. Másodszor az a tény, hogy a NATO-csatlakozás perspektívájának 1994-es megnyílásával a biztonság katonai dimenziójának önálló térségbeli szavatolása a legtöbb országban lekerült a napirendről. Harmadszor a térség politikai elitjeinek azon meggyőződése, illetve félelme, hogy a regionális együttműködés nem helyettesítheti a nyugati integrációt, sőt az ilyen típusú kezdeményezések hátráltathatják az előbbi folyamatot. És végül negyedszer: a NATO és az EU ellentmondásosan viszonyult a térség regionális kezdeményezéseihez. A Nyugat ugyanis (miközben meghirdetett programjainak jelentős része a kelet-közép-európai régiót, illetve a V4-eket mint egészet célozta meg) az 1990 és 2004 közötti években végig egy leginkább a „regionális együttműködés – igen, regionalizmus (értsd: regionális szintű érdekérvényesítés) – nem” jelszóval jellemezhető politikát folytatott térségünkkel szemben. Ennek üzenete pedig a gyakorlatban nem csupán gátolta a régió belüli együttműködést, de integrációs vetélytársakká is tette a renacionalizáció következtében amúgy is széttöredező kelet-közép-európai térség országait.

Az Európai Unió 2000-es évek közepén bekövetkező bővülése új keretek és új feltételek közé helyezte a magyar és általában a kelet-közép-európai EU-tagállamok regionális politikáját. Együttműködésük egyik döntő kérdése az lett, hogy a politika megmarad-e a szűken vett kelet-közép-európai térségen belüli, intraregionális szinten, vagy – hasonlóan az Unió más regionális szerveződéséhez (például a Benelux Unióhoz vagy az Északi Tanácshoz) – képesek lesznek

az EU-n belüli és EU-n kívüli külső partnerek előtt is egységként megjelenni. A tagság elnyerését követően a V4-ek ez utóbbi mellett döntöttek, így a korábbiakhoz képest rendszeresebbé vált a négy ország közötti konzultáció és koordináció (például közösen adták be a schengeni övezetbe való csatlakozási kérelmüket). Különösen látványos egyeztetési szintet jelentenek a napjainkra már gyakorlattá vált Európai Tanács-ülések előtti visegrádi miniszterelnöki találkozók, illetve az EU-n belüli és kívüli V4+-formációkban megfogalmazott kezdeményezések. Fontos ugyanakkor jelezni, hogy önmagukban sem a visegrádi négyek, sem a V4-eknél nagyobb keretekben meghirdetett regionális együttműködési kezdeményezések (például a 2015-ben lengyel javaslatra elindított, 12 kelet-közép-európai EU-tagállamot összefogó *Három Tenger Kezdeményezés*, vagy a 2015-ben a NATO keleti szárnyának országai közötti katonai együttműködés elmélyítése, valamint a legfontosabb biztonságpolitikai kérdések megvitatására létrehozott *Bukaresti 9-ek* csoportja) nem rendelkeznek kellő súllyal az Unión belüli regionális érdekérvényesítéshez, sőt régió kívüli EU-szövetséges nélkül blokkoló kisebbséget sem tudnak alkotni az Európai Tanácsban belül. Másfelől viszont az európai uniós tagság jelentősen növelte annak lehetőségét, hogy a térség államai – akár a Visegrádi Együttműködéssel, akár annak kibővítésével (V4+-formáció), akár más, több államot magukban foglaló politikai platformokon keresztül – összehangolják álláspontjukat és fellépéseiket, megőbbszörözzék súlyukat és befolyásolási lehetőségeiket a közös érdekeltségeket jelentő nemzetközi ügyekben (például balkáni stabilitás, migrációs válság). A V4-ek közötti érdekeltetés esetenként igen jelentős (például Oroszország megítélése kapcsán), sőt néha még előzetesen közösnek tekintett kérdésekben is fel tud bomlani. 2002-ben például a lengyel miniszterelnök hátrált ki a csatlakozási szerződéssel kapcsolatos közös visegrádi álláspontból, 2017-ben a magyar miniszterelnök a varsói kormány határozott kérése ellenére is megszavazta az Európai Tanács elnökének Donald Tuskot. De ezt láthattuk az orosz–ukrán háború 2022. februári eszkalációja után is, amikor Magyarország maradt magára álláspontjával a V4-ek csoportján belül.

Magyarország szerepvállalása a közép-európai regionális kezdeményezésekben

- 1989–1990 *Quadrangone* (Ausztria, Jugoszlávia, Magyarország, Olaszország)
- 1990–1991 *Pentagonale* (Ausztria, Csehszlovákia, Jugoszlávia, Magyarország, Olaszország)
- 1991 *Visegrádi Együttműködés* (2018-ban: Csehország, Lengyelország, Magyarország, Szlovákia)
- 1991–1992 *Hexagonale* (Ausztria, Csehszlovákia, Jugoszlávia, Lengyelország, Magyarország, Olaszország)
- 1992 *Közép-európai Kezdeményezés* (2018-ban: Albánia, Ausztria, Belorusz, Bosznia-Hercegovina, Bulgária, Csehország, Horvátország, Koszovó, Lengyelország, Macedónia, Magyarország, Moldova, Montenegró, Olaszország, Románia, Szerbia, Szlovákia, Szlovénia, Ukrajna)
- 1992–2004 *Közép-európai Szabadkereskedelmi Egyezmény* (CEFTA)
- 1996 *Délkelet-európai Együttműködési Kezdeményezés* (2018-ban: Albánia, Bosznia-Hercegovina, Bulgária, Görögország, Horvátország, Koszovó, Macedónia, Magyarország, Moldova, Montenegró, Románia, Szerbia, Szlovénia, Törökország)
- 2010 *Közép-európai Védelmi Együttműködés* (Ausztria, Csehország, Horvátország, Lengyelország, Magyarország, Szlovákia, Szlovénia)

2014	Az első <i>Visegrád 4 plusz- (V4+)</i> formáció
2015	<i>Három Tenger Kezdeményezés</i> (Ausztria, Bulgária, Csehország, Észtország, Horvátország, Magyarország, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Románia, Szlovákia és Szlovénia)

Ugyancsak széles lehetőségük nyílt az intraregionális együttműködés fokozására, amelyet első-sorban 2008 után igyekeztek kihasználni a térség országai, a gázválság hatására az energia, a grúz–orosz háború hatására pedig a biztonság- és védelempolitika területén (Visegrádi Együttműködés, Közép-európai Védelmi Együttműködés). Az intraregionális együttműködés hatékonyságát és eredményeit ugyanakkor jelentősen korlátozza a térség egészére jellemző forráshiány, továbbá az, hogy nem igazán azonosíthatók a részt vevő államok körében azok a közös stratégiai tényezők, amelyek a nemzetközi tapasztalatok alapján az együttműködés további elmélyítését eredményezhetik.

6.3.4. Szomszédságpolitika és nemzetpolitika

Habár a jószomszédi kapcsolatok biztonságpolitikai prioritásként való megjelölése evidenciának tűnik – a világ valamennyi állama hasonló célokat fogalmaz meg külpolitikai stratégiájában –, a rendszerváltást követő magyar politika számára korántsem jelentett egyszerűen megoldható feladatot. Egyrészt Magyarországnak az 1990-es évek elejétől olyan új szomszédjai lettek (Horvátország, Szerbia, Szlovákia, Szlovénia, Ukrajna), ahol a nemzetállam és a nemzeti társadalom kiépítése lett a legfőbb célkitűzés és feladat, és ehhez mindenütt a többségi nacionalizmusokat használták fel a politikai elit ideológiai kovászként. Másrészt a határon túli magyar kisebbségekért való felelősségvállalás (nemzetpolitika) is megkerülhetetlen feladata lett a magyar biztonságpolitikának, hiszen a magyar etnikum közel harmada az ország határain kívül, döntő részben a szomszédos államokban élt. A fő nehézséget az elmúlt harminc évben mindvégig a jószomszédi viszony és a nemzetpolitika együttes alkalmazása, illetve összebékítése jelentette a magyar politika számára. Részben mert a magyar kisebbségekhez, még inkább pedig az őket támogatni szándékozó magyar politikai törekvésekhez rendkívüli bizalmatlansággal és érzékenységgel viszonyultak a szomszédos államok; részben mert alapvetően az összeurópai megközelítés és politikai légkör sem igazán kedvezett a kisebbségvédelemnek. Az Európai Unió tagállamainak többsége ugyanis eltérő kisebbségfogalmat használ (bevándorlók, őshonos kisebbségek), jelentős részük igen erős nemzetállami és államnemzeti identitással rendelkezik, a nemzeti-etnikai ellentétek miatt kitört délszláv háborúk pedig hosszú évekre bizalmatlanná tették az Európai Uniót és általában a nemzetközi közösséget a kelet-közép-európai kisebbségi problémákkal szemben. Nem is beszélve arról, hogy a nemzethez tartozás tudatának vagy képviselésének alapvetően kulturális, érzelmi és történelmi dimenzióját az EU tagállamai között érvényesülő realista politika csak komoly nehézségek, feszültségek árán tudja kezelni – már amikor egyáltalán tudja. Ebben a helyzetben a magyar kormányok elméletileg két politikai gyakorlat közül választhattak: vagy attól teszik függővé a szomszédos államokkal való jobb kapcsolatokat, hogy azok javítanak-e az ott élő magyarok helyzetén; vagy javítják az államközi kapcsolatokat, azt remélve, hogy ennek köszönhetően a határon túli magyarok helyzete is javulni fog. Míg az előbbi elsősorban a konzervatív magyar kormányok kiindulópontja lett, az utóbbi a szocialista-szabaddemokrata koalíciókra volt inkább jellemző.

Szemben a magyar biztonságpolitika legtöbb területével, a szomszédságpolitika és a nemzetpolitika terén nem annyira a 2004-es EU-csatlakozás, mint inkább a Fidesz vezette kormánykoalíció 2010-es hatalomra kerülése és új külpolitikai gyakorlata jelentett szakaszhatárt.

1990 és 2004 között ugyanis noha a magyar politikai retorikában egyenrangúnak hirdették a három biztonságpolitikai célkitűzést (különösen a konzervatív nemzeti kormányok), a valóságban egyértelmű volt, hogy az euroatlanti integráció (vagyis a NATO- és az EU-tagság) elérése abszolút prioritást élvez. és habár emellett voltak próbálkozások arra vonatkozóan, hogy Budapest a magyar kisebbség helyzetére jobban ráirányítsa az európai figyelmet, ezek nem hoztak átütő sikert. A kisebbségi problémáktól való merev európai elzárkózást már viszonylag korán és világosan jelezték az Európai Unió 1993-as koppenhágai bővítési kritériumai, illetve a NATO 1995-ös bővítési tanulmánya. Mindkét dokumentum egyértelművé tette: a kelet-közép-európai államok csatlakozásának egyik legfontosabb előfeltétele, hogy rendezniük kell a szomszédos államokkal fennálló vitáikat. Ennek lett a következménye, hogy a szocialista-szabaddemokrata Horn-kormány 1995 márciusában annak ellenére aláírta a magyar–szlovák, 1996 szeptemberében pedig a magyar–román alapszerződést, hogy azok – szankcionálás hiányában – az érintett államok belátására bízták a kisebbségvédelmi jogok betartását, és nem tartalmazták a kollektív jogok (például az autonómia) gyakorlásának lehetőségét sem. A szlovák szerződésből hiányzott továbbá a magyar nyelvű felsőoktatás garantálása, a román szerződésből pedig kimaradt a magyar egyetem kisajátított ingatlanjainak visszaadása. Tény ugyanakkor, hogy az aláírás után mindkét országban javult a magyar kisebbség helyzete, ez azonban elsősorban az ottani kedvező belpolitikai változások eredménye volt (magyar pártok is bekerültek a kormánykoalíciókba), és nem annyira az alapszerződéseké.

A 2004–2010 közötti időszakban viszont a külhoni magyar szervezetek és a magyar kormányok közötti viszony romlott meg oly mértékben – a 2004. decemberi kettős állampolgárságról szóló népszavazás miatt –, hogy hat éven át nem került sor a magyar–magyar párbeszéd legfontosabb fórumának, az 1999-ben létrehozott *Magyar Állandó Értekezletnek* (MAÉRT) az összehívására. A baloldali magyar kormányok így elsősorban az Európai Unió kisebbségvédelmi érzékenységet igyekeztek növelni, habár ennek komoly korlátja volt, hogy a kisebbségek jogai kívül esnek az EU hatáskörén. Vagyis miközben kétségtelenül előrelépést jelentett, hogy a liszszaboni szerződésben integrációs alapértékként jelent meg a „kisebbségekhez tartozó személyek jogainak” védelme (az Európai Unióról szóló szerződés 2. cikke), ám ettől még 2007-ben Románia anélkül lett az EU tagja, hogy az erősen vitatott és az Európai Parlament által is szorgalmazott romániai kisebbségi törvénytervezetet a román törvényhozás elfogadta volna.

Szemben a magyar Európa-politikával, a nemzetpolitika 2010 utáni változása sem belpolitikai szempontból, sem a szomszédos országok számára nem volt, nem lehetett váratlan. Aktívabb magyar nemzetpolitikát ugyanis már ezt megelőzően is az első Orbán-kormány folytatott: ekkor jött létre a *Magyar Állandó Értekezlet* (1999), az országgyűlés elfogadta a szomszédos országokban élő magyarok számára kedvezményeket biztosító *státusztörvényt* (2001), illetve megkezdődött a *határon túli magyar felsőoktatás* intenzívebb támogatása (a romániai Sapientia Egyetem, illetve a szlovákiai Selye János Egyetem megalapítása). A Fidesz vezette koalíció 2010 után csupán annyit módosított saját korábbi nemzetpolitikáján, hogy ugyanolyan rangra emelte, mint bármely más ágazati szakpolitikát, illetve a 2011-es Alaptörvényben is hangsúlyosan szerepeltette a határon túl élő magyarokért való felelősségvállalást és szülőföldjükön való boldogulásuk elősegítését. A régi/új nemzetpolitika 2010–2019 közötti mérőföldköveit olyan események jelzik, mint a *kettős állampolgárságról szóló törvény* és a *nemzeti összetartozásról szóló törvény* elfogadása (2010);

a MAÉRT újbóli összehívása (2010); a *Magyar Diaszpóra Tanács* felállítása (2011); a határon túli magyarság magyarországi támogatásait koordináló *Bethlen Gábor Alap* (2011) és a jogvédelmét erősíteni hivatott *Kisebbségi Jogvédő Alapítvány és Intézet* létrehozása (2012), illetve a *szavazati jog kiterjesztése* a külföldi magyarokra (2012, 2018). A határon túli magyaroknak folyósított kormányzati támogatások összege is jelentősen emelkedett, 2011 és 2020 között több mint tízszeresére növekedett, így elérte a 129 milliárd forintot. Mindezek ellenére nehéz pontos és valós mérleget vonni a magyar nemzetpolitika eredményéről, mivel a külföldi magyarok száma – elsősorban az asszimiláció és a kivándorlás következtében – folyamatosan csökken. A magyar kormány ezt a tendenciát a magyar családtámogatási rendszer külföldi magyarokra történő kiterjesztésével kívánja mérsékelni, illetve megállítani.

6.3.5. A globális nyitás politikája

A 2011-ben meghirdetett globális nyitás – amelynek irányait, a *keleti nyitást* (2012) és a *déli nyitást* (2015) önálló stratégiaként is megfogalmazta a 2010-ben hatalomra került és a külgazdasági kapcsolatokat előtérbe helyező magyar külpolitikai vezetés – Magyarország válaszként értelmezhető azokra a világpolitikában és világ gazdaságban lezajló folyamatokra, amelyeket a nemzetközi közösség a 2008-as válság óta egyre világosabban érzékel. E külpolitika olyan, korábban fel nem ismert lehetőségekkel bíró államok stratégiai szövetségének keresését jelenti, amelyek a világ gazdasági válságban is meg tudták őrizni gazdasági stabilitásukat (Kína), komoly beruházási kapacitással rendelkeznek (Oroszország, Kína, India), vagy egyszerűen potenciális piacot jelenthetnek az erősen exportorientált magyar gazdaság számára (Oroszország, Afrika, Dél-Amerika). Jóllehet az elmúlt néhány évben Magyarországnak nem sikerült valódi áttörést elérnie a globális nyitás terén, azt tudnunk kell, hogy a kereskedelmi kapcsolatok diverzifikálását egy kisállam esetében általában csak évtizedes kitartó munka után szokta siker koronázni.

6.4. A magyar biztonságpolitika rendelkezésére álló erőforrásokról

Kitűzött biztonságpolitikai céljainak megvalósítása minden állam esetében döntően attól függ, milyen mértékben képes az adott ország a nemzetközi viszonyok befolyásolására. Ez utóbbi viszont az adott ország nemzetközi hatalmi képességein múlik, vagyis az ország *demográfiai helyzetén, gazdasági teljesítményén, katonai képességein, diplomáciájának sikerességén, illetve társadalmi-politikai modellértékén*. Írásunk befejező részében azt tekintjük át röviden, hogy milyen adottságokkal rendelkezik Magyarország az említett területeken.

6.4.1. Demográfiai helyzet

A nemzetközi hatalmi képesség összetevői közül elsőként a demográfiáról kell szólnunk, hiszen minden nemzet ereje alapvetően lakosaiból, állampolgáraiból ered. Azonos körülmények között a nagy népességszámmal rendelkező nemzetek általában nem tartanak a kis népességszámmal rendelkezőktől, a hatékonyan termelők a kevésbé hatékonyan dolgozóktól, a nemzetközi rendszer pedig hosszú távon mindig a nagy népességű és hatékony nemzeteket preferálta. A nagy

népességszám a megfelelő szintű modernitással párosulva sok újratermelő munkaeerőt, erős gazdaságot, jelentős politikai befolyást, nagy és erős hadsereget, vagyis komoly nemzetközi hatalmat és presztízst jelent. Ami ennél is fontosabb, a népességi viszonyok átalakulására maguk a nemzetközi rendszer szereplői is úgy tekintenek, mint ami – természetesen nem kizárólagos jelleggel és többnyire közép- és hosszú távon – jelentősen befolyásolja az egyes országok világpolitikai súlyát.

9,6 milliós lakosság száma (2022) alapján Magyarország a 93. a világ 195 országa között, és 19. az 50 európai állam között, de igen kedvezőtlenek a demográfiai trendjei. Az 1990 óta eltelt 32 évben lakossága 771 ezer fővel csökkent, és 2011–2022 között a lakosságfogyás üteme is elérte a 1980–1990 közötti mélypontot (334 ezer). Folytatódott a magyar társadalom előregedése is, míg ugyanis 1990-ben a lakosság 13%-át tette ki a 65 évesnél idősebb korosztály, 2022-re arányuk elérte a 21%-ot. Mindeközben az 1870. évi, első népszámlálás óta az egyik legalacsonyabb, 14,7%-os, a gyermekkorúak, a 15 év alattiak aránya a magyar népességben belül.¹⁴

A vizsgált periódus első évtizedében (1991–1999) 1,88-ról 1,28-ra esett vissza a magyar teljes termékenységi arányszám (TFR), majd csaknem egy évtizedig stagnált (2000–2010), hogy a 2011-es 1,23-os mélypontot követően lassú emelkedésnek induljon, és 2022-ben elérje az 1,52-es szintet.¹⁵ A lakosságesőket és az előregedés szinte minden esetben a gazdaságilag aktív korú népesség és a szociális intézmények terheinek jelentős növekedését eredményezi, továbbá – miként az a 2010-es évek második felétől Magyarországon is érzékelhető – kedvezőtlen hatással van a munkaerőpiac kínálati oldalára is. Emellett a fogyó, előregedő népességgel képviselt társadalmak óhatatlanul konzervatívak, érdekük a status quo, hiányzik belőlük az innovációs kedv, a kockázattűrő képesség, ami megnehezíti a modernizációt és a felzárkózási célok elérését. A magyar demográfia negatív fordulatát felerősítették az elmúlt három évtized gazdasági válságai is, továbbá az a tény, hogy 2008 után megnövekedett az EU-csatlakozás utáni kivándorlás Magyarországról. Mindezek hatására a 2010-ben hatalomra kerülő Fidesz vezette kormány – 1999–2002 után – ismét a politikai prioritások közé emelte a népesedési helyzet javítását, sőt 2018-ban megkezdett harmadik ciklusában „demográfiai súlypontú” kormányzásba kezdett annak érdekében, hogy a szülőképes korú nők termékenységi rátája 2030-ig 2,1-re növekedjen. A kérdés persze az, hogy csupán gyermekvállalást ösztönző eszközökkel – vagyis anélkül, hogy figyelmet fordítanánk a népesedéspolitikára másik két fontos területére, a várható élettartam növelésére (elsősorban a fiatalok és a középkorúak halálozásának csökkentésére), illetve a migrációs politikára (beleértve ebbe a be-, a ki- és a visszavándorlással kapcsolatos politikákat is) – fordulatot lehet-e elérni a magyar demográfiai folyamatokban. Különösen egy olyan helyzetben, amikor a szülőképes nők számának gyors csökkenése miatt abban az esetben is látványosan javulhat a teljes termékenységi mutató a jövőben, ha ezzel csökkenő születésszám párosul.

6.4.2. Gazdasági hatalom

Habár a magyar közvélemény történelmi okoknál fogva, és különösen az uniós csatlakozás óta, gyakran veti össze a magyar gazdaság helyzetét a német vagy az osztrák gazdaság teljesítményével és mutatóival, ha valóban reális képet akarunk kapni arról, hogy Magyarország gazdasága hogyan változott az elmúlt három évtizedben, más viszonyítási pontokat kell alkalmaznunk.

¹⁴ KSH 2023.

¹⁵ KSH 2022 és PÁLOS 2023.

Németország ugyanis a világ harmadik legerősebb gazdasága, amelynek bruttó nemzeti terméke (GDP) 2020-ban a 27 tagú Európai Unió GDP-jének 24,5%-át adta (a 2004 óta EU-taggá váló 11 kelet-közép-európai ország együttes GDP-je mindössze az uniós GDP 11,7%-a). Az EU GDP-jének 2,8%-át kitevő osztrák gazdaságot pedig a lakosságszámhoz viszonyított gazdasági teljesítményben csupán Luxemburg, Írország, Dánia, Hollandia és Svédország előzi meg. Vagyis mind a két állam az unió gazdasági centrumországaihoz tartozik, és a magyarhoz képest egészen eltérő fejlődési múlttal, eltérő adottságokkal és jóval fejlettebb gazdasággal rendelkezik. Éppen ezért a következőkben a magyar gazdaság teljesítményét részben a kelet-közép-európai új EU-tagállamok fejlődéséhez, részben saját, az elmúlt évtizedekben többször és folyamatosan megfogalmazott céljához, a modernizációhoz és az uniós átlag eléréséhez viszonyítjuk.

A gazdasági hatalom

A gazdasági hatalom mások magatartásának befolyásolása gazdasági eszközökkel és az ilyen befolyásolás képessége annak érdekében, hogy mások gazdaságilag jobban függjenek tőlünk, mint mi függünk másoktól. Ilyen területek közé tartoznak az élethez nélkülözhetetlen erőforrások (az alapvető élelmiszerek és az ivóvíz), illetve a gazdaság kulcsfontosságú tényezői (a tőke, az energia és az energiahordozók, az ipari nyersanyagok, az ipari kapacitás, a technológia, a képzett munkaerő és a piac) feletti ellenőrzés. Ha a gazdasági érdekérvényesítés szankciók vagy embargók formájában jelenik meg, akkor a kényszerítés hatalmáról beszélhetünk, ha azonban egy vonzó gazdasági modell, illetve a gazdasági jólét indukálta közeledés vagy mintakövetés formáját ölti, akkor egyértelműen a vonzás hatalmáról. A gazdasági hatalom – különösen a 21. században – szoros összefüggésben áll a katonai hatalommal.

A magyar bruttó nemzeti termék 2022-ben az Európai Unió GDP-jének 1,08%-át tette ki (2005-ben 0,79%-át), és ezzel Magyarország a 17. helyet foglalta el a 27 EU-gazdaság között. Lakosságszámához viszonyított GDP-teljesítménye (0,50) alapján viszont a 23. helyen állt, és a kelet-közép-európai térségből csak Lengyelországot, Horvátországot, Romániát és Bulgáriát előzte meg. E mutató tekintetében 2005-ben (0,36) Lengyelországon kívül még maga mögé utasította Szlovákiát és a három balti országot is, amelyek azonban EU-csatlakozásukat követően egyértelműen dinamikusabban fejlődtek Magyarországnál. Gyorsabban fejlődött a jelenleg 0,49-os mutatóval rendelkező Lengyelország is, de a lengyel gazdaság jóval alacsonyabb szintről (0,26) indult a lakosságszámhoz viszonyított gazdasági teljesítmény tekintetében. Fontos azonban jelezni, hogy a GDP-arány/lakosságszám arány változása terén Magyarországnál 16 EU-tagország is rosszabb mutatóval rendelkezett a 2013–2022 közötti időszakban, köztük olyan nagy gazdaságok is, mint a német, a francia, a spanyol és az olasz. Ez utóbbiak lakosságszámhoz viszonyított gazdasági teljesítménye ugyanakkor 2022-ben 1,31 és 0,79 közötti értéket mutatott, vagyis unión belüli gazdasági teljesítményük aránya közel azonos nagyságú volt lakosságszámuk Európai Unión belüli arányával. Szlovénián (0,79) és Észtországon (0,77) kívül e tekintetben valamennyi kelet-közép-európai ország komoly lemaradásban van, a magyar gazdaság – a bolgár és a horvát gazdasággal együtt – legfeljebb az EU-csatlakozást követő rendkívül lassú fejlődési üteme miatt emelhető ki térségünk országai közül. Fontos azonban emlékeztetnünk arra, hogy a magyar gazdaságnak az elmúlt harminc évben több olyan válsággal is szembe kellett néznie – az 1989–1993-es transzformációs válsággal, a 1994–1997-es és a 2005–2006-os egyensúlyi

válsággal, majd a 2008-as nemzetközi pénzügyi-gazdasági válsággal –, amelyek jelentősen visszavetették a fejlődését, illetve évekig elhúzódó pénzügyi-gazdasági konszolidációt igényeltek.

A magyar gazdaságnak a térség más országaihoz viszonyított lassabb ütemű fejlődését egyéb mutatók is jelzik. Az ország EU-csatlakozása óta eltelt 18 évben a magyar GDP éves átlagban 2,52%-kal növekedett, és ezzel az Európai Unión belül a 10., a régió belül azonban csak a 8. legdinamikusabban növekvő ország volt az említett időszak egészét tekintve. A 2004 és 2010 közötti években 1,5%-kal, a 2011 utáni időszakban 3,13%-kal növekedett a GDP éves átlagban, és ezzel 2010 előtt az EU-n belül a 13., a kelet-közép-európai új belépők között pedig az utolsó helyet foglalta el. Azzal, hogy a Fidesz-kormányok megduplázták a GDP éves növekedési ütemét, Magyarországot a 9. legdinamikusabban növekvő országgá tették az EU-27-ek között a 2011–2022 közötti időszakban. A kelet-közép-európai új belépők közül ez az eredmény csak Horvátország, Szlovákia, Szlovénia és Csehország megelőzésére volt elegendő a GDP éves növekedési ütemét tekintve.¹⁶

A 2011 és 2022 közötti években az egy főre eső GDP *uniós átlaghoz való felzárkózásának* tekintetében Magyarország azon 14 uniós tagállam közé tartozott, ahol növekedett az egy főre eső GDP (+10%), térségünk 11 új belépője közül azonban csak Szlovéniát (+8%), Csehországot (+7%) és Szlovákiát (–8%) tudta megelőzni. Külön kellemetlen, hogy a térség alacsonyabb szintről induló országai közül Lengyelország (+15%) és Litvánia (+23%) is jobb eredményt ért el, és megelőzték hazánkat, most nem is beszélve Lettországról (+18%) vagy Romániáról (+23%), amelyek viszont viszonylag jelentős hátrányból gyakorlatilag beérték Magyarországot az Eurostat felzárkózási adatai szerint. Fontos azonban megjegyezni, hogy ugyanekkor az Európai Unió 13 nem kelet-közép-európai tagországában is az egy főre eső GDP uniós átlaghoz viszonyított csökkenését, sőt nem egy helyen – például Görögországban (–7%), Spanyolországban (–8%) vagy Olaszországban (–9%) – jelentős visszaesését regisztrálhattuk. A kelet-közép-európai növekedési különbségek kapcsán a szakértők általában két dologra hívják fel a figyelmet: egyrészt hogy az alacsonyabb gazdasági szintről indulók általában nagyobb növekedést képesek elérni; másrészt hogy az új belépők közötti növekedési különbségekben nagy szerepe van annak, milyen hatékonysággal használták fel az uniós strukturális támogatásokat. A nettó kohéziós támogatások értéke Magyarországon 2004 és 2020 között elérte az GDP 1,4 százalékát, és ez csupán az uniós források egyik, bár kétségtelenül legnagyobb szelete.¹⁷

Minden gazdasági modernizációnak kulcsfontosságú feltétele a *versenyképesség* növelése. Az EU-csatlakozás óta Magyarország e tekintetben is igen hektikus képet mutat a V4-csoporton belül. Mert noha a Világgazdasági Fórum versenyképességi indexe (WEF GCI) szerint 2004-ben az országcsoporton belüli legjobb mutatóval (39.) lépett be az Európai Unióba, EU-tagságának 15 éve alatt kétszer is a legrosszabb versenyképességi értékelést kapta a visegrádi országok közül (2008-ban 62., 2016-ban 69.). És jöllehet azóta javított a helyezését (2018-ban 48., 2019-ben 47.), de versenyképesség tekintetében továbbra is lemaradásban van Csehországhoz (32.), Lengyelországhoz (37.) és Szlovákiához (42.) képest is (WEF GCR 2019). Némiképp eltérő viszonyt mutatnak a svájci IMD Versenyképességi Kutatóközpont adatai is, ahol 2023-ban Csehország a 18., Lengyelország a 43., Szlovákia a 53., míg Magyarország – hét helyet rontva korábbi pozícióján – a 46. helyet szerezte meg a versenyképességi rangsorban (IMD 2023). Nem véletlen tehát, hogy a magyar kormány 2019-ben egy új és átfogó versenyképességi programot indított be. Strukturális és stratégiai szempontból a magyar versenyképesség akkor javulhatna jelentősen, ha

¹⁶ World Bank 2023.

¹⁷ BUCSKY 2023.

Magyarország néhány kiválasztott területen előre tudna lépni a *magas hozzáadott értékű és hatékony termelés* felé, és a magyar gazdaság nem csupán olcsó munkaereje és az állami támogatások miatt lenne vonzó a külföldi befektetőknek. Ma ennek még több akadálya is van: a magyarországi kis- és középvállalkozások (kkv) továbbra is tőkehiányosak, és gyenge az innovációs képességük; az elmúlt harminc év külföldi beruházásai során jóval kevesebb magas színvonalú technológiai transzfer valósult meg és – ami fontosabb – adaptálódott a magyar gazdaságba, mint azt a kormányok remélték; ráadásul a foglalkoztatás növekedését az elmúlt három évtizedben nem volt képes követni a minőségi oktatás és képzés. Mindezek következtében a külföldi multinacionális vállalatokra (Suzuki, Audi, Mercedes), illetve a hazai kis- és középvállalkozásokra épülő duális magyar gazdaságban sem a jövedelemtermelő képességben (hozzáadott érték), sem a hatékonyság és a termelékenység terén nem valósult meg a hazai tulajdonú kkv-szektor felzárkózása a Magyarországon működő külföldi cégekhez, és nem alakult ki közöttük szerves és széles körű beszállítói kapcsolat. Ennek eredménye, hogy a magyar gazdaságot még napjainkban is a jól teljesítő külföldi nagyvállalatok versus alacsony termelékenységű hazai kkv-szektor dichotómiája jellemzi. Miközben ugyanis a külföldi tulajdonban lévő vállalkozások csupán az összes magyarországi vállalkozás 2,1%-át teszik ki, az általuk termelt hozzáadott érték meghaladja a Magyarországon megtermelt összes hozzáadott érték 46,5%-át. A magyar munkavállalók közel kétharmadának munkát adó mintegy 720 ezer kis- és középvállalkozás viszont csupán az összes hozzáadott érték 44%-ával járul hozzá a magyar gazdaság teljesítményéhez.

Az elmúlt három évtizedben a magyar gazdaság és a magyar gazdaságpolitika három területen tett szert olyan jelentősnek tekinthető eredményre, amellyel gazdasági szempontból is komoly befolyást gyakorolhat a környezetére. Egyrészt a hazánkba települt német vállalkozások révén (a több mint 3 ezer közül az Audi, a Mercedes és a Bosch a legismertebbek) Magyarország erős – a V4-országokkal közösen pedig a németek számára is kulcsfontosságú – gazdasági kapcsolatokat épített ki az EU vezető gazdasági és politikai hatalmával. Másrészt a 2010 óta hatalmon lévő kormányzat tudatosan olyan adópolitikát folytat (például 9%-os társasági adó), amely érezhetően erősíti Magyarország tőkevonzó képességét. Végül harmadszor: ugyancsak e kormányzat hosszú idő után először valóban konszolidálta a magyar gazdaságot. A 2020-as évek elejéig ugyanis a magyar gazdaság helyzete egyértelműen jónak volt értékelhető, amiben a Covid-19-válság is csak átmeneti visszaesést okozott. Alig volt olyan makrogazdasági mérőszám, amely – akár uniós összehasonlításban – 2022-ig ne alakult volna jól, kezdve a gazdasági növekedéssel (amely éves átlagban 2,84%, az EU-átlag kétszerese volt), folytatva a munkanélküliségi rátával (amely a szóban forgó időszakban 10,7%-ról 3,6%-ra csökkent) és a foglalkoztatási rátával (amely 57,6%-ról 74,4%-ra nőtt), egészen az államadóssági mutatóig (amelynek csökkenését – a GDP 80,3%-áról 65,5%-ra – csak a Covid-19-válság tudta megakasztani, de mindvégig az EU-átlag alatt volt). Hasonló a helyzet az inflációnál, amelynek mutatói csak a Covid-19-válság óta romlottak (2021-ben 5,1%-ra, 2022-ben 14,5%-ra).¹⁸

A kérdés persze az, hogy a kormányzat e kivételes helyzetet ki tudta, illetve ki tudja-e használni olyan strukturális reformok végrehajtására (az oktatás, az egészségügy és a kutatás finanszírozása terén), amelyek valóban elindítják Magyarországot a rendszerváltozás óta eltelt három évtizedben remélt és várt felzárkózás és modernizáció útján, és lehetővé teszik, hogy az ország elkerülje a közepes fejlettség csapdáját.¹⁹

¹⁸ KSH 2023.

¹⁹ ORBÁN 2023

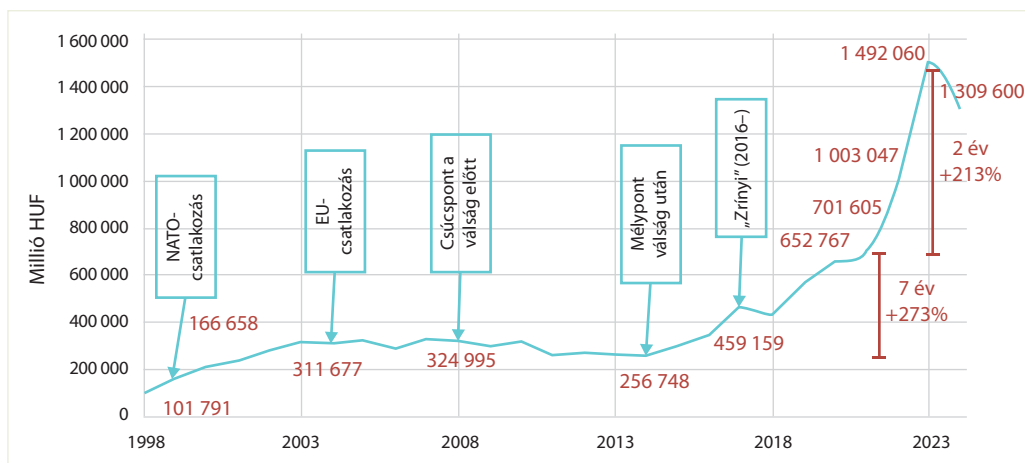
6.4.3. Katonai képességek

Azt, hogy milyen hadereje van egy országnak, számos tényező befolyásolja: az ország *biztonsági környezete*, a társadalom és a politikai elit *biztonság- és fenyegetettségpercepciója*, a haderőre háruló *feladatok* és persze mindenekelőtt az a *pénzösszeg*, amelyet a politikai vezetés a haderőre szán. Az elmúlt 30 évre visszatekintve azt láthatjuk, hogy a biztonsági környezet változása már az 1980-as évek végén azt jelezte, a bipoláris szembenálláshoz, a területelvű védelemhez kapcsolódó, nagy létszámú tömeghadseregek kora Európában lejárt. A beköszöntő béke a kontinens legtöbb országában felvetette a védelmi kiadások és a haderő létszámának jelentős csökkentését, illetve a haderőreform szükségességét, továbbá Európa-szerte azt eredményezte, hogy a védelmi szférát szinte mindenütt prioritáslistájuk végére sorolták a politikai vezetők. Ráadásul a kelet-közép-európai haderők a rendszerváltozással együtt járó radikális politikai átalakulás, a gazdasági visszaesés és a forráshiány körülményei között élték meg ezt az összeurópai tendenciát. Vagyis a politikai szándék mellett itt a financiaális lehetőségek is jóval korlátozottabbak voltak egy átfogó haderőreform végrehajtásához.

A katonai hatalom

A katonai hatalom mások magatartásának befolyásolása fegyveres erő alkalmazásával vagy az azzal való fenyegetéssel. A fegyveres erőszak alkalmazásának lényege a másik magatartására gyakorolt hatás, nem pedig az erőszakkal okozott veszteség vagy kár. A kívánt hatást a további erőszak kilátásba helyezése éri el, társulva azzal a biztosítékkal, hogy az erőszakot alkalmazó fél akaratának teljesítése esetén az erőszak elkerülhető. A katonai erő funkciói közül az elrettentés és a kényszerítés gyakorol hatást az ellenség szándékaira. A védelem nem az ellenség szándékaira, hanem a képességeire irányul: az elrettentés célja, hogy az ellenség tartózkodjon a cselekvéstől, míg a védelemé a cselekvéssel szembeni ellenállás.

A magyar védelmi szféra forrásigényének maradékelvű kezelését több további tényező is erősítette. Egyrészt a magyar társadalom számára az elmúlt három évtizedben a katonai biztonságnál jóval fontosabb volt annak gazdasági és szociális dimenziója (a munkanélküliség és az elszegényedés problémája), illetve – a bűnözés kezdeti gyors növekedése miatt – a közbiztonsági vetülete. Másrészt a magyar haderővel egy elavult struktúrát és pazarló rendszert örökölt meg az új politikai vezetés. Mivel ezek a források és ráfordítások növekedése esetén is csökkentik a fegyveres erők hatékonyságát, a politikai elit és a társadalom a pazarló gazdálkodásra hivatkozva sem szívesen szánt több forrást a hadseregre. Végül harmadrészt – mint már említettük – 1990 óta a magyar gazdaságot több válság is sújtotta, és ilyenkor mind a társadalom, mind a politikai elit számára a gazdasági és szociális biztonság megőrzése vált prioritássá. Lényegében ebből fakadt a 2014-ig tartó alulfinanszírozottság, amely csupán a NATO-csatlakozást megelőző években lassult le egy rövid időre, és ami jól követhető a magyar védelmi kiadások 19. ábrán bemutatott alakulásán.

19. ábra: A magyar védelmi kiadások alakulása 2004–2019 között

Forrás: CSIKI 2023: 2

Mindezek következtében a magyar védelmi szféra vezetői hosszú ideig többnyire csupán a haderő-átalakítás „legolcsóbb”, létszám- és eszközcsökkentő fázisát voltak képesek végrehajtani, időnként a haderőben dolgozók munka- és szociális körülményein igyekeztek javítani, de a modernizálás legköltségesebb szakaszának döntő feladatait – a kiképzési feltételek megváltoztatását, az infrastruktúra fejlesztését, a haderő átfegyverzését és technikai modernizálását – többnyire utódokra hagyták. Az utódok viszont, szintén a forráshiány miatt, ismét a „legolcsóbb” szakasznál kezdték meg a haderő átalakítását (új haderőreform-koncepció kidolgozása, létszám- és eszközcsökkentés), megint csak az utódokra hagyva a reform „nagy számláinak” (átfegyverzés, technikai modernizáció) kifizetését. Vagyis a haderő-átalakítással csak akkor és csak olyan mértékben foglalkozott a politika, amennyire a biztonság- és védelempolitikai események és folyamatok (a NATO-felvétel, -csatlakozás és -tagság kritériumai, illetve a nemzetközi missziókban való részvétel) megkövetelték.

Amennyiben a magyar haderő elmúlt harminc évben bekövetkezett legfontosabb változását röviden kell összefoglalnunk, a következőket mondhatjuk. A Magyar Honvédség egy 1990-ben a Varsói Szerződéshez tartozó 125 ezer fős, ezen belül 91 ezer fő harcoló erővel rendelkező (ez a haderő 72,8%-a), hadsereg–hadtest–dandár szervezeti felépítésű, sorozott haderőből napjainkra egy, a NATO-hoz tartozó 37 650 fős engedélyezett létszámú, dandár–ezred–zászlóalj szervezeti felépítésű, önkéntes hivatásos haderővé vált.

A Magyar Honvédség (MH) feladatai

Egy állam haderejének feladatait az adott ország biztonsági környezetében érzékelt fenyegetések alapján szabja meg a politika. Az MH feladatrendszerét meghatározó honvédelmi törvények (1990. LXXXVIII., 1993. CX., 1998. LXXXIX., 2004. CV., 2011. CXIII., 2016. CXXXIII., 2021. CXL. törvények) az elmúlt három évtizedben a rendszerváltozás idejének 8 feladatcsoportját napjainkra 24 – részben fegyverrel, részben fegyver nélkül ellátandó – feladatra növelték. Maguk a honvédelmi törvényi feladatok gyakorlatilag az alkotmányban, illetve az Alaptörvényben meghatározott feladatkörök részletezését jelentik.

A Magyar Honvédség négy legfontosabb feladatköre:

- Magyarország katonai védelme;
- a közös védelmi és békefenntartói feladatok végrehajtása nemzetközi szerződések alapján;
- humanitárius tevékenység végzése;
- a katasztrófák megelőzésében, a következmények elhárításában, valamint felszámolásában való közreműködés.

Ezekbe csoportosítható az említett 24 feladat. *A Honvédség fegyverhasználati joggal látja el a következő feladatokat:* a) Magyarország függetlenségének, területének, légterének, lakosságának és anyagi javainak külső támadással szembeni fegyveres védelme; b) a Szent Korona és a hozzá tartozó egyes jelvények őrzése és védelme; c) váratlan támadás esetén ellentevékenység; d) a szövetségi és nemzetközi szerződésből eredő egyéb katonai kötelezettségek (kollektív védelmi, békefenntartó, válságkezelési és humanitárius feladatok) teljesítése; e) a honvédelem szempontjából létfontosságú rendszerelemek, létesítmények, illetve rendezvények őrzése és védelme; f) védett személyek védelme; g) tűzszerészeti feladatok végrehajtása; h) honvédelmi válsághelyzetben az államhatár ellenőrzésében való részvétel; i) közreműködés tömeges bevándorlás okozta válsághelyzet idején az államhatár őrzésében; j) közreműködés bajba jutott magyar állampolgárok mentésében és kimenekítésében; k) közreműködés szükségállapot feladatokban; l) a közrendet és a közbiztonságot jelentős mértékben veszélyeztető fenyegetések kezelésében; m) közreműködés egészségügyi válsághelyzettel kapcsolatos feladatokban. *A Honvédség fegyverhasználati jog nélkül látja el a következő feladatokat:* a) közreműködés katasztrófavédelemmel összefüggő feladatok végrehajtásában; b) közreműködés a katonai szakértelmet és speciális eszközöket igénylő feladatokban; c) közreműködés létfontosságúnak kijelölt rendszerelemek működtetésében; d) részvétel állami protokolláris feladatokban; e) közreműködés hadisírok, katonai és hősi emlékművek fenntartásában és a kegyeleti tevékenységben; f) katonai jellegű elektromágneses spektrumot kihasználó támadó, információszerező, felderítő eszközök elleni fellépés; g) katonai jellegű kibertérműveletek, kibertérre ható cselekmények vagy kibertámadások elleni fellépés; h) katonai szakértelemmel és speciális eszközökkel történő támogatás; i) információs műveletek teljesítése; j) közreműködés fegyveres összeütközések időszakában polgári védelmi feladatokban.

E hosszú folyamatnak persze különböző szakaszai, eseményei és állomásai voltak, amelyek közül felsorolásszerűen az alábbiakat érdemes kiemelni. A Magyar Néphadsereg 1989–1990-ben végrehajtott depolitizálását, amelyet 1990–1992 között a Magyar Honvédség új vezetési struktúrájáról, majd 1994–1998 között civil kontrolljának szintjéről és minőségéről folyó vita követett. A kötelező katonai szolgálat idejének 1989–2004 közötti csökkentését, illetve a személyi állomány kibővítését a sorállományú mellett részben hivatásos állománnyal, amit 2004-ben a sorkatonai szolgálat felfüggesztése, illetve az önkéntes hivatásos haderőre való áttérés követett. A gyakorlatban a magyar védelmi szektor vezetése csak ekkor szakított a Varsói Szerződés idejében létrehozott teljes spektrumú haderő fenntartására irányuló törekvésekkel. Az MH NATO-integrációjának jelentős eseménye volt a Honvéd Vezérkar 1995–1996-os átalakítása, miként a vezérkarnak a Honvédelmi Minisztériumba integrálása is, amelyre azonban csak a csatlakozás után, 1999–2000-ben került sor. A tömeghadsereg-struktúra leépítésének pedig a védelmi feladatokhoz nem kötődő szervezeti elemek (például a rekreáció, a kultúra, a sport) hadrendből történő kivonása volt fontos

lépése 2001-ben. A 2002–2004 közötti időszak haderőreform-lépéseit az önkéntes haderőre való áttérés uralta, a 2006–2008-as éveket pedig a vezetési rendszer átalakítása (az MH Összhaderőnemi Parancsnokságának és öt alárendelt parancsnokságának – szárazföldi, légierő, logisztikai támogató, egészségügyi, híradó-informatikai – létrehozása).

Miként azt már jeleztük, a magyar haderő-átalakulás folyamatának legkevésbé sikeres része egészen 2017-ig a haditechnikai modernizáció volt. Mert noha az erre ösztönző tényezők korábban is fennálltak (NATO-tagság, műveleti alkalmazás, a korábbi hadrendben lévő eszközök teljes műszaki elavulása), a megfelelő források, illetve a fejlesztési tervek végrehajtását lehetővé tevő kormányzati akarat már kevésbé. Ennek eredménye, hogy a 2017-ben meghirdetett *Zrínyi 2026 Honvédelmi és Haderőfejlesztési Programot* megelőzően igen visszafogott volt az MH haditechnikai fejlesztése. Legfontosabb tételeit az orosz államadósság fejében 1993–2002 között leszállított haditechnikai eszközök (28 darab MiG–29-es vadászpilóta nélküli repülőgép, 450 darab BTR–80 és BTR–80/A típusú páncélozott szállító harcjármű, 400 darab METIS páncéltörő rakéta, 15 darab önjáró rakétakilövő, 100 darab T–72-es harckocsi, 20 darab Mi–24-es harci helikopter), az 1999-től rendszeresített francia gyártmányú ATLAS–2 MISTRAL légvédelmi rakétakomplexumok (140 db), illetve a 2006-tól lízingelt 14 darab JAS–39 Gripen vadászgép jelentették. Ez utóbbiakkal a magyar légierő térségünk egyik legmodernebb légiereje lett. Tény ugyanakkor, hogy a NATO-műveletekben való részvételhez szükséges fejlesztéseket rendszeresen végrehajtotta a magyar honvédelmi vezetés. Ennek eredményeként például a Magyar Honvédség különleges műveleti erői igen szoros és tartós műveleti kapcsolatra tettek szert az Egyesült Államok hasonló erőivel.

Annak, hogy a 2010 óta hatalom lévő magyar kormánykoalíció 2017-ben a *Zrínyi 2026 Honvédelmi és Haderőfejlesztési Program* végrehajtása mellett döntött, alapvetően három fő oka van. Egyrészt hogy a NATO – az orosz fenyegetésre válaszul – 2014-től ismét a területvédelemre helyezte a hangsúlyt a szövetség feladatrendszerén belül. Másrészt mert a tagállamok kötelezettséget vállaltak arra, hogy védelmi kiadásait 2024-ig GDP-jük 2%-ára emelik. Harmadrészt mert a haderőfejlesztést Magyarország jelenlegi gazdasági teljesítménye is lehetővé teszi. A rendszerváltozás óta legnagyobb volumenű magyar haderőfejlesztés keretében a honvédelmi vezetés eddig 3 új közepes csapatszallító repülőgép, 2 könnyű szállító repülőgép (Airbus 319), 3 katonai szállító repülőgép, 44 új harckocsi (Leopard 2 A7+) és 12 használt harckocsi (Leopard 2 A4), illetve 24 új önjáró löveg (PzH 2000) megvásárlásáról döntött. Emellett a francia Airbus céggel szerződést kötött 20 darab Airbus H145M típusú könnyű és 16 Airbus H225M típusú közepes többfunkciós katonai helikopter megvásárlásáról is. Az új eszközöket 2023 és 2028 között rendszeresítik a Magyar Honvédségben. Jóllehet a magyar kormányzat szerint a *Zrínyi 2026* eredményeként a Magyar Honvédség a 2020-as évek végére a kelet-közép-európai térség legmeghatározóbb haderejévé válhat, a szakértők sokkal inkább egyfajta normalizációs fejlesztésként tekintenek a programra, tekintettel a Magyar Honvédség elmúlt évtizedekben elmaradt modernizációjára, illetve a térség más országaiban is folyamatban lévő haderőfejlesztési programokra.

6.4.4. Diplomáciai képesség

A *soft power*hez – vagyis a vonzás hatalmához – tartozó diplomáciai képességek érvényesítése szorosan kötődik a *nemzetközi szervezetekhez való tartozáshoz* (mivel minden állam diplomáciai érdekérvényesítésének sikere döntően nemzetközi beágyazottságától függ), továbbá az ország nemzetközi szervezetekben betöltött státuszához. Jóllehet a nemzetközi beágyazottságot biztosító

szervezeti tagság, a szervezetben megszerzett státusz, illetve az elért presztízs minden állam számára fontos, a nemzetközi közösség többségét kitevő kisállamok számára egyenesen kulcsfontosságú, mivel gyakran a multilaterális szervezetekhez és fórumokhoz való tartozás jelenti a diplomáciai hatalmuk legfontosabb forrását. Emellett a *soft power* az egyetlen olyan nemzetközi hatalmi képesség, ahol a kisebb államok is sikerrel vehetik fel a küzdelmet a nagyhatalmakkal szemben.

Miután Magyarország a világszervezetek mellett (ENSZ, WTO, IMF, World Bank) 1996 óta tagja a 38 legfejlettebb országot tömörítő *Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezetnek* (OECD), 1999-től a jelenleg 31 tagú *Észak-atlanti Szerződés Szervezetének* (NATO), 2004-től pedig a ma 27 tagú *Európai Uniónak*, diplomáciai szempontból a nemzetközileg igen jól beágyazott és igen jó feltételekkel rendelkező országok közé tartozik. Ha ehhez hozzáteszünk, hogy világszerte 135 külképviselete (87 nagykövetsége, 38 konzulátusa, 7 állandó képviselete és 3 egyéb képviselete) van, aligha csodálkozhatunk azon, hogy hazánk az ausztrál *Lowy Institute* 2021-es *Global Diplomacy Index* listáján a 22. helyen végzett, megelőzve nem csupán a kelet-közép-európai országok szinte mindegyikét (egyedül Lengyelországot nem), de olyan uniós országokat is, mint Belgium, Svédország vagy Ausztria.

A soft power

Habár a „kemény hatalom” jelentésű *hard power* kifejezésre reflektáló *soft power* szókapcsolatot általában „puha hatalom”-ként fordítja le a magyar szakirodalom, tartalma miatt pontosabb „a vonzás hatalma” fogalmat használni. A kifejezést az 1990-es évek elején megalkotó Joseph Nye ugyanis azokat a viselkedési formákat, eszközöket és politikákat sorolja ide, amelyek értékalapú vonzással befolyásolják a másik fél viselkedését, vagyis arra ösztönzik, hogy kényszerítő erő nélkül és önként fogadja el céljainkat. A *soft power* több forrásból származhat: az ország mások számára vonzó kultúrájából, követendőnek tartott politikai értékeiből vagy morális autoritással bíró külpolitikájából. Az utóbbi években a nemzetközi kapcsolatokkal foglalkozó szakértők igyekeznek mérni az államoknak a *soft power* körébe tartozó képességeit, számba véve a hatalom e típusának objektív és szubjektív elemeit. Míg az előbbihez az államigazgatás minőségét, az információs technológiák elterjedtségét, a kultúrát, az üzleti légkört, az oktatást, a diplomáciai hálózat méretét és a globális problémákban való részvétel intenzitását sorolják, az utóbbihoz az olyan nehezebben számszerűsíthető tényezőket, mint az adott ország kulináris kultúrájának, előállított műszaki és luxuscikkeinek népszerűségét, a jólét szintjét, az ott élő emberek vendégszeretetét vagy az ország külpolitikai súlyát.

A multinacionális vállalatok által fenntartott *BrandFinance* adatbázis *Global Soft Power Index* nevű, a világ országainak befolyásáról 2020 óta évente összeállított értékeléseiben 2020-ban a 45., 2021-ben a 43., 2022-ben a 45., 2023-ban pedig a 48. helyet szerezte meg. A GSPI hét területen, az üzlet és kereskedelem, a kormányzás, a nemzetközi kapcsolatok, a kultúra és történelmi örökség, a média és tájékoztatás, az oktatás és tudomány, valamint az emberek és értékek területén érintően állítja össze, részben a közvélemény-kutatásokon, részben a szakértői véleményeken alapuló befolyáslistáját.²⁰

²⁰ GSPI 2023

A diplomáciai hatalom és modellérték

Diplomáciai hatalmon mások magatartásának diplomáciai eszközökkel való befolyásolásának képességét értjük annak érdekében, hogy együttműködővé tegyük saját külpolitikánkat céljainak elérése során. A diplomáciai hatalom egyaránt érvényesülhet a kétoldalú kapcsolatokban, a multilaterális kapcsolatban és a nemzetközi szervezeteken keresztül. A diplomáciai hatalom egyik fontos 21. századi eszköze a nyilvános diplomácia (*public diplomacy*), amelynek során az államok a külföldi közvélemény tájékoztatására, befolyásolására és megnyerésére törek-szenek saját külpolitikai céljaik elérése érdekében. A diplomáciai hatalom fontos összetevője a *kulturális hatalom*, amely mások magatartásának befolyásolása a széles értelemben vett kulturális vonzerő, a társadalmi modellérték által, illetve az ilyen befolyásolás képessége preferált külpolitikai célok elérése érdekében.

A valós magyar diplomáciai hatalmat természetesen nem az említett számok vagy helyezések jelzik, hanem az, hogy a magyar külpolitika prioritásai közül melyek valósultak meg, és melyek nem, továbbá hogy a magyar diplomácia mennyire illeszkedik a környezetében lévő államok diplomáciájához, illetve tér el azoktól. Ez utóbbi kapcsán az egyik legszembetűnőbb magyar sajátosság a belpolitikai polarizáció nyílt megjelenése a magyar külpolitikai diskurzusban. Jó példája ennek a 2006–2023 közötti időszak, amikor a magyar kormánypártok és a magyar ellen-zék nem csupán itthon, de az Európai Parlamentben és az Európa Tanács fórumain is folytatta hazai vitáit. Fontos jelezni, hogy ez korántsem szükségszerű jelenség, miként azt a belpolitikailag szintén megosztott Csehország vagy Románia egyébként koherensként megjelenő külpolitikája mutatja. Ugyancsak egyfajta magyar sajátossággá vált, különösen 2010 után, az ideológiai jellegű belpolitikai kommunikációs narratívák erős külpolitikai megjelenése a kormányzati *public dip-lomacy* terén, ami viszont időről időre azt a veszélyt hordozza magában, hogy egyrészt beszűkíti a magyar diplomácia mozgásterét, másrészt elbizonytalanítja partnereit a proaktív pragmatizmusa és dinamizmusa miatt gyakran egyébként is nehezen követhető magyar külpolitika kiszámítha-tóságát illetően. Jó példái voltak ennek a keleti és déli nyitás politikáját érő hazai és nemzetközi kritikák, amelyek csupa olyan lépést bíráltak (például a Kínában, Oroszországban és közép-ázsiai országokban való lobbizást, a letelepedésikötvény-programot, a közel-keleti monarchiák partner-ségének keresését, az Oroszországhoz való pragmatikus viszonyt stb.), amelyet egyébként számos más európai ország is meglépett, viszont kevesebbet kommunikált róla. Végül fontos jeleznünk azt is, hogy – hasonlóan az európai trendekhez – a rendszerváltozás után a magyar külpolitikában is egyre inkább elvesztette domináns szerepét a külügyminisztérium, és miniszterelnök-, illetve miniszterelnökség-központúvá váltak a külpolitikai döntések, amelyekre a külpolitikai szakap-parátus mellett a belpolitikai kötődésű személyek is egyre jelentősebb befolyást gyakorolnak.

2010 óta – húsz év után először – a magyar diplomáciának egy szuverenitásközpontú, proak-tív, nemegyszer konfrontatív, az ország rövid távú érdekeit előtérbe helyező és ezért rendkívül pragmatikus külpolitikát kell megvalósítania oly módon, hogy mindeközben ne zárja el a magyar érdekek érvényesülése szempontjából kulcsfontosságú *win-win* alapú együttműködés lehetőségét uniós partnereivel, és megtartsa a multilaterális szervezetekben való érdemi magyar jelenlé-tet és a konstruktív együttműködés lehetőségét a Magyarországot érintő globális problémák

kezeléséhez. Jóllehet arra a kérdésre, hogy ezt sikerül-e megvalósítania a magyar diplomáciának, még nem tudunk válaszolni, az bizonyos, hogy a 2010-es évek végén Magyarország, a hasonló adottságú kelet-közép-európai országokhoz képest, láthatóbb szereplője az Európa belső problémáiról és jövőjéről folyó vitáknak, és ez jórészt a magyar diplomácia tevékenységének eredménye. Tény azonban az is, hogy a politika sikerének egyre nagyobb és anyagi veszteségekben is mérhető az ára.

6.4.5. Modellérték

A *soft power* fontos eleme, hogy nemzetközileg mennyire vonzó – *modellértékű* – egy adott állam társadalmi, politikai és gazdasági berendezkedése, mennyire népszerűek a politikai nézetei és értékei. E területről azért kell röviden szólnunk, mert számos elemző szerint a hidegháború bukását követő negyedszázadban – de különösen az iraki háború kirobbanását követő években – a demokrácia és a liberális piacgazdaság értékeit hirdető nyugati államok e tekintetben is komoly veszteségeket szenvedtek el. Vagy másként fogalmazva: nem következett be Francis Fukuyama híres jóvondolése a liberális demokrácia globális győzelméről. Ehelyett az amerikai liberális demokrata piacgazdasági társadalmi modellnek számos új kihívója akadt – az európai „szociális piacgazdaságtól” és az orosz „szuverén demokráciától” kezdve az ázsiai országok egy részének sikeres „államkapitalizmusán” és Kína „kommunista kapitalizmusán” keresztül egészen a nyugati értékrendtől eltérő normákra épülő iszlám társadalmakig. Magyarország 2014-től a modellérték terén is növelte nemzetközi ismertségét, hiszen a magyar miniszterelnök által megfogalmazott „illiberális demokrácia” komoly nemzetközi viták tárgyává vált.

Ajánlott irodalom

- FINSZTER Géza – SABJANICS István szerk. (2017): *Biztonsági kihívások a 21. században*. Budapest: Dialóg Campus.
- JUHÁSZ József et al. (2003): *Kinek a békéje? Háború és béke a volt Jugoszláviában*. Budapest: Zrínyi.
- N. RÓZSA Erzsébet (2015): *Az arab tavasz. A Közel-Kelet átalakulása*. Budapest: Osiris – Külügyi és Külgazdasági Intézet.
- TÁLAS Péter – CSIKI Tamás szerk. (2014): *Magyar biztonságpolitika 1989–2014*. Budapest: Nemzeti Közzolgálati Egyetem, Nemzetközi Intézet, Stratégiai Védelmi Kutatóközpont.
- TÁLAS Péter – CSIKI VARGA Tamás – ETL Alex (2018): #MIÉRTFONTOSANATO. NATO Public Diplomacy Division. Székesfehérvár: Honvédség és Társadalom Baráti Kör Székesfehérvári Szervezete.

Felhasznált források

- BUCSKY Péter (2023): Eltűnő versenyképesség, növekvő regionális különbségek – egyáltalán nem sikerült hatékonyan elkölteni az uniós támogatásokat. *G7.hu*, 2023. február 10. Online: <https://g7.hu/adat/20230210/evkeig-ontotte-magyarorszagra-a-penzt-az-eu-megsem-kozelebb-hanem-tavolabb-kerultunk-az-unios-gazdasagi-atlatgol/>
- Cox, Michael (2012): Power Shifts, Economic Change and the Decline of the West? *International Relations*, 26(4), 369–388. Online: <https://doi.org/10.1177/0047117812461336>

- CSIKI VARGA Tamás (2019): Explaining Hungarian Defense Policy I. – Defense Spending Trends. *CSDS Analyses*, (5), 1–9. Online: [https://svkk.uni-nke.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/CSDS_Analyses_2019_5_Explaining%20Hungarian%20defense%20policy%20I.%20%20Defense%20spending%20trends%20\(T.%20Csi%20Varga\).pdf](https://svkk.uni-nke.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/CSDS_Analyses_2019_5_Explaining%20Hungarian%20defense%20policy%20I.%20%20Defense%20spending%20trends%20(T.%20Csi%20Varga).pdf)
- CSIKI VARGA Tamás (2023): A honvédelmi ágazat 2023-as rekord költségvetése és a NATO-kötelezettségek teljesítése. SVKI Elemzések, (1). Online: https://svkk.uni-nke.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/SVKI_Elemzesek_2023_1.pdf
- FELEDY Botond (2017): Feltárhatatlan fekete doboz? Egy hiperpragmatikus külpolitika kockázatai. In JAKAB András – URBÁN László (szerk.): *Hegymenet. Társadalmi és politikai kihívások Magyarországon*. Budapest: Osiris. 111–129.
- FUKUYAMA, Francis (1989): The End of History? *The National Interest*, (16), 3–18.
- GÄRTNER, Heinz (2007): *Nemzetközi biztonság. Fogalmak A-tól Z-ig*. Budapest: Zrínyi.
- GAZDAG Ferenc szerk. (2014): *A magyar külpolitika 1989–2014*. Budapest: Nemzeti Közszerzői Egyetem, Nemzetközi Intézet.
- GÖRÖG István – PADÁNYI József (2005): *Az IFOR-SFOR Magyar Műszaki Kontingens 1996–2002*. Budapest: Zrínyi.
- GSPI (2023): *Soft Power Reports*. Online: <https://brandirectory.com/softpower/report>
- GYÖRFI Anita et al. (2016): *The Impact of Cohesion Policy on Corruption and Political Favouritism*. Budapest: Budapest Institute for Political Analyses.
- IMD World Competitiveness Center (2023). Online: www.imd.org/centers/wcc/world-competitiveness-center/rankings/world-competitiveness-ranking/2023/
- INNES, Abby (2015): Hungary's Illiberal Democracy. *Current History*, 114(770), 95–100.
- JAKSITY György (2019): „Most kicsit vissza kéne venni”. Interjú. *Magyar Hang*, 2019. február 28. Online: <https://hang.hu/gazdasag/jaksity-gyorgy-most-kicsit-vissza-kell-venni-104976>
- JUHÁSZ József et al. (2003): *Kinek a békéje? Háború és béke a volt Jugoszláviában*. Budapest: Zrínyi.
- KÁNTOR Zoltán szerk. (2013): *Nemzetpolitikai alapismeretek*. Budapest: Nemzeti Közszerzői és Tankönyvkiadó.
- KAPITÁNY Balázs – SPÉDER Zsolt (2017): Hitek, tévhitek és tények a népességsökkenés megállításáról. In JAKAB András – URBÁN László (szerk.): *Hegymenet. Társadalmi és politikai kihívások Magyarországon*. Budapest: Osiris. 177–191.
- KSH (2023): *A fogyasztóiár-index fogyasztási főszerkezetek szerint, a nyugdíjas fogyasztóiár-index és a mag-infláció*. Online: www.ksh.hu/stadat_files/ara/hu/ara0002.html
- MAGYARICS Tamás (2011): Az unipoláris rend menedzselése. Az Egyesült Államok hegemoniája a hidegháború után. *Külügyi Szemle*, 10(3), 19–25.
- MCCLORY, Jonathan (2016): *The Soft Power 30 Report*. London: Portland.
- MCCLORY, Jonathan (2017): *The Soft Power 30 Report*. London–Singapore–Washington: Portland.
- MCCLORY, Jonathan (2018): *The Soft Power 30 Report*. London: Portland.
- MOLNÁR Anna (2018): *Az Európai Unió külkapcsolati rendszere és eszközei*. Budapest: Dialóg Campus.
- NYE, Joseph S. (2008): *Public Diplomacy and Soft Power. The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 616(1).
- OBÁDOVICS Csilla – TÓTH GY. Csaba (2021): A népesség szerkezete és jövője. In MONOSTORI Judit – ÖRI Péter – SPÉDER Zsolt (szerk.): *Demográfiai Portré 2021*. Budapest: KSH Népességtudományi Kutatóintézet. Online: www.demografia.hu/kiadvanyokononline/index.php/demografiaiportre/article/view/2837/2727

- Orbán Balázs (2023): Konnektivitás: a magyar globalizációs stratégia. *Mandiner*, 2023. március 8. Online: <https://mandiner.hu/velemenyt/2023/03/orban-balazs-velemenyt-belfold-szovjetunio-egyesult-allamok-gazdasag-europai-unio>
- OUALAALOU, David S. (2016): *The Ambiguous Foreign Policy of the United States Toward the Muslim World*. London: Lexington Books.
- PÁLOS Imre (2023): Sosem csökkent még ilyen mértékben Magyarország népessége két népszámlás között, *G7.hu*, 2023. február 18. Online: <https://g7.hu/adat/20230218/sosem-csokkent-meg-ilyen-mertekben-magyarorszag-nepessege-ket-nepszamlas-kozott/>
- WEF GCR (2019): The Global Competitiveness Report 2019. Online: https://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf

Ellenőrző kérdések

1. Nevezze meg a (magyar) biztonságpolitika három fő tényezőjét!
2. Nevezzen meg legalább négy eseményt/folyamatot, amely a rendszerváltás utáni évtizedekben jelentősen befolyásolta a magyar biztonságpolitika formálódását!
3. Mikor és kinek a kezdeményezésére szűnt meg a Varsói Szerződés szervezete?
4. Ismertesse Magyarország NATO-csatlakozásának folyamatát, annak főbb állomásait!
5. Foglalja össze Magyarország szerepvállalását a NATO-ban!
6. Sorolja föl az 1990-es években Magyarországon felmerült biztonságpolitikai opciókat!
7. Sorolja föl a magyar biztonságpolitika prioritásait, és röviden jellemezze azokat!
8. Soroljon fel legalább öt, a magyar biztonságpolitikát meghatározó stratégiai dokumentumot!
9. Röviden írja le a kooperatív biztonság, a kollektív biztonság és a kollektív védelem fogalmát!
10. Sorolja föl és néhány mondattal jellemezze a magyar biztonságpolitika rendelkezésére álló erőforrásokat!

7. A honvédelem rendszere – honvédelmi igazgatás

A nemzeti biztonság és a honvédelem az államiság kialakulása óta szorosan összefüggő, egymást kölcsönösen feltételező fogalmak. Egy ország biztonsága feltételezi az adott állam honvédelmi képességeinek meglétét, beleértve ezen honvédelmi képességekbe mind a külkapcsolatokat biztonsági érdekei szerint alakítani képes diplomáciai tevékenységet, mind az azt alátámasztó védelmi potenciálok egyéb (társadalmi, gazdasági stb.) összetevőit – és nem utolsósorban a fegyveres erőket. Bármely ország vonatkozásában megállapítható, hogy az ország nemzeti biztonsági érdekei és biztonságpolitikai stratégiája, az annak érdekében kialakított honvédelmi politikája függvényét képezi az ország geostratégiai helyzetének, a közeli régiókban lezajló társadalmi-gazdasági és geopolitikai változásoknak, a nemzeti szuverenitás és a kollektív biztonság intézménye iránti politikai elkötelezettségnek.

De ugyanígy megállapítható az is, hogy az állam szuverenitását, függetlenségét és területi épségét biztosító *honvédelmi rendszer* megléte is alapvető feltétele az adott állam szuverén működésének.

Honvédelmi igazgatás

A honvédelmi rendszeren belül mint klasszikus, az államok kialakulásától létező igazgatási terület szintén az állam szuverenitásához, függetlenségéhez kapcsolódó, tartalmát tekintve szakigazgatási tevékenység, amely magában foglalja az ország békeidős honvédelmi felkészítésének állami feladatait és az államhatalmi szervek honvédelmet érintő, a különleges jogrend egyes időszakában jelentkező tevékenységét is.

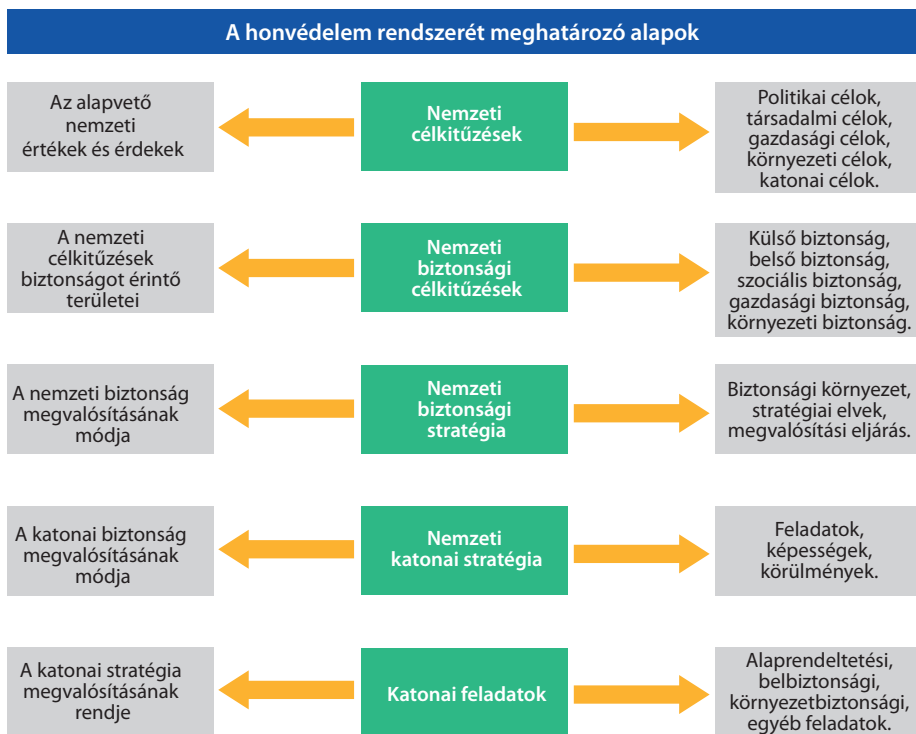
A nemzeti biztonság fogalma természetesen szélesebb, mint az adott ország katonai biztonsága. Napjaink komplex fogalmi értelmezésében a biztonság kiterjed az állam és az egyén biztonságának fogalmára, a politikai, társadalmi, gazdasági, szociális, védelmi (katonai) szférákra egyaránt. A biztonság fogalma egyidejűleg a társadalmi-gazdasági fejlettség fokának is függvénye lehet – amíg a korábbi évszázadokban elsősorban a külpolitikai és a vele szorosan összefüggő katonai biztonság került előtérbe, addig a katonai biztonság mellett napjainkra egyre nagyobb szerepet kapnak a szociális, gazdasági, környezeti biztonság területei is.

Amikor az állami szintű biztonságpolitika tartalmát vizsgáljuk, megállapítható, hogy az két nagy területre terjed ki, amelyek relatív egyensúlya biztosítja a biztonságpolitika eredményességét. Az egyik terület – amely normál időszakban prioritást élvez a másik területtel szemben – a béke megőrzésére, a válságkezelésre és a katonai konfliktusok (szélsőséges esetben a háború) megelőzésére irányuló, az állami szervek által irányított biztonságpolitikai tevékenység. Ezen biztonságpolitikai tevékenység eredményessége ugyan háttérbe szoríthatja a másik – a háborús, kifejezetten katonai védelemmel kapcsolatos – biztonságpolitikai területet, azonban napjainkban még nem zárható ki ezen utóbbi biztonságpolitikai területtel kapcsolatos tevékenység esetlegesen szükségessé váló szerepe sem. Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiája ezzel összefüggésben az alábbiakat állapítja meg: „Felértékelődött a biztonság katonai eleme. Az euroatlanti térség biztonságára kihívást jelentő állami szereplők erőteljes ütemben növelik katonai kiadásait és képességeiket, míg a nem-állami szereplők növekvő mértékben tesznek szert stratégiai csapásmérő képességekre. Egy Magyarország vagy szövetségei ellen irányuló fegyveres támadás jelenleg kevésbé valószínű, de a romló általános biztonsági

környezetben és egyes szomszédos régiók biztonságának nagyfokú törekénysége miatt nem lehet figyelmen kívül hagyni a hagyományos konfliktusok kialakulásának, vagy váratlan támadás bekövetkezésének lehetőségét Magyarország közvetlen környezetében sem, ideértve a szövetségeseinket érő, az Észak-atlanti Szerződés 5. cikke hatálya alá tartozó helyzeteket is. Különösen fontos ez annak fényében, hogy csökkent a konfliktusok tér- és időbeli kiobbanásának, valamint jellegének előrejelezhetősége.”²¹

A konfliktusmegelőző és konfliktuskezelő biztonságpolitikának így támaszkodnia kell mind a külső, mind a belső veszélyek elleni eredményes fellépést – végső soron az ország megvédését – biztosító biztonságpolitikai tevékenységre is, amely a fegyveres erők, az államszervezet, a gazdaság és a lakosság nemzeti és szövetségi keretek közötti honvédelmi felkészítésére irányul. Ezen állami feladatrendszer a szélesebb értelemben vett védelmi, szűkebb értelemben pedig honvédelmi igazgatás szervezet- és feladatrendszerén keresztül valósul meg.

A nemzeti biztonság és a katonai feladatok összefüggéseit a 20. ábra szemlélteti.

20. ábra A nemzeti biztonság és a katonai feladatok összefüggései

Forrás: a szerző szerkesztése

²¹ 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról. 51. pont.

7.1. Fogalmi meghatározások

Biztonság és nemzeti biztonság, honvédelem és országvédelem, közigazgatás, államigazgatás, védelmi igazgatás, honvédelmi igazgatás, katonai igazgatás – fogalmak, amelyeket tisztázni szükséges az egyértelmű alkalmazásukhoz, enélkül mind a jogalkotók, mind a jogalkalmazók eltérő értelmezéssel szembesülnek. A honvédelem rendszerének, a honvédelmi igazgatás szervezeti és eljárásrendjének bemutatásához, működési sajátosságainak megértéséhez elengedhetetlenül szükséges az alapvető fogalmak egységes értelmezése.

A honvédelem igazgatásával kapcsolatos fogalmak egy részét jogszabály rögzíti, más részét a jog-, illetve a hadtudomány keretei között definiálják. Ennek megfelelően a honvédelmi igazgatással összefüggő, azt megalapozó főbb fogalmak az alábbiakban határozhatók meg.

Védelmi és biztonsági igazgatás

a) *Hadtudományi megközelítésben* – a védelmi felkészítést és országmozgósítást szervező, a különleges jogrendben a központi, a területi és a helyi irányítást végző centralizált, hierarchikus felépítésű közigazgatási szervezet- és feladatrendszer, illetve a közigazgatási (kormányzati igazgatási, önkormányzati) szervek és a katonai szervek olyan, jogilag szabályozott tevékenysége, amely a polgári és a fegyveres szervek, szervezetek, valamint az állampolgárok különleges jogrendbeli kötelezettségeinek tervezésére, *szervezésére és végrehajtásának irányítására irányul.*

b) *Jogszabályi megközelítésben* – „védelmi és biztonsági igazgatás: a közigazgatás részét képező feladat- és szervezetrendszer, amely a Kormány irányítása mellett a Magyarországot és annak lakosságát veszélyeztető fenyegetésekkel és támadásokkal szembeni fellépésre létrehozott, illetve jogszabályban ilyen feladatra kijelölt állami szervek központilag összehangolt tervező, végrehajtó és rendelkező tevékenysége, különös tekintettel a válsághelyzetek kezelésére, a különleges jogrend kihirdetésére, valamint a védelem- és biztonságtudatosság polgári és állami fokozásával összefüggő feladatokra és az ezekre való felkészülésre, beleértve a honvédelmi igazgatást és az annak részét képző katonai igazgatást, továbbá a kapcsolódó rendvédelmi szervek által ellátott igazgatást”.²²

Honvédelmi igazgatás

a) *Hadtudományi megközelítésben* – a védelmi és biztonsági igazgatási szervek és a fegyveres erők jogszabály által felhatalmazott szervei révén az ország külső fegyveres támadás elleni védelme, illetve a szövetségi kötelezettségek teljesítése érdekében végrehajtásra kerülő, az ország honvédelmi felkészítését, a fegyveres erők kiegészítését és a katonai védelmi feladatokat szolgáló közhatalmi tevékenység.

b) *Jogszabályi megközelítésben* – „honvédelmi igazgatás: a védelmi és biztonsági igazgatás részét képező feladat- és szervezetrendszer, amelynek keretében az ország védelmére létrehozott, valamint az e feladatra kijelölt, Vbö. szerinti közigazgatási szervek, továbbá a honvédelemben közreműködő más szervek ellátják a honvédelemre való felkészítéssel, az országvédelemmel, a honvédelmi válsághelyzettel és a honvédelmi kötelezettségek teljesítésével kapcsolatos, továbbá egyes szövetségi kötelezettségből eredő feladatokat”.²³

²² 2021. évi XCIII. törvény a védelmi és biztonsági tevékenységek összehangolásáról (Vbö. tv.). 5. § 16. pont.

²³ 2021. évi CXL. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről (Hvt.). 3. § 12. pont.

Katonai igazgatás

a) *Hadtudományi megközelítésben* – a honvédség személyi és anyagi hadkiegészítése érdekében a honvédelmi igazgatás alapvető funkciójaként működő feladat- és közigazgatási szervezetrendszer, amelyet törvényben felhatalmazott katonai szervezetek végeznek a fegyveres küzdelem sikeres megvívásához szükséges feltételek megteremtése, illetve biztosítása érdekében.

b) *Jogsabályi megközelítésben* – „katonai igazgatás: a Vbő. szerinti közigazgatási szervek és a Honvédség törvényben kijelölt szervei jogilag szabályozott és a honvédelmi igazgatás részét képező olyan tevékenysége, amely Magyarország fegyveres védelme feltételeinek megteremtése és megvalósítása érdekében a jogalanyok honvédelmi kötelezettségeinek és önként vállalt honvédelmi feladatainak tervezésére, valamint a kötelezettségek és a vállalt feladatok végrehajtására irányul”.²⁴

Honvédelmi felkészítés – az államvezetés, a közigazgatás, a védelmi és biztonsági igazgatási, a honvédelmi igazgatási, a társadalmi és a gazdálkodó szervezetek, az állampolgárok, továbbá a honvédség tevékenységét a különleges jogrend alkalmazásának időszakaiban biztosító erők és eszközök előkészítése, alkalmassá tétele a különleges jogrendbeli működéshez tervszerű, rendszeres és koordinált normál (béke-) időszaki tevékenység keretében.

Az országmozgósítás feladat- és eszközrendszere – a különleges jogrendi időszakok bevezetését megelőzően, illetve a következmények felszámolása érdekében az országmozgósításban részt vevő szervekre és az állampolgárookra vonatkozó, jogszabályokban, illetve intézkedési tervekben meghatározott feladatok, továbbá az azok végrehajtásához igénybe vehető, meglévő és rövid időn belül aktivizálható erőforrások (védelmi potenciálok) összessége.

Gazdaságmozgósítás – a hadiállapot és veszélyhelyzet különleges jogrendi időszakok során a honvédelem és a katasztrófavédelem érdekében szükséges anyagi és eszközigények kielégítését biztosító, állami beavatkozással irányított gazdaságműködési rendszer.

Különleges jogrend – a normál (béke-) időszaki jogrendtől eltérő, az alapvető jogok felfüggeszthetőségével, egyes alapvető kötelezettségek bevezethetőségével, az államhatalmi szervek jog- és hatáskörének, illetékességének megváltoztathatóságával együtt járó, a rendeleti kormányzást lehetővé tevő jogalkotási és jogalkalmazási időszak (hadiállapot, szükségállapot, veszélyhelyzet).

7.2. A hadügyi igazgatástól a honvédelmi igazgatásig

A hadügyi igazgatás nemcsak a modern közigazgatásnak, hanem a premodern állami tevékenységnek is a legkorábbi kezdetekig visszanyúló intézménye. Korai intézményesülését elősegítette, hogy az államfők – az állami szervezeti rendszer kialakulásának kezdete óta – igyekeztek a hadügyekben való részvételi kötelezettség állandó jelentéstartalmát rögzíteni. Ezért a hadviselésben való részvétel kötelezettségének szokásszerű szabályai mellett már az állami fejlődés viszonylag korai szakaszában kialakulnak a hadügyi kötelezettségek differenciált előírásai, a hadügy szervezésének állami feladatait és azok végrehajtását, az állam tisztségviselőinek ezzel kapcsolatos tevékenységét meghatározó szabályok.

Magyarország változatos történelme, a Német-római Császársággal, illetőleg annak megszűnése után a Habsburg Birodalommal fennállt kapcsolata a magyar hadügyi igazgatás történeti

²⁴ Uo. 3. § 17. pont.

alakzatait is meghatározta. E kapcsolat, valamint az a tény, hogy a feudális jog Magyarországon messze túlélte önmagát, a hadügyi igazgatás intézményrendszerének kettős, mondhatni, ambivalens arculatot kölcsönzött, még a 18. század végén, a 19. század elején is. Míg ugyanis a Habsburg-ház hadseregének fenntartásában közreműködő Magyar Királyság területén létrejöttek a modern hadügy katonai és polgári közigazgatási szervei, a császár hadseregében szolgáló magyar katonai alakulatok a kor színvonalának megfelelően szervezett, kiképzett és felszerelt katonai szervezeteknek tekinthetők, az ország honi területének védelme – a császári és királyi haderő mellett – még mindig a régen idejétmúlt nemesi felkelésre hárult.

Az Osztrák–Magyar Monarchiát létrehozó kiegyezés után a véderőről szóló 1868. évi XL. tc., valamint a honvédségről szóló *1868. évi XLI. tc. létrehozta a magyar honvédelmi igazgatás szervezeti és jogi intézményeit*. A honvédségről szóló törvény a magyar kormányzat önálló rendelkezése alatt álló haderő fenntartását tette lehetővé.

A véderőről szóló törvény és a honvédségi törvény már kétségtől a modern honvédelmi igazgatás intézményeit állította fel. Ennek karakterisztikus jellemzője az általános hadkötelezettségen alapuló hadsereg. A hadsereg gerince a közös haderő (császári és királyi – K. u. K. – hadsereg), valamint a Magyar Királyság és a Monarchia többi tartományában ennek kiegészítésére szervezett, de háborúban a K. u. K. haderővel együtt alkalmazható nemzeti hadseregek. A hadkötelezettség az állam polgárainak az állammal szembeni kötelezettségeként fogalmazódik meg, ennek alapján a hadköteles akár a közös hadseregbe, akár pedig a honvédségbe behívható. Az állampolgári kötelezettség megállapítása, valamint a kötelezettség teljesítésének megszervezése (újoncozás, szolgálatra behívás, a hadseregnek való átadás, az otthon maradtak támogatása stb.) állami feladatként jelent meg, abban a polgári közigazgatási szervezet a törvényben megállapított hatáskörében és eljárás szerint közreműködésre volt kötelezett.

A modern honvédelmi igazgatás kiépülése és jellemzői az 1867. évi kiegyezés után

A sorozott hadsereget a közös állam már nem a katonai konfliktusok azonnali megoldása, hanem a hadköteles állampolgárok katonai kiképzése céljából tartja fenn. A kiképzett állampolgár a hadi létszámú hadsereg mozgósítása, illetőleg a hadra kelt sereg veszteségeinek pótlása céljából elrendelt sorozás és bevonulás révén kezdi meg hadi szolgálatát. A háborúzó hadsereg anyagi szükségleteinek kielégítése már nem kizárólag az államkincstár feladata, a háború költségeinek fedezete az egész társadalom anyagi erőforráskészlete. Minden hadicélra igénybe vehető dolog – legyen az közösségi célt szolgáló ingatlan, élőállat vagy egyéb ingóság – a potenciális anyagi tartalék része.

Béke idején a hadkötelesek kiképzési célú katonai szolgálatának, a kiképzett (tartalékos) állampolgárok katonai továbbképzésének, a háború idején igénybe vehető anyagi erőforrások nyilvántartásának, a hadi szervezet létrehozásának, ezzel összefüggően a személyi és anyagi mozgósítás végrehajtásának, valamint a háborús veszteségek pótlásának megszervezése az állami közigazgatási szervezet közreműködését igényli. Az állampolgári kötelezettség alapján működő sorozott hadsereg személyi és anyagi szükségleteinek kielégítése többé már nem kizárólag az államkincstár és a hadsereg vezető szervei, hanem a magyar közigazgatási rendszer feladata.

Megkezdődik a katonai igazgatás és a polgári közigazgatás szervezetei közötti együttműködés. A véderőről, illetve a honvédségről szóló törvények pontosan rögzítik a polgári közigazgatás honvédelemmel összefüggő feladatait, a közigazgatás alsó szintjétől kezdődően a kormányzatig bezárólag a közigazgatási hatásköröket. A hadkötelesek, illetőleg az anyagi

kötelezettség alanyai a hatósági jogkörben eljáró közigazgatási szervek határozatai alapján szolgáltatnak adatokat a személyi és anyagi kötelezettség esetleges teljesítésének céljából, és a teljesítés elrendelése is hatósági határozatban jelenik meg. Az állami szervek a közigazgatás szervező munkájával gondoskodnak a honvédelem infrastruktúrájának megszervezéséről. A gazdaság a közigazgatás közvetítésével állítja elő és bocsátja rendelkezésre a haditechnikai eszközöket és hadfelszerelési anyagokat. Egyszerűen megkezdődik a modern honvédelmi igazgatás feladat- és szervezetrendszerének, valamint eljárásának a kiépülése.

Megállapítható tehát, hogy hazánk modern kori honvédelme a kiegyezéstől kezdődően a hadkötelezettségen alapuló sorozott hadseregre épült. Ennek megfelelően a honvédelmi igazgatás középpontjában a hadkötelesek katonai szolgálatra történő behívása, kiképzése, ezt követően tartaléklállományba helyezése, a tartalékosok folyamatos továbbképzése, háború esetén a tartalékosok behívásával történő mozgósítás állt. A honvédelmi jogszabályok döntő részét is az állampolgárok honvédelmi kötelezettségének, ezen belül a hadkötelezettségnek a szabályai adták. A jogi szabályozásnak ezt a szerkezetét csak a 20. század utolsó évtizedeiben – a honvédelemről szóló 1976. évi I. törvénnyel kezdődően –, majd az 1989–1990-es rendszerváltás után a honvédelmi igazgatás demokratikus ellenőrzésével és a honvédelem állami irányításával kapcsolatos egyre differenciálódó jogi rendszer kiépülése változtatta meg.

Ez a fejlődési folyamat, továbbá a békeidős sorkatonai szolgálati kötelezettség 2004. évi megszűnése kihatott az ország honvédelmi és honvédelmi igazgatási rendszerének funkcionális területeire is. A professzionális, békeidőben kizárólag az önkéntes katonai szolgálatvállaláson, az ország fegyveres védelmét közvetlenül megelőző és a fegyveres védelem időszakában pedig az általános hadkötelezettségen és az önkéntes katonai szolgálatvállaláson alapuló fegyveres erő kialakítása a honvédelem és a magyar honvédelmi igazgatás egész rendszerének megváltoztatását eredményezte. A honvédelmi igazgatás alanyai az állampolgárok, a jellemzően államigazgatási (települési szinten az önkormányzati) szervek, a rendvédelmi szervek, a gazdálkodó szervek, a kijelölt vagy a honvédelmi feladatokban önkéntesen részt vevő társadalmi szervezetek, továbbá hazánk esetében a fegyveres erőt jelentő Magyar Honvédség is. A honvédelemben részt vevők széles köre következik a honvédelem össznemzeti ügyként való jogszabályi megjelenítéséből²⁵ ugyanúgy, mint az ország külső fegyveres támadás elleni védelemre való felkészítésének és a védelem megvalósításának általános követelményéből.²⁶

A *honvédelmi igazgatás* nem a közigazgatás más területeitől elkülönült, sajátos tevékenység. A honvédelmi igazgatás szereplői a közigazgatás rendszerében jelennek meg, az annak alrendszerét jelentő védelmi igazgatás részét képezik. Maga a honvédelmi igazgatás önmaga is kereteket ad a védelmi jellegű funkciójában hozzá kapcsolódó, de feladataiban alapvetően csak a katonai

²⁵ Hvt. 1. § (1) A honvédelem nemzeti ügy. (2) Magyarország a honvédelmi és szövetségi katonai képességének fenntartásában és fejlesztésében a saját erejére, így nemzetgazdaságának erőforrásaira, a Magyar Honvédség (a továbbiakban: Honvédség) felkészültségére és elszántságára, a rendvédelmi szervek, a nemzetbiztonsági szolgálatok és más szervek közreműködésére, állampolgárainak a haza védelme iránti hazafias elkötelezettségére és áldozatkészségére, továbbá a szövetséges államok és fegyveres erők együttműködésére és segítségnyújtására épít.

²⁶ Uo. 1. § (3) A honvédelemre való felkészülésben és a honvédelmi feladatok végrehajtásában e törvényben meghatározott keretek között a törvény alapján létrehozott jogalanyok és minden Magyarországon tartózkodó ember a szolgáltatások, az állampolgárok pedig a személyes szolgálat teljesítésével vesznek részt.

védelemhez – és ezen keresztül a Magyar Honvédség személyi, szolgáltatási, ingatlanszükségleti és technikai hadkiegészítéséhez – kötődő *katonai igazgatásnak*, jöllehet jogszabályi meghatározásának megfelelően az utóbbi is a közigazgatás részét képezi.

A honvédelmi igazgatás a közigazgatásnak a része – következik ez nemcsak a honvédelmi igazgatás jogszabályi fogalmából, hanem a funkciói teljesítéséhez szükséges állami szervezetrendszer meglétéből is, így szervezeti felépítése szorosan kötődik a közigazgatás szintjeihez.

A honvédelmi igazgatás hatásköre gyakorlatilag a teljes társadalomra kiterjed mind a békeidős honvédelmi felkészítés, mind az ország fegyveres (katonai) védelméhez kapcsolódó időszakokban. Ennek alapvető szabályait az Alaptörvény, végrehajtási eljárásrendjét pedig jogszabályok és közjogi szervezetszabályozó eszközök tartalmazzák. A honvédelmi igazgatás a közigazgatás részét képező szervezeti és feladatrendszeréből következően szintén központi (kormányzati), területi (vármegyei, fővárosi) és helyi (járási, települési) elemekből épül fel, amelyek illetékességi területe megegyezik az azonos szintű közigazgatási illetékességi területtel.

A védelmi – ezen belül a honvédelmi – igazgatás tevékenységének normál (béke-) időszaki szabályai szintén a közigazgatási eljárás általános és specifikus szabályaihoz kötődnek. A honvédelmi igazgatás eljárásrendje, az abban feladattal felruházott állami szervek jog- és hatáskörei a különleges jogrendben a védelmi igazgatás működési szabályait követik.

A honvédelmi igazgatás általános értelemben – a honvédelem fogalmához hasonlóan – az állam létrejöttétől kialakított közhatalmi tevékenység, amelynek alapvető funkciója az állami lét, függetlenség, szuverenitás fenntartása és az ezt biztosító normál időszaki felkészülési tevékenység. Ezen igazgatási terület ugyanúgy a szakigazgatás részét képező, a társadalom szempontjából elsősorban a honvédelmi kötelezettségek²⁷ teljesítésének biztosítására irányuló tevékenység, mint az azt végrehajtó szervezeti rendszer összessége, amely egyidejűleg irányítja a honvédelemben részt vevők tevékenységét, igazgatja a rendszer elemeinek működését.

Honvédelmi igazgatás – katonai igazgatás

Ha az általános, államtudományi és igazgatástudományi szempontokból, illetve a szakterülethez kötődő vezetéstudományi szempontokból kiindulva vizsgáljuk e területet, megállapítható, hogy az igazgatás tartalmát illetően a honvédelmi igazgatás és a katonai igazgatás területén alkalmazott fogalmak többé-kevésbé fedik egymást. Az igazgatás tárgyát illetően azonban jól láthatóan eltérő vonásokat is mutat például az egyébként funkciójában összefüggő honvédelmi, illetve katonai igazgatási terület – a honvédelmi igazgatás szélesebb (az ország honvédelmi felkészítésével és az ország katonai védelmének megszervezésével, e keretek között a honvédség belső igazgatásával – katonai vezetésével – is foglalkozik), míg a katonai igazgatás alapvetően a honvédség személyi és materiális (tárgyi) hadkiegészítésével, illetve az azokkal összefüggő járulékos igazgatási tevékenységekkel foglalkozó területet jelenti.

Amikor a közigazgatás, a védelmi igazgatás, a honvédelmi igazgatás és a katonai igazgatás összefüggéseit vizsgáljuk, azok funkcionális kapcsolódásából megállapítható, hogy a honvédelmet érintő alapvető és részfeladataik vonatkozásában tevékenységük összessége nem kizárólag a fegyveres erő – hazánk esetében a Magyar Honvédség – működési területeit érinti, hiszen a honvédelem megvalósítása érdekében ezen tevékenység tárgyát képezi maga az egész

²⁷ Hvt. 1. § (4) pont: „A honvédelmi érdekű, vagy e törvényben meghatározott honvédelmi kötelezettségek teljesítése az érintettek számára hadiállapoton kívül nem okozhat aránytalan megterhelést vagy hátrányt.”

társadalom. Az ország függetlenségéért, szuverenitásának fenntartásáért vívott fegyveres küzdelem – a katonai védelem – során jelentkező személyi (hadkötelezettséggel összefüggő) és materiális (anyagi-technikai) fogyatékok pótlásának forrása ugyanis maga a társadalom személyi és gazdasági erőforrásrendszere.

7.3. A honvédelem rendszere, annak kapcsolata a honvédelmi igazgatással

Amikor a honvédelmi igazgatásról mint szakigazgatási tevékenységről beszélünk, általában a honvédség katonai igazgatási szervei által végzett igazgatási tevékenységet, gyakran a honvédség belső működésének igazgatásával összefüggő vezetési aktusokat, más megközelítésben pedig az ország honvédelmi felkészítésével összefüggő államigazgatási cselekményeket értjük alatta. Mindegyik megközelítés igaz, és mindegyik csak részét képezi annak a szerteágazó, a honvédségre és a polgári szervekre, a rendvédelmi szervekre, a közigazgatás intézményrendszerére, a gazdálkodó szervezetekre és az állampolgárok honvédelmi kötelezettségein keresztül az egész társadalomra – sőt, a vagyoni szolgáltatási kötelezettségek körében a Magyarországon működő külföldi tulajdonban lévő gazdálkodó szervezetekre is – kiható szakigazgatási tevékenységnek, amelyet ezen fogalom alatt foglalhatunk össze.

A közigazgatás a szakigazgatási tevékenységek széles körén alapuló társadalomirányító és társadalomszervező tevékenységet végez – ezen szakigazgatási tevékenységek körébe tartozik a honvédelmi igazgatás is. Ahhoz, hogy ezt az államtársadalmi érdekből és céllal, államtársadalmi közreműködéssel az arra felhatalmazott, jellemzően államigazgatási és katonai szervek, illetve szervezetek által megvalósított tevékenységet rendeltetésén, funkcióin, feladatain és az azokat végrehajtó szervezeti rendszerén keresztül bemutassuk, a biztonság és a katonai biztonság, a nemzeti biztonság és a nemzetközi biztonság, a védelem és a honvédelem kérdésköreit kell egymással összefüggésben rendszerezni.

7.3.1. A nemzeti biztonság és a honvédelem összefüggései

A biztonság, illetve az azt megalapozó védelem fogalma széles kategória, amelynek elemei (politikai, gazdasági, szociális, katonai stb.) szorosan összefüggenek egymással, elkülönítve nem vizsgálhatók, és állapotuktól függően egymást erősítik vagy gyengítik. A két egymást feltételező fogalom közül a több részelemből álló biztonság a szélesebb kategória, hiszen számos elemből áll, amelyek előtérbe kerülésének sorrendjét alapvetően meghatározza az adott állam célja, a társadalom tagjai által elfogadott értékek, az adott ország történelmi sajátosságai és geostratégiai helyzete. Míg a korábbi évszázadokban egy adott állam biztonsága egyenlő volt katonai biztonságával – azaz a katonai erővel való érdekérvényesítési képesség volt a meghatározó elem –, addig napjainkban a biztonság egyéb összetevőinek (politikai, gazdasági, környezeti stb.) érvényesülése az elsődlegesen meghatározó terület.

A védelem olyan gyakorlati tevékenységsorozat, amely arra irányul, hogy megteremtse, szinten tartsa, illetve fejlessze azt az állapotot, amit biztonságnak nevezünk. A védelem természetesen nem azonos a katonai védelemmel, az annak csak egy – alapvetően állami szinten értelmezett biztonsághoz kapcsolódó – területe. Ha a két fogalom egymáshoz való viszonyát igazgatási szempontból vizsgáljuk, megállapítható, hogy a biztonság maga állapot, a védelem pedig ezen állapot megteremtésére vagy fenntartására irányuló tevékenység.

A nemzeti biztonság a nemzeti érdekek és célkitűzések szolgálója, azok érvényesítésének egyik eszköze. A korábbi évszázadokban domináns szerepet játszott benne a katonai biztonság, sőt egyes történelmi időszakokban a nemzet biztonságát a katonai képességekre alapozták. Napjainkra a honvédelem szélesebb értelmet kapott, egy adott állam területi integritásának és szuverenitásának védelme nem korlátozódhat kizárólag a határok védelmére, hanem kiterjed az állam és az egyén biztonságának fogalmára és a politikai, a társadalmi, a gazdasági, a szociális és a védelmi (katonai) szférákra egyaránt. A globalizációs folyamatok összetettsége a gazdasági, a külpolitikai, a munkaerő- és tőkepiaci folyamatokon keresztül kihat a korábban csak nemzeti keretek között értelmezett biztonságra és ezen keresztül a honvédelemre, a honvédelmi igazgatásra is.

A biztonság átfogó értelmezésének területeit a 21. ábra szemlélteti.

21. ábra: A biztonság átfogó értelmezésének területei

Forrás: a szerző szerkesztése

Az állami szintű *biztonságpolitika* két nagy területre terjed ki, amelyek relatív egyensúlya biztosítja a biztonságpolitika eredményességét. Az egyik terület – amely normál időszakban prioritást élvez a másik területtel szemben – a béke megőrzésére, a válságkezelésre és a katonai konfliktusok (szélsőséges esetben a háború) megelőzésére irányuló, az állami szervek által irányított biztonságpolitikai tevékenység.

Ennek eredményessége ugyan háttérbe szoríthatja a másik – a háborús, katonai védelemmel kapcsolatos – biztonságpolitikai területet, azonban még napjainkban sem zárható ki ezen biztonságpolitikai területtel kapcsolatos tevékenység szükségessé váló szerepe. Jól tükrözi mindezt Magyarország 2020-ban elfogadott Nemzeti Biztonsági Stratégiája is.

A konfliktusmegelőző és konfliktuskezelő biztonságpolitikának így támaszkodnia kell mind a külső, mind a belső veszélyek elleni eredményes fellépést – végső soron az ország megvédését – biztosító biztonságpolitikai tevékenységekre is, amely a fegyveres erő, az államszervezet, a gazdaság és a lakosság nemzeti és szövetségi keretek közötti honvédelmi felkészítésére irányul. Ezen állami feladatrendszer a szélesebb értelemben vett közigazgatási és az annak részét képező védelmi és biztonsági igazgatási, szűkebb értelemben pedig a védelmi és biztonsági igazgatás részét képező *honvédelmi igazgatás* szervezet- és feladatrendszerén keresztül valósul meg.

7.3.2. A honvédelem rendszere

Bármely állam esetében megállapítható, hogy honvédelmi rendszerének felépítése alapvetően azoktól az objektív biztonsági feltételektől és körülményektől függ, amelyek a rendszer alapelveit és követelményeit meghatározzák. Ezen struktúra felépítését döntően az ország elleni külső fegyveres támadás – a háborús küszöb alatti cselekmények és a háború (nemzetközi jog által determinált agresszió) bekövetkezése –, továbbá más külső és belső potenciális veszélyek sikeres elhárításának követelményei, az ország mindenkor meglévő védelmi potenciálja (védelmi erőforrásainak összessége) aktivizálásának lehetőségei együttesen határozzák meg. E követelményeknek megfelelően Magyarország honvédelmi rendszere egyaránt magában foglalja a fegyveres védelmet és a nem fegyveres védelmet, a nemzeti önerőn, illetve a szövetségi támogatáson alapuló biztonsági garanciákat.

A *fegyveres védelem* fogalma a fegyveres erőt és a rendvédelmi szerveket – mint alapvető védelmi potenciálokat –, továbbá azok tevékenységét fogja át, alrendszeit a katonai fegyveres védelem és a nem katonai fegyveres védelem képezhetik.

A *nem fegyveres védelem* (a honvédelem polgári támogatása) a honvédelmi potenciál többi lényeges elemét – a gazdaságot, a lakosságot, az államvezetést, valamint a közigazgatást – integrálja. Ennek megfelelően alrendszeit a gazdaság, a polgári védelem, valamint a honvédelmi államvezetés képezi.

A honvédelmi rendszer hatályos kereteit és tartalmát az *1998-ban elfogadott*, példamutatóan ma is hatályos *országgyűlési határozat* az alábbiak szerint definiálja: „A Magyar Köztársaság a honvédelmet az állampolgárok közös felelősségvállalásán alapuló nemzeti ügynek tekinti. A honvédelem rendszere az Észak-atlanti Szerződésből fakadó jogok és kötelezettségek egy-egyére, az ország és a Szövetség védelmi igényeit tudatosan elfogadó polgárok önbecsülésére és felelősségére, a fegyveres erők és a védelem anyagi szükségleteit kielégíteni képes gazdaságra, a védelemre felkészült államszervezetre, a védelem katonai feladatait ellátni képes fegyveres erőkre, a fegyveres erők demokratikus és polgári irányítására és ellenőrzésére, a lakosság és az anyagi javak megóvását szolgáló polgári védelemre, a magyar társadalom legszélesebb rétegeinek támogatására épül.”²⁸

A honvédelem tehát több elemből összetevődő rendszer, az azzal kapcsolatos feladatok megvalósítása pedig az állam egyik fontos funkciója. A honvédelem rendszere kiterjed az állami vezetés, illetőleg a közigazgatás területeire, átfogja az ország lakosságának és gazdaságának tervszerű felkészítését – szükség esetén aktivizálását és igénybevételét a haza védelme, illetve a szövetségi keretek között végrehajtandó katonai feladatok teljesítése érdekében.

7.3.3. Nemzeti honvédelem és szövetségi garanciák

Magyarország biztonság- és védelempolitikájának alapelveit az 1998-ban elfogadott fenti országgyűlési határozat tartalmazza. A határozat alapelveire támaszkodva, továbbá a NATO 2022 júniusában, Madridban elfogadott Stratégiai Koncepciójával²⁹ és az EU Biztonsági

²⁸ Uo. 13. pont.

²⁹ NATO – 2022 Stratégiai Koncepció. NATO Tájékoztatási Központ, Brüsszel, 2022. (A dokumentumot az állam- és kormányfők a madridi csúcstalálkozón fogadták el a 2022. június 28–30-i ülészakon).

Stratégiaiájával³⁰ összhangban dolgozták ki Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiáját, amelyet a Kormány legutóbb 2020-ban fogadott el és hirdetett ki. A nemzetközi védelempolitikai alapidokumentumok elvein nyugvó nemzeti szabályozás következő elemét Magyarország – kidolgozás alatt álló – Nemzeti Katonai Stratégiájának megalkotása jelenti, összhangban az új Nemzeti Biztonsági Stratégiában meghatározott alapelvekkel.

Mindezen nemzetközi jogi és nemzeti alapokmányok az Alaptörvény, az annak szellemében megalkotott honvédelmi törvény, annak végrehajtási kormányrendelete, a Magyarország NATO-csatlakozásáról szóló törvény (a Magyar Köztársaságnak az Észak-atlanti Szerződéshez történő csatlakozásáról és a Szerződés szövegének kihirdetéséről 1999. évi I. törvény), továbbá a befogadó nemzeti támogatás részletes kormányzati feladatairól szóló 462/2022. (XI. 16.) Korm. rendelet, a szövetséges erők magyarországi állomásoztatásával kapcsolatos egyes kérdésekről szóló úgynevezett SOFA-egyezmények, a létfontosságú rendszerek és létesítmények azonosításáról, kijelöléséről és védelméről szóló 2012. évi CLXVI. törvény, a létfontosságú (kritikus) infrastruktúra védelmével kapcsolatos EU-irányelvek, a szövetségi és nemzeti válságkezelési alapidokumentumok képezik a legfontosabb jogi alapot a nemzeti honvédelmi és a szövetségi kötelezettségek vagy a szövetségi/EU-keretekben végrehajtott feladatok végrehajtásához, az azokat kiszolgáló honvédelmi igazgatási intézményrendszer kialakításához.

7.3.4. A honvédelem rendszerének kapcsolata a honvédelmi igazgatással

A tudományágak – ezen belül a jogtudomány és a hadtudomány is – több megközelítésben határozzák meg a honvédelem és ennek keretében a honvédelmi rendszer fogalmát. Mindezeket alapul véve Magyarország honvédelme azoknak a külső veszélyeknek a megszüntetésére való sokirányú felkészülést jelenti, amelyek az országot érhetik, az azzal összefüggő feltételrendszer megteremtését és folyamatos biztosítását, valamint a veszélyek elhárítását. Az ezzel kapcsolatos feladatok csak egy jól működő, a jogállami ismérveknek megfelelően szabályozott és kialakított honvédelmi rendszerben, állami szintű szervezésben, állami irányítással teljesíthetők.

A honvédelem alapelveit a biztonság- és védelempolitikai alapokmányokban, az Alaptörvényben, más törvényekben és normatív szabályozókban meghatározott feladatok végrehajtása érdekében az alábbi fő területek képezik.

A honvédelem nemzeti ügy. Ezen alapelvnek megfelelően a honvédelem nemcsak az ország katonai védelmét biztosító Magyar Honvédségnek, hanem az egész nemzetnek és az egész országnak is az ügye. A hon (haza) védelmében részt kell vennie minden állampolgárnak, állami szervnek, gazdálkodó és más szervezetnek (*össz nemzeti ügy alapelve*).

A védelmi képességek fenntartásában és fejlesztésében Magyarország katonai biztonságát (ezen keresztül honvédelmét) két pillérre építi: egyrészt a *saját erőre* (azaz a honvédségre, a rendvédelmi szervekre, a nemzetgazdaság képességeire, az állampolgárok áldozatvállalására, az államszervezetre), másrészt az *euroatlanti integrációra*, azaz a NATO- és az EU-tagállamok, valamint azok fegyveres erői együttműködésére és segítségnyújtására (*egyéni és kollektív védelem alapelve*).

A honvédelmi felkészülésben, a honvédelmi feladatok végrehajtásában a Magyarországon lakóhellyel rendelkező, nagykorú magyar állampolgárok személyes szolgálat (polgári védelmi

³⁰ *Biztonságos Európa egy jobb világban – Európai Biztonsági Stratégia.*

kötelezettség, hadkötelezettség, honvédelmi munkakötelezettség) teljesítésével – részleteiben lásd a honvédelmi kötelezettségeket bemutató résznél –, valamint vagyoni szolgáltatás nyújtásával; a természetes személyek, a jogi személyek és a jogi személyiséggel nem rendelkező szervezetek pedig vagyoni szolgáltatás nyújtásával (gazdasági és anyagi szolgáltatással) vesznek részt (*honvédelmi kötelezettségek alapelve*).

A honvédelem érdekében végrehajtandó feladatokat a legszükségesebb ráfordításokkal kell ellátni, illetve megvalósítani. A honvédelmi kötelezettség teljesítése az arra kötelezettek számára nem okozhat aránytalanul nagy terhelést vagy hátrányt (*szükségesség és arányosság alapelve*).

A honvédelemmel kapcsolatos, Alaptörvényben és sarkalatos törvényben meghatározott feladatok végrehajtását biztosító *honvédelmi igazgatás* – mint szakigazgatási terület – *funkcióit* annak fogalmából és rendeltetéséből következően az alábbi főbb területek képezik:

- az ország honvédelmi felkészítésének biztosítása;
- a Magyar Honvédség különleges jogrendben való működése feltételeinek biztosítása, támogatása;
- a honvédelmi kötelezettségek teljesítésével összefüggő közigazgatási és katonai igazgatási feladatok végzése;
- a védelmi felkészítés és országmozgósítás honvédelmi feladatainak koordinálása;
- a védelmi és biztonsági igazgatási rendszer honvédelmi feladatainak irányítása, koordinálása;
- a vállalt nemzetközi kötelezettségek teljesítésével összefüggő nemzeti honvédelmi feladatok biztosítása.

7.3.5. A honvédelmi igazgatás és a közigazgatás összefüggései

A közigazgatás mint végrehajtó államhatalmi ág és egyes alrendszerei kapcsolatának vizsgálatakor megállapítható, hogy a közigazgatás feladatait formai megközelítésben a konkrét jogszabályok, elméleti megközelítésben pedig az állami funkciók határozzák meg. Ezen állami funkciók alapvetően az állami célok megvalósításának szolgálatában állnak, és tartalmuknak megfelelően azt fejezik ki, hogy egy adott állam hogyan viszonyul a társadalomhoz, melyek azok a területek, amelyeknél az állami tevékenység – igazgatási vagy szolgáltatási, társadalomszervezési vagy társadalomirányítási – elengedhetetlen az adott társadalom mindennapos működése szempontjából.

A honvédelmi igazgatás közigazgatási kapcsolatának értelmezéséhez a közigazgatás feladatrendszerének csoportosításából célszerű kiindulni. Az *egyik megközelítés* szerint a *közigazgatás szervezetéből kiindulva* vezethetjük le a feladatok fő csoportjait, megkülönböztetve központi, területi és helyi közigazgatási – és ezen keresztül honvédelmi igazgatási – feladatokat, a központi feladatokon belül kormányzati szintű és megosztott, a területi és helyi feladatokon belül pedig államigazgatási és önkormányzati feladatokat.

A közigazgatási feladatok csoportosításának *másik megközelítési módszere a feladatok tartalmi jegyeiből indul ki*, vagyis az egy adott közös cél elérését biztosító feladatcsoportokból képez feladatköröket. Vannak általánosan elfogadott csoportosítási elvek, amelyek szerint ezek a közös célok az állam funkcióiból vezethetők le, mivel a közigazgatás fő feladatköreinek ellátása a törvényhozói és az igazságszolgáltatási feladatokkal együtt meghatározóan az állami funkciók érvényesülése érdekében történik.

A közigazgatási feladatok *funkcionális szempontból* történő osztályozásánál az állami funkciók felosztását a jogtudomány és az igazgatástudomány egymástól eltérő megközelítésben

rendszerezi, de mindkét tudományterület két nagy csoportra, a belső és a külső funkciókra, illetve a társadalomirányítási és a társadalomszervezési funkciókra osztja fel azokat.

a) Az állam *külső funkciói* közé az állami szuverenitás fenntartását biztosító külső védelmi, külkapcsolati (diplomáciai), nemzetközi együttműködési funkciók tartoznak, amelyekben belül a független állami lét, az állami főhatalom gyakorlásának szuverenitása, az ország területi sérthetetlenségének biztosítása terén a honvédelmi igazgatás meghatározó szerepet tölt be.

b) Az állam *belső funkciói*hoz (gazdasági, szociális, oktatási, művelődési, egészségügyi, belső védelmi stb.) a honvédelmi igazgatás a külső funkciók biztosításához szükséges támogatás igényén keresztül kapcsolódik, mivel a honvédelmi igazgatás alaprendeltetése az állam külső funkcióival kapcsolatos feladatok végzéséhez tartozik.

A közigazgatás *társadalomszervezési-társadalomirányítási duális felosztású funkciói* között a védelmi – külső védelmi (honvédelmi), belső védelmi (rendvédelmi, katasztrófavédelmi, polgári védelmi és egyéb védelmi) – funkciók egyik célja az állam működésének fizikai biztonságával, a lakosság élet- és vagyonbiztonságával összefüggő, állami irányítással és koordinációval végzett tevékenységek jogszabályi, szervezeti és működési kereteinek biztosítása. E tevékenység kiterjed mind a normál (béke-) időszakai államszervezeti működésre, mind a különleges jogrend alkalmazásának időszakában végzett feladatok végrehajtására.

A *külső védelmi funkció* az állam területének sérthetetlenségét szavatolja az esetleges külső támadásokkal szemben. Ezt a funkciót az állam legfelsőbb szervei és közöttük a kormányzati szervek által irányított honvédelmi szervezetrendszer hivatott biztosítani. Ennek a feladatcsoportnak az egyik elemét a kifejezetten közigazgatási feladatokat ellátó szervezetek (a honvédelem irányítását és a hadkiegészítést végző szervek), a másik elemét pedig maga a honvédségi szervezet feladatai alkotják. Ez utóbbi – hasonlóan a katasztrófák elleni védekezéshez – nem közigazgatási feladatot, hanem materiális tevékenységet jelent.

Az állam, mint igazgatási funkciókat végző szervezetrendszer, és a honvédelem, mint az állam külső biztonságát fenntartó, ezáltal létét biztosító szervezetrendszer, egymással szoros kölcsönhatásban, kölcsönös függőségben lévő fogalmak. Az állami szuverenitás fenntartásához elengedhetetlen a honvédelem biztosítása, a honvédelem pedig az állam keretein belül, annak védelmifunkció-elemeként van megszervezve. Ebből és az állam egyéb funkcióiból is következően a *honvédelem és a közigazgatás* – mint állami funkciókat végrehajtó szervezeti és tevékenységi rendszer – *egymást feltételező struktúrák*. Mivel az állami funkciók gyakorlása – így a védelmi, ezen belül pedig a honvédelmi igazgatás – a közigazgatás szervezetrendszerén keresztül valósul meg, a honvédelmi igazgatás is a közigazgatás részét kell hogy képezze. Más megközelítésben: az állam függetlenségét, szuverenitását, területi integritását biztosító egyik alrendszer (honvédelem) kialakítása, fenntartása, működtetése és működésének szabályozása a végrehajtó hatalmat megvalósító közigazgatás keretében, a törvényhozó hatalmi ág által kialakított szabályozási keretek között valósul meg. Megállapítható tehát, hogy a honvédelem és a honvédelmi igazgatás területén is érvényesül a törvényhozó hatalom „mit” és a végrehajtó hatalom „hogyan” fogalomkörbe tartozó tevékenysége.

Azon megközelítés, amely a *honvédelmi igazgatást a közigazgatás funkciójaként és szervezeti elemeként definiálja*, nemcsak a jogszabályi meghatározásból következik, hanem abból a békeidőszaki tényhelyzetből is, hogy az ország honvédelmi felkészítését célzó honvédelmi igazgatási tevékenységben mindkét közigazgatási alrendszer (államigazgatás, önkormányzatok) törvényi kötelezettségként (honvédelmi törvény, önkormányzati törvény) vesz részt. Ugyanakkor igaz az a megközelítés is, hogy a honvédelmi igazgatást végző szervek a honvédelem gyakorlati megvalósítása során – sőt, a nem tipikusan külső (hon-) védelmi, de fegyveres erő

felhasználását igénylő egyes különleges jogrendi időszakokban (szükségállapotban, veszélyhelyzetben) – kizárólag államigazgatási feladatkörben járnak el, még akkor is, ha szervezetrendszerük az önkormányzatokhoz kötődik (tipikus példa erre a települési szintű honvédelmi feladatok végrehajtásáért felelős polgármester – önkormányzati szereplő, aki önkormányzati feladatkörben jár el a honvédelmi felkészülés időszakában, és a védelmi és biztonsági igazgatás rendszerének települési szintű szereplőjeként államigazgatási hatáskörben jár el a tényleges honvédelmi feladatok különleges jogrendben való végrehajtása során).

7.4. A honvédelmi igazgatás szervezetrendszere és szabályozási környezete

A honvédelmi igazgatás a közigazgatás szervezetrendszerének szintjeire tagozódva biztosítja a honvédelem központi irányításában, területi és helyi igazgatásában jog- és hatáskörrel rendelkező állami szervek tevékenységének jogszabályi keretek között történő végrehajtását.

7.4.1. A honvédelmi igazgatás tartalma

A honvédelmi igazgatás – mint állami feladat – *célja* az ország külső támadás elleni védelmének megszervezése, nevezetesen a katonai védelmet ellátó fegyveres erő (honvédség) működéséhez szükséges összes feltétel megteremtése, vagyis feladata az ország anyagi és személyi erőforrásaiban mozgósítása, illetőleg a hadsereg fenntartása, valamint a hadsereg tevékenységének állami irányítása. Az állam közhatalommal felruházott szervei ennek érdekében végzik az igazgatás tartalmánál kifejtett szervező tevékenységet, amelynek tárgya maga az egész társadalom (s nem csupán a hadsereg, mint azt a közgondolkodás oly gyakran leegyszerűsíti), tehát *a honvédelmi igazgatás alanya* a teljes államapparátus, *tárgya* pedig a társadalom a teljes terjedelmében, annak minden személyi és anyagi erőforrására kiterjedően.

7.4.1.1. Külső honvédelmi igazgatás

A katonai védelemhez szükséges anyagi erőforrásokat és személyzetet a társadalom szolgáltatja, tehát a közigazgatás feladata elsősorban annak megszervezése, hogy a honvédelmi tevékenységhez az erőforrások rendelkezésre álljanak. Ez két meghatározó területet foglal magában: *egyrészt a honvédelem során felhasználására kerülő anyagi eszközök készenlétbe helyezését*, olyan állapotban tartását, amely ahhoz szükséges, hogy háború esetén azonnal igénybe vehetők és a védekezés érdekében felhasználhatók legyenek, *másrészt az állam honvédelmi feladatokban potenciálisan részt vevő polgárainak katonai szolgálatra való alkalmassá tételét*. Mindkét feladatot már béke idején meg kell tervezni és elő kell készíteni.

Az első feladat további részfeladatokat tartalmaz: ezeket a honvédelmi törvény *az ország honvédelemre való felkészítése*ként definiálja. Az általános kifejezés azonban nagyon is konkrét tevékenységi csoportokat foglal magában. Ezek közül a legfontosabbak a következők, amelyeket már békeidőszakban el kell látni:

a) *Az államapparátus felkészítése a háborús működésre*

Ahhoz, hogy a gazdaság erőforrásainak mozgósítása a háborút közvetlenül megelőző időszakban kellő időben végrehajtható legyen – a hadműveletek tervezésével

egyidejűleg –, a honvédelmi igazgatás kormányzati szintű szervezeteinek, nevezetesen a Kormánynak és a Honvédelmi Minisztériumnak ki kell jelölnie, hogy a közigazgatásnak mit kell elvégeznie háború idején, a közigazgatási személyzetből a feladatok elvégzésre alkalmas személyeket kell választani, meg kell ismertetni velük a feladataikat, gyakoroltatni kell végrehajtásuk módját.

b) *Az ország területének védelmi célú előkészítése (hadszintér-előkészítés)*

E körbe tartozik a műszaki létesítmények kijelölése, hadműveleti alkalmazásra alkalmassá tétele, például a polgári repülőterek, a vasúti és közúti közlekedési infrastruktúra, a hírközlési berendezések, az elektronikai hálózat stb. katonai alkalmazásához szükséges műszaki feltételek megteremtése.

c) *A honvédelmi célú stratégiai tartalékok képzése*

A haditermelésre, illetőleg a beszerzésre való áttérés időszakában felhasználásra kerülő készleteket (élelmiszer-, energia-, nyersanyag-, gyógyszer és egészségügyi szakanyag-készletek stb.) meg kell állapítani, fel kell halmozni, gondoskodni kell felhasználási idejük lejárta előtti cseréjükről.

d) *A hátsország védelmének előkészítése*

A hadszintér előkészítésével szoros kapcsolatban a hadsereg, de még inkább a rendvédelem és a nemzetbiztonsági szolgálatok szervezetei, valamint a háború idején területvédelmi szolgálatra alkalmazott – a rendvédelmi szervekkel együttműködő – katonai erők gondoskodnak a háborúban katonai alkalmazásra kerülő infrastruktúra diverziós támadással szembeni védelméről, amelynek tervezeteit ki kell dolgozni, a háború idején alkalmazandó területvédelmi szervezetek törzsét és parancsnoki állományát fel kell készíteni (2023 márciusa óta ezen feladatot látja el az MH Területvédelmi Erők Parancsnoksága és a hét területvédelmi ezred), a logisztikai feltételeket ki kell dolgozni, és az eszköz-és anyagbeszerzést, valamint -felhasználást gondosan elő kell készíteni.

e) *A nemzetgazdaság honvédelmi érdekű felkészítése*

A honvédelmi igazgatás védelmi tervezési/logisztikai apparátusának ki kell dolgoznia a gazdasági szolgáltatási kötelezettség biztosítására vonatkozó feladatokat, a szükséges állami döntéseket elő kell készíteni, a gazdaság szereplőit fel kell készíteni a feladatok végrehajtására, illetőleg az ahhoz szükséges gazdasági és műszaki feltételeket meg kell teremteni (gazdaságmozgósítási rendszer). Ha a nemzetgazdaság nem képes a katonai szükségletek kielégítésére alkalmas termékszerkezetet előállítani, akkor a szövetségi kapcsolatokon belüli, feltételhez kötött kereskedelmi egyezményekkel kell gondoskodni arról, hogy kellő időben rendelkezésre álljon a szükséges termékmennyiség (ez a hadianyagon kívül magában foglalja a háború idején a létfenntartás anyagi feltételeinek a biztosítását is).

f) *A polgári lakosság oltalmazására szolgáló intézményrendszer kiépítése*

A honvédelem célja és a honvédelmi igazgatás feladata nem csupán az ország szuverenitásának és területi épségének megőrzése, hanem a lakosság anyagi javait és életét ért veszteségek minimalizálása is, ezért gondoskodni kell a lakosság életét és anyagi javait óvó intézkedések rendszerének kidolgozásáról, az oltalom hatékonyságát szolgáló műszaki berendezések kiépítéséről, a védekezéshez felhasználásra kerülő eszközök beszerzéséről, a védelmi eljárások irányítását végző személyzet feladatainak kidolgozásáról, a személyzet és a lakosság felkészítéséről (háborús polgári védelem).

g) *Az igénybevételre tervezett anyagi javak előkészítése*

A hadsereg a háborús szükségleteit a társadalomban meglévő anyagi javak igénybevételével és katonai felhasználásával is kielégítheti. Ez elsősorban olyan ingatlanok

igénybevételét jelenti, amelyeket háború idején a hadsereg rendelkezésére kell bocsátani, de jelentheti ingó dolgok (például gépjárművek, szállítástechnikai, hírközlési, logisztikai és egyéb eszközök stb.) igénybevételét is, ezeket ki kell jelölni, nyilvántartásba kell venni, és fel kell készülni a gyors átadásukra, a katonai felhasználáshoz szükséges valamennyi feltétel megteremtésére.

h) *Az állampolgárok és az ország lakosságának honvédelmi érdekű felkészítése*

A külső honvédelmi igazgatás másik nagy tevékenységi területe az ország katonai védelmében potenciálisan részt vevő állampolgárok személyi felkészítése. Ez a hadiállapot különleges jogrendben kiképzés céljából teljesített hadkötelezettség (hadköteles katonai, illetőleg önkéntes tartalékos katonai szolgálat). Békeidőszakban az önkéntes tartalékos állomány kiképzése és felkészítése az önkéntes tartalékos szolgálat ideje alatt történik.

Az állampolgárok és szerveződések honvédelmi felkészültségének támogatása, valamint a honvédelmi törvényben meghatározott honvédelmi feladatok ellátása a védelmi és biztonsági tevékenységek összehangolásáról szóló 2021. évi XCIII. törvényben (Vbő.) meghatározottakra figyelemmel, de a katonai jellegű kihívásokra és fenyegetésekre való felkészülés sajátosságaihoz, valamint a szövetségi kötelezettségekhez igazodó jelleggel valósul meg. Ennek részlet-szabályait a Hvt. végrehajtási kormányrendelete³¹ határozza meg.

Azon közigazgatási feladatokat, amelyeket az állampolgárok katonai szolgálatra történő behívása és kiképzése érdekében el kell végezni, a külső honvédelmi igazgatás fogalmi körébe soroljuk. Idetartozik a hadkötelesek nyilvántartása, a sorozás, a behívás, a szolgálat teljesítésének megkezdése és befejezése során végzett igazgatási feladatok, a hozzátartozók állami ellátása, az egészségvédelem, a baleset vagy betegség esetén történő gyógykezelés, állami ellátás, az érdekvédelem stb. E feladatokat részben a katonai igazgatás szervei, részben pedig a polgári közigazgatás szervei vagy azok együttesen végzik. Ma Magyarországon béke idején hadkötelezettség alapján nem kell katonai szolgálatot teljesíteni, tehát a hadkötelesek igénybevételével kapcsolatos igazgatási feladatok közül a honvédelmi igazgatás csak a nyilvántartási és tervezési feladatokat végzi az állami népesség-nyilvántartás adatbázisa, illetve a közigazgatási és az arra jogszabályban kijelölt más szervek információszolgáltatása alapján.

7.4.1.2. Belső honvédelmi igazgatás

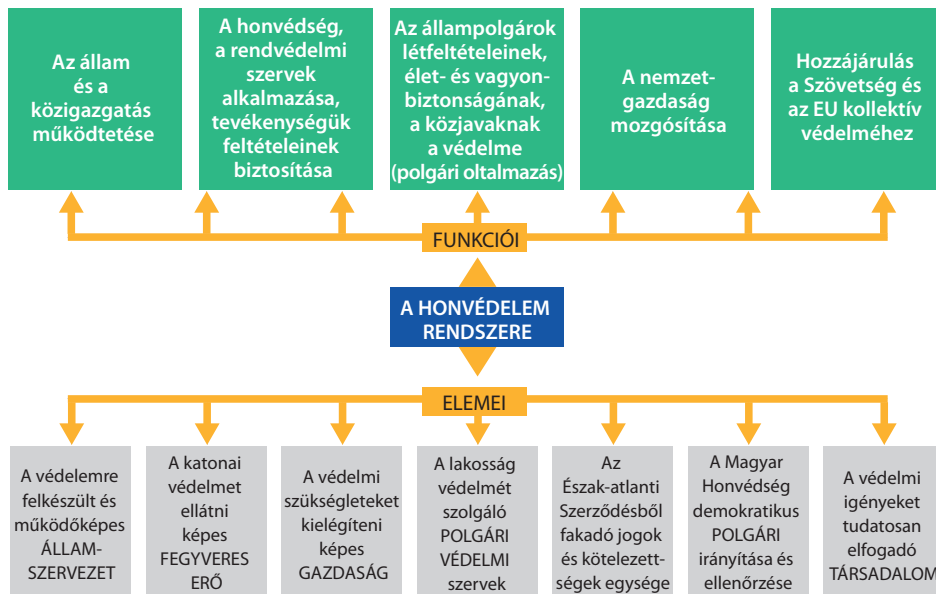
Az ország katonai védelmének egyik alapvető feltétele az ENSZ Alapokmánya szerinti agresszió vagy más potenciális támadás elhárítására alkalmas *hadsereg fenntartása és működtetése*, illetőleg azon *feltételek megteremtése*, amelyek alapján háború idején (vagy azt közvetlenül megelőzően – lásd a hadiállapot különleges jogrendi időszakot) a hadsereg a hadilétszámra mozgósítható. A hadsereg szervezése, vezetési és irányítási rendszerének kialakítása és működtetése, a hadsereg működéséhez szükséges személyi és tárgyi feltételek megteremtése során végzett igazgatási feladatokat a szakirodalom a *belső honvédelmi igazgatás* fogalomkörébe sorolja.

A belső honvédelmi igazgatás feladataiban elsődlegesen és alapvetően az ágazati igazgatást végző Honvédelmi Minisztérium (HM – az irányítás szintje), valamint a Honvéd Vezérkar (HVK – a katonai vezetés szintje) és alárendelt szervezeteik vesznek részt. A HM-ben folytatott

³¹ 614/2022. (XII. 29.) Korm. rendelet a honvédelemről és a Magyar Honvédségről szóló törvény egyes rendelkezéseinek végrehajtásáról.

közigazgatási irányítási, illetőleg a HVK-nál folyó katonai-szakmai vezetési munka alapján történik a hadsereg személyzetének toborzása, a személyzeti ügyek, a jogi és igazgatási feladatok, a logisztikai rendszer működésével kapcsolatos tennivalók intézése, a kiképzés és a felkészítés irányítása, a műveletek tervezése, a logisztikai ellátás megszervezése, illetőleg az esetleges béke-műveletek (békefenntartás és humanitárius feladatok) irányítása. A HM hozza létre és alapvetően a HVK működteti a hadsereg működéséhez szükséges intézményeket (laktanyák, kiképzési bázisok, oktatási, kulturális, egészségügyi stb. intézmények).

A honvédelem rendszerének funkcióit és elemeit a 22. ábra szemlélteti.

22. ábra: A honvédelem rendszerének funkciói és elemei

Forrás: a szerző szerkesztése

7.4.2. Az Alaptörvény honvédelmet, fegyveres erőt és honvédelmi igazgatást érintő szabályozási területei

A honvédelmi igazgatást, illetve a honvédelemmel kapcsolatos kötelezettségeket és a fegyveres erőt (honvédséget) érintően Magyarország Alaptörvénye részben a honvédelem irányítására békében és a különleges jogrendben kizárólagosan jogosult államhatalmi szervek körét, azok alapvető jog- és hatáskörét, részben a honvédelmi kötelezettségek és jogok szabályozási körét, valamint a honvédség rendeltetését és alapvető feladatait tartalmazza.

Az Alaptörvény az alapvető kötelezettségek között rögzíti a *haza védelme iránti kötelezettséget*.³² Meghatározza a honvédelmi kötelezettség teljesítésének a formáit, és – kiemelve, hogy a honvédelmi kötelezettségekkel kapcsolatos részletes szabályokat sarkalatos törvényben kell

³² „Minden magyar állampolgár köteles a haza védelmére.” *Magyarország Alaptörvénye*. Szabadság és felelősség. XXXI. cikk. (1).

megállapítani – nevesíti a személyes honvédelmi kötelezettség típusait (hadkötelezettség, honvédelmi munkakötelezettség, polgári védelmi kötelezettség), továbbá megteremti az alaptörvényi alapjait annak, hogy az embereket és a törvény alapján létrehozott jogalanyokat gazdasági és anyagi szolgáltatásra kötelezhessék. A békeidőszaki honvédelmi felkészülés alapjainak megjelölésével alaptörvényi szinten rendezi a fegyveres erő (honvédség) haderőstruktúrájának elemét képező önkéntes tartalékos rendszerben való állampolgári szerepvállalási lehetőséget.

Az Alaptörvény egyértelműen pozicionálja a *honvédséget* az állami szervezetrendszerben: funkciójának és alapvető feladatkörének meghatározás mellett – amely szerint a honvédség alapvető *feladata* Magyarország függetlenségének, területi épségének és határainak katonai védelme, a nemzetközi szerződésből eredő közös védelmi és békefenntartó feladatok ellátása, valamint a nemzetközi jog szabályaival összhangban humanitárius tevékenység végzése – egyértelműen és alkotmányos szinten rögzíti a *honvédség Magyarország egyedüli fegyveres erejeként* való megjelölését. A korábbi alkotmányos szabályozástól eltérően alaptörvényi szinten teszi a honvédség feladatává a katasztrófák megelőzésében, a bekövetkezett katasztrófák következményeinek elhárításában és felszámolásában való közreműködést.

A honvédség szervezetére, feladataira, irányítására és vezetésére, működésére vonatkozó részletes szabályok meghatározását az Alaptörvény sarkalatos törvényre bízta – ennek alapján lépett hatályba az Alaptörvénnyel egyidejűleg a *honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről* szóló 2011. évi CXIII. törvény. Az Alaptörvény ugyanis csak a fegyveres erő irányítási viszonyainak kereteit (a Kormány szerepkörét kiemelve a honvédség működésének irányítására vonatkozóan) határozza meg. A törvény 2022. november 1-jével hatályát veszítette, helyébe ugyanezen hatállyal lépett a 2021. évi CXL. törvény a *honvédelemről és a Magyar Honvédségről* (Hvt.).

A honvédelmi igazgatást érintően az Alaptörvény egységesen, egy szerkezeti egységben szabályozza a honvédség katonai műveletekben való részvételéhez kapcsolódó döntések meghozatalára vonatkozó rendelkezéseket. Ennek során a jogszabály két szempontot érvényesít: azokban az esetekben, amikor a honvédség külföldi vagy magyarországi alkalmazásáról, külföldi állomásozásáról, valamint a külföldi fegyveres erők magyarországi vagy Magyarország területéről kiinduló alkalmazásáról, magyarországi állomásozásáról kell határozni, a döntési kompetenciát az Országgyűlésnek adja, ennek megfelelően békeidőszakban a törvényhozó hatalmi ág a legjelentősebb, az ország szuverenitását biztosító kérdésekben bír kizárólagos kompetenciával. Az Alaptörvény ugyanakkor azt is biztosította, hogy Magyarország nemzetközi szerződésekből eredő kötelezettségének – a katonai műveletekben való részvételhez kapcsolódó döntések – vonatkozásában a lehetőségekhez képest a végrehajtó hatalom a legoperatívabban járjon el. A Kormány hatáskörébe utalja ezért az olyan határátlépéssel járó csapatmozgások engedélyezését, amelyek nem járnak a honvédség vagy a külföldi fegyveres erők alkalmazásával, állomásozásával, vagy ha a csapatmozgás – járjon az a honvédség vagy a külföldi fegyveres erők alkalmazásával, állomásozásával is – az Európai Unió vagy az Észak-atlanti Szerződés Szervezete döntésén alapul.

Az Alaptörvény *egy fejezetben rögzíti a különleges jogrenddel (kivételes hatalom gyakorlásával) összefüggő alkotmányos rendelkezéseket*. Ezen szabályozási terület részletes megjelenítésének alapvető indokát az képezi, hogy a kivételes hatalom gyakorlásával kapcsolatos rendelkezések magától az Alaptörvénytől engednek eltérést: a különleges jogrendben felfüggeszthetők vagy korlátozhatók az alkotmányosság, ezen belül az alapvető jogok egyes klasszikus alapelvei, és érvényesíthetők az egyes alkotmányos védelmi kötelezettségek.

7.4.3. A honvédelmi kötelezettségek rendszere, a honvédelemben részt vevő szervek és szervezetek honvédelmi igazgatási feladatai

A honvédelmi igazgatás egyik meghatározó területe az Alaptörvényben megjelölt és a honvédelmi törvényben részletesen szabályozott honvédelmi kötelezettségek teljesítésének közigazgatási eszközökkel történő biztosítása. E feladatrendszer végrehajtásában, továbbá a honvédelmi képességek biztosításában nemcsak a honvédelem központi irányításában és helyi igazgatásában részt vevő szervek vesznek részt, hanem a honvédelmi feladatok mindenoldalú biztosításába bevont állami, társadalmi, gazdasági és önkéntes szervezetek is.

7.5. A honvédelmi kötelezettségek rendszere

A honvédelmi kötelezettségek rendszere *személyes honvédelmi kötelezettséget* (személyes szolgálatot) és *vagyoni honvédelmi kötelezettséget* (vagyoni szolgáltatást) foglal magában, amely alapján a Magyarország területén lakóhellyel rendelkező, nagykorú magyar állampolgárságú természetes személy – a haza védelme érdekében – általános honvédelmi kötelezettségként személyes szolgálatot köteles teljesíteni és vagyoni szolgáltatásra kötelezhető.

A természetes személy állampolgárságra való tekintet nélkül, a Magyarország területén működő jogi személy, jogi személyiséggel nem rendelkező szervezet vagyoni szolgáltatás céljából a honvédelmi törvényben meghatározott vagyoni szolgáltatás teljesítésére kötelezhető.

A Magyarország területén lakóhellyel rendelkező, nagykorú magyar állampolgárokat személyes honvédelmi kötelezettségként hadiállapot idején hadkötelezettség, honvédelmi munkakötelezettség, valamint polgári védelmi kötelezettség teljesítése terheli.

A honvédelmi kötelezettség rendszere tehát két kötelezettségi főcsoportra (személyes szolgálat, vagyoni szolgáltatás), azon belül a személyes szolgálati kötelezettség három (hadkötelezettség, polgári védelmi kötelezettség, honvédelmi munkakötelezettség), a vagyoni szolgáltatás két alcsoportra (gazdasági, illetve anyagi szolgáltatási kötelezettség) osztható fel.

A *személyes szolgálati kötelezettség* alapja az alaptörvényi szabályozás, amely szerint minden magyar állampolgár köteles a haza védelmére. A *hadkötelezettség* alapformája a katonai szolgálati kötelezettség, járulékos formái az adatszolgáltatási, a bejelentési és a megjelenési kötelezettség.

A hadköteles kor a magyar állampolgárságú, magyarországi lakóhellyel rendelkező férfiak részére a 18. életév betöltésekor kezdődik és az 50. életév betöltése évének december 31. napjáig (a honvédség szervezetéből 2011. január 1-je után kivált hivatásos, szerződéses vagy önkéntes tartalékos, továbbá önkéntesen vállalt katonai alapképzésben részesült személyek esetében 65 éves korig) tart. A hadkötelezettség mint egyik honvédelmi kötelezettség békeidőszakban nem terheli az állampolgárokat, annak bevezetésére a hadiállapot kihirdetése után kerül sor. A hadiállapot kihirdetése az Országgyűlés külön kétharmados döntésétől függ.

A személyes szolgálati kötelezettség további formái hadiállapot idején a *honvédelmi munkakötelezettség*, továbbá a *polgári védelmi kötelezettség* (ez utóbbi nem tévesztendő össze a katasztrófavédelemmel összefüggő polgári védelmi kötelezettséggel – a fegyveres összeütközések időszakában jelentkező, úgynevezett honvédelmi érdekű polgári védelmi kötelezettség tartalma eltér a békeidőszaki polgári védelmi feladatoktól, amelyek körébe tartozik a riasztás, a kiürítés és a befogadás, óvóhelyek létesítése, fenntartása, működtetése, elsötétítési rendszabályok kidolgozása, alkalmazása, a lakosság és a lakosság ellátásához szükséges nemzetgazdasági javak mentése, elsősegélynyújtás, lelki gondozás, tűzoltás, a veszélyes területek felderítése

és megjelölése, vegyi- és sugármentesítés, fertőtlenítés és hasonló óvintézkedések, szükségesszállásolás és ellátás, szükségintézkedések a hadműveletek által sújtott területek rendjének helyreállítására és fenntartására, a létfontosságú közművek működési feltételeinek gyors helyreállítása, a halottakkal kapcsolatos halaszthatatlan járvány- és közegészségügyi, továbbá kegyeleti és egyéb adminisztrációs feladatok ellátása, közreműködés a lakosság túléléséhez szükséges nélkülözhetetlen létesítmények működőképességének fenntartásában, a felsorolt feladatok végrehajtásához szükséges további kiegészítő tevékenységek, ideértve többek között a tervezést és a szervezést).

7.5.1. A hadkötelezettség – tájékoztatási (adatszolgáltatási) kötelezettség

A tájékoztatási (adatszolgáltatási) kötelezettség keretében a honvédség központi adatfeldolgozó szerve (az MH Katonai Igazgatási és Központi Nyilvántartó Parancsnokság) a potenciális hadkötelesekről a honvédelmi törvény alapján *katonai nyilvántartást* vezet. A hadkötelezettség bevezetése után a területi (vármegyei, fővárosi) kormányhivatal járási, fővárosi kerületi hivatala az illetékességi területén bejelentett lakóhellyel rendelkező hadkötelesekről személyazonosító, lakcím- és anyakönyvi adatokat szolgáltat a honvédség részére a katonai igazgatás területi szervének (Katonai Igazgatási és Toborzó Központ) megkeresése alapján.

A potenciális hadkötelesek (akik hadkötelesek, de katonai szolgálatot korábban nem teljesítettek) és a kiképzett tartalékosok (akik hadkötelesek és korábban már katonai szolgálatot teljesítettek) vonatkozásában a katonai szolgálatuk tervezése érdekében az alapadattal rendelkező központi adatszolgáltatók biztosítanak adatot a honvédség részére. Ezáltal az állampolgárt békében nem terheli alapadat-szolgáltatási kötelezettség, és a hadkötelezettség bevezetése után sem változik ez az alapelv.

A hadkötelezettség bevezetését követően a *hadköteles* a nyilvántartott adatok pontosításához a lakóhelye szerint illetékes jegyzőnek és a katonai igazgatási központnak – azok megkeresésére – *köteles adatot szolgáltatni* a katonai szolgálat tervezését és teljesítését befolyásoló adatairól.

A hadkötelezett mellett a *honvédelemben közreműködő szervek*, illetve az *azokat kiszolgáló egyéb állami szervek is kötelesek* a fegyveres katonai szolgálat sajátosságait figyelembe vevő személyi beosztási tervezéshez a katonai igazgatási szervek számára *adatot szolgáltatni*.

7.5.2. A hadkötelezettség – bejelentési (adatváltozás-jelentési) kötelezettség

A hadköteles az előzőekben felsorolt adatszolgáltatás után az abban foglalt adatokat *érintő változást*, továbbá a katonai szolgálat félbeszakítási okának megszűnését a rá vonatkozó behívhatósági korhatár betöltéséig a katonai igazgatási szervnek a változást követő 8 napon belül írásban vagy – személyes megjelenés esetén – szóban *bejelenteni tartozik*.

7.5.3. A hadkötelezettség – megjelenési kötelezettség

A megjelenési kötelezettség keretében a hadkötelesnek a *sorozóközpont felhívására a megjelölt helyen és időben meg kell jelennie* adatainak ellenőrzése és egyeztetése, katonai alkalmasságának megállapítása, orvosi vizsgálat, valamint gyógykezelés céljából. A rá vonatkozó behívhatósági korhatárt be nem töltött hadköteles a katonai szolgálatra való egészségi alkalmasság elbírálásával

összefüggő orvosi, szakorvosi vizsgálatnak köteles magát alávetni, és e célból a sorozóközpont, a sorozóbizottság vagy a területi (vármegyei, fővárosi) kormányhivatal járási, fővárosi kerületi hivatala által meghatározott egészségügyi intézetben és időpontban megjelenni.

A sorozóbizottság az egészségi állapot, a személyi adottságok és képzettség figyelembevételével határozatban dönt a hadköteles katonai alkalmasságáról, beosztásáról, a behívás tervezett idejéről, helyéről. A hadköteles a sorozóközpont felhívására köteles megjelenni a katonai okiratok átvétele, illetve visszaadása céljából.

7.5.4. A hadkötelezettség – katonai szolgálatteljesítési kötelezettség

A katonai szolgálatteljesítési kötelezettség keretében a hadköteles fegyveres vagy fegyver nélküli katonai szolgálatot teljesít. A fegyveres és a fegyver nélküli katonai szolgálatot egyaránt a Magyar Honvédség katonai szervezeteinél kell teljesíteni.

A *fegyveres katonai szolgálat* célja a nemzeti és szövetségi védelmi feladatok végrehajtása érdekében a hadkötelesek kiképzése, felkészítése a katonai feladatokra és a honvédség védelmi képességének erősítése. A fegyver nélküli katonai szolgálat célja a honvédség fegyverhasználat nélküli feladataiban történő közreműködés és az ehhez szükséges felkészítés.

A fegyveres katonai szolgálat időtartama hadiállapot idején annak teljes időszakáig terjedhet. A hadköteles katonát a hadkötelezettség megszűnését követő 30 napon belül le kell szerelni. Amennyiben a hadkötelesnek szolgálatteljesítése során harmadik gyermeke megszületik vagy az illető elérte a hadkötelezettség felső korhatárát, haladéktalanul le kell szerelni.

A *fegyver nélküli katonai szolgálat* engedélyezése iránti kérelmet a sorozásig lehet benyújtani. A kérelmet a Honvédség katonai igazgatási és központi adatfeldolgozó szervének a vezetőjéhez kell benyújtani. Az a hadköteles, akinek a fegyver nélküli katonai szolgálat teljesítésére irányuló kérelmét elutasították, újabb kérelmet nem nyújthat be. Fegyver nélküli katonai szolgálatot a hadköteles csak az azt engedélyező végleges határozat alapján teljesíthet.

A honvédelmi törvény részleteiben meghatározza azon körülményeket és eseteket, amikor a hadköteles katonai szolgálatra nem hívható be (katonai szolgálatra való alkalmatlanság, közeli hozzátartozó ápolási, gondozási esetei, képviselők és mandátummal rendelkező képviselők, meghagyásban részesültek, korábbi szabályok szerint polgári szolgálatot teljesítettek stb.).

7.5.5. A honvédelmi érdekű polgári védelmi kötelezettség

A személyes szolgálati kötelezettség keretében a Magyarország területén lakóhellyel rendelkező magyar állampolgárokat (férfiakat és nőket egyaránt) 18–65 éves korig békeidőszakban és a különleges jogrend időszakaiban egyaránt *polgári védelmi kötelezettség* terheli. A fegyveres összeütközés miatt szükséges polgári védelmi feladatok ellátásának célja a lakosság életének megóvása, az életben maradás feltételeinek biztosítása, valamint az állampolgárok felkészítése azok hatásának leküzdésére és a túlélés feltételeinek megteremtésére. A polgári védelmi kötelezettség alapján létrehozott *polgári védelmi szervezetek* humanitárius feladatokat látnak el, fegyveres vagy súlyos erőszakos cselekmények elhárítására nem használhatók fel.

Tekintettel arra, hogy a háborús időszakban sem kizárt a katonai műveletek következtében vagy azoktól függetlenül bekövetkező, a polgári védelem beavatkozását vagy közreműködését igénylő katasztrófaesemény, a fegyveres összeütközések idején a honvédelmi törvényben

meghatározott polgári védelmi feladatok elsőbbséget élveznek minden más polgári védelmi feladattal szemben. Ennek részletszabályait a Kormány a védelmi és biztonsági tevékenységek összehangolásáról szóló 2021. évi XCIII. törvényben kapott felhatalmazás alapján kiadott, a polgári védelmi kötelezettségről szóló 402/2022. (X. 24.) Korm. rendeletben határozta meg.

7.5.6. A honvédelmi munkakötelezettség

Az ország működőképességének fenntartása és helyreállítása érdekében a személyes honvédelmi kötelezettség (személyes szolgálat) keretében a Magyarország területén lakóhellyel rendelkező magyar állampolgárokat hadiállapot kihirdetése esetén 18–65 éves korig honvédelmi munkakötelezettség terheli, amelynek keretében *tartósan vagy időlegesen, képességeiknek és egészségi állapotuknak megfelelően a számukra kijelölt munkahelyen fizikai vagy szellemi munka teljesítésére kötelezhetőek.*

A honvédelmi munkakötelezettség az országvédelem gazdasági alapjainak biztosításával összefüggő személyes honvédelmi kötelezettség, *célja* a védelemben bevont szervek polgári munkaerő-szükségletének, illetve a katonai védelemmel összefüggő közérőnek a biztosítása.

A honvédelmi munkakötelezettség alól mentesülnek a várandós nők, az anyák gyermekük 3 éves koráig, a közvetlen hozzátartozójukat vagy egyenes ági rokonukat gondozók, a 14 éven aluli gyermeket saját háztartásban egyedül nevelők, az egészségi állapotuk miatt munkakötelezettségre alkalmatlanok, a hivatásukat gyakorló lelkészek és a honvédelmi törvényben megjelölt felmentési okokban részesülő személyek. A honvédelmi munkakötelezettség nem terjed ki a honvédség tényleges állományú tagjaira, kormánytisztviselőire és honvédelmi alkalmazottaira, valamint a rendvédelmi szervek hivatásos állományú tagjaira, kormánytisztviselőire, köztisztviselőire és rendvédelmi alkalmazottaira.

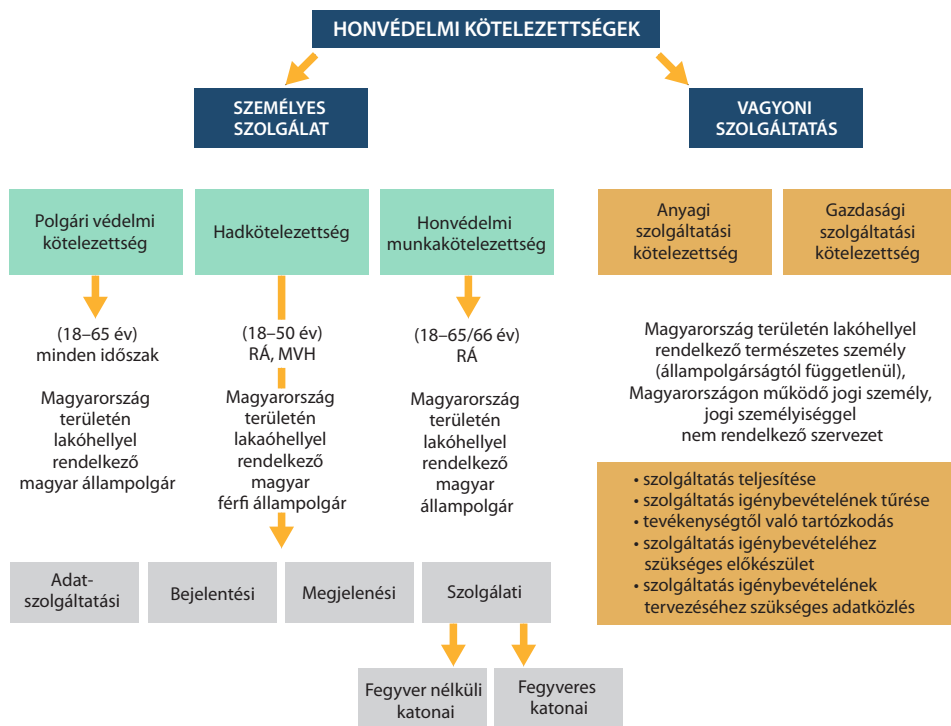
7.5.7. A vagyoni (gazdasági és anyagi) szolgáltatási kötelezettségek

A honvédelmi felkészítés és országmozgósítás feladatainak biztosítása céljából – ha a honvédelem érdeke más módon nem, vagy nem a megfelelő időben, illetve csak aránytalanul nagy ráfordítással elégíthető ki – gazdasági szolgáltatási és anyagi szolgáltatási kötelezettségek teljesítésére, szolgáltatás igénybevételének tűrésére, valamely gazdasági tevékenységtől való tartózkodásra, honvédelmi célú szolgáltatás igénybevételéhez való előkészületi tevékenységre és honvédelmi célú szolgáltatási igénybevétel tervezéséhez szükséges adatközlésre (a továbbiakban együtt: vagyoni szolgáltatás) kötelezhető a természetes személy (állampolgárságra való tekintet nélkül), továbbá a Magyarország területén működő jogi személy és a jogi személyiséggel nem rendelkező szervezet.

A vagyoni szolgáltatás igénybevételével kell biztosítani a honvédség és a rendvédelmi szervek működéséhez szükséges anyagi javakat és szolgáltatásokat, az ország kormányzati és közigazgatási rendszerének zavartalan működését, a nemzetgazdaság működőképességét, szükség esetén a működőképesség helyreállítását, a polgári védelmi feladatok ellátását, időszakos egészségügyi feladatok ellátását, valamint a szövetségi kötelezettség alapján az ország területén feladatot végrehajtó szövetséges fegyveres erők ellátását.

Békeidőszakban is elrendelhető a szolgáltatásra kötelezettek részére az adatok bejelentése, a tartalékok és készletek képzése, az előkészületi tevékenység, valamint a honvédség, a rendvédelmi szervek és a honvédelmi igazgatás működéséhez, gyakorlataihoz, kiegészítéséhez szükséges ingatlanok és ingó dolgok ideiglenes igénybevétele.

A vagyoni szolgáltatást igénybe vevő az ingatlan, a szolgáltatás vagy a technikai eszköz *igénybevételének biztosítása érdekében* a tulajdonossal vagy a szolgáltatóval *szerződést köthet*. A szerződéssel igénybevételre lekötött ingatlant, szolgáltatást és technikai eszközt az igénybevételi hatóság igénybevételre nem jelölheti ki. Az igénybe vevő a szerződés egy hitelesített másolati példányát a székhelye szerint illetékes katonai igazgatási központ részére a szerződéskötést követő 30 napon belül köteles megküldeni. A szerződés megszűnésének tényét az igénybe vevő köteles haladéktalanul írásban bejelenteni a székhelye szerint illetékes katonai igazgatási központnak.

23. ábra: A honvédelmi kötelezettségek rendszere

Forrás: a szerző szerkesztése

A vagyoni szolgáltatások igénybevételének elrendelésére a honvédelmi típusú különleges jogrend időszakában – hadiállapot – az ország egész területére kiterjedően vagy több vármegyét érintően a Kormány vagy a Kormány felhatalmazása alapján az adott tevékenységért felelős miniszter; illetékességi területén a területi (vármegyei, fővárosi) védelmi bizottság elnöke, valamint a polgármester; a honvédelmi törvényben meghatározott esetben és feltételek szerint a katonai igazgatás területi szervének vezetője, továbbá az illetékes katonai szervezet parancsnoka jogosult.

A vagyoni szolgáltatást *határozatban kell elrendelni*, a szolgáltatást elrendelő határozat azonnal végrehajthatóvá nyilvánítható, ellene fellebbezésnek helye nincs.

A honvédelmi kötelezettségek rendszerét a 23. ábra szemlélteti.

7.5.8. A honvédelmi kötelezettségek és a meghagyás intézményrendszere

A honvédelmi feladatokban érintett szervek közül a honvédelmi törvény végrehajtási kormányrendeletében megjelölt, továbbá a területi (vármegyei, fővárosi) védelmi bizottság által egyedi határozattal kijelölt, meghagyásba bevont szervek és szervezetek működéséhez szükséges kulcsbeosztású munkatársak közül a hadköteles férfiak hadiállapot kihirdetésekor mentesülnek a katonai szolgálati kötelezettség alól. Ezen szerveket *meghagyásba bevont szervként* nevesítik, amelyek meghagyási jegyzék (a meghagyásba bevont szerv megnevezését, meghagyási kategóriáját, székhelyét, telephelyét, illetve fióktelepének pontos címét, a meghagyással kapcsolatos feladatok elvégzéséért felelős személy nevét és elérhetőségét tartalmazó jegyzék) alapján a hadkötelezettség bevezetésekor – a hadiállapot kihirdetését követő 5 napon belül – elkészítik a konkrét neveket és beosztásokat tartalmazó *meghagyási névjegyzéket* (a meghagyással érintett munkakör megnevezését, valamint a munkakört betöltő hadköteles személyazonosító adatait tartalmazó jegyzék), amelyet megküldenek a honvédség központi adatfeldolgozó szervének. A névjegyzék alapján megtörténik a hadköteles állampolgár meghagyásba helyezése, vagyis felmentése a katonai szolgálatteljesítési kötelezettség alól.

A meghagyásban részesítés munkakörelemzés alapján történik – azaz azon személyekre vonatkozik, akiknek munkaköre, beosztása a honvédelem irányításához, vezetéséhez, a törvényhozás, az igazságszolgáltatás, a közigazgatás és a gazdaság működőképességének szavatolásához, a honvédelmi és a rendvédelmi feladatok megvalósulásához, a hadiipari termeléshez, a legfontosabb lakosságellátási feladatokhoz nélkülözhetetlen.

7.5.9. A katonai igazgatás feladatrendszere

Magyarország Országgyűlése a *honvédelemről és a Magyar Honvédségről szóló 2004. évi CV. törvény* elfogadásával békeidőszak idejére megszüntette a hadkötelezettséget, azonban lehetőséget teremtett arra, hogy a hadkötelezettséget hadiállapotban az Országgyűlés döntésétől függően újra be lehessen vezetni. A 2012. január 1-jén hatályba lépett *új Alaptörvény* és az annak alapján elfogadott honvédelmi törvények ezt a rendszert fenntartották, emellett azonban ösztönözni kívánták a békeidejű önkéntes tartalékos katonai szolgálat vállalását, ezért kimondják, hogy Magyarország önkéntes tartalékos rendszert tart fenn.

Habár a hadkötelezettség csak hadiállapotban terheli az állampolgárokat, annak teljesítésére a katonai igazgatás szerveinek már békében fel kell készülniük. Ennek jogszabályi feltételeit a *honvédelmi törvény*³³ és *végrehajtási kormányrendelete*³⁴ biztosítja.

A honvédelmi felkészülésnek fontos része olyan *nyilvántartási rendszer* fenntartása, amelyben szerepel minden nagykorú, magyar állampolgárságú, magyarországi lakóhellyel rendelkező

³³ 2021. évi CXL. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről.

³⁴ 614/2022. (XII. 29.) Korm. rendelet a honvédelemről és a Magyar Honvédségről szóló törvény egyes rendelkezéseinek végrehajtásáról.

férfi olyan adata, amely a katonai szolgálat teljesítéséhez, a sorozás és a behívás végrehajtásához szükséges.

A katonai igazgatás *központi szerve* a hadkiegészítés országos illetékességű katonai szerve, az MH Katonai Igazgatási és Központi Nyilvántartó Parancsnokság (MH KIKNYP), *területi szervei* a katonai igazgatási és toborzóközpontok, *helyi szervei* a katonai igazgatási és toborzóirodák, valamint – a hadkötelezettségnek a hadiállapot különleges jogrend kihirdetését követő visszaállítása után – a sorozóközpontok és kisegítő sorozóközpontok, amelyek a területi és a helyi közigazgatási szervekkel együttműködésben végzik a honvédség személyi hadkiegészítésével, továbbá a honvédség és a rendvédelmi szervek részére szükséges gazdasági és anyagi szolgáltatási kötelezettségek teljesítésének segítségével kapcsolatos igazgatási, valamint a honvédség állományának feltöltéséhez szükséges toborzási feladatokat. Feladatkörükbe tartozik a honvédség tartalékos komponensével – ezen belül az önkéntes tartalékosokkal kapcsolatos – hadkiegészítési hatáskörök gyakorlása, az aktív és állományból törölt hadkötelesek, a honvédség nyugállományú tagjai és hozzátartozóik szociális érdekvédelmével és a kegyeleti tevékenységgel kapcsolatos feladatok ellátása is.

7.6. A honvédelemben közreműködő szervek és azok honvédelmi igazgatási feladatai

A honvédelmi feladatok ellátásában és a különleges jogrend bevezetését megelőző honvédelmi felkészülés egyes feladatainak ellátásában jogszabályban meghatározott hatáskörükben, illetékességi területükön részt vesznek a rendvédelmi szervek, továbbá a kijelölt államigazgatási, önkormányzati, igazságszolgáltatási és egyéb állami szervek, valamint gazdasági szolgáltatást végző szervezetek (együtt: *honvédelemben közreműködő szervek*).³⁵

A *rendvédelmi szervek* ellátják a honvédelem érdekében meghatározott feladataikat, a részükre kijelölt személyek és létesítmények védelmét, részt vesznek a fegyveres összeütközések időszakában végrehajtandó polgári védelmi feladatok ellátásában, közreműködnek a rendkívüli intézkedések végrehajtásában, együttműködnek a honvédelmi igazgatás területi és helyi (megyei, járási) szerveivel a honvédelmi feladatok ellátásában, és támogatják a honvédséget feladatainak végrehajtásában.

A *honvédelemben közreműködő más szervek* honvédelmi feladataik végrehajtása keretében felkészülnek a jogszabályban meghatározott honvédelmi feladataik teljesítésére, ennek érdekében folyamatosan biztosítják a honvédelmi célú működésük feltételeit, beleértve az ehhez szükséges tervezési és előkészületi tevékenységet is; gondoskodnak a lakosság fegyveres összeütközések idején történő védelméről, ellátásáról és a nélkülözhetetlen közüzemi szolgáltatások fenntartásáról; ellátják a fegyveres összeütközések időszakában végrehajtandó polgári védelmi feladataikat; közreműködnek a lakosság honvédelmi célú tájékoztatásában és riasztásában; teljesítik gazdasági és anyagi szolgáltatási kötelezettségeiket, közreműködnek a különleges jogrend idején kiadott rendeletek és intézkedések végrehajtásában.

A honvédelemben közreműködő szervek *kötelesek biztosítani a honvédelmi feladatok végrehajtásához szükséges személyi és tárgyi feltételeket*. Ennek érdekében kialakítják a honvédelmi feladataik ellátásához szükséges szervezeti és működési rendet, a Kormány, a feladat- és hatáskör

³⁵ Hvt. 11. és 12. §

szerinti miniszter, a területi (vármegyei, fővárosi) védelmi bizottság, a helyi védelmi bizottság és a polgármester rendelkezései szerint intézkedési tervet készítenek a honvédelmi feladatok végrehajtására, végrehajtják a NATO Válságreakálási Rendszerével összhangban álló, feladat- és hatáskörükbe tartozó nemzeti intézkedéseket, rendszabályokat, működtetik az eseményfigyelő és jelzőrendszert (monitoring), végzik a meghagyással kapcsolatos feladatokat, valamint ellájták azokat a honvédelmi feladatokat, amelyeket részükre jogszabály, közjogi szervezetszabályozó eszköz vagy az irányításukat végző szerv vezetője meghatároz.

A honvédelmi felkészülés érdekében szükséges, a honvédelemben közreműködő szervek által készítendő terveket, azok tartalmi követelményeit a Kormány, a feladat- és hatáskör szerint felelős miniszter, továbbá illetékességi területén a területi (vármegyei, fővárosi) védelmi bizottság határozza meg.

A társadalmi szervezetek, egyházak, felekezetek, vallási közösségek és karitatív szervezetek – önkéntes alapon – a honvédelmi igazgatás szervei által koordináltan részt vehetnek a honvédelmi feladatok ellátásában. A Magyar Vöröskereszt a rá vonatkozó törvény és nemzetközi egyezmények szerint működik közre a honvédelemmel kapcsolatos humanitárius feladatok ellátásában.

7.7. A honvédelem irányításában és igazgatásában jog- és hatáskörrel rendelkező szervek honvédelmi igazgatási feladatai

A honvédelmi igazgatással kapcsolatos hatályos szabályozásnak megfelelően a honvédelmi igazgatás szervezet- és intézményrendszerének képesnek kell lennie mind az ország külső biztonságát fenyegető helyzetek kezelésére, mind a belső – elsősorban környezeti és társadalmi eredetű – válsághelyzetek megoldására. Ezen összetett követelményeknek megfelelően a honvédelmi igazgatás tevékenységi rendszere kiterjed a honvédelem irányításával kapcsolatos igazgatási tevékenységre, a honvédelem gazdasági feltételeit biztosító igazgatási tevékenységre; a honvédelmi érdekű vagyoni szolgáltatások igénybevételével kapcsolatos igazgatási feladatokra, a fegyveres erő (honvédség) kiegészítésének és mozgósításának biztosítására, továbbá a különleges jogrend gyakorlásával összefüggő területekre.

A honvédelmi igazgatás mindezen területei is bizonyítják, hogy a honvédelmi igazgatás a civil közigazgatás szerves része, annak normál (béke-) időszakai szervezetére épülő, specifikusan szervezett, centrálisan irányított és különös hatáskörökkel rendelkező eleme. Tevékenységét sohasem önállóan, hanem a közigazgatás egységében végzi. Jellemző sajátossága, hogy a honvédelmi igazgatásban részt vevő állami és önkormányzati igazgatási szervek eljárási tevékenysége során a szubszidiaritás elve érvényesül.

A honvédelmi igazgatás rendszere a honvédelem központi irányítását és a honvédelem területi és helyi igazgatását foglalja magában. A honvédelmi igazgatás rendszerén belül általános igazgatási feladatokat végző, illetve honvédelmi szakigazgatási feladatokat ellátó, részben közigazgatási, részben katonai alárendeltségű katonai igazgatási szervek különböztethetők meg.

A honvédelmi igazgatás általános hatáskörű – központi, területi és helyi (települési) – szerveit a közigazgatás elemeire épülve az alábbi szervek képezik:

a) a honvédelem központi irányítására feljogosított szervek – az Országgyűlés, a köztársasági elnök, a Kormány, a honvédelmi miniszter, továbbá a feladat- és hatáskörrel rendelkező miniszter;

b) a honvédelem területi és helyi igazgatását végző szervek – területi szinten a területi (vármegyei, fővárosi) védelmi bizottságok (TVB); helyi szinten a járási illetékességű helyi védelmi bizottságok (HVB), települési szinten a polgármester.

A honvédelmi igazgatás általános hatáskörű szervei centrális irányítási rendszerben biztosítják a honvédség, a rendvédelmi szervek, a honvédelemben részt vevő más szervek, a közigazgatási (ezen belül az önkormányzati) szervek, a lakosság honvédelmi felkészítését normál időszakban, valamint aktivizálását, mozgósítását, alkalmazását a különleges jogrendi időszakokban.

A honvédelmi igazgatás szakigazgatási – az általános hatáskörű szervek irányításával, azokkal együttműködésben tevékenykedő – szerveit a katonai igazgatást végző, országos illetékességű MH Katonai Igazgatási és Központi Nyilvántartó Parancsnokság és alárendelt szervezetei (hadkiegészítő és toborzó igazgatási központok, hadkiegészítő és toborzóirodák, sorozóközpontok) képezik. Ezen katonai szervezetek a honvédség hadrendjébe tartoznak, igazgatási hatáskörrel rendelkeznek, békeidős feladatrendszerük az Alaptörvény IX. módosításával (2022. november 1.) egy időben hatályba lépett honvédelmi törvény által jelentősen kibővült. Igazgatási jellegű tevékenységük mind a normál jogrend, mind a különleges jogrend időszakában széleskörűen, a lakosságra, az állampolgárookra, törvény által létrehozott jogalanyokra vonatkozik.

A honvédelmi igazgatás szervezetrendszerét az 24. ábra szemlélteti.

24. ábra: A honvédelmi igazgatás rendszere

Forrás: a szerző szerkesztése

7.7.1. A honvédelem központi irányítása

A honvédelem irányítása kiterjed mind a békeidőszaki, mind a háborús honvédelmi feladatok megvalósítására. Az abban részt vevő szervek tevékenységében érvényesül a vezetés valamennyi

funkciója, így a tervezés, a szervezés, a döntés, a szabályozás, a koordinálás, valamint az ellenőrzés. A honvédelem – ezen belül a honvédség – irányítására békeidőszakban az Országgyűlés, a köztársasági elnök, a Kormány, a honvédelmi miniszter, valamint egyes honvédelmi feladatok vonatkozásában – feladat- és hatáskörének megfelelően – az illetékes miniszter jogosult. Hadiállapot idején a honvédelem központi irányítása a Kormány hatáskörébe tartozik.

Az Országgyűlés állapítja meg a honvédelmi célok megvalósítása érdekében a Magyarország honvédelmét meghatározó biztonság- és védelempolitikai alapelveket, valamint az azokban előírt feladatok végrehajtásának főbb irányelveit, a honvédség békeidőben feltölthető létszámát, fejlesztésének főbb haditechnikai eszközeit, és az éves költségvetési törvényben biztosítja az ezekhez szükséges anyagi forrásokat. Az Országgyűlés hatáskörébe tartozik a hadiállapot különleges jogrendben a hadkötelezettség bevezetéséről szóló döntés meghozatala.

A köztársasági elnök hagyja jóvá az ország fegyveres védelmének tervét, nevezi ki és menti fel a Honvéd Vezérkar főnökét, gyakorolja a tábornokokkal kapcsolatos személyügyi jogköröket, illetve a honvédség működésével kapcsolatos jogszabályokkal összefüggő tájékoztatói jogköröket.

A köztársasági elnök az Országgyűlés honvédelmi döntések meghozatalában való akadályoztatásakor – az Alaptörvényben meghatározott eljárási rendben – gyakorolja a hadiállapot bevezetésével (kihirdetésével), a hadiállapot kinyilvánításával kapcsolatos országgyűlési jogköröket.

A Kormány – mint a közigazgatási adminisztráció második szintje – feladat- és hatáskörébe tartozik az ország honvédelmi felkészítésének biztosítása, illetve a honvédség működésének irányítása (ezen belül a honvédség felső szintű vezetése rendjének szabályozása). A haderő feletti civil kontroll gyakorlásának keretében a Kormány nevében a miniszterelnök (vagy az általa megbízott miniszter) évente köteles a honvédelmi politika megvalósításáról, a honvédség felkészítéséről és fejlesztéséről beszámolni az Országgyűlésnek.

A Kormány a honvédelemmel és a honvédelmi igazgatással összefüggő területeken három kormányzati feladatkörbe foglalható tevékenységet végez: az ország honvédelmi felkészültségének biztosítása, a honvédség működésének irányítása, a honvédelmi igazgatás központi és területi szervei (vármegyei, fővárosi védelmi bizottságok) tevékenységének kormányzati irányítása.

A Kormány a hadiállapot különleges jogrend idején Magyarország honvédelmének és a honvédség működésének legfelsőbb irányító szerve. E jogkörében irányítja a honvédség és az ország fegyveres védelmében részt vevő szervek védelmi tevékenységét, a honvédelmi igazgatás működését, az ország erőforrásainak védelmi célú felhasználását és a védelem anyagi szükségleteinek kielégítését, a közrend, a közbiztonság és a belső rend védelmét, a lakosság támadófegyverek hatása elleni védelmét, valamint a következmények felszámolását.

A hadiállapot időszakában a Kormány az állami főhatalmat képviselő szervként gyakorolja az Országgyűlés által rá átruházott jogokat, a köztársasági elnök jogait, valamint a Kormány általános közigazgatási jogait. Az Alaptörvényben meghatározott jogkörében a Kormány dönt a honvédség külföldi vagy magyarországi alkalmazásáról, békefenntartásban való részvételéről; külföldi hadműveleti területen végzett humanitárius tevékenységéről, valamint külföldi állomásozásáról; külföldi fegyveres erők magyarországi vagy Magyarország területéről kiinduló alkalmazásáról, valamint magyarországi állomásozásáról; a védelmi és biztonsági tevékenységek összehangolásáról szóló törvényben és a honvédelmi törvényben meghatározott rendkívüli intézkedések bevezetéséről. Ezekon túlmenően a Kormány hatáskörébe tartoznak mindazok a jogok, amelyek gyakorlásában hadiállapotban az Országgyűlés akadályoztatva van.

A Kormány rendeleti kormányzást valósít meg, hiszen a fenti alkotmányos jogkörök gyakorlása során különleges rendeletet alkothat, amellyel – a védelmi és biztonsági tevékenységek

összehangolásáról szóló törvényben és a honvédelmi törvényben meghatározottak szerint – egyes törvények alkalmazását felfüggesztheti, törvényi rendelkezésektől eltérhet, valamint egyéb rendkívüli intézkedéseket hozhat. A Kormány által meghozott döntéseket hatályba léptető rendeletek a hadiállapot megszűnésével hatályukat veszítik, kivéve, ha azok hatályát az Országgyűlés meghosszabbítja.

A *honvédelmi miniszter* az ország honvédelmi és a válságkezelés katonai feladatainak végrehajtásáért, a honvédség irányításáért felelős szakminiszterként felelős a honvédelemmel kapcsolatos kormányzati döntések előkészítéséért és központi közigazgatási feladatainak ellátásáért, a honvédség rendeltetésszerű, szakszerű és jogszerű működését meghatározó döntések meghozataláért, illetőleg e döntések végrehajtásának irányításáért. Gyakorolja az ezzel összefüggő jogokat, amelyeket az Alaptörvény, a honvédelmi törvény, illetőleg más törvény nem utal más szerv vagy személy hatáskörébe. E feladatköre – a Kormány honvédelemmel és honvédelmi igazgatással kapcsolatos feladataihoz hasonlóan – három csoportra osztható: a Kormány által meghatározott honvédelmi ágazati irányítási, a honvédség irányításával kapcsolatos feladatok ellátása, a honvédelemben részt vevő szervek honvédelmi feladatokra történő felkészítésének összehangolása és tevékenységük felügyelete. A honvédelmi miniszter a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló törvény előírásai szerint irányítja a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálatot.

A *miniszterek és az országos hatáskörű szervek vezetői* meghatározzák a hatáskörükbe tartozó honvédelmi feladatok végrehajtásának szakmai követelményeit; kijelölik az irányítási hatáskörükbe tartozó, a honvédelemben részt vevő szerveket, meghatározzák honvédelmi feladataikat; irányítják az alárendelt, az irányításuk vagy felügyeletük alá tartozó szervek és a feladatkörükbe tartozó szakágazatok honvédelemmel kapcsolatos tevékenységét.

7.7.2. A honvédelem területi (vármegyei, fővárosi) szintű igazgatása

A honvédelem területi igazgatása a területi védelmi igazgatási szerv, valamint a hadkiegészítés területi szervének hatáskörébe tartozik. *Területi védelmi igazgatási szerv* alatt a vármegyei, fővárosi védelmi bizottságokat kell érteni. A területi védelmi bizottság centrális alárendeltségben működő közigazgatási szerv, amely az illetékességi területén ellátja a törvényben, illetve kormányrendeletben megállapított, a honvédelmi felkészítéssel, rendvédelemmel (ennek keretében például a katasztrófavédelemmel), a polgári védelemmel, a gazdaság területi szintű mozgósításával, továbbá a lakosság háborús körülmények közötti ellátásával kapcsolatos feladatokat. A Kormány közvetlenül, illetőleg a honvédelmi miniszter útján irányítja a területi védelmi bizottságok honvédelmi feladatainak végrehajtását.

A honvédelmi típusú különleges jogrend (hadiállapot) alkalmazása során a területi (vármegyei, fővárosi) védelmi bizottság jog- és hatásköreit – ezen belül a honvédelmi igazgatási feladatok vonatkozásában a hatósági jogköröket – a Kormány döntéseinek megfelelően gyakorolja.

7.7.3. A honvédelem helyi (járási) szintű igazgatása

A honvédelmi feladatok járási szintű végrehajtásának biztosítása a *helyi védelmi bizottság* hatáskörébe tartozik. A helyi irányítás biztosítására a járásokban és a fővárosi kerületekben helyi védelmi bizottságokat működtetnek (székhelye a járásközpont város, a fővárosi kerület), így

az ország közigazgatási beosztása és honvédelmi igazgatási szervezetrendszere illetékességi szinten azonos.

A helyi védelmi bizottság – a területi (vármegyei, fővárosi) védelmi bizottsághoz hasonlóan – *centrális alárendeltségben működő közigazgatási szerv*, amely a járás (fővárosi kerület) területén összehangolja és irányítja a honvédelmi felkészítés feladatainak végrehajtását.

A *helyi védelmi bizottságok honvédelmi igazgatást érintő feladatai* alapvetően a honvédség és a rendvédelmi szervek mozgósításával és kiegészítésével, a helyi szervek honvédelmi feladatai irányításában való közreműködéssel, a lakosság polgári védelmével összefüggő tevékenység megszervezésének és összehangolásának, a járásra (fővárosi kerületre) háruló gazdasági és anyagi szolgáltatási kötelezettségek teljesítése koordinálásának, továbbá a rendkívüli intézkedések helyi feladatai végrehajtásának területére terjed ki.

7.7.4. A honvédelem helyi (települési) szintű igazgatása

A honvédelemmel (továbbá a polgári védelemmel és a katasztrófavédelemmel) összefüggő települési szintű feladatok irányítása és koordinálása az ezen feladatok vonatkozásában államigazgatási hatáskörben eljáró *polgármesterek* hatáskörébe tartozik. A polgármesterek végrehajtják a területi (vármegyei, fővárosi), illetve helyi védelmi bizottság által meghatározott feladatokat, megteremtik a honvédelmi kötelezettségek teljesítésének feltételeit, végzik a lakosság ellátásának és polgári védelmének megszervezésével összefüggő hatósági és más közigazgatási feladatokat. Feladatukörük alapján jelentős számú, a mozgósítás helyi feladatainak irányításával kapcsolatos közigazgatási szervezési-irányítási hatáskört, nagyobb részben az önkormányzati szervek, gazdasági szervezetek, valamint az állampolgárok honvédelmi és polgári védelmi kötelezettségével kapcsolatos hatósági hatáskört (gazdasági és anyagi szolgáltatás igénybevételének, illetve a polgári védelmi kötelezettségnek az elrendelése) gyakorolnak. Mindkét hatáskörük keretében feladataikat a honvédelmi referens (amennyiben az adott települési önkormányzatnál rendszeresített a beosztás) közreműködésével végzik.

A polgármesterek szerepe a *különleges jogrenddel kapcsolatos rendkívüli intézkedések végrehajtásában* meghatározó jellegű, hiszen a honvédelmi törvény a polgármestereket jogosítja fel a hadkötelezettséggel kapcsolatos települési feladatok irányítására (adatközlés, sorozás), a hatáskörükbe utalt ingatlanok és technikai eszközök igénybevételének, továbbá más gazdasági és szolgáltatási kötelezettség teljesítésének elrendelésére, illetve a honvédelmi feladatok végrehajtásában részt vevő települési szervek tevékenységének összehangolására.

Különleges jogrendi időszakokban illetékességi területén a területi (vármegyei, fővárosi), illetve a járási védelmi bizottság elnöke utasítási joggal rendelkezik a polgármester felé a honvédelmi igazgatási, valamint a különleges jogrendi rendkívüli intézkedésekből adódó feladatok vonatkozásában.

7.8. A honvédelmi igazgatás és a különleges jogrend kapcsolata

A normál közigazgatás körülményei között a kormányzati igazgatás alapvetően normatív eszközökkel és a helyi önkormányzatok decentralizált tevékenysége útján érvényesül. A különleges jogrendben – az egységes államérdek elsődlegessége követelményeinek megfelelően – a központi, közvetlen operatív utasítási rendszer alkalmazása kerül előtérbe.

A magyar jogrendszerben a „különleges jogrend” kifejezés alatt az ország szuverenitását, alkotmányos rendjét, illetőleg az állampolgárok élet- és vagyonbiztonságát veszélyeztető körülmények létrejöttét, a minősített országgyűlési döntéssel kihirdetett állapot idejét kell érteni.

Ennek tartama alatt valamely állami szervezet vagy állami vezető kivételes hatalmat gyakorol. A kivételes hatalom azt jelenti, hogy a törvényalkotás szabályaitól eltérően – az Alaptörvényben meghatározott kivételektől eltekintve – a törvényalkotási tárgyokban is rendeleti jogalkotás folytatható. Minthogy a rendeleti jogalkotás a tárgya alapján szinte a törvényalkotás teljes körét érinti, rendeleti úton megváltoztatható az állami szervezetrendszer felépítése és működése, az ország kormányzása, az állampolgárok jogait és kötelezettségeit tartalmazó törvényi szabályok, tehát tulajdonképpen az állam egész működése. A kivételes hatalom keretében – az azt előidéző okok elhárításához – igénybe vehető az állam és a magánszemélyek (illetve azok társulásainak) vagyona, valamint az állam minden polgára és minden szervezet, a védelmi tevékenység keretében, ugyancsak rendeleti úton, meghatározott közreműködésre kötelezhető.

Az Alaptörvényben rögzített három különleges jogrendi időszak

Az Alaptörvény három különleges jogrendi időszakot sorol fel:

- *hadiállapot;*
- *szükségállapot;*
- *veszélyhelyzet.*

Ezek mindegyike érinti a honvédelmi igazgatás területét. A *hadiállapot* a klasszikusan katonai védelemmel, a *szükségállapot* a belső rendvédelemmel, a *veszélyhelyzet* a katasztrófavédelemmel kapcsolatos katonai feladatok vonatkozásában érinti a honvédelmi igazgatás szerveit. A *hadiállapot*, a *szükségállapot* és a *veszélyhelyzet* azonos szintű különleges jogrendi időszak, közöttük a különbség a veszélyt előidéző körülmények minőségében van. Míg a *hadiállapot* a nemzetközi jogi értelemben vett hagyományos háború (hadüzenet vagy a *hadiállapot* tényleges bekövetkezése), illetőleg idegen hatalom fegyveres támadásának közvetlen veszélye, a *szükségállapot* a törvényes rend megdöntésére vagy a hatalom kizárólagos megszerzésére irányuló fegyveres cselekmények, valamint az élet- és vagyonbiztonságot tömeges méretekben veszélyeztető, fegyveresen vagy felfegyverkezve elkövetett súlyos erőszakos cselekmények, a terrorcselekmény bekövetkezése vagy bekövetkezésének közvetlen veszélye, a *veszélyhelyzet* különleges jogrendet pedig katasztrófa bekövetkezésének veszélye vagy bekövetkezett katasztrófaesemény esetén lehet kihirdetni.

Leegyszerűsítve azt állíthatjuk, hogy a *hadiállapot* kihirdetésének okai mindig a külső, a *szükségállapot* és a *veszélyhelyzet* különleges jogrend kihirdetésének okai pedig a belső körülmények megváltozásában találhatók meg.

Az ország katonai védelme már béke idején folyamatos és tudatos felkészülési célú cselekvést igényel az állam kormányzatától. Erre tekintettel került be az Alaptörvény szövegébe a *megelőző védelmi* helyzettel kapcsolatos rendelkezés, amely lehetőséget ad arra, hogy kihirdetése esetén az ország honvédelmének biztosítása érdekében a magasabb fokú védelmi készség és képesség eléréséhez szükséges intézkedéseket a kormány az Országgyűlés felhatalmazása alapján tegye. Ezen intézkedések körébe tartozik a honvédelmi igazgatás szervezetrendszerének aktivizálása, a hadkötelezettség bevezetésével kapcsolatos hadkiegészítési tevékenység megkezdése és vége.

7.8.1. A kivételes hatalom

Kiindulópontként egy kissé leegyszerűsített meghatározást alkalmazunk: a honvédelmi igazgatás funkciója – ha már véglegesen eltekintünk a békeidőszaki személymozgósítási feladattól – az ország védelemre való felkészítése és egy olyan igazgatási rendszer létrehozatala, amely a különleges jogrendben képes a védelem megszervezésére és koordinálására, illetőleg az ország vezetésére. Ennek eszköze a kivételes hatalom, amely valójában *a biztonságpolitikai kockázatokból potenciálisan kialakuló konfliktusok kezelése céljából az államszervezetet megillető – az alkotmányos állam intézményeitől lényegesen eltérő – hatáskörök és eljárások összessége*. A kivételes hatalom jogi alapja az Alaptörvényben nevesített hadiállapot és szükségállapot alkotmányos eljárásban történő megállapítása és kihirdetése, illetve a veszélyhelyzetnek a Kormány saját jogkörében történő kihirdetése. A magyar jogrendszerben a kivételes hatalom körébe tartozik:

- a normál (béke-) időszaki alkotmányos feltételektől eltérő rendeleti kormányzás;
- az anyagi jogi és eljárásjogi szabályok rendeleti úton történő megváltoztatásának lehetősége;
- az állami szervek széles körű eljárási lehetőségének megteremtése, továbbá az alapvető és az állampolgári jogok célszerű korlátozása (ugyancsak rendeleti úton);
- a normatív jogi alapok nélküli, a centralizált állami irányítást elősegítő rendkívüli intézkedések kiadásának lehetősége;
- az állami szervek, a magánszemélyek és azok társulásainak vagyona és tevékenysége feletti honvédelmi célú rendelkezési jog.

A különleges jogrend kihirdetése megnyitja a lehetőséget a kivételes hatalom gyakorlása előtt. *A hadiállapot, a szükségállapot és a veszélyhelyzet (együtt: különleges jogrend) idején a kivételes hatalom gyakorlása a Kormányt illeti meg.*

A hadiállapotban gyakorolható kivételes hatalom alkotmányos szabályai – leegyszerűsítve – tulajdonképpen az ország háborúban való részvétele esetére vonatkozóan állapítják meg az államszervezet felépítésének, működésének változására vonatkozó jogi kereteket:

- a Kormány átveszi a polgári közigazgatás irányításával és vezetésével, a honvédség alkalmazásával, az alkalmazásnak nem minősülő egyéb műveletekben való részvétel engedélyezésével kapcsolatos alkotmányos hatásköröket, ennek keretében a béke idején országgyűlési, köztársasági elnöki hatáskörbe tartozó jogokat is gyakorol;
- a Kormány az Alaptörvényben megállapított kivételek figyelembevételével az állampolgári alapjogokat és kötelezettségeket is érintő rendkívüli intézkedéseket tehet, amelyek alaki szempontból normatív szabályok (rendeletek) és konkrét intézkedések lehetnek.³⁶

A kivételes hatalom gyakorlása során az alkotmányos alapjogokon túlmenően a gazdasági, társadalmi, kulturális stb. területen tevékenykedő, illetve a magánhatalom alatt álló szervezetek tevékenységének szabályozása is „államosítás” alá esik. Így tehát a Kormány – minthogy általános felhatalmazása van a törvényektől eltérő rendeleti szabályozásra, és az Alaptörvény csak a különleges hatalom korlátait állapítja meg negatív szabályozással – az egész társadalom állami irányítását a kezébe veheti, ha az ország védelme azt megkívánja.

³⁶ A honvédelmi igazgatással kapcsolatos rendkívüli intézkedések körét a védelmi és biztonsági tevékenységek összehangolásáról szóló törvény (Vbő. tv.), illetve a honvédelmi törvény (Hvt.) tartalmazza.

A Kormány rendeleti kormányzati jogköre a háborús államvezetés operativitását szolgálja, nem szükségképpen jelenti az államszervezet teljes átalakítását. A Kormány – az Alaptörvényben meghatározottakon kívül – azokat a parlamenti jogokat gyakorolja, amelyeket az Országgyűlés kifejezetten rá átruház. Az Alaptörvényből következően és a dolog természetéből eredően is az Országgyűlés a hadiállapot idején is működik, és a többi állami szervezet szintén ellátja mindazokat a feladatokat, amelyeket a háborús körülmények lehetővé tesznek. A törvények alkalmazásának felfüggesztése és a törvényektől eltérő rendeleti jogalkotás lehetősége, valamint a Kormány egyéb jogainak gyakorlása következtében azonban nincs kizárva annak lehetősége, hogy a Kormány – a háborús államvezetés igényeinek megfelelően – a békeidőben hatályos jogi rendszer helyett egy merőben új jogi rendszert hozzon létre és a teljes államszervezetet átalakítsa.³⁷

A szükségállapot idején szintén a Kormány gyakorol kivételes hatalmat. Ez közelebbről azt jelenti, hogy rendeleti úton bevezetheti a védelmi és biztonsági tevékenységek összehangolásáról szóló törvényben megállapított rendkívüli intézkedéseket, amelyeket az államszervezet alkotmányos működésének megzavarására alkalmas cselekmények elhárítására, illetőleg következményeinek felszámolására az alkotmányos rend fenntartásáért felelős kormányzati szervezetek már előre kidolgoztak, és alkalmazására felkészültek.

Ezek a rendkívüli intézkedések – amelyek a *Kormány rendkívüli rendelete* formájában kerülnek nyilvánosságra – jellegüket tekintve három típusba sorolhatók:

- azok a rendeletek, amelyek *az államszervezet felépítésére, feladat- és hatáskörére, működési rendjére vonatkozó szabályokat* tartalmaznak;
- azok a rendkívüli intézkedések, amelyek *rendkívüli helyzetet előidéző cselekmények által megzavart közrend és közbiztonság, valamint az állam alkotmányos működésének helyreállítása érdekében az állami szervek számára nagyobb cselekvési lehetőség biztosítása végett szükségesek, valamint az élet- és vagyonbiztonság veszélyeztetésének további elhárítása céljából az állampolgárok alkotmányos jogainak korlátozását idézhetik elő;*
- azok a rendkívüli intézkedések, amelyek *a rendkívüli helyzetet előidéző magatartások előre nem látható következményeinek elhárítására* szolgálnak.

7.8.2. A különleges jogrendre és a kivételes hatalomra vonatkozó alkotmányos szabályok

A hatalom koncentrációját nem lehet kizárni olyan esetekben, amikor az államszervezet demokratikus működése – a normálistól eltérő állapotok kialakulása miatt – a hatékony védekezést lehetetlenné teszi, és ezáltal magát a demokratikus államrendszernek a létét veszélyezteti, ugyanakkor az Alaptörvény a kivételes hatalomnak a hatalmi ágak közötti megosztásával igyekezett korlátok közé szorítani a hatalommal való visszaélés lehetőségét.

A hadiállapot kihirdetése és jogkövetkezményei a magyar alkotmányos rendszer olyan változásait idézik elő, hogy ez a döntés csak a szuverenitás legteljesebb körét birtokló szervezettől származhat, és a legszigorúbb alkotmányos eljárási szabályok alapján hozható meg. E tekintetben az Alaptörvény minden garanciális igényt kielégít. A *Kormány összetétele* a különleges hatalom számára teljes legitimitációt ad, és egyben biztosítja a politikai ellenőrzés számára szükséges információkat is a Kormány tevékenységéről. Ugyancsak garanciális jellegű az *Alkotmánybíróság*

³⁷ E széles körű felhatalmazást csak az Alaptörvény 52. cikk (1) bekezdésében foglalt rendelkezések korlátozhatják, miszerint a hadiállapotban sem függeszthető fel az Alaptörvény alkalmazása.

folyamatos működése hadiállapot idején, mert a politikai kormányzat struktúráján kívül ad lehetőséget az alkotmányos működés megítélésére.

Hadiállapotban a Kormány jogosult (és kötelezett) a védelmi és biztonsági tevékenységek összehangolásáról szóló törvényben, valamint a honvédelmi törvényben szereplő rendkívüli intézkedések bevezetésére. Ezen túlmenően a Kormány a hadiállapot kihirdetésére vonatkozó parlamenti kezdeményezése után, de még az Országgyűlés tárgybeli döntésének meghozatala előtt, annak megtörténteig, de legfeljebb 60 nap időtartamra a közigazgatás, a honvédség és a rendvédelmi szervek működését érintő törvényektől eltérő intézkedéseket vezethet be, amelyekről a köztársasági elnököt és az Országgyűlés tárgykör szerint feladat- és hatáskörrel rendelkező állandó bizottságait folyamatosan tájékoztatja.

Az ország fegyveres védelmével kapcsolatos katonai tevékenység zavartalan végrehajtása, a lakosság életének megóvása és a nemzeti vagyon megvédése érdekében a Vbő. törvényben és a Hvt.-ben rögzítettek szerint a *közigazgatás, a közrend és a közbiztonság szabályai is megváltoznak*. Ezek keretében többek között gyülekezési jog korlátozása, kijárási tilalom, meghatározott területekről a személyek és a vagyontárgyak elszállítása (kitelepítés, kiürítés) rendelhető el, korlátozható a személy- és áruforgalom, valamint az ország területére való be-, illetve az onnan való kilépés. Megtiltható és korlátozható a sajtótermékek előállítása és terjesztése, a nem közszolgálati rádió és a televízió működése stb. (katonai cenzúra). Ezen időszakban a területi (vármegyei, fővárosi) kormányhivatal (és az annak szervezetébe tartozó járási hivatal) vezetője, valamint a polgármester hatáskörébe tartozó államigazgatási feladatot rendelet is megállapíthat.

A hadiállapot körülményei indokolják az igazságszolgáltatással összefüggő rendelkezések módosítását is. Ezzel összhangban a Vbő. törvényben és a Hvt.-ben rögzítettek szerint rendelet alapján új bíróságok és ügyészségek létesíthetők, egyes nagyobb helyőrségekben katonai bíróságok állíthatók fel, megállapíthatók a katonai büntetőeljárás külön szabályai, és módosulhatnak a bírósági eljárás szabályai is (így többek között egyes, a járásbírósági hatáskörbe tartozó kisebb jelentőségű bűncselekmények szabálysértésnek minősülnek stb.). Az ország egész területén vagy egy részén rögtönbíráskodás (statárium) vezethető be, és a rögtönbíráskodás hatáskörébe tartozó ügyekben életfogytig tartó vagy 10–15 évig terjedő szabadságvesztés szabható ki. Módosíthatók továbbá a büntető- és szabálysértési eljárás, a polgári peres és nem peres eljárás, valamint a közjegyzői eljárás szabályai.

Ajánlott irodalom

- BAÁN Mihály et al. (2014): *Magyarország védelmi igazgatása a közigazgatás új környezetében*. Budapest: Zrínyi.
- BALOGH András – KÁDÁR Pál szerk. (2016): *Magyarország honvédelmének közjogi alapjai*. Budapest: HM Zrínyi Kommunikációs Szolgáltató Nonprofit Közhasznú Kft.
- Biztonságos Európa egy jobb világban – Európai Biztonsági Stratégia*. Brüsszel, 2003. Online: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/d0928657-af99-4552-ae84-1cbaaa864f96>
- HORNYACSEK Júlia szerk. (2019): *A védelmi igazgatás működésének gyakorlati tapasztalatai napjaink kihívásainak tükrében*. Budapest: Dialóg Campus.
- KÁDÁR Pál (2014): A kivételes hatalomtól a különleges jogrend idején bevezethető intézkedésekig. *Katonai Jogi és Hadijogi Szemle*, 2(1), 5–46.

- KESZELY László szerk. (2013): *Az átfogó megközelítés és a védelmi igazgatás*. Budapest: HM Zrínyi Kommunikációs Szolgáltató Nonprofit Közhasznú Kft.
- LAKATOS László (2001): *A védelmi igazgatás helye és szerepe a honvédelem rendszerében*. Doktori (PhD-) értekezés. Budapest: Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola.
- LAKATOS László (2019): A honvédelem és a honvédelmi igazgatás rendszere, azok védelmi igazgatás rendszerében betöltött helye és szerepe. In HORNYACSEK Júlia (szerk.): *A védelmi igazgatás rendszere és a honvédelmi igazgatással való kapcsolatának elméleti és gyakorlati összefüggései*. Budapest: Dialóg Campus, 81–109.
- LAKATOS László (2020): Honvédelmi igazgatás. In LAPSÁNSZKY András (szerk.): *Közigazgatási jog. Szakigazgatásaink elmélete és működése*. Budapest: Wolters Kluwer Hungary Kft., 201–222.
- NATO – 2022 Stratégiai Koncepció. NATO Tájékoztatási Központ, Brüsszel, 2022.

Ellenőrző kérdések

1. Karikázza be a helyes válaszokat!
A honvédelmi igazgatás:
 - a) A közigazgatás részét képező, annak honvédelmi funkcióit irányító és koordináló feladat- és szervezetrendszer.
 - b) A védelmi és biztonsági igazgatás egyik részeleme.
 - c) Központi, területi, helyi és települési szintekre épül.
 - d) A katasztrófavédelem központi irányító szerve.
 - e) A honvédelmet és a polgári védelmet jelenti.
2. Egészítse ki az alábbi állításokat!
 - a) Magyarország honvédelmének megszervezéséért a felelős.
 - b) Az ország honvédelmi felkészítését a irányítja.
 - c) A Magyar Honvédség működését a irányítja.
 - d) A Magyar Honvédség irányításáért a felelős.
 - e) Hadiállapot idején az ország honvédelmét a irányítja.
3. Karikázza be a helyes válaszokat!
A honvédelmi igazgatás:
 - a) Célja az ország honvédelmi felkészítése, honvédelmének megszervezése, irányítása.
 - b) A katasztrófavédelem rendszerének egyik eleme.
 - c) Célja a közigazgatás és a katonai igazgatás együttműködésének biztosítása.
 - d) Kizárólag nemzeti feladatokat végez.
 - e) Békében és különleges jogrendben egyaránt működik.
4. Egészítse ki az alábbi állításokat!
A honvédelmi kötelezettségek formái
 - a)
 - b)
 - c)
 - d)
5. Karikázza be a helyes válaszokat!
Különleges jogrend kihirdetésére jogosult:
 - a) Az Országgyűlés
 - b) Az Országgyűlést helyettesítő jogkörében a köztársasági elnök

- c) A Kormány
 - d) Az Országgyűlés Honvédelmi és Rendészeti Bizottsága
 - e) A honvédelmi miniszter
6. Karikázza be a helyes válaszokat!
- A Magyar Honvédség katonai igazgatási szervei:
- a) A Honvédelmi Minisztérium
 - b) Az MH Katonai Igazgatási és Központi Nyilvántartó Parancsnokság
 - c) A Honvéd Vezérkar
 - d) Az MH Tartalékképző és Támogató Parancsnokság
 - e) A hadkiegészítő és toborzóközpontok
7. Karikázza be a helyes válaszokat!
- a) A különleges jogrend célja az ország honvédelmi felkészítése.
 - b) A különleges jogrend időszakában az Alaptörvényben rögzített *bármely* alapvető jog korlátozható, vagy gyakorlása felfüggeszthető.
 - c) Hadiállapotban az Országgyűlés dönt a hadkötelezettség bevezetéséről.
 - d) Hadiállapot különleges jogrendben az ország honvédelmének legfőbb irányító szerve a Honvédelmi Tanács.
 - e) A gazdaság honvédelmi célú mozgósításáról a Kormány dönt.
8. Egészítse ki az alábbi állításokat!
- a) A területi (vármegyei, fővárosi) védelmi bizottság elnöke a
 - b) A helyi védelmi bizottság illetékességi területe a
 - c) A települési szintű honvédelmi feladatok megszervezéséért és irányításáért a felelős.
 - d) A területi (vármegyei, fővárosi) védelmi bizottságok honvédelmi felkészítéssel kapcsolatos tevékenységét a felügyeli.
 - e) A honvédség különleges jogrendbeli ingó- és ingatlanigényének kielégítését a nemzetgazdaságból a szervezi és végzi.
9. Karikázza be a helyes válaszokat!
- a) A területi (vármegyei, fővárosi) védelmi bizottság igénybevételi hatósági jogkörrel rendelkezik.
 - b) Valamennyi központi államigazgatási szervnek vannak honvédelmi feladatai.
 - c) A fegyveres összeütközések időszakában jelentkező, települési szintű polgári védelmi feladatok megszervezéséért és irányításáért a polgármester felelős.
 - d) Magyarország fegyveres ereje a Magyar Honvédség és a Határőrség.
 - e) Minden magyar állampolgár köteles a haza fegyveres védelmére.

8. A Magyar Honvédség

A Magyar Honvédsereget az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc idején, több mint 175 évvel ezelőtt állították fel. Éppen ezért helyénvaló, amikor úgy fogalmazunk: „a honvédsereg harcban született”. A szabadságharc tavaszi hadjáratának egyik kiemelkedő eseménye Buda várának ostroma volt, amely három héten keresztül tartott, és 1849. május 21-én a Görgey Artúr tábornok vezette honvédsereg győzelmével ért véget. A 82/1992. (V. 14.) kormányrendelet értelmében 1992-től minden év május 21-én erre a jeles eseményre emlékezünk és ünnepeljük a magyar honvédelem napját.

A haza védelmének egyik alappillére a Magyar Honvédség. Ezért ebben a fejezetben, a honvédelemmel kapcsolatos fogalmak, feladatok, elvárások, kötelezettségek és tevékenységek megismerése után, a honvédelem szerves részét alkotó Magyar Honvédséggel kapcsolatos ismeretekre tehetnek szert az olvasók. Ezen belül a fejezetben bemutatjuk, hogy mi is a Magyar Honvédség, milyen alapvető feladatai vannak, hogyan történik annak irányítása, vezetése és ellenőrzése, milyen szervezeti elemekkel rendelkezik, és nem utolsósorban azt, hogy milyen események, folyamatok jellemzik napjaink honvédségét.

Kezdjük az alapoknál. Mint minden országnak, így hazánknak, Magyarországnak is megvannak a természet nyújtotta, vagyis a rendelkezésünkre álló, valamint az elődeink által megalkotott értékei, amelyeket *őriznünk, ápolnunk, gyarapítanunk és védelmeznünk* kell. Mindez a ma élő nemzedék, vagyis a mi közös felelősségünk és kötelességünk. Kossuth Lajos³⁸ szavai ezt hűen tükrözik: „*A haza örök és nemcsak az iránt tartozunk kötelességgel, amely van, hanem az iránt is, amely lehet, és lesz.*”³⁹

Ugyanakkor országunknak megvannak a mindennapi, valamint a rövid és hosszú távú érdekei, amelyek megvalósításához olyan érdekérvényesítő képességekre van szüksége, amelyekkel a kitűzött célokat elérheti. Vagyis olyan védelmi és érdekérvényesítő képességekre, amelyek alkalmazásával a kormány bármikor képes elhárítani, eredményesen és hatékonyan kezelni a politikai, katonai, gazdasági, környezeti, társadalmi, illetve egyéb területeken jelentkező kihívásokat, kockázatokat és fenyegetéseket, valamint az azokban jelentkező lehetőségeket. Mindezekről a 2020-ban megjelent Nemzeti Biztonsági Stratégiában⁴⁰ és a különböző ágazati stratégiákban vagy szakterületi irányelvekben és programokban olvashatunk. Az említett dokumentumokban megfogalmazott célkitűzések és feladatok az ország érdekérvényesítő képességén túl az ország ellenálló képességének (*resilience*)⁴¹ erősítését is szolgálják.

A nemzeti értékek megőrzése és gyarapítása, valamint a nemzeti érdekek szolgálata és azok érvényesítése csak akkor lehetséges, ha azért mindenkor síkra szállunk, azokért küzdünk, ha kell, megharcolunk érte. Ebben a kérdésben is érdemes Kossuth Lajosra emlékezni, szavait és gondolatait idézni, mert azok – mint tapasztalhatjuk – örök érvényűek: „*a békét nem elég áhítani*”. Vagyis a béke és a biztonság megőrzéséért tennünk kell, ha szükséges, azért áldozatot kell hoznunk. Folytatva az idézetet: „*Ha készülünk, nem fogunk megtámadatni; ha nem*

³⁸ Kossuth Lajos a Batthyány-kormány pénzügyminisztere, a Honvédelmi Bizottmány elnöke.

³⁹ Száműzött társának, Kiss Miklósnak írta Kossuth Lajos 1861. március 23-án.

⁴⁰ 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról.

⁴¹ Az angol *resilience* kifejezés jelentése: rugalmas reagáló képesség; állóképesség; ellenálló képesség; szívósság, rugalmasság.

*készülünk, megtámadtatunk. A gyöngének békéje kegyelemtől függ. Az erős békéje biztosítékát önmagában hordja... Az erőssel alkusznak; a gyöngének parancsolnak.*⁴²

Nyilvánvaló, hogy országunk értékeinek gyarapítása, érdekeinek erősítése és védelme kiterjed a honvédelem minden területére, a honvédelmi feladatokban részt vevő szervezetekre, így a Magyar Honvédségre is. Mindezeket a 2021-ben megjelent Nemzeti Katonai Stratégiában⁴³ (NKS) részletesen tanulmányozhatjuk. Az NKS-ben megnevezett kihívások, kockázatok és fenyegetések elleni fellépés, valamint az azokban rejlő lehetőségek feltárásának és megvalósításának egyik alapvető szervezeti eleme a Magyar Honvédség, amelynek rendeltetését, feladatait és működését törvények határozzák meg. A Magyar Honvédségre vonatkozóan, ezek két alapdokumentumot jelentenek. Az első Magyarország Alaptörvénye, míg a második a honvédelemről és a Magyar Honvédségről szóló 2021. évi CXL. törvény (Hvt).

Magyarország Alaptörvénye a Szabadság és felelősség fejezet XXXI. cikkében kimondja: „Minden magyar állampolgár köteles a haza védelmére.” Vagyis a haza védelmét állampolgári kötelezettségként határozza meg, amelynek formáit az előző fejezetben már bemutattuk. A honvédelemről és a Magyar Honvédségről szóló 2021. évi CXL. törvény az I. fejezet Általános rendelkezések 1. § (1) bekezdésben pedig így fogalmaz: „A honvédelem nemzeti ügy.”

Mindkét meghatározás rámutat a hon védelmének társadalmi fontosságára és az állampolgári felelősség kérdésére.

8.1. A Magyar Honvédség törvényi meghatározása

Magyarország Alaptörvénye a 45. cikk (1) bekezdésében megfogalmazza, hogy „Magyarország fegyveres ereje a Magyar Honvédség”, amelynek „alapvető feladata Magyarország függetlenségének, területi épségének és határainak katonai védelme, nemzetközi szerződésből eredő közös védelmi és békefenntartó feladatok ellátása, valamint a nemzetközi jog szabályaival összhangban humanitárius tevékenység végzése.”

A másik alapdokumentum, a Magyar Honvédségről szóló 2021. évi CXL. törvény (Hvt.) VII. fejezete a Honvédség jogállása és feladatai 58. § (1) bekezdésében, a Magyar Honvédség fogalmát az alábbiak szerint határozza meg: „A Honvédség polgári irányítás alatt álló, függelmi rendszerben működő, békében az önkéntességen, hadiállapotban az önkéntességen és az általános hadkötelezettségen alapuló fegyveres erő, amelynek szervezetét a Honvéd Vezérkar és az alárendeltségébe tartozó honvédségi szervezetek összessége képezi. Egyes honvédségi szervezetek törvényben meghatározott katonai igazgatási feladatokat is ellátnak.”

„(2) A Honvédség a feladatait a honvédségi szervezetnek nem minősülő honvédelmi szervezetekkel, valamint a honvédelemben közreműködő más szervekkel együttműködve, a Vbő.-ben⁴⁴ meghatározott feladatok hatékony és összehangolt ellátására figyelemmel hajtja végre.”

A meghatározásban több olyan fogalom is található, amelyet értelmeznünk kell. Mindenekelőtt a polgári irányítás kérdését. Hogy ez mit jelent, az Alaptörvény definiálja: „A Magyar Honvédség irányítására – ha nemzetközi szerződés másként nem rendelkezik – az Alaptörvényben és sarkalatos törvényben meghatározott keretek között az Országgyűlés, a köztársasági elnök,

⁴² Kossuth 1848.

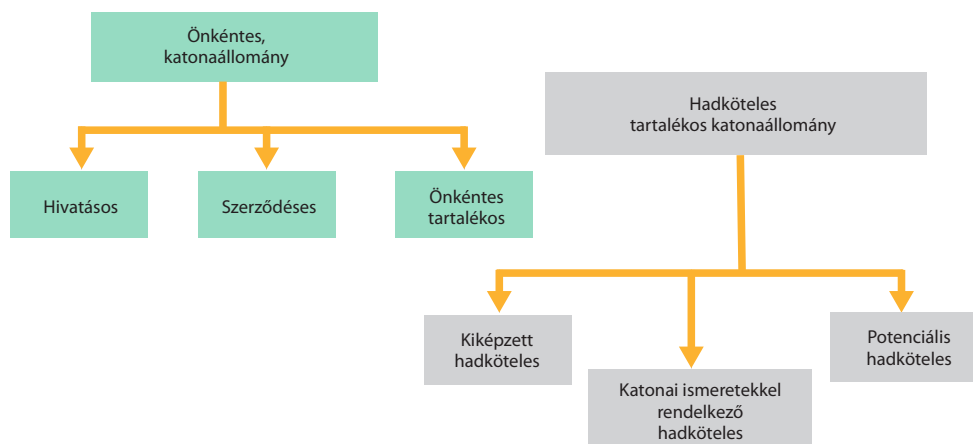
⁴³ 1393/2021. (VI. 24.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiájáról.

⁴⁴ Vbő.: a 2021. évi XCIII. törvény a védelmi és biztonsági tevékenységek összehangolásáról. Lásd különösen annak 5. és 7. §-át.

a Kormány, valamint a feladat- és hatáskörrel rendelkező miniszter jogosult.⁴⁵ A törvényt tovább tanulmányozva azt is olvashatjuk, hogy „a Magyar Honvédség működését a Kormány irányítja.”⁴⁶ A honvédség irányításánál kell megemlíteni a honvédség „civil kontrollját” is, amely nélkülözhetetlen eleme a honvédség demokratikus működésének. Ebben a tevékenységben jelentős szerep és felelősség hárul az irányításban érintettekén túl az Országgyűlés Honvédelmi és Rendészeti Bizottságára is.

A *függelmi rendszerben működő* kifejezés arra utal, hogy a honvédség szigorú hierarchia szerint, alá-fölé rendeltségi viszonyra épül, és annak szellemében, illetve rendszerében működik. Ennek értelmében vannak parancsnokok és beosztottak, eljárók, feljebbvalók és alárendeltek, továbbá vannak rendfokozati és beosztási különbségek, amelyek szintén meghatározzák a hierarchiai rendszerre jellemző hatásköröket, jogköröket és felelősségeket.

Miután Magyarországon 2004-ben felfüggesztették a kötelező sorkatonai szolgálat intézményi rendszerét, a törvényben (Hvt.) megfogalmazottak értelmében a Magyar Honvédség békében az önkéntességen, hadiállapotban az önkéntességen és az általános hadkötelezettségen alapuló fegyveres erő, amelynek csoportosítása a 25. ábrán látható.

25. ábra: Az önkéntes és a hadköteles katonaaállomány csoportosítása

Forrás: a szerző szerkesztése

Az önkéntesség fogalmát nem kell magyarázni, az mindenki számára egyértelmű. Ugyanakkor mit is jelent az általános hadkötelezettség? Mindenekelőtt a fogalom nem keverendő össze a korábbi években alkalmazott kötelező sorkatonai szolgálattal, ugyanis ez a szolgálati forma Magyarországon – mint ahogy az előbbiekben is kitértünk rá – 2004 óta a Magyar Honvédségben nincs jelen. Az általános hadkötelezettség viszont része a honvédelmi kötelezettségnek, és annak fogalmát az Alaptörvény így határozza meg: „Hadiállapot idején a magyarországi lakóhellyel rendelkező, nagykorú, magyar állampolgárságú férfiak katonai szolgálatot teljesítenek.”⁴⁷ Ez életkor szerint a 18–50 év közötti férfiakat jelenti. Ezen belül megkülönböztetünk kiképzett hadkötelest, aki a Hvt. szerint az a felnőtt korú férfi, „aki a katonai szolgálati

⁴⁵ Magyarország Alaptörvénye 45. cikk (2) bekezdés.

⁴⁶ Magyarország Alaptörvénye 45. cikk (3) bekezdés.

⁴⁷ Alaptörvény XXXI. cikk (3).

viszony megszűnését vagy megszüntetését követő 10. év december 31. napjáig az állományból kikerült, korábban katonai alapkiképzést vagy alapfelkészítést teljesített.”⁴⁸ Ők zömében egy rövid idejű felkészítés vagy átképzés után katonai feladatok végrehajtására igénybe vehetők. Rajtuk kívül vannak a katonai ismeretekkel rendelkező hadkötelesek. Az ő jellemzőjük, hogy már több mint tíz éve leszereltek a honvédség kötelékéből, így szakmai tudásuk elavult, vagy egyáltalán nem részesültek katonai alapkiképzésben, illetve alapfelkészítésben. Vagyis katonai művelti feladatok ellátására a bevonultatás pillanatában alkalmatlanok, felkészítésük és katonai kiképzésük jelentős időt igényel. A harmadik, egyben a legnagyobb létszámú csoportba tartoznak a potenciális hadkötelesek. Az ő felkészítésük és kiképzésük – tekintettel arra, hogy minimális katonai ismeretekkel és jártasságokkal sem rendelkeznek – igényli a legtöbb időt, energiát és anyagi ráfordítást.

8.2. A Magyar Honvédség feladatai

Magyarország Alaptörvénye egyértelműen megfogalmazza, hogy a Magyar Honvédség alapvető feladata Magyarország függetlenségének, területi épségének – szárazföldjének, vizeinek és légterének –, valamint határainak a védelme. Ezt a tevékenységet nemzeti feladatnak kell tekintenünk, mert közvetlenül az ország és lakosságának biztonságát szolgálja. Az alapfeladatok másik nagy csoportjába a nemzetközi szerződésből eredő közös védelmi és békefenntartó feladatok ellátása, valamint a nemzetközi jog szabályaival összhangban humanitárius tevékenységek végzése tartozik.

Mielőtt a feladatok konkrét áttekintését elvégeznénk, tisztáznunk kell egy alapvető, sokszor félreértésre okot adó kérdést. Mindenekelőtt tudnunk kell, hogy a magyar katona alapfelszerelésének része – sok-sok más egyéb felszereléssel együtt – a katona egyéni fegyvere. Vagyis egy feladat végrehajtásánál nem az a kérdés, hogy miért van a katonánál fegyver, hanem az, hogy azt milyen esetben és milyen feltételek mellett használhatja. Éppen ezért a Hvt. is két részre osztja a Magyar Honvédség által végrehajtandó feladatokat. Így megkülönböztet fegyverhasználati joggal (13 eset), illetve fegyverhasználati jog nélkül (10 eset) ellátandó feladatokat.

8.2.1. Fegyverhasználati joggal ellátandó feladatok⁴⁹

„a) a Magyarország függetlenségének, területének, légterének, lakosságának és anyagi javainak külső támadással szembeni fegyveres védelme,

b) a Szent Korona és a hozzá tartozó egyes jelvények őrzése és védelme,

c) váratlan támadás esetén a felkészített erőkkel arányos ellentevékenység végrehajtása,

d) a szövetségi és nemzetközi szerződésből eredő egyéb katonai kötelezettségek – különösen a kollektív védelmi, békefenntartó, válságkezelési és humanitárius feladatok – teljesítése,

e) a honvédelem szempontjából létfontosságúnak kijelölt rendszerelemek, illetve a honvédelem szempontjából fokozott védelmet igénylő létesítmények, valamint a Kormány által kijelölt egyéb létesítmények és rendezvények őrzése és védelme,

⁴⁸ 2021. évi Hvt. 2. Értelmező rendelkezések 3. § 20.

⁴⁹ Hvt. VII. fejezet 59. § (1).

- f) a felkészített erőkkel védett személyek személykísérésében való részvétel,
- g) a talált robbanótestek tűzszerészeti mentesítése, és egyéb tűzszerészeti feladatok végrehajtása,
- h) honvédelmi válsághelyzetben az államhatár ellenőrzésében való részvétel,
- i) közreműködés a menedéjogról szóló törvény szerinti tömeges bevándorlás okozta válsághelyzet idején az államhatár őrzésében, az államhatár rendjét közvetlenül veszélyeztető konfliktushelyzet és a tömeges méretű migráció kezeléséhez szükséges intézkedések végrehajtásában, valamint az államhatár rendje ellen irányuló erőszakos cselekmények elhárításában,
- j) közreműködés – a hatályos nemzetközi normák betartásával – a magyar állampolgárok életét, testi épségét Magyarország területén kívül közvetlenül fenyegető háborús cselekmények, fegyveres konfliktusok esetén a bajba jutott magyar állampolgárok mentésében, hazatérésük biztosításában, a kimenekítés végrehajtásában,
- k) közreműködés egyes szükségállapot feladatokban,
- l) közreműködés a Vbő. szerinti védelmi és válságkezelési feladatokban, különösen a közrendet és a közbiztonságot jelentős mértékben veszélyeztető fenyegetések kezelése és az összehangolt védelmi tevékenység során,
- m) közreműködés a Kormány döntése alapján a veszélyhelyzettel, valamint az egészségügyről szóló törvény szerinti egészségügyi válsághelyzettel (a továbbiakban: egészségügyi válsághelyzet) kapcsolatos feladatokban.”

8.2.2. Fegyverhasználati jog nélkül ellátandó feladatok⁵⁰

- „a) közreműködés az (1) bekezdés m) pontjába nem tartozó, katasztrófavédelemmel összefüggő további feladatok végrehajtásában,
- b) közreműködés a katonai szakértelmet és speciális eszközöket igénylő feladatokban,
- c) közreműködés a honvédelem szempontjából létfontosságúnak kijelölt rendszerelemek működtetésében,
- d) részvétel az állami protokolláris feladatok teljesítésében,
- e) közreműködés a nemzetközi megállapodásban vagy jogszabályban meghatározott hadisírok, katonai és hősi emlékművek fenntartásával kapcsolatos feladatok végrehajtásában és a kegyeleti tevékenységben,
- f) Magyarország biztonságát, honvédelmi érdekeit sértő, veszélyeztető támadás esetén az élet, az anyagi javak és az objektumok oltalmazása érdekében az elektromágneses spektrumot kihasználó támadó, információszerző, felderítő eszközök elleni aktív elektromágneses műveletek végzése, passzív védelmi rendszabályok alkalmazása során,
- g) a Magyarország biztonságát, honvédelmi érdekeit sértő, veszélyeztető, katonai jellegű kibertér műveletek, kibertérre ható cselekmények vagy kibertámadások elleni fellépés, illetve az ezekkel összefüggő szövetségi, illetve nemzetközi együttműködési keretben megvalósuló feladatok ellátása,
- h) a Vbő. szerinti feladatok katonai szakértelemmel és speciális eszközökkel történő támogatása,

⁵⁰ Hvt. VII. fejezet 59. § (2).

i) az (1) bekezdésben és a g) pontban meghatározott feladatokkal összefüggő műveletek előkészítéséhez és végrehajtásához szükséges információs műveletek teljesítése,

j) közreműködés – a hatályos nemzetközi normák betartásával – a fegyveres összeütközések időszakában végrehajtandó polgári védelmi feladatokban.”

A feladatok jellegétől függően, tehát hogy békeidőszaki vagy különleges jogrendi időszakban (hadiállapot, szükségállapot, veszélyhelyzet)⁵¹ ellátandó feladatokról beszélünk, azok végrehajtásához különböző erők, eszközök, anyagi készletek csoportosítása szükséges, amelyek rendelkezésre állása (alkalmazhatóságának formája, módja és igénybevételének gyorsasága szerint) különböző készenléti fokban található. Ezeknek nagy része minősített adatokat foglal magában, ezért ebben a tananyagban az nem mutatható be. Viszont egy-két mindennapi, úgynevezett békeidőszaki feladaton keresztül annak lényegét megismerhetjük.

8.2.3. Mindennapi (békeidőszaki) országvédelmi feladatok

Elsőként ismerjük meg a Magyar Honvédség légtérvédelmének alapjait, amelynek célja légterünk szuverenitásának biztosítása. Mivel Magyarország tagja a NATO-nak, légterünk nemcsak nemzeti, hanem NATO-légtérnek is minősül. Ebből adódóan nem csupán a nemzeti légtér, de a NATO-légtér biztonságát is felügyeljük. Ennek irányítása egyrészt NATO-, másrészt hazai vezetési szintről is történhet. A légi feladat végrehajtásához a kecskeméti repülőbázison legalább két JAS 39 Gripen ad készenléti szolgálatot a nap 24 órájában felfegyverezve, amelyek a riasztást követően néhány percen belül képesek a bevetésre. A huszonnégy órás szolgálat a hajózó állományra (pilótákra) és a földi kiszolgáló személyzetre (műszaki és repülést irányító állomány) egyaránt vonatkozik. A feladat végrehajtása elképzelhetetlen a bázis harcálláspontján szolgálatot ellátó szakemberek, az irányítótoronyban szolgálók és az MH Légi Műveleti Vezetési és Irányítási Központ objektumában dolgozók nélkül. Így a feladat végrehajtásának sikere az érintett állomány összehangolt tevékenységének záloga. Ezt a szolgálatellátást a *légvédelmi készenléti harcászati repülőgép-géppár* által biztosított készenléti szolgálatnak nevezzük.

Ezen túl további készenléti szolgálatok gondoskodnak az ország mindennapi békéjéről és biztonságáról. A kijelölt szolgálatok száma, létszáma és készenléti ideje, továbbá feladatrendszere változó, azokat mindig a biztonsági környezet változásaihoz kell igazítanunk. Ilyen további szolgálatok a következők:

- közúti és légi szállítású készenléti alegységek;
- század-, zászlóaljharccsoportok;
- talált robbanószerkezetek vagy robbanótestek tűzszerészeti mentesítésére, és egyéb tűzszerészeti feladatok végrehajtására kijelölt alegységek.

A felsorolt feladatokon túl meg kell említeni az országvédelmi feladat szerves részét képező, ezáltal az ország fegyveres védelmi tervében kidolgozott *befogadó nemzeti támogatás* feladatrendszerét. Habár ez összkormányzati feladat, a Magyar Honvédségre – mint a 462/2022. (XI. 15.) Korm. rendeletről is kitűnik⁵² – jelentős szerep hárul.

⁵¹ Magyarország Alaptörvénye 48.cikk.

⁵² 462/2022. (XI. 15.) Korm. rendelet a befogadó nemzeti támogatás részletes kormányzati feladatairól.

8.2.4. A katasztrófák elleni védelem és a kárelhárítás feladatai

A Magyar Honvédség olyan speciális technikai képességekkel és felkészített személyi állománnyal is rendelkezik, amelyek együttműködnek a Belügyminisztérium katasztrófavédelmi erőivel, így hatékonyan tud részt venni a személyi, tárgyi és anyagi javak mentésében, fellépni a katasztrófák elleni védekezésben vagy a helyreállítási munkálatokban. Ehhez a katonai szervezeteknél különböző készenléti tervek állnak rendelkezésre, amelyek alapján a katasztrófavédelmi készségi foknak megfelelően a kijelölt és felkészített erők, valamint a technikai eszközök katasztrófavédelmi feladatok végrehajtására kirendelhetők. Az utóbbi évek kiemelkedő katasztrófa elleni fellépéseként említhetjük a 2010-es vörösiszap-katasztrófát, a 2013. március 15-ei rendkívüli időjárás okozta közlekedési katasztrófát, valamint 2013-ban az elmúlt 100 év legnagyobb dunai árvize elleni védekezést. De a katasztrófák elleni fellépéshez sorolhatjuk – mint egészségügyi, járványügyi katasztrófa – a Magyar Honvédség közreműködését a 2020-ban kezdődött koronavírus-világjárvány (pandémia) idején. Ebben a küzdelemben a Magyar Honvédség katonái elsősorban az egészségügyi intézmények működtetésének logisztikai támogatásában, a betegirányításban, az oltópontok működtetésében és telepítésében (honvédségi oltóbuszok), a kijárási tilalom betartásának ellenőrzésében és a közintézmények fertőtlenítésében vettek részt.

8.2.5 A szövetségi és nemzetközi szerződésből adódó feladatok

Ebben a részben, mint a Magyar Honvédség fegyverhasználati joggal való alkalmazás feladatai közül⁵³ elsősorban a *szövetségi és nemzetközi szerződésből eredő egyéb katonai kötelezettségek – különösen a kollektív védelmi, békefenntartó, válságkezelési és humanitárius feladatok – teljesítésének* egyes elemeit mutatjuk be, amelyek lehetnek NATO- és EU-készenléti feladatok, NATO-, EU-, ENSZ-békemissziós és humanitárius feladatok, valamint többnemzeti együttműködésen alapuló kiképzési, készenléti és missziós feladatok.

8.2.5.1. NATO-s és európai uniós készenléti feladatok

Magyarország mint a NATO politikai és katonai szövetség tagja (1999. március 12. óta), minden más tagállamhoz hasonlóan, azonnali és gyorsreagálású erőkkel, valamint a főerők rendszerébe történő kötelek felajánlásával kötelezettséget vállal a NATO szövetségi rendszer képességkialakításához. A felajánlott erők készenléti idejét és a szükséges képességet mindig az aktuális és várható biztonsági helyzet értékelése, elemzése után határozzák meg. A Magyar Honvédség a különleges műveleti erőket biztosító csoportkötelektől (néhány fő) a dandárképesség (több ezer fő) felajánlásáig vállal kötelezettséget a NATO-képességek megteremtéséhez. A készenléti feladat készenléti idejétől függően a felajánlott erőknek akár napokon belül el kell hagyniuk az országot, és meg kell indulniuk a kirendelésben meghatározott körzetbe.

A felajánlott erők felkészítését, felkészültségét és képességeit, valamint a katonai művelet végrehajtásához szükséges anyagi készletek meglétét rendszeresen (általában 3 évente), a készenléti szolgálatba lépő alegységeket pedig közvetlenül a szolgálatba lépés előtt, NATO-készenléti

⁵³ Lásd a Hvt. 59. § (1) bekezdés d) pontját

ellenőrzéssel (CREVAL, SOFEVAL stb.) fel kell mérni (vizsgáztatni kell) nemzeti és nemzetközi ellenőrök bevonásával.

Magyarország 2004 óta tagja az Európai Uniónak, így aktív szerepet vállal az EU biztonság- és védelempolitikáját szolgáló katonai feladatokban is. Mindezt katonai kötelék, úgynevezett harccsoport (HCS) biztosításával valósítja meg. Ezzel járul hozzá az Európai Unió közös katonai képességének megteremtéséhez, amit EU Harccsoportnak (EU HCS) nevezünk, és amely első alkalommal 2007. január 1-jén érte el teljes műveleti képességét. A készenléti erők általában hat-havonta váltják (rotálják) egymást. A katonákat és a felszereléseket alapvetően az EU tagállamai biztosítják, de a feladatban olyan országok is vállalnak elkötelezettséget, amelyek nem tagjai az EU-nak. Ilyen például többek között az Egyesült Királyság vagy Törökország. Magyarország mind ez idáig az olasz–szlovén–magyar (MLF)⁵⁴ és a Visegrádi Négyek (V4) formátumú harccsoportokban vett részt.

Az EU-harccsoportok feladatai magukban foglalhatnak⁵⁵ békefenntartó, békekikényszerítő feladatokat, humanitárius segítségnyújtást, szemben álló felek lefegyverzését, fegyverek begyűjtését, evakuálási (kiürítési) feladatokat, valamint akár terrorizmus elleni fellépés katonai feladatainak végrehajtását.

8.2.5.2. Békemissziós és humanitárius feladatok

Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiája (NBS) kimondja, hogy hazánk az euroatlanti biztonság aktív és hiteles hozzájárulója. Ezzel egy időben kihangsúlyozza, hogy Magyarország részéről az európai stabilitást befolyásoló távoli régiókban zajló nemzetközi válságkezelő műveletekben való részvétel nemcsak szövetségesi kötelezettség, hanem alapvető biztonságpolitikai érdek is, amelynek érvényesítése céljából Magyarország a nemzetközi szervezetek (NATO, EU, ENSZ, EBESZ) kötelékében vagy koalíció tagjaként részt vállal a válságok kezelésében, valamint részt vesz a konfliktusok utáni stabilizációs és újjáépítési feladatokban. Magyarország kormányának álláspontja, hogy a problémákat ott kell kezelni és megoldani, ahol azok keletkeznek. A békeműveletekkel alapvetően a következő formában találkozhatunk:

- elsőként a *preventív diplomáciával*, amelynek célja, hogy megakadályozza a felek közötti viták elmélyülését, azok konfliktussá fajulását;
- *béketeremtéssel*, amelynek célja a szemben álló felek ösztönzése a megállapodásra, elsősorban békés eszközök alkalmazásával. Ennek érdekében az ENSZ Alapokmánya VI. fejezetében leírtak meghatározzák a Biztonsági Tanács hatáskörét és eljárásrendjét a viszályok kivizsgálására és a felek közötti közvetítésre, a békés rendezés fontosságát hangsúlyozva;
- *békefenntartással*, ahol az ENSZ beavatkozása már közvetlenül a helyszínen történik, különböző békefenntartó erők bevonásával. Ebben az esetben kiemelt szempont, hogy mindezt az összes érintett fél egyetértésével hajtják végre;
- *békeépítéssel*, amelynek a célja, hogy közös tevékenységgel segítsék, támogassák azokat a szervezeteket, amelyek a béke megszilárdítására, megerősítésére töreksenek.

⁵⁴ MLF: Többnemzeti Szárazföldi Kötelék (*Multinational Land Forces*).

⁵⁵ BASTIAN 2021.

Viszont szólni kell olyan helyzetről is, amikor a szemben álló feleket békés eszközök felhasználásával egyetlen fél vagy szervezet sem tudja meggyőzni a kritikus helyzet megoldásának szükségességéről. Ebben az esetben – az érintett felek beleegyezése nélkül – az ENSZ Alapokmányának VII. fejezete alapján, a térség biztonsága és stabilitása, illetve az emberi jogok biztosítása érdekében *békekikényszerítő* műveletet hajtanak végre.

A leírtakon kívül, szövetségi rendszerben vagy önállóan, részt vehetünk különböző kutató-mentő, terrorizmus elleni vagy humanitárius tevékenységekben.

A Magyar Honvédség konkrét feladatát és a különböző feladatokban való részvételét a nemzeti érdekek mentén, a kül- és biztonság-, a gazdaság-, a katonai és védelempolitikai, a nemzetközi, valamint a koalíciós és szövetségi kötelezettségek szerint határozzák meg.

Éppen ezért a Magyar Honvédség erőinek külföldi alkalmazását érintő kérdésekben a döntési jogkör – Magyarország Alaptörvényének 7. cikke szerint – a kormány és az Országgyűlés között megoszlik. A NATO és az Európai Unió műveleteiben történő szerepvállalásnál – tekintettel arra, hogy Magyarország országgyűlési határozata alapján tagja az érintett szervezeteknek – a kormány döntése elegendő. Más nemzetközi katonai műveletekben való részvétel esetén viszont az Országgyűlés határozatára van szükség.

A honvédség külföldi missziókban való részvételének létszámkerete (ambíciószintje) 2019-ben a korábbi maximum 1000 fővel szemben 1200 főre emelkedett. Az előzőekben leírtakat csak megerősíti, hogy a békemisszióban szolgáló magyar katonák több mint fele a magyar biztonságpolitikai érdekszférába tartozó balkáni országokban teljesít szolgálatot NATO- és EU-vezetésű műveletek keretében.⁵⁶

8.2.5.2.1. Magyar részvétel az utóbbi évek válságkezelő és békemisszióiban

ENSZ-missziók

Az Egyesült Nemzetek Ciprusi Békefenntartó Erői (UNFICYP) által végzett műveletben a missziós erők feladata a kettéosztott ország görög és török cipriótái közötti fegyveres konfliktusok megakadályozása, valamint ütközőzóna létrehozásával a kialakult helyzet (status quo) fenntartása.

Az ENSZ libanoni békefenntartó missziójának (UNIFIL) célja, hogy a 2006-os libanoni háború lezárása után az ENSZ békefenntartó ereje felügyelje az Izrael és Libanon közötti határon fennálló helyzetet és tartsa ellenőrzés alatt a dél-libanoni határsávot, ezzel korlátozva a Hezbollah tevékenységét.

Az ENSZ nyugat-szaharai misszióiban (MINURSO) – a marokkói megszállás alatt álló területen – a fegyvertelen magyar katonai megfigyelők a tűzszünet fenntartásának biztosításában vesznek részt.

A Közép-afrikai Köztársaságban zajló misszió (MINUSCA) keretében a Magyar Honvédség az ENSZ leszerelési, civil védelmi és a helyi hatóságokat támogató műveletét segítette.

⁵⁶ Országgyűlés Hivatala 2020.

NATO-missziók

Magyarország biztonságpolitikai érdeke a nyugat-balkáni térség stabilitása, békéjének, biztonságának megőrzése. Ezért a Magyar Honvédség legnagyobb létszámú békefenntartó missziója Koszovóban, a KFOR-erők kötelékében teljesít szolgálatot, ahol 2016-ban a vezető nemzetek sorában még az ötödik helyet foglalta el. A műveleti erők koszovói szerepvállalását viszont tovább bővítettük, amelynek keretében a Magyar Honvédség 2017-ben átvette a KFOR harcászati tartalék zászlóaljának vezetését, majd – 2021 novemberétől 2022 novemberéig (a misszió történetében első alkalommal, magyar tábornok vezetésével) – a KFOR parancsnoki beosztásával kapcsolatos feladatokat is.

A KFOR-feladatok ellátása mellett a Magyar Honvédség jelentős és komplex szerepet vállalt a NATO-irányítású afganisztáni misszió különböző, a béketeremtés, a békefenntartás, az afgán biztonsági erők kiképzése és felkészítése, valamint az újjáépítés és a humanitárius feladatok ellátásának fázisaiban. A misszió Magyarország számára 18 éven át (2003–2021) tartott, és katonáinknak rendkívül széles körű tapasztalatot nyújtott.

EU-missziók

Az EUFOR ALTHEA művelet 2004-től a Berlin Plusz⁵⁷ együttműködésen alapuló EU–NATO közös válságkezelő művelet EU-vezetéssel, amelynek tevékenységét a NATO szarajevói parancsnoksága támogatja. Mindkét szervezet parancsnoksága egy helyszínen, a szarajevói Butmir táborban található. A misszió alapvető feladata a biztonságos környezet fenntartása és a szabad mozgás biztosítása, amelynek során alapvetően három fő célkitűzést valósít meg: támogatja az Európai Unió térségre vonatkozó átfogó stratégiáját és a helyi kormányzati szerveket a biztonságos környezet fenntartásában, valamint segíti Bosznia-Hercegovina hadseregének kiképzését.

Az EUTM MALI misszió célja a mali hadsereg katonáinak kiképzése és felkészítése, katonai műveleti képességeinek fejlesztése, hogy a szervezet minél hatékonyabban legyen képes a szélsőséges akciókkal szembeni eredményes fellépésekre.

Georgiában (Grúziában) a Magyar Honvédség katonai megfigyelőkkel vesz részt és segíti az EU megfigyelői misszióját (EU MM).

Mindezekén túl szolgálnak katonáink az EU NAVFOR MED földközi-tengeri művelet törzstiszti beosztásaiban Rómában. Az európai uniós művelet megszervezését az indokolta, hogy 2015 áprilisában Líbia partjainál hajótörést szenvedett egy migránsok tömegét szállító hajó. Célja, hogy a Földközi-tengeren akadályozza meg az Európába irányuló, tengeri úton történő embercsempészetet.

Iraki katonai szerepvállalás

A fejezet első részében tisztáztuk, hogy Magyarország a nemzetközi szervezetek (NATO, EU, ENSZ, EBESZ) kötelékében vagy *koalíció tagjaként* vesz részt válságok kezelésében. Az Iszlám Állam terrorszervezet elleni, nemzetközi koalícióban való magyar katonai szerepvállalást illetően az Országgyűlés arra hatalmazta fel a Magyar Honvédséget, hogy az Iraki Köztársaság területén partnerképesség-építési, őrző-védő és csapatkísérő feladatokat lásson el. A magyar kontingens

⁵⁷ WAUGH [é. n.].

az erbili kiképzőtáborban kapott helyet, ahol angol, német, finn, kanadai, olasz, holland és norvég csapatokkal együttműködve, őrző-védő szolgálati feladatokat ellátva és kiemelten a kurd pesmergák kiképzésével járuljon hozzá az Iszlám Állam elleni küzdelemhez.

A koalíció katonai szerepvállalásához 27 ország, míg egyéb támogatási formához több mint 60 állam csatlakozott. Ők elsősorban humanitárius segítségnyújtással, pénzügyi finanszírozással, anyagi készletek, fegyverek és lőszer adományozásával járultak hozzá a terrrorszervezet elleni küzdelemhez. Napjainkban a NATO is szerepet vállal ebben a műveletben, mivel a 2017. májusi NATO-csúcson döntött a koalícióhoz való csatlakozásáról, noha nem harci jellegű tevékenységekkel.

8.2.5.3. A Magyar Honvédség egyéb nemzetközi együttműködési feladatai

A Magyar Honvédség nemcsak a NATO és az EU elkötelezett tagjaként, de két- és többoldalú regionális vagy szélesebb körű nemzetközi együttműködés keretében, különböző szervezeti formában is ellát feladatokat.

Egyik ilyen szervezeti forma a *NATO Egészségügyi Kiválósági Központ* (NATO Centre of Excellence for Military Medicine – NATO MILMED COE), amely Budapesten alakult meg 2009-ben, és azóta 11 tagállam együttműködésével funkcionál.⁵⁸ A szervezet a NATO kötelékében, a katonaegészségügy tudásközpontjaként működik.

Szintén Magyarországon, Pápa bázisrepülőterén lett kialakítva a 12 nemzetet magában foglaló, többnemzeti *Stratégiai Légiszállítási Képesség* (Strategic Airlift Capability – SAC).⁵⁹ A SAC végrehajtó szerve a Nehéz Légiszállító Ezred (HAW), amely három Boeing C–17 Globemaster III. típusú, nagy hatótávolságú szállító repülőgépet üzemeltet. A részt vevő nemzetek a szervezet működéséhez való hozzájárulásuk arányában repülési idővel rendelkeznek, amit saját nemzetük igényei szerint vagy a NATO, az EU és az ENSZ iránti kötelezettségük teljesítésére, illetve humanitárius misszióikra vehetnek igénybe.

A NATO-csatlakozást követő *regionális együttműködésünket* elsők között az olaszok által vezetett, Olaszország, Szlovénia, Magyarország *Többnemzeti Szárazföldi Erők* (MLF)⁶⁰ keretében kezdtük meg, amely a 2002-ben végrehajtott közös gyakorlat után érte el műveleti képességét és megkezdődött az együttműködés. A szervezet, létrehozási céljának megfelelően, többször látta el az EU Harccsoport készenléti szolgálatát, valamint békemissziós feladatokat Afganisztánban.

A *magyar–román békefenntartó zászlóalj*⁶¹ megalakításának célja a két ország katonai együttműködésének elmélyítése, valamint békefenntartó és humanitárius tevékenységek támogatása. A zászlóalj felállításáról szóló megállapodást a két ország vezetői 1998. március 20-án Budapesten erősítették meg. A közös kötelék rotációs rendszerben minden évben végez gyakorlatot, de műveleti alkalmazására mind ez ideig nem került sor, ami már többször is megkérdőjelezte a szervezet létjogosultságát. Ugyanakkor a katonai együttműködés, a közös kiképzés és gyakorlatok, valamint a közös képesség fenntartása előnyös nemcsak a katonai szövetség, hanem mindkét ország számára is.

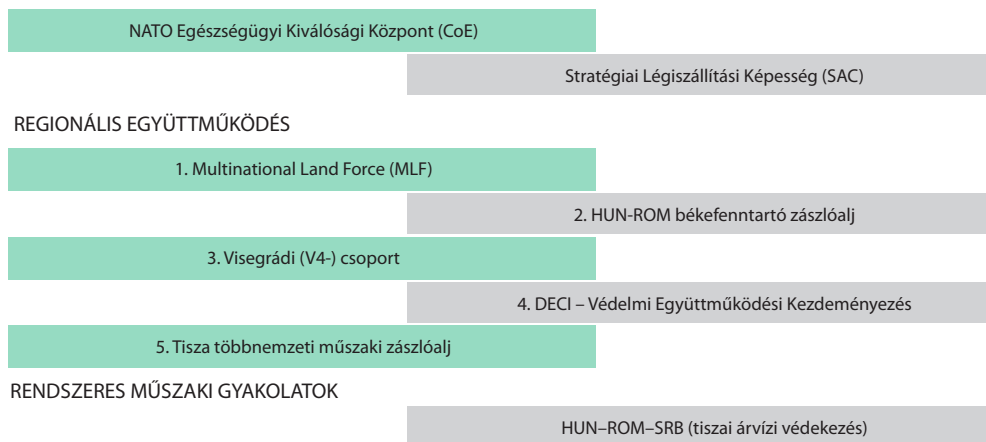
⁵⁸ *What is the NATO MILMED COE?* [é. n.]

⁵⁹ SNOJ 2021.

⁶⁰ FRANKÓ 2018.

⁶¹ 1998. évi XLVII. törvény a Magyar Köztársaság Kormánya és Románia Kormánya között a közös békefenntartó zászlóalj létrehozása tárgyában, Budapesten, 1998. március 20-án aláírt Megállapodás megerősítéséről és kihirdetéséről.

A *Védelmi Együttműködési Kezdeményezés* (Defence Cooperation Initiative – DECI) 2012-ben az MLF bázisán jött létre Ausztria, Horvátország, Olaszország, Szlovénia és Magyarország részvételével, amelyhez a későbbiekben Albánia és Montenegró is csatlakozott. Létrehozásának egyik kiemelt célja a térség védelmi képességeinek erősítése és a műveleti együttműködés kiszélesítése, valamint a katonai kapcsolatok elmélyítése.⁶²

26. ábra: A Magyar Honvédség többnemzeti együttműködési formái

Forrás: a szerző szerkesztése

A *visegrádi (V4-)*⁶³ államok – Csehország, Lengyelország, Magyarország, Szlovákia – szoros együttműködése – köztük a katonai területen történő összefogás – jelzésértékű egész Európa számára, amit az európai országok különböző módon értelmeznek és ítélnek meg. A régi, történelmi múltra visszatekintő szerződés 1991-ben nyert újszerű megerősítést, de a 2008-as gazdasági válság országokra gyakorolt különböző hatásai miatt visszaesett, a 2015-ös migrációs válságról alkotott közös gondolkodás eredményeként azonban jelentős fellendülés következett, és újra szoros együttműködéssé vált, mígnem az orosz–ukrán háború különböző megítélése és a V4-tagországok ahhoz való viszonya miatt mélypontra süllyedt. Az országok érdekkülönbségek miatti hullámzó politikai kapcsolatának összetartó láncszemeként értékelhető a katonai együttműködés, amely mind a NATO-felajánlások, mind az EU-harcsoportok vonatkozásában továbbra is működőképes.

A *Tisza többnemzeti műszaki zászlóalj* felállításának gondolata 1988-ban, Ukrajna kezdeményezésére fogalmazódott meg, de a Magyarország, Románia, Szlovákia és Ukrajna által 2002 novemberében aláírt megállapodással jött létre. A mintegy hét-nyolcszáz fős közös alegység rendeltetése a Tisza vízgyűjtő területén bekövetkezett árvizek vagy más természeti csapások, ökológiai katasztrófa-helyzetek kezelése, az érintett lakosság megsegítése, valamint a károk elhárításában való részvétel. Az együttműködést egyszerűsített, gyors határátlépést biztosító lehetőségek támogatják. Az országok éves rotáció alapján látják el a vezető nemzeti feladatokat. Mindig az az ország adja a parancsnokot, amelynek a területén a gyakorlat zajlik.

⁶² A *Védelmi Együttműködési Kezdeményezés* vezérkari főnökei találkoztak Szlovéniában 2022.

⁶³ BOROS 2021.

Hasonló elgondolás mentén 2006-ban fogalmazódott meg⁶⁴ Magyarország és Szerbia között a *műszaki gyakorlatok*, elsősorban árvízi katasztrófaelhárítási feladatokra való együttes felkészülés szükségességére, amihez a későbbiekben Románia is csatlakozott. Ennek a kezdeményezésnek a bázisán, Magyarország és Szerbia között kidolgozták, majd végrehajtását tekintve rendszeressé vált a folyami hadihajós kiképzés, felkészítés és a közös gyakorlatok rendszere.

A legújabb regionális együttműködések a megváltozott biztonsági környezet jelentette kihívások és kockázatok megjelenése és a vele szembeni hatékony fellépés hívták életre. Ilyen a 2018-ban, Magyarország által kezdeményezett *Többnemzeti Hadosztály-parancsnokság* (MND-C) létrehozása, amelynek megalakításához Horvátországot, Szlovákiát és Szlovéniát hívtuk meg. Szlovénia különböző képességihiányok miatt akkor nem tudta vállalni az alapító nemzeti feladatokat, így a parancsnokságot keretnemzetként végül Horvátország és Magyarország hozta létre. Ehhez a hadosztályszintű parancsnoksághoz – amely immár akkreditált NATO-vezetési elem – több NATO-tagállam (Lengyelország, Törökország, Románia, Spanyolország és Szlovénia) is csatlakozott. Mindezen túl Nagy-Britannia, Németország és Olaszország is jelezte érdeklődését.

A másik ilyen regionális együttműködés a *Regionális Különleges Műveleti Parancsnokság* (Regional Special Operation Component Command – R-SOCC), amelynek létrehozásával Magyarország tovább erősítette a regionális együttműködésekben betöltött vezető szerepét. A parancsnokság létrehozására vonatkozó szándéknyilatkozat 2019-ben, a NATO brüsszeli védelmi miniszteri találkozójaival egy időben, Horvátország, Magyarország, Szlovákia és Szlovénia védelmi minisztereinek aláírásával történt meg, majd később Ausztria is csatlakozott. Ezzel a csatlakozással a szervezet túlmutat a NATO védelmi szövetség keretein, ezzel is erősítve annak regionális fontosságát.

Az R-SOCC miközben jelentős mértékben növeli az érintett országok különleges erői hatékony alkalmazásának képességeit, és tagországi részesülnek a műveleti alkalmazás érdekében aktivált R-SOCC előnyeiből, hozzájárulásait külön-külön is alkalmazhatják. A parancsnokság a műveleti képesség eléréséről 2021-ben, a *Black Swan 2021* elnevezésű gyakorlaton tett tanúbizonyságot.

8.4. A Magyar Honvédség szervezeti felépítése

A Magyar Honvédség a törvényben meghatározott feladatait különböző szervezeti keretekben és szervezeti formákban hajtja végre. A honvédelemről és a Magyar Honvédségről szóló 2021. évi CXI. törvény VIII. fejezet 63. § (2) mindezt az alábbiak szerint határozza meg: „*A honvédségi szervezeteket a békeidőszaki, válságkezelési és hadiállapotú működési rendnek megfelelően úgy kell kialakítani, hogy együttesen képesek legyenek a Honvédség feladatrendszerének végrehajtására.*”

Mindezeket az elvárásokat a Magyar Honvédségnek szervezeti felépítésében, struktúrájában, létszámában, összetételében, felszerelésében és vezetési képességeiben, kiképzettségében, hadrafoghatóságában, alkalmazói képességében is biztosítani kell. Ennek érdekében a jelenlegi katonai vezetés a Magyar Honvédséget úgy építette fel, hogy kötelékében két alapvető haderőnem,

⁶⁴ Szűcs 2010.

A két haderőnemi parancsnokságon túl a Magyar Honvédség kötelékébe öt középszintű parancsnokság tartozik, úgymint az Összhaderőnemi Különleges Műveleti Parancsnokság, a Kiberműveleti Parancsnokság, a Logisztikai Támogató Parancsnokság, a Területvédelmi Erők Parancsnoksága, a Haderő-modernizációs és Transzformációs Parancsnokság, illetve ezen középszintű parancsnokságok kötelékébe szervezett különböző katonai kötelékek és egyéb szervezetek a részei.

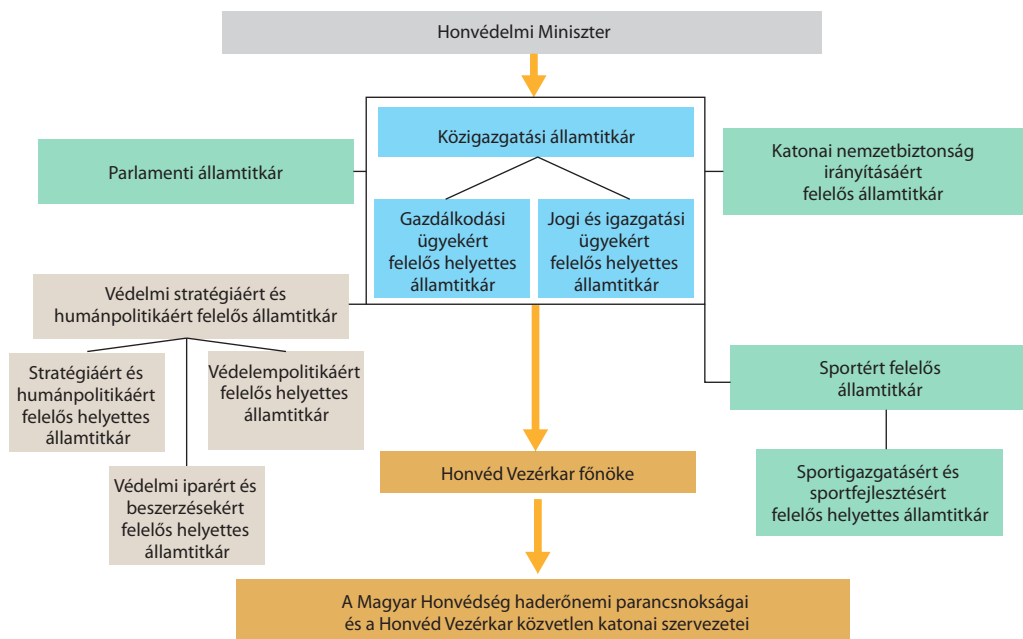
Forrás: a szerző szerkesztése

A NATO-struktúrájának megfelelő legkisebb *harcászati alegység*, amely képes önálló műveleti feladat végrehajtására, a zászlóalj, mivel a végrehajtó állományon felül rendelkezik olyan felépítésű és funkcionális törzzsel, amely képes a feladatok megtervezésére, megszervezésére, vezetésére és ellenőrzésére.

A 8.1 pontban már leírtuk: Magyarország Alaptörvénye meghatározza, hogy a Magyar Honvédség *működését* a Kormány irányítja. Az irányításra jogosultak körét, köztük a honvédelmi minisztert mint a kormány hatáskörrel rendelkező tagját is nevesíti. Vagyis a honvédelmi miniszter

nemcsak a Magyar Honvédségért tartozik felelősséggel, hanem a hatáskörébe tartozó, az ország honvédelmi feladatainak irányításáért és vezetéséért is.⁶⁵

Ugyanakkor a honvédelemről és a Magyar Honvédségről szóló 2021. évi CXL törvény leírja: a honvédelmi miniszter az általa vezetett minisztériumot vezeti, a Honvéd Vezérkar főnökének tevékenységét irányítja.⁶⁶

28. ábra: A Honvédelmi Minisztérium szervezeti felépítése

Forrás: a szerző szerkesztése

A kettős felelősségnek való megfelelésre (Magyarország honvédeleme és a Magyar Honvédség vezetése, illetve irányítása) és a szakszerűség biztosítására, valamint a szerteágazó feladatok ellátására (a honvédelem stratégiai szintű ügyeinek tervezése, szervezése, irányítása, a feltételrendszerek biztosítása, a tevékenységek ellenőrzése), továbbá arra, hogy 2022 óta a Honvédelmi Minisztérium szervezetében található a Magyarország sportügyi kérdéseiről felelős államtitkarság, a Honvédelmi Minisztérium szervezeti felépítését a 28. ábra szemlélteti.

⁶⁵ 2021. évi CXL. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről II. Fejezet 10. A honvédelmi szervezetek irányítása és felsőszintű vezetése 14. §.

⁶⁶ Lásd: a 2021. évi CXL. törvény II. Fejezet 10. A honvédelmi szervezetek irányítása és felsőszintű vezetése 13. §.

8.4.1. A honvédelemért felelős miniszter⁶⁷

A honvédelemért felelős miniszter ellátja a Kormány által meghatározott honvédelmi irányítási és a Magyar Honvédség irányításával kapcsolatos feladatokat. Ezáltal a honvédelemért felelős miniszter a *honvédelmi irányítási* jogkörében felelős:

- a) a honvédelemmel kapcsolatos kormányzati döntések előkészítéséért és központi közigazgatási feladatainak ellátásáért,
- b) a Nemzeti Katonai Stratégia előkészítéséért,
- c) az ország fegyveres védelmi tervének jóváhagyásra felterjesztéséért,
- d) a honvédelmi szervezetek kiegészítésének, valamint a hadkiegészítéshez és a katonai mozgósításhoz szükséges gazdasági és anyagi szolgáltatások igénybevételének irányításáért,
- e) a nemzetközi szerződésekből eredő katonai kötelezettségek teljesítésének irányításáért,
- f) a honvédelmi nevelés szabályozásáért,
- g) a honvédelmi ágazatban zajló, valamint a honvédelmi érdekek védelmét és érvényesítését támogató honvédelmi ágazaton kívüli kutatások és fejlesztések elősegítéséért,
- h) a társadalom honvédelmi felkészítésének és a honvédelmi tudatosság erősítésének szabályozásáért és előmozdításáért,
- i) a Magyarország szuverenitását sértő vagy veszélyeztető, katonai és nem katonai elemek lehetséges együttes alkalmazásával megvalósuló fenyegetésekkel szemben a megelőzés, felkészülés és elhárítás katonai feladatainak összehangolásáért,
- j) a nemzeti ellenálló képesség erősítése érdekében szükséges katonai felkészültség feladatainak összehangolásáért, valamint a polgári felkészültség feladataihoz kapcsolódó katonai követelmények, igények meghatározásáért, továbbá
- k) a honvédelmi szervezetek készenléte fokozásának szabályozásáért.

Mindezek mellett a honvédelemért felelős miniszter a *Magyar Honvédség irányítási jogkörében* felelős:

- a) a Honvédség rendeltetésszerű, szakszerű és jogszerű működését meghatározó döntések meghozataláért, e döntések végrehajtásának irányításáért,
- b) a Honvédség szerveztére, felszerelésére, valamint az ország területének katonai művelleti előkészítésére vonatkozó igények és tervek jóváhagyásáért,
- c) a Honvédség felkészítésének irányításáért, valamint
- d) a Honvédség anyagi-technikai, közlekedési, pénzügyi és egészségügyi biztosításának irányításáért.

8.4.2. A honvédségi szervezetek vezetése

Tekintettel a Magyar Honvédség hierarchikus felépítésére és rendjére, valamint a parancsnoki (egyszemélyi) felelősség kérdéseire, az irányítás és a vezetés kérdéseit egyértelműen kell definiálni. Erre szintén törvényi előírások, szabályok vannak. Így a Honvéd Vezérkar főnökének

⁶⁷ 2021. évi CXL. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, 8. és 9. §.

hatáskörét és jogkörét, valamint a vezetése alá tartozó feladatokat szintén a honvédelmi törvény foglalja magában.⁶⁸

Ennek értelmében: „(1) A Honvéd Vezérkar főnöke szolgálati előjárója, hivatali felettese a Honvédségnél szolgálatot teljesítő, illetve foglalkoztatott személyi állománynak.

(2) A Honvéd Vezérkar főnöke vezetési jogkörében

- a) kidolgozza az ország fegyveres védelmi tervét és előterjeszti a honvédelemért felelős miniszternek,
- b) meghatározza a Honvédség készenléte fokozásának rendjét,
- c) tervezi és vezeti a Honvédség kiegészítését, valamint a hadkiegészítéshez és a katonai mozgósításhoz szükséges ingatlanok és ingó dolgok igénybevételét,
- d) kidolgozza a Honvédség felkészítésének és kiképzésének rendjét, és biztosítja annak végrehajtását,
- e) kidolgozza és a honvédelemért felelős miniszternek felterjeszti a Honvédség szervezetére, felszerelésére, valamint az ország területének hadművelleti előkészítésére vonatkozó igényeket és terveket, és biztosítja azok végrehajtását,
- f) közreműködik a honvédelmi szervezet feladatai teljesítése szempontjából fontos közlekedési és hírközlő hálózat, valamint a légi, sugárfigyelő, jelző- és riasztási rendszerek működőképességének biztosításában,
- g) a honvédelemért felelős miniszter rendelkezéseinek megfelelően szervezi és biztosítja a nemzetközi szerződésekből eredő katonai kötelezettségek teljesítését,
- h) gyakorolja a jogszabály által számára megállapított munkáltatói hatásköröket,
- i) megszervezi és vezeti a honvédelmi szervezetek anyagi-technikai, közlekedési, pénzügyi és egészségügyi biztosítását, gondoskodik a személyi állomány megfelelő élet-, szolgálati és munkakörülményeiről, valamint
- j) gyakorolja a jogszabályokban, közjogi szervezetszabályozó eszközökben számára megállapított feladat- és hatásköröket, ellátja mindazokat a feladatokat, amelyekkel a honvédelemért felelős miniszter eseti jelleggel megbízza.

(3) A (2) bekezdésben foglalt jogosítványok gyakorlása nem érintheti a honvédelemért felelős miniszter irányítói jogkörében foglaltakat.

(4) A Honvéd Vezérkar főnöke a honvédségi szervezetek költségvetési gazdálkodását az államháztartásról szóló törvény rendelkezései szerint irányítja.

A Magyar Honvédség alapvető feladatainak, felépítésének, irányításának és vezetésének megismerése után pillantsunk bele a Magyar Honvédségnél 2017 óta folyó honvédelmi és haderőfejlesztési program legfontosabb kérdéseibe.

8.5. A Magyar Honvédség haderőfejlesztési programja

A Magyar Honvédség haderőfejlesztésének elindítását alapvetően két fő tényező határozta meg. Az egyik a környezetünkre jellemző, a nemzet biztonságára és az ország védelmi képességeire ható, a jelenlegi és prognosztizált biztonsági kihívások, kockázatok és fenyegetések felerősödése, míg a másik kiváltó ok a Magyar Honvédségnél az 1990-es évektől jelentkező folyamatos költségvetési alulfinanszírozottság, annak következményei, úgymint a jelentős létszámcsökkenés,

⁶⁸ 2021. évi CXL. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről VIII. Fejezet 35. A honvédségi szervezet vezetése 64. §.

azzal együtt a technikai eszközök rendszerből történő kivonása, a laktanyák tömeges bezárása, ami a katonai képességek folyamatos gyengüléséhez vezetett.

Megfigyelhetjük, hogy az elmúlt két évtizedben, de különösen az elmúlt 8-10 évben jelentős negatív hatásokat eredményező biztonsági változások következtek be,⁶⁹ amelyeknek hatékony kezelése megkövetelte és napjainkban is megköveteli az ország béke- és háborús időszaki ellenálló képességének, azon belül a katonai védelmi képességeknek az erősítését, sőt új, például a kiberművelési képességek megteremtését. Az előzőekben olvasottak alapján már tudjuk, hogy az ország stabil ellenálló képességének egyik pillére a Magyar Honvédség, amely viszont elválaszthatatlan része a magyar társadalomnak, ahhoz ezer és ezer szállal kötődik, mindenekelőtt a katonákon át. Éppen ezért a program megvalósításánál az embert, magát a katonát és az őt körülvevő társadalmi tényezőket állítottuk a középpontba, hiszen a legkorszerűbb technikai eszköz önmagában semmit sem ér, ha hiányzik mellőle a jól felkészített, kiképzett, a hazája iránt elkötelezett, lojális katona. Vagyis mindennek az alapja az ember. Ebből a célból és ilyen megfontolással indult el a Zrínyi 2026⁷⁰ Honvédelmi és Haderőfejlesztési Program,⁷¹ amelynek főbb területei és megvalósítandó feladatai a 10. táblázatban figyelhetők meg.

10. táblázat: A Honvédelmi és Haderőfejlesztési Program főbb területei

Katona és társadalom	Hadtechnika és hadiipar
- szolgálati életpályamodell biztosítása - illetményfejlesztés és előmenetel, - lakhatástámogatás - egészségkárosodási ellátás rendszere - kiképzés, képzés, oktatás - hazafias-honvédelmi nevelés - elhelyezési feltételek javítása és új laktanyák létesítése - társadalmi kapcsolatok erősítése - Önkéntes Tartalékos Katonai Rendszer képességfejlesztése	- hazai hadiipar (védelmiipar) fejlesztése - katonák egyéni harcászati felszereléssel történő folyamatos ellátása - haderőnemi- és fegyvernemi képességek fejlesztése - híradó-informatikai és vezetési rendszerek modernizálása, új vezetési rendszerek bevezetése - teljes körű infrastruktúra, kiszolgálás és mindenoldalú biztosítás megteremtése - vezetési elemek létrehozása (MND-C:R-SOCC) - Kutatás + Fejlesztés + Innováció

Forrás: a szerző szerkesztése

⁶⁹ 2003-tól az expedíciós feladatok előtérbe kerülésével a katonai képesség és a NATO-ambíciószint csökkenése következik be; a 2008-as gazdasági válság; a Magyar Honvédség és képességeinek folyamatos leépítése, képességek megszűnése; a vörösiszap által bekövetkezett ipari, környezetkárosító katasztrófa 2010-ben; az elmúlt 100 év legnagyobb dunai árvize 2013-ban; a NATO-val szembeni kihívások között a „keleti fenyegetés” kihívás mellett megjelenik a „déli fenyegetés” jelentette veszély; 2014-ben a Krím félsziget oroszok általi annektálása; a hibrid, kiber- és információs hadviselés felerősödése; 2015-ben a tömeges migráció és következményei; 2019-ben a Covid egészségügyi válság; 2022-ben az orosz-ukrán háború és következményei.

⁷⁰ A program tíz évre, vagyis 2026-ig terjedő időszakra határozta meg az elvégzendő feladatokat. Napjainkban már nem Zrínyi 2026-tal találkozunk, hanem simán haderőfejlesztési programmal, mert a fejlesztés további feladatait már kiterjesztették egészen 2030-ig.

⁷¹ BENKŐ 2023.

A program végrehajtása dinamikusan halad,⁷² és ha nem lesznek fennakadások, akkor a honvédség elé kitűzött célokat 2028-ra teljesíteni tudjuk, ami megfelelő biztosítéka lehet hazánk békéjének és a magyar emberek biztonságának.

Felhasznált irodalom

- Magyarország Alaptörvénye. Online: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1100425.ATV>
2021. évi CXLI. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről. Online: <https://njt.hu/jogszabaly/2021-140-00-00>
- 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról. Online: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A20H1163.KOR&txtreferer=00000001.txt>
- 1393/2021. (VI. 24.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiájáról. Online: <https://njt.hu/jogszabaly/2021-1393-30-22>
1998. évi XLVII. törvény a Magyar Köztársaság Kormánya és Románia Kormánya között a közös békefenntartó zászlóalj létrehozása tárgyában, Budapesten, 1998. március 20-án aláírt Megállapodás meg erősítéséről és kihirdetéséről. Online: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99800047.TV>
2021. évi XCIII. törvény a védelmi és biztonsági tevékenységek összehangolásáról. Online: <https://njt.hu/jogszabaly/2021-93-00-00>
- 462/2022. (XI. 15.) Korm. rendelet a befogadó nemzeti támogatás részletes kormányzati feladatairól. Online: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a2200462.kor>
- A Védelmi Együttműködési Kezdeményezés vezérkari főnökei találkoztak Szlovéniában. *1046.hu*, 2022. október 11. Online: <https://1046.hu/2022/10/11/a-vedelmi-egyuttmukodesi-kezdemenyezes-vezerkari-fonokei-talalkoztak-szloveniaban/>
- BASTIAN (2021): EU Battlegroups. *European Defence Network*, 2021. április 27. Online: <https://e-d-n.eu/index.php/2021/04/27/eu-battlegroups/>
- BENKŐ Tibor (2023): A sikeres haderőfejlesztés záloga (1–3.). *Honvédségi Szemle*, 151(1–3), 3–15, 3–16, 3–16.
- BOROS Erik Szilárd (2021): Az Unió és a Visegrádi Négyek kapcsolatának rövid története. *CEA Hungary*, 2021. szeptember 22. Online: <https://ceahungary.hu/v4/az-unio-es-a-visegradi-negyek-kapcsolata-nak-rovid-tortenete/>
- FRANKÓ Imre (2018): 20 éves az MLF – a regionális katonai együttműködés mesterpéldája. *Honvédségi Szemle*, 146(5), 18–32. Online: <https://honvedelem.hu/images/media/5f58bf63e8c7b502068657.pdf>
- HOLLÓ József Ferenc – ISASZEGI János – NÉGYESI Lajos szerk. (2018): *A Magyar Honvédség 175 éve – 175 Years of the Hungarian Defence Forces* Budapest: Zrínyi.
- KOSSUTH Lajos (1848): *Kossuth cikke a Kossuth Hírlapjában az országgyűlés feladatairól*. Pest, 1848. július 3. Online: www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Kossuth-kossuth-lajos-osszes-munkai-1/kossuth-lajos-osszes-munkai-xii-DDF2/kossuth-lajos-184849-ben-ii-kossuth-lajos-az-elso-magyar-felelos-miniszteriumban-1848-aprilisszeptember-DDFD/256-pest-1848-julius-3-kossuth-cikke-a-kossuth-hirlap-jaban-az-orszaggyules-feladatairól-E9FF/
- Országgyűlés Hivatala (2020): A Honvédség aktuális külföldi katonai missziói. *Infojegyzet*, 2020. október 2. Online: www.parlament.hu/documents/10181/4464848/Infojegyzet_2020_62_honvedsegi_missziok.pdf/9fe7c180-a8a9-8573-c1ed-754bca3e026a?t=1601625018866

⁷² *A Magyar Honvédség 175 éve* 2018: 347–391.

SNOJ Péter (2021): Nehézfiúk. Szállítógéppel a világ körül. *honvedelem.hu*, 2021. március 22. Online: <https://honvedelem.hu/hirek/nehezfiuk.html>

SZŰCS László (2010): Három nemzet sikeres együttműködése. *Honvédelem.hu*, 2010. július 1. Online: <https://honvedelem.hu/hirek/harom-nemzet-siker-es-egyuttmukodese.html>

WAUGH, Tim [é. n.]: Berlin Plus Agreement. Online: www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/dv/berlinplus_/berlinplus_en.pdf

What is the NATO MILMED COE? [é. n.]. Online: <https://coemed.org/about-us>

Ajánlott irodalom

KISS Zoltán László (2011): *Magyarok a békefenntartásban*. Budapest: HM Zrínyi Térképészeti és Kommunikációs Szolgáltató Nonprofit Kft.

SZENES Zoltán (2021): *A mai NATO – A szövetség helyzete és feladatai*. Budapest: HM Zrínyi Térképészeti és Kommunikációs Szolgáltató Nonprofit Kft.

Ellenőrző kérdések

- Melyik történelmi eseményhez köthető a Magyar Honvédség megalakulása?
 - az 1848–49-es forradalom és szabadságharc
 - az 1956-os forradalom vérbe fojtása
 - az 1999. március 12-i NATO-csatlakozás
- Kitől származik az alábbi idézet? „A haza örök és nemcsak az iránt tartozunk kötelességgel, amely van, hanem az iránt is, amely lehet, és lesz.”
 - Széchenyi István
 - Görgey Arthur
 - Kossuth Lajos
- Melyek azok a törvények, amelyek megfogalmazzák a Magyar Honvédség rendeltetését, és meghatározzák fő feladatait? (a helyes válaszok betűjelét karikázza be)
 - Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiája
 - Magyarország Alaptörvénye
 - Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiája
 2021. évi CXL. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről
 2021. évi XCIII. törvény a védelmi és biztonsági tevékenységek összehangolásáról
- Kinek a jogköre a Magyar Honvédség működésének irányítása?
 - az országgyűlésé
 - a köztársasági elnöké
 - a kormányé
 - a miniszterelnöké
 - a honvédelmi miniszteré
- A helyes megnevezéssel egészítse ki az alábbi mondatot!
A Magyar Honvédség békében az önkéntességen, hadiállapotban az önkéntességen és alapul a fegyveres erő. (a helyes válasz betűjelét karikázza be)
 - az általános hadkötelezettségen
 - a kötelező sorkatonaságon
 - a tartalékos katonaságon

6. Karikázza be a helyes válasz betűjelét!
Magyarország Alaptörvénye értelmében: „a Magyar Honvédség alapvető feladata Magyarország függetlenségének, területi épségének valamint a védelme.”
- légterének
 - határainak
 - szuverenitásának
7. Karikázza be a helyes válasz betűjelét!
A honvédelmi törvény (Hvt.) VII. fejezet 59. §-a szerint a Magyar Honvédség a feladatait:
- önkéntes alapon, fegyverrel vagy anélkül
 - fegyver nélkül, humanitárius formában
 - fegyveresen és békefenntartó jelleggel
 - fegyverhasználati joggal vagy fegyverhasználati jog nélkül látja el.
8. Melyik a kakukktojás?
A Magyar Honvédség mindennapi feladatai:
- békeidőszaki, országvédelmi feladatok
 - kiképzés és felkészítés
 - a katasztrófák elleni védelem és a kárelhárítás feladatai
 - a szövetségi és nemzetközi szerződésből adódó feladatok
 - NATO-s és európai uniós készenléti feladatok
 - a felajánlott NATO-erők felkészültségének nemzetközi ellenőrzése
 - békemissziós és humanitárius feladatok
9. Karikázza be a helyes válasz betűjelét!
Milyen vezetésű békeműveleti feladatokban vesz részt Magyarország, és mekkora a Magyar Honvédség engedélyezett ambíciószintje?
- EBESZ, NATO, EU, 1000 fő
 - ENSZ, NATO, EU, nemzetközi koalíció, 1200 fő
 - ENSZ, EBESZ, NATO, EU, 1000 fő
 - ENSZ, EBESZ, NATO, EU, nemzetközi koalíció 1200 fő
10. Melyik a kakukktojás? A Magyar Honvédség regionális együttműködési feladatai közé tartozik:
- Stratégiai Légiszállító Képesség (Strategic Airlift Capability – SAC)
 - Többnemzeti Szárazföldi Erők (Multinational Land Force – MLF)
 - Védelmi Együttműködési Kezdeményezés (Defence Cooperation Initiative – DECI)
11. A Magyar Honvédségen belül melyik parancsnokság nem nevezhető haderőnemnek?
- a Magyar Honvédség Szárazföldi Parancsnoksága
 - a Magyar Honvédség Területvédelmi Erők Parancsnoksága
 - a Magyar Honvédség Légierő Parancsnoksága
 - a Magyar Honvédség Tartalékképző és Támogató Parancsnoksága
12. A katonai szervezetek rendeltetésük és funkciójuk, valamint alkalmazói képességük alapján lehetnek:
- harcoló – harctámogató – harctámogató-kiszolgáló
 - felderítő – harcoló – harctámogató
 - harcoló – harctámogató-kiszolgáló

- d) lövész – tüzér – felderítő – harckocsizó – harctámogató
13. Egészítse ki a mondatot! A honvédelemért felelős miniszter a jogkörében eljárva felelős a törvény által meghatározott feladatok ellátásáért.
- a) a Honvédelmi Minisztérium és a Magyar Honvédség irányítási
 - b) a honvédelmi irányítási és a Magyar Honvédség irányítási
 - c) a Magyar Honvédség és az alárendelt katonai szervezetek irányítási
14. A helyes fogalommal egészítse ki a mondatot! A Honvéd Vezérkar főnöke, hivatali felettese a Honvédségnél szolgálatot teljesítő, illetve foglalkoztatott személyi állománynak.
- a) parancsnoka
 - b) elöljáró főnöke
 - c) szolgálati elöljárója
15. A Honvédelmi és Haderőfejlesztési Program két fő területre bontja a Magyar Honvédség fejlesztésének alapvető feladatait. Melyek ezek?
- a) életpályamodell és haditechnikai fejlesztés
 - b) haditechnikai fejlesztés és hadiipar-építés
 - c) a katona és a társadalom kapcsolatai, továbbá annak formái, valamint a haditechnikai fejlesztés és a hadiipar megteremtése

9. A Magyar Honvédség szárazföldi és légierői

9.1. A Magyar Honvédség szárazföldi erői

A Magyar Honvédség szárazföldi erőit különböző rendeltetésű és felszerelésű fegyvernemi csapatok és szakcsapatok alkotják.

A szárazföldi csapatok a funkcionális katonai képességeik birtokában döntő módon járulnak hozzá a Magyarország Alaptörvénye 45. cikk (1) és (3) bekezdésében rögzített feladatok végrehajtásához.

A 2026-ig tartó, a Magyar Honvédség minden területét érintő modernizációs fejlesztés nyilvánvalóan hatással lesz a szárazföldi erők szervezetére, katonai műveleti jellegére és végső soron katonai műveleti hatékonyságára is.

9.1.1. A szárazföldi csapatok fegyvernemei, fegyverzete, harci lehetőségei

A fegyvernemek a szárazföldi csapatok fontos részét alkotják. Rendeltetésük, hogy az ellenséggel közvetlen és aktív harctevékenységet folytassanak, a szervezésükben meglevő fegyverzettel és harci technikai eszközökkel pusztítsák, megsemmisítsék azt. Mivel fegyverzetük és felszerelésük egymástól eltérő, az ellenség megsemmisítését is más és más módszerekkel – harcéljárásokkal – hajtják végre.

A szárazföldi csapatok fegyvernemei a lövészcapatok, a különleges rendeltetésű csapatok, a harcokocsicapatok, a tüzérség és a légvédelmirakéta-csapatok.

9.1.1.1. Lövészcapatok

A lövészcapatok – hagyományos nevén gyalogság – a legősibb fegyvernem. Jóllehet a hadviselés fejlődéstörténete során új haderőnemek és új fegyvernemek jöttek létre, a fegyverek, a harci technikai eszközök korszerűsödtek és ennek következtében megváltozott az összefegyvernemi harc jellege, a gyalogság vagy újabb nevén a lövészcapatok napjainkban mégis a legnagyobb létszámú fegyverneme a szárazföldi csapatoknak. A mai lövészcapatok felszerelése, technikai ellátottsága és harctevékenységi módja alapvetően különbözik a múlt gyalogságától. Fő fegyverzetüket az automata lőfegyverek alkotják. De megvannak az eszközeik az ellenséges harcokcsik és repülőek elleni harchoz, valamint a közelharchoz is.

A lövészcapatoknál rendszeresített automata lőfegyverek a helyből, a mozgásból, sőt a páncélozott szállító járművekről való tüzelést is lehetővé teszik.

E fegyvernem egyik fő jellemzője a teljes motorizáltság. Míg a múltban a gyalogság gyalog menetelt és harcolt, addig korszerű viszonyok között páncélozott szállító járműveken mozog, mégpedig nemcsak a harcmezőn kívül, hanem gyakran a harc folyamán is, ily módon rendkívül mozgékonná vált, és manőverező képessége fokozódott. Harcát automata fegyvereinek tömegtüzéssel vívja meg helyből vagy megállásból, illetve az ellenség megközelítése közben történő tüzeléssel. A harc megvívásához a páncélozott szállító járművekbe beépített tűzfegyverek hatásos tüztámogatást nyújtanak az alegységeknek.

A lövészcsapatok harci tulajdonságait – a többi fegyvernemhez hasonlóan – csak más fegyvernemekkel, a repülőkkal és a szakcsapatokkal szoros együttműködésben tudják teljes mértékben érvényesíteni. Ugyanakkor a korszerű harcban a csapatok harcfadatainak jelentős része csak a lövészcsapatok részvételével oldható meg.

A lövészcsapatok a különféle hatásos fegyverzetük, a terephez való gyors és könnyed alkalmazkodóképességük birtokában ki tudják használni a műveleti terület – mint földrajzi térség – lehetőségeit. Képesek a tartós és szívós harcra, gyors és célratörő manőverek végrehajtására az év és a nap bármely szakában, bármilyen időjárási és terepviszonyok között. El tudják viselni a feszített harctéri viszonyokat anélkül, hogy ez gátolná további tevékenységüket.

A lövészcsapatok tűzzel összehangolt mozgással megsemmisítik az ellenséget; leküzdik az ellenség által létesített akadályokat; megtörik az ellenség ellenálló erejét, szétverik vagy fogságba ejtik élőerőit, zsákmányul ejtik technikáját, birtokba veszik, illetve tartós ellenállásra rendezik be a terepet, megghiúsítják az ellenség minden olyan kísérletét, amely az elfoglalt terület visszavételére irányul.

Az összefegyvernemi harc megvalósíthatósága érdekében a lövésszkötélékek állományába más fegyvernemi és szakalegységeket is beosztanak.

A lövészcsapatok alegységeinek szervezete és fegyverzete lehetővé teszi a harcon kívüli és a harc alatti nagyfokú mozgékonyt és manőverező képességet, az alegységek harc közbeni egyszerű és rugalmas vezetését, a szívós és tartós harctevékenység folytatását bármilyen helyzetben; a nagy és kis távolságokról történő hatásos tűzcsapások mérését; végül a harctámogatást, az anyagi, technikai és egészségügyi támogatás kedvező megszervezését.

A lövész alegységek fegyverzetét – rendeltetés és az alkalmazás módja szerint – a harcosok, tisztesek, altisztek és tisztek felszerelését képező fegyverekre, valamint a harcosok csoportjának (azaz szervezeti egységének) fegyverzetére – csoportfegyverekre osztják.

Egyéni fegyver: pisztoly, puska, géppisztoly és a kézigránát. Csoportfegyver: géppuska, páncéltörő gránátvető, páncéltörő löveg és aknavető.

9.1.1.2. Különleges rendeltetésű csapatok

A különleges rendeltetésű csapatok speciális képzettségű és sajátos felszerelésű kötelékekből állnak. Harcukat az ellenség hátában, a mögöttes területek mélységében vívják. Könnyű, de igen hatásos és a legkorszerűbb fegyverzettel vannak felszerelve.

A különleges rendeltetésű csapatok a többi fegyvernemmel együttműködve elsősorban az ellenséges csoportosítások gyors ütemű megsemmisítésénél kapnak feladatot, továbbá megakadályozzák az ellenség csapatvezetésének tevékenységét, kötelékeinek manővereit és hadtápjának működését.

A különleges rendeltetésű csapatok megjelenése szoros összefüggésben van a légi szállítóeszközök fejlesztésével. A repülőgépek elterjedésével már az első világháborúban is alkalmaztak ejtőernyős csoportokat az ellenség hátában. A két világháború között a légi szállítótechnika gyors fejlődése lehetővé tette, hogy a különböző országok hadseregeiben ejtőernyős alegységeket, majd egységeket és magasabbegységeket is szervezzenek. A különleges műveleti csapatok a honvédségben azonban csak a közelmúltban váltak önálló fegyvernemmé. Az alkalmazott kötelék nagyságától, a feladattól, az alkalmazás mélységétől és időtartamától függően harcászati vagy hadműveleti szintű katonai műveleti tevékenység végrehajtására alkalmasak.

9.1.1.3. Harckocsicsapatok

A harckocsicsapatok a szárazföldi erők egyik legfiatalabb fegyverneme, amely az első világháború időszakában jelent meg, akkor, amikor az állásháború zsákutcájából való kijutással kísérleteztek. A fegyvernem a két világháború között gyorsan fejlődött, és a második világháborúban a gyalogság kötelékében vagy önállóan, tömegesen alkalmazták.

Korszerű harcban a harckocsicsapatok szerepe még inkább megnövekedett. Ők alkotják a szárazföldi csapatok csapásmérő erőinek a magját. Napjainkban harckocsik nélkül elképzelhetetlen a harc és a hadművelet megvívása. A harckocsik a lövészcsapatok állományának is szerves részei.

A harckocsik képezik a nagy mozgékonyssággal, a hatalmas tűzzel, a csapásmérő erővel és az atomcsapásokkal szembeni nagy ellenállóképességgel rendelkező harckocsicsapatok alapját. A harckocsicsapatok gyorsan és teljes mértékben ki tudják használni az ellenségre mért tűzcsapások eredményeit, sikeresen és magas ütemben képesek harctevékenységet folytatni – éjjel és nappal, bármilyen terepen.

Harctevékenység közben a harckocsialegységek más fegyvernemi alegységekkel működnek együtt, emellett a harckocsik tevékenységének irányában a tüzérség és a repülők is csapásokat mérnek az ellenségre.

A harckocsik tüze az ellenséges élőerők és tüzerszközök megsemmisítésének és lefogásának, egyes alkalmakkor a könnyű típusú védelmi berendezések rombolásának is nagy hatású eszköze. Tűzfadataikat rendszerint menetből, rövid megállásból, megállásból és helyből közvetlen irányzással hajtják végre. A harckocsik megosztott irányzással is tüzelhetnek.

A harckocsi

A harckocsi láncaltapas harci gép, amely egyesíti magában a tüzerőt, a páncélvédeltséget és a mozgási képességet. Nagy lököerővel, letipró képességgel, víz alatti áthatolási képességgel rendelkezik, és tűzcsapás esetén viszonylagos védeltséget biztosít a személyi állománynak. Fő részei a páncéltest és a torony, a fegyverzet, a motor, az erőátviteli szervek, a futómű, az elektromos berendezés és a híradó eszközök.

A páncéltest részei a homlok-, oldal-, fenék- és tetőpáncélzat. Belső felosztása: vezetőtér, küzdőtér, motortér és erőátviteli tér. A motortér a küzdőtér mögött van, attól lemezzel elválasztva. A páncéltest hátsó része az erőátviteli tér, itt vannak elhelyezve a kormányművek és a kihajtóművek, a főtengelykapcsoló és a sebességváltó.

A harckocsi löfegyvere a toronyba szerelt ágyú, amellyel együtt, rendszerint párhuzamosan, géppuska is be van szerelve.

9.1.1.4. Tüzérség

A tüzérség a lövészcsapatok (a gyalogság) mellett ma létező másik legrégebbi fegyvernem. Megjelenése a 14. századra vezethető vissza, amikor a lőpor használata elterjedt. Fejlődésének fontosabb állomásai: a lövegár; a gyújtóval ellátott robbanólövedékek; a huzagolt cső, a hátrasikló fékszerkezet; az optikai irányzóberendezések; a gépvontatás és az önjáró rendszer alkalmazása.

A tüzérség a korszerű összefegyvernemi harcban a rakéta-atomfegyverek létezése ellenére is megőrizte jelentőségét. Harcászati méretekben továbbra is a szárazföldi csapatok fő tűztámogatója maradt. Különösen nagy szerepe van a tüzérségnek az ellenség pusztításában akkor, ha

a harctevékenység csak hagyományos eszközökkel folyik. Előnyös tulajdonságai a nagy hatású tűz, a jelentős lőtávolság, a széles körű manőverező képesség, a meteorológiai viszonyoktól való függetlenség, a meglepő tüzmegnyitásra, tűzősszpontosításra és pontos tüzelésre való alkalmasság. E tulajdonságai következtében a tűzéség támadásban „utat tud nyitni” tüzével a lövész- és harckocsicsapatoknak harcfeladatuk teljes mélységéig, képes jelentős veszteséget okozni az ellenségnek a peremvonalban és a védelem mélységében. Védelemben pedig a támadáshoz felvonuló és rohamozó ellenség pusztításával elősegíti a támpontok szilárd megtartását, a lövész- és harckocsialegységek manőverezését.

Az általános feladatok keretében a tűzéség megsemmisíti vagy lefogja az ellenség élőerejét, atomeszközeit, tűzéségét, harckocsijait, rohamlővegeit és más harceszközeit; rombolja a különböző jellegű védelmi berendezéseit; megakadályozza az ellenség manőverezését és védelmi munkálatait, esetleg a rombolt objektumok helyreállítását.

A tűzéség felosztása: a lövedék indítása alapján – *reaktív és csöves*; a lövegcső szerkezetét tekintve – *huzagolt és sima csövű*; a mozgatus alapján pedig *gépvtontatású és önjáró tűzéség*.

A *reaktív tűzéség* fegyverzete a harci gépre szerelt, rakétákkal ellátott tüzelő (lövő) szerkezet. A rakétákat a nagy sebességgel hátra áramló gázok reaktív ereje juttatja célba. Minden rakéta saját hajtóművel rendelkezik, következésképpen feleslegesek a tűzéségnél használatos bonyolult szerkezetű és működésű indítórendszerek.

A reaktív tűzéséghez sorolják a sorozatvetőket is.

A reaktív tűzéség sorozatvetői szállítóeszközökre szerelt állványok, amelyek több reaktív lövedék rövid idő alatti indítására alkalmasak, és ily módon meglepő, nagy kiterjedésű és nagy hatóerejű tűzcsapást mérhetnek az ellenségre. A reaktív tűzéség össtüzével lefogja és megsemmisíti az ellenség atomeszközeit, élőerőit, tüzeszközeit és harci technikai eszközeit.

Az irányítható páncéltörő rakétalövedékeket vagy szállító járművekről, vagy hordozható indítóállványokról juttatják a célba.

A harci gépek jelentős manőverező képessége és közvetlenül a gyalogság harcrendjében való alkalmazhatósága, a tűz pontossága és hatalmas páncélatütő képessége a rakéta-páncéltörő tűzéséget az ellenséges harckocsik és a különböző páncélozott célok leküzdésének leghatékonyabb fegyverévé avatja.

A *csöves tűzéség*hez azokat a különféle tűzéségi lövegeket sorolják, amelyeknél a lövedék a kezdősebességet a lőporgázok robbanóerejétől kapja. Alapvető fegyverzete az ágyú, a tarack és az aknavető.

9.1.1.5. Légvédelmi csapatok

A csapatok légvédelme a légi támadóeszközök megjelenésével és fejlődésével egyidejűleg, szükségszerűen alakult ki.

Amilyen mértékben az elmúlt évtizedek során a légi támadóeszközök tökéletesedtek, számuk nőtt, és egyre pusztítóbb csapásokat mérhettek a harcoló csapatokra, olyan mértékben fokozódott a légvédelmi csapatok jelentősége. Napjainkban a légi támadóeszközök csapásaikkal súlyos veszteséget okozhatnak a szárazföldi csapatok élőerőiben és harci technikájában. Éppen ezért a légvédelmi csapatok szerepe a korszerű harc sikeres megvívásában rendkívüli módon megnőtt.

A szárazföldi csapatok korszerű harci technikával felszerelt légvédelmi csapatai – a nap-szaktól és az időjárású viszonyoktól nagyrészt függetlenül – viszonylag nagy távolságokra

és különböző magasságokra is képesek igen hatásos tüzet kiváltani, és nagyarányú és gyors manővereket végrehajtani.

A légvédelmi csapatok harctevékenységeinek célja, hogy megakadályozza az ellenség légi felderítő tevékenységét, megóvja a szárazföldi csapatok harcképességét és az objektumokat az ellenség légicsapásaival szemben, illetve biztosítsa e csapatok hatásának csökkentését.

Az általános feladatokon belül a légvédelmi csapatok felderítik az ellenség levegőbe emelt repülőgépeit, harci helikoptereit és irányítható szárnyas lövedékeit, majd a csapatokhoz, illetve az oltalmazott objektumokhoz vezető megközelítő útvonalakon megsemmisítik őket.

A harci technika szüntelen korszerűsítésével párhuzamosan fejlődött és tökéletesedett a légvédelmi csapatok szervezése. Ezzel egyidejűleg növekedtek a harci lehetőségek is. Ma már valamennyi összefegyvernemi csapat állományában megtalálhatók a légvédelmi csapatok szervezetszerű alegységei és magasabb kötelékei, illetve a légi támadóeszközök elleni harcra alkalmazható egyéb erők és eszközök. A korszerű légvédelmi erők és eszközök a feladatukhoz kapott csapatot vagy objektumot megbízhatóan oltalmazzák, és korlátozottabb lehetőségek mellett is a légi ellenségnek olyan veszteséget okozhatnak, amely lemondásra kényszeríti őt feladata végrehajtásáról.

A légvédelmi erők és eszközök a csapatokat és az objektumokat *zonális és közvetlen oltalmazással védik* a légicsapások ellen.

A csapatok légvédelme, mint a harctevékenységek egyik fajtája, a légvédelmi csapatok, a vadászlégierő és a légvédelemre bevonható erők és eszközök együttes erőifejtésével valósul meg.

A csapatok légvédelmének szaklégvédelmi erőit és eszközeit a *vadászrepülők*; a szárazföldi erők légvédelmi csapatai – *légvédelmi rakéta-, légvédelmi tüzer-, légvédelmi géppuska- és légvédelmi rádiótechnikai (felderítő és zavaró) csapatok* – képezik.

9.1.2. A szárazföldi csapatok szakcsapatai, fegyverzete, harci lehetőségei

A fegyvernemek harctevékenységeit szakcsapatok támogatják, biztosítják. A szakcsapatok sajátos területen működnek, és olyan feladatok megoldására hivatottak, amelyek nem tartoznak a fegyvernemek fő feladataihoz. Sajátos technikai felszereléssel, eszközökkel és műszerekkel rendelkeznek, és személyi állományukat ezek alkalmazására képezik ki. Szerepük és jelentőségük azonban nem lebecsülendő, mivel tevékenységükkel, ha közvetve is, de nagymértékben hozzájárulnak a fegyvernemi harcfeladatok sikeres végrehajtásához.

A szárazföldi csapatok szakcsapatai: a műszaki csapatok, a felderítő csapatok, a vegyvédelmi csapatok, a híradó és vezetéstámogató csapatok, a tüzserész és hadihajós csapatok, a logisztikai csapatok.

9.1.2.1. Műszaki csapatok

A műszaki csapatok a fegyvernemek tevékenységét biztosító szakcsapatok közül a legrégebbi múltra tekintenek vissza. Korszerű viszonyok között nagy jelentősége van a csapatok széles körű manőverezését elősegítő és tömegpusztító fegyverek elleni védelmét biztosító műszaki rendszabályoknak. Ennek következtében a szárazföldi csapatok tevékenységének támogatását ellátó műszaki csapatok szerepe is megnövekedett.

A műszaki csapatok állományában megfelelő technikai eszközökkel ellátott speciális alegységek vannak. Rendeltetés szerinti megnevezésük: utász (műszaki utász), pontonoshidász, deszant-átkelő, állásépítő, vízellátó és más alegységek.

Az *utász*- (műszaki utász) alegységek rendeltetése a gépkocsizó lövész- és a harcokcsialegységek harcmezőn való harctevékenységének közvetlen biztosítása. Ebből a célból az aknamezőkön átjárókat létesítenek, a terepen aknamentesítést végeznek, gázlókat és átkelőhelyeket rendeznek be, az ellenség tűzeszközeit felrobbantják, a szárnyakon és a csatlakozásoknál robbanózárakat létesítenek. A *pontonoshidász* alegységek a csapatok és a harci technikai eszközök vízi akadályon való átkelést biztosítják. A *deszantátkelő* alegységek elsődleges feladata a csapatok deszantként való átszállítása vízi akadályokon. Az *útépítő* alegységek előkészítik és karbantartják a manőverutakat.

A *műszakigép-alegységek* közreműködnek a hidak építésénél és a manőverutak létesítésénél. A műszaki állásépítő alegységek rendeltetése a műszaki munkák gépesítése, a szerkezetek és a bonyolultabb berendezések elkészítése a csapatok állásainak, elhelyezési (összpontosítási) körleteinek, vezetési pontjainak, segélyhelyeinek stb. kiépítésénél. Az *álcázó alegységek* a vezetési pontok, ellátó állomások, anyagi alapok és raktárak, fontosabb átkelőhelyek és más fontos objektumok álcázási feladatait látják el, továbbá színlelt objektumokat létesítenek. A *tábori vízellátó alegységek* vízellátó helyeket rendeznek be és tartanak üzemben. Felderítik a vízlelőhelyeket, kitermelik és szükség esetén sugármentesítik a vizet.

Fontos tudni, hogy műszaki feladatokat nemcsak műszaki alegységek végeznek, hanem minden fegyvernem és szakcsapat is. A műszaki alegységekre azok a bonyolult műszaki feladatok hárulnak, amelyeknek az elvégzése megköveteli a különleges képzettséget, a sajátos technikát és a robbanóanyagok alkalmazását.

9.1.2.2. Felderítő csapatok

Hadművelleti és harcászati felderítésre alkalmazott szervezetszerű alegységek, ritkábban egységek. Feladataik haderőnemi, fegyvernemi, illetve szakcsapati hovatartozásuktól függően lehetnek: *csapatfelderítők, mélységi felderítők, tűzér, műszaki, különleges, légi, rádiótechnikai, rádiókommunikációs, topogeodéziai és hidrometeorológiai felderítők.*

9.1.2.2. Vegyivédelmi csapatok

A rakéta-atomfegyverek, valamint a korszerű vegyi és biológiai harcanyagok megjelenése – mennyiségi és minőségi vonatkozásban egyaránt – nagy hatással volt a vegyicsapatok fejlődésére.

A vegyivédelmi, a vegyi és sugárfelderítő, a terepmentesítő és a technikai alegységek rendeltetése a csapatok és a logisztikai objektumok tömegpusztító fegyverek elleni védelme érdekében megfelelő szakfeladatok ellátása.

Főbb feladataik: vegyi és sugárfelderítés végrehajtása, közreműködés a bakteriológiai felderítésben; a személyi állomány és az anyagi eszközök sugárszennyezettségének ellenőrzése és teljes mentesítése; a járművek, a fegyverzet, a ruházat és egyéb felszerelés teljes vegyi és sugármentesítése, illetve fertőtlenítése; a terep vegyimentesítése, fertőtlenítése és feregtelenítése; mentesítő készletek és készülékek feltöltése mentesítő oldatokkal.

A vegyvédelmi csapatok – korszerű viszonyok között – a rájuk háruló feladatokat a csapatok mindenfajta harc alatti vagy harccal kapcsolatos tevékenysége közben végzik, bárhol is adódjanak azok: harcrendben, harcmezőn vagy mögöttes területeken.

9.1.2.3. Híradó és vezetéstámogató csapatok

A híradó és vezetéstámogató csapatok feladata a csapatok sikeres harctevékenységehez elengedhetetlen híradás létrehozása és megszakítás nélküli fenntartása.

A híradó csapatok rendkívül fontos szerepet töltenek be a csapatok vezetésének általános rendszerében; ők biztosítják a parancsnokok, a törzsek és az alárendelt csapatok híradását; a szomszédok és a különböző fegyvernemi kötelékek erőfeszítéseinek kölcsönös összehangolását; az értesítésre és a riasztásra szolgáló jelek továbbítását. Ők teszik lehetővé a harctámogatás, a harci kiszolgáló támogatás minden fajtájának az irányítását.

A híradó alegységek szervezetszerűen a fegyvernemek és a szakcsapatok kötelékeinek állományába tartoznak, és rendeltetésük a híradás és a vezetés biztosítása az adott köteléken belül.

9.1.2.4. Tűzszerész és hadihajós csapatok

A tűzszerész és hadihajós csapatok végzik a katonai eredetű lőszer, robbanótestek felkutatását, hatástalanítását, illetve megsemmisítik a fel nem robbant robbanószerkezeteket. Nagyobb folyókon tevékenykedve elősegítik a harcoló szárazföldi csapatok folyón való átkelését, kiegészítik a folyóra támaszkodó szárnyak biztosítását, folyami zárat létesítenek, a folyókat aknamentesítik, részt vesznek a csapatok vízi szállításában és légvédelmében, harcolnak az ellenség hadihajói ellen. A hadihajós csapatok alegységei a folyó menti harcok, hadműveletek során jelentősen növelik a szárazföldi csapatok vízen való mozgásképeségét, hatásosan kiegészítik tűzerejét.

9.1.2.5. Logisztikai csapatok

A korszerű harc sok anyag felhasználásával, de különösen nagy lőszer- és üzemanyag-fogyasztással jár. Megköveteli továbbá a megrongált technikai eszközök minden fajtájának gyors helyreállítását. A korszerű harc sajátosságai fokozzák a sebesültek és a betegek egészségügyi ellátásával szemben támasztott igényeket is. E feladatok megvalósítására a logisztikai csapatok hivatottak, amelyek felszerelésüknél, képzettségüknél és lehetőségeiknél fogva el tudják látni a csapatok mindenoldalú és folyamatos harci kiszolgáló támogatását.

A harcászati kötelékek anyagi, egészségügyi és technikai biztosítására hivatott és azok állományába szervezett logisztikai alegységek és kötelékek összessége csapatok szintjén működő logisztika.

A korszerű harctevékenységek során a következő harci kiszolgáló feladatok hárulnak a logisztikai csapatokra: a csapatok anyagi biztosítása; a csapatok technikai és egészségügyi biztosítása; a közúti biztosítás; egyéb logisztikai feladatok.

A *csapatok anyagi biztosításán* azoknak a rendszabályoknak az összességét értik, amelyeknek célja a csapatok anyagi szükségleteinek kellő időben történő kielégítése. Ezek egyrészt

a harcfelelősek megvalósításának követelményeiből adódnak, másrészt abból, hogy a személyi állomány és a harci technika az élethez, illetve a mindennapos karbantartáshoz szükséges anyaggal el legyen látva.

A csapatok technikai biztosításának rendszabályai lehetővé teszik, hogy a harci technikai eszközöket a legnagyobb mértékben és a legjobb eredménnyel lehessen alkalmazni, a sérült technika mielőbb és minél nagyobb számban helyre legyen állítva, és a csapatok technikai állapota állandóan magas színvonalon maradjon.

A csapatok egészségügyi biztosításának célja a sérültek és a betegek gyors és hatásos gyógyítása, a személyi állomány erőnléti állapotának megóvása és a csapatok egészségügyi helyzetének javítása.

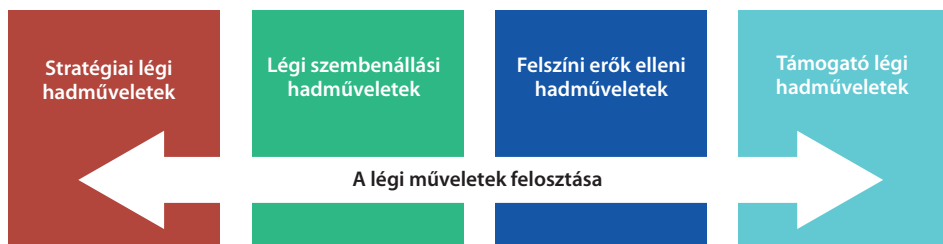
A közúti biztosítás feladata a csapatoknak és a csapatok hadtápbiztosításával kapcsolatos szárazföldi közlekedési utaknak az előkészítése, berendezése, kiszolgálása és megbízható fenntartása a kellő időben.

A hadtáp egyéb feladatai: a csapatok állategészségügyi biztosítása; a csapatok kereskedelmi kiszolgálása; a hadifoglyok ellátása és elhelyezésének biztosítása; a polgári lakosság esetleges hátraszállításában való részvétel; végül a harcban elesett katonák temetésének megszervezése.

9.2. A Magyar Honvédség légieroje

9.2.1. A légierő alapvető képességei

A korszerű fegyverrendszerekkel, haditechnikai eszközökkel végrehajtott katonai műveletek során a légierő jelentős mértékben képes befolyásolni azok kimenetelét. A korszerű légierő műveletei, alkalmazási formái és a rendelkezésére álló erőforrások mennyisége, minősége, az ebből létrehozható képességei között szoros kapcsolat áll fenn, ezek kölcsönösen hatnak egymásra.

29. ábra: A légi műveletek felosztása, főbb típusai

Forrás: a szerző szerkesztése

Általános megfogalmazás szerint a légierő csapatainak képessége alatt azon mennyiségi és minőségi mutatók összességét értjük, amelyek birtokában a légierő katonai szervezeteinek potenciálisan lehetőségük van a meghatározott küldetések és feladatok végrehajtására.

Amikor a légierő katonai képességeiről beszélünk nem kerülhetők meg a légierő által potenciálisan végrehajtható műveletek kérdésköre, hiszen a műveletek célja és jellege alapvetően meghatározza a légierő szükséges képességeit.

A légierő hagyományos értelemben vett katonai műveleteit attól függően, hogy melyek az elérendő célok, illetve a művelet az ellenség (szemben álló fél) fegyveres erőinek mely komponense ellen irányul, alapvetően négy csoportba oszthatjuk. Ezek a következők:

- stratégiai légi hadműveletek;
- légi szembenállási hadműveletek;
- felszíni erők elleni hadműveletek;
- támogató légi hadműveletek.

A stratégiai légi hadműveletek fő célja, hogy kihasználva a légierő előnyös tulajdonságait (gyorsaság, nagy hatótávolság és csapásmérő képesség, rugalmasság), jelentős hatást gyakoroljon az ellenségre, annak fegyveres erejére, és ezzel megakadályozza őt a háború megkezdésében, illetve folytatásában.

A légi szembenállási hadművelet célja az ellenség (szemben álló fél) légierőjének pusztítása, tevékenysége hatékonyságának csökkentése, ezzel a saját csapatok számára megfelelő cselekvési szabadság biztosítása, a levegőből történő fenyegetettségének minimalizálása. A légi szembenállási hadműveleteket a légtér feletti ellenőrzés meghatározott fokának elérése és megtartása érdekében hajtják végre, ugyanis ezzel kedvező feltételeket lehet teremteni a saját csapatok tevékenységéhez.

A légi szembenállási hadműveletek támadó és védelmi légi szembenállásra oszthatók.

- *A támadó légi szembenállás* magában foglalja az ellenség légierőjének megsemmisítését és semlegesítését, elsősorban az ellenség területe felett. A támadó légi szembenállás tartalmazza a légtér megtisztítását a vadászok által, vadászkísérést, repülőterek támadását, támadást a hadszíntéri rakéták és a kapcsolódó rendszerek ellen, valamint az ellenséges légvédelem elnyomását.
- *A védelmi légi szembenállás* magában foglalja az ellenség légierőjének megsemmisítését és semlegesítését a saját terület felett és annak közelében. A védelmi légi szembenállás tartalmazza az aktív légvédelmi fegyverrendszerek alkalmazását (vadászipülő, föld-levegő osztályú rakéták és légvédelmi tüzéség), valamint a passzív védelmi rendszabályok bevezetését.

A felszíni erők elleni hadművelet célja az ellenséges szárazföldi és vízfelszíni (víz alatti) erők pusztításával képességük csökkentése, hatékony alkalmazásuk megakadályozása. Az ellenséges felszíni erők elleni műveleteknek két formája lehet: a tengeri légi hadművelet és a levegő-föld hadművelet.

A felszíni erők elleni hadműveleti alkalmazási formák elmélete az utóbbi évtizedben jelentős változásokon ment át, amelyek fő mozgatórugói a lehetséges háború felfogásában történt változások, valamint az egyre jelentősebb szerepet kapó válságkezelési feladatoknak való mind jobb megfelelés igénye voltak.

A jövő harcmezőjére a klasszikus vonalakkal, sávokkal viszonylag szabályosan felhasználhatóság helyett a szabálytalan, nem összefüggő (szak kifejezéssel: *non-lineáris*) lesz a jellemző, amely szerint az egyes harcok a hadműveleti területen már nem lesznek egyértelműen és egyszerűen egyes terepszakaszokhoz köthetők. További változást hozott a harcászati vezetést és irányítást támogató információs rendszereknek a fejlődése, valamint az egyre pontosabb és megbízhatóbb információkat nyújtó haretéri felderítő és monitorozó rendszerek alkalmazásában rejlő lehetőségek is.

A támogató légi hadműveletek alatt azokat a hadműveleteket értjük, amelyeket a légi hadműveletek sikere érdekében, a feladatok teljesítésének elősegítésére hajtanak végre. Ugyanakkor szükséges azt is hangsúlyozni, hogy a katonai műveletek összhaderőnemi jellegéből adódóan ezek

a műveletek hozzájárulhatnak más haderőnemhez (fegyvernemhez) tartozó katonai szervezetek sikeres feladat-végrehajtásához is.

A támogató légi hadműveletek fajtái a következők:

- megfigyelés, felderítés;
- elektronikai hadviselés;
- légi szállítás;
- légi utántöltés;
- különleges légi hadműveletek;
- korai előrejelzés és riasztás;
- (harci) kutatás-mentés.

Az előzőekben felsorolt műveletek végrehajtásához a légierőnek meghatározott, az alábbiakban felsorolt képességekkel kell rendelkeznie, ezeknek a realizálásával sikeresen végrehajthatók a megszabott (harc)feladatok, műveletek:

- felderítési képesség;
- a légtér ellenőrzésének képessége (légvédelmi képesség);
- csapásmérő képesség;
- szállítási képesség;
- elektronikai (információs) hadviselési képesség;
- légi utántöltési képesség;
- kutatási, mentési képesség;
- vezetési, irányítási képesség.

A *felderítési képesség* birtokában a légierő biztosítja, hogy a parancsnoki döntések megalapozottságához, a műveletek előkészítéséhez, vezetéséhez, végrehajtásához szükséges információ megfelelő időben, mennyiségben és minőségben a rendelkezésre álljon. Az ellenség (szemben álló fél) erőforrásaira, tevékenységére, a hadművelati területre, valamint az alkalmazás körülményeire vonatkozó információkat légi és földi telepítésű, valamint űrbázisú szenzorok (radarok, infravörös érzékelők, videokamerák, fényképezőgépek stb.) segítségével gyűjtik össze. Lényeges eleme ennek a képességnek, hogy a felderítési információt késedelem nélkül, valós időben megtudja jeleníteni a felhasználók számára.

A *szállítási képesség* lehetővé teszi a korszerű eszközökkel folytatott fegyveres küzdelemben a csapatok, a felszerelés gyors eljuttatását nagy távolságokra, ami a mobilitás, a gyors bevetethetőség fontos feltétele. Egy katonai művelet – legyen szó béketámogató, válságreagáló vagy védelmi műveletről – sikere vagy sikertelensége nagyban függ attól, hogy az alkalmazásra kerülő erők milyen hamar képesek elfoglalni megindulási körleteiket. A műveletben részt vevő katonai erő hadművelati szerepe, feladatköre, rugalmassága, képessége jelentősen megnőhet, kiszélesedhet, ha meghatározó elemei alkalmasak légi szállításra, bevetethőségre. Ezért a légi szállítási képesség nemcsak egy eleme a légierő képességeinek, hanem meghatározó szerepet játszik az összhaderőnemi, többnemzeti műveletek biztosításában is.

Az *elektronikai (információs) hadviselési képesség* biztosítja a saját elektronikai rendszerek megbízható működését, illetve a szemben álló fél hasonló rendszerei befolyásolásának, működése akadályozásának lehetőségét. Ez a képesség lehetővé teszi a saját elektronikai rendszereink, technikai eszközeink elektronikai védelmét, az ellenség elektronikai rendszereinek felderítését, támadását, mindezekkel biztosítva az élőerő és a harci technika megóvását, valamint a katonai művelet támogatását. Az információs hadviselés egyik fontos kérdése az információs fölény

megteremtése. Ehhez elengedhetetlen, hogy a saját csapatok helyzetére vonatkozó információ, valamint az ellenségről (szemben álló félről), a tevékenység körülményeiről szóló felderítési információ a szenzoroktól a lehető legrövidebb időn belül eljusson a döntéshozóhoz (parancsnokhoz), aki gyorsabban, pontosabban dönthet. Az információs fölény lehetővé teszi az információs rendszerek korlátozás nélküli használatát és ennek eredményeként a hadművelleti fölény elérését; ugyanakkor mindezen képességektől megfosztja az ellenséget (szemben álló felet).

A *légi utántöltési képesség* a repülőalkalmazásának időbeli, térbeli lehetőségét bővíti. Általánosságban megállapítható, hogy a repülőerők tevékenysége jelentős mértékben függ a meglévő repülőterektől. A le- és felszállópályán kívül még korszerű kiszolgáló eszközökre is szükség van, többek között üzemanyag-töltő berendezésekre. A repülőgépek csak korlátozott mennyiségű üzemanyagot képesek a fedélzetükön magukkal vinni, ez bizonyos esetekben az alkalmazhatóságukat is befolyásolja. A légi utántöltés – vagyis repülés közben üzemanyag átadása egyik repülőgépről a másikra – csökkentheti a repülőgépek előbb említett hátrányos tulajdonságából adódó korlátokat. Egyben segítheti a légi hadműveleteket azzal, hogy megnöveli a repülőgépek repülési távolságát, a szállítható hasznos terhet és az útvonaltervezés rugalmasságát.

A *kutatási, mentési képesség* (harci kutatás-mentés) a szárazföldön vagy a tengeren végveszélybe került egyének, bajba jutott gépszemélyzetek, repülőgépek felkutatását, azoknak való segítségnyújtást tesz lehetővé. A légi kutatás és mentés műveletei békében, válság- és konfliktushelyzetben egyaránt végrehajthatók. A légierő különösen alkalmas a kutatás és a mentés feladatainak végrehajtására, ami speciálisan felszerelt légi járművek és különleges kiképzésben részesült személyi állomány alkalmazását teszi szükségessé. Harci körülmények között a kutató-mentő műveletek végrehajtása a fegyveres erőktől komplex, rendszerint összhaderőnemi erőfeszítéseket igényel, amelyek elsősorban a kényszerleszállást végrehajtott vagy lelőtt repülőgép-személyzetek és a hajótöröttek felkutatását, illetve mentését célozzák. A harci kutatási-mentési műveleteket várhatóan bonyolult, magas kockázatú, veszélyes körülmények között – többnyire az ellenséges erők tevékenysége közepette – hajtják végre, ezért különösen fontos a megbízható, pontos hírszerzés, a körültekintő tervezés és koordináció, valamint a megbízható kommunikáció. A sikeres harci kutatási-mentési művelet – az élőerő megmentésén túl – fokozza a személyi állomány biztonságérzetét, növeli a csapatok morálját, és megakadályozza a fogságba esett személyzet hírszerzési és propagandacélokra történő felhasználását.

A *vezetési, irányítási képesség* lehetővé teszi a légierő szervezeti, erőforrásai alkalmazásának befolyásolását az elérendő célok teljesítése érdekében. A katonai műveletek eredményessége, hatékonysága szempontjából kiemelt jelentősége van az erőfeszítések megfelelő időben és helyen történő összpontosításának; különösen igaz ez a légierő tevékenysége esetében, amelyet a gyors lefolyás és a nagy térbeli kiterjedés jellemez. A légierő esetében a vezetési, valamint az irányítási funkció szerves egységet alkot, ezért már vezetési és irányítási tevékenységről és rendszerekről beszélünk.

Egy korszerű légierő ezekkel a képességekkel kell hogy rendelkezzen, ezek tehetik alkalmassá a megszabott küldetések teljesítésére, ezek birtokában játszhat meghatározó szerepet a hagyományos katonai műveletekben, illetve a békeműveletekben, a válságkezelő és konfliktuskezelő műveletekben egyaránt.

Természetesen egy olyan méretű és gazdasági lehetőségekkel bíró ország, mint Magyarország légierője nem rendelkezik minden felsorolt képességgel, illetve nem minden képessége azonos mértékű. A szövetséges műveletekben azonban célszerű olyan légierő-komponenst létrehozni, amely az adott helyzetben rendelkezik valamennyi szükséges képességgel, amelyek a részt vevő tagállamok részkapességeiből tevődnek össze.

9.2.2. A Magyar Honvédség légierőjének képességei

A biztonsági környezet megváltozása miatt a Magyar Honvédséget folyamatosan alkalmassá kell tenni a nemzeti és a szövetségi feladatok ellátására, nemzetközi környezetben történő alkalmazásra.

Ahhoz, hogy a Magyar Honvédség, benne a légierő-komponens is hatékonyan részt tudjon venni Magyarország fegyveres védelmében, valamint a NATO-műveletekben, az alábbi képességekkel kell rendelkeznie:

- a stratégiai környezet változásaihoz való alkalmazkodás képessége;
- a gyorsan változó harcászati, hadművelleti helyzetre való reagálás képessége;
- a kijelölt erők magas fokú készenléte;
- többnemzeti, összhaderőnemi környezetben való tevékenység, interoperabilitás, amely lényegileg együttműködési képességet jelent;
- a harc hatékony megvívása, erők védelme és megóvása;
- hálózatközpontú környezetben való alkalmazás képessége;
- hatékony felderítés, információszerzés és -csere;
- telepíthetőség, mobilitás;
- hosszú távú fenntarthatóság, többnemzeti logisztikai támogatás;
- képesség a lakossággal és a civil szervezetekkel való együttműködésre.

A légierő képességének összetevőit, mint megjelenő követelményeket, a cél és a működési terület szempontjából alapvetően két nagy csoportra oszthatjuk:

Nemzeti feladatokkal összefüggő képességek-követelmények:

- légi felderítési képesség;
- harcászati légi vezetés, irányítás;
- légvédelmi képesség (repülő, légvédelmi rakéta, légi vezetés, irányítás);
- harci támogató képesség;
- légi szállítási képesség;
- légi utántöltési képesség (légi utántöltési szolgáltatás fogadása);
- kutatás-mentés;
- elektronikai hadviselési képesség.

Szövetségi küldetésekkel összefüggő képességek-követelmények:

- felderítés, hírszerzés;
- vezetési, irányítási képességek;
- integrált, kiterjesztett légvédelem;
- légi támadás;
- légi támogatás;
- légi szállítás;
- légi utántöltés;
- kutatás-mentés;
- aktív, passzív védelem;
- szilárd együttműködés;

- információs hadviselés;
- hálózatközpontú hadviselés;
- mobilitás;
- hadműveleti hatékonyság.

A Magyar Honvédség légierőcsapatai jelenleg az alábbi képességekkel rendelkeznek:

- felderítési, légtérellenőrzési képesség;
- csapásmérő képesség;
- szállítási képesség;
- kutatás-mentés (harci kutatás-mentés);
- vezetés, irányítás képessége.

Bizonyos képességeket a Magyar Honvédség légierőcsapatai csak a szövetségi erőforrások felhasználásával tudnak megvalósítani, illetve az egyes képességek kialakítása, fejlesztése nem azonos mértékű, és ez nem egy időben történik. Lesznek olyan képességek, amelyeket a légierő rövid időn belül és magas színvonalon alakít ki, és lesznek olyanok, amelyeket hosszabb idő alatt hoz csak létre.

A magyar légierő lehetséges képességfejlesztési irányai és a Zrínyi 2026 program

A fejlesztése során arra kell törekedni, hogy a haderőnem csapatai részt tudjanak venni a magas intenzitású, korszerű fegyverekkel (fegyverrendszerekkel) és vezetéstechnikai (döntéshozatali eszközökkel) végrehajtott műveletekben; teljesítsék az expedíciós haderővel szemben támasztott követelményeket.

A Magyar Honvédség légierőcsapatai képességfejlesztésének főbb területei az alábbiak lehetnek:

- a Magyar Honvédség haderőfejlesztési programja, a *Zrínyi 2026* lehetőséget teremt a hazai légvédelmi rendszer és harcászati repülő fegyvernem fejlesztésére is, amelynek keretében a jegyzet lezárása idejéig nyilvánosságra került adatok alapján Airbus H145M és Airbus H225M helikopterek, légvédelmirakéta-vezetési és -irányítási rendszer, korszerű radarok, illetve harcászati repülőgépek és azok kiegészítő rendszerei kerülhetnek a légierő hadrendjébe;
- a szervezet kialakítása, korszerűsítése (struktúra, méret, irányítás);
- működési feltételek biztosítása (humán erőforrás, anyagi-technikai erőforrás, ellátás, logisztika, kiképzés, felkészítés);
- műveleti képességek (hadműveleti képesség, hadműveleti vezetés, információs rendszer, légi vezetés, irányítás) fejlesztése.

A meglévő képességek fejlesztése, új képességek kialakítása az előbb említett nemzeti és szövetségi követelményekkel összhangban, a rendelkezésre álló erőforrások és a hazai védelmi szektor lehetőségeinek figyelembevételével, valamint a nemzetközi együttműködés kihasználásával történhet.

Ajánlott irodalom

- KRAJNC Zoltán – BERKOVICS Gábor (2001): A szárazföldi csapatok légi támogatása. *Új Honvédségi Szemle*, 55(6), 50–59.
- LÜKŐ Dénes: *A katonai képesség fogalma, összetevői, a légierő katonai képességek tervezése a védelem tervezés rendszerében*. (Előadás, Légierő Konferencia, Budapest, ZMNE, 2005.)
- SZENDY István (2017): *Hadügy és hadviselés*. Budapest: Dialóg Campus.
- TÖMBÖL László (2008): A légierő helyzete és fejlesztésének fő irányai. *Repüléstudományi Közlemények*, 20(különszám). Online: www.szrfk.hu/rtk/kulonszamok/2008_cikkek/Tombol_Laszlo.pdf

Ellenőrző kérdések

1. Ismertesse a lövészcsapatok legfontosabb jellemzőit!
2. Ismertesse a különleges csapatok legfontosabb jellemzőit!
3. Ismertesse a harckocsicsapatok legfontosabb jellemzőit!
4. Ismertesse a tüzércsapatok legfontosabb jellemzőit!
5. Ismertesse a légvédelmi csapatok legfontosabb jellemzőit!
6. Ismertesse a műszaki csapatok legfontosabb jellemzőit!
7. Ismertesse a felderítő csapatok legfontosabb jellemzőit!
8. Ismertesse a logisztikai csapatok legfontosabb jellemzőit!
9. Mit értünk a légierőcsapatok képességei alatt?
10. Mi a lényege a védelmi légi szembenállási műveleteknek?
11. Hogyan fogalmazná meg a támadó légi szembenállás célját?
12. A felszíni erők elleni légi műveletek hogyan oszthatók tovább?
13. Soroljon fel négyet a támogató légi művelet típusai közül!

10. A fegyveres összeütközések joga

A fegyveres összeütközések joga egy keretrendszert jelent a fegyveres konfliktusok rendezésére és a háborús cselekmények szabályozására. Igyekszik megvédeni az egyéneket és a társadalmat a háborús bűncselekményektől és a humanitárius jogsértésektől, miközben saját érvényesülése érdekében nem csökkentheti érdemben a katonai műveleti hatékonyságot sem. A fegyveres összeütközések jogának célja, hogy megóvja a harcosokat a szükségtelen szenvedéstől, védelmezze azokat, akik nem, vagy már nem vesznek részt az ellenségeskedésben. A személyeken túl véd bizonyos tárgyakat és a természeti környezetet a fegyveres konfliktus pusztító hatásaitól. Betartása elősegíti a békekötést és a harcoló felek közötti baráti kapcsolatok újbóli felvételét is.

A fegyveres összeütközések jogának gerincét az 1949. augusztus 12-én elfogadott genfi egyezmények és azok úgynevezett kiegészítő jegyzőkönyvei adják: az I. genfi egyezmény a hadra kelt fegyveres erők sebesültjei és betegei helyzetének javításáról, a II. genfi egyezmény a tengeri haderők sebesültjei és betegei helyzetének javításáról, a III. genfi egyezmény a hadifoglyokkal való bánásmódról, illetve a IV. genfi egyezmény a polgári lakosság háború idején való védelméről szól. A bennük foglaltak túlnyomó többsége ma már a nemzetközi jog általánosan kötelező érvényű elemeit képezi.

Fegyveres összeütközések joga

Legáltalánosabb gyűjtőfogalomként a harcoló felek valamennyi jogi kötelezettségét jelenti, amelyeknek a fegyveres összecsapás idején érvényesülniük szükséges.

Hadijog

A hadijog („hágai jog”) a fegyveres összeütközések jogánál szűkebb fogalom, amelyen a hadviselés szabályai érendők.

Nemzetközi humanitárius jog

Fegyveres összeütközések által sújtott személyek védelmére és szenvedéseinek enyhítésére (a sebesültek és a betegek ellátása, a hadifoglyok, valamint a polgári lakosság védelme stb.) szolgáló joganyag („genfi jog”).

Járvulékos veszteség

Katonai célpontok támadása során polgári személyekben vagy objektumokban véletlenül okozott kár vagy sérülés.

10.1. Alapelvek

10.1.1. A katonai szükségesség elve

A háborús felek csak akkor alkalmazhatnak erőszakot, ha az nem ütközik a fegyveres összeütközések joga által tiltott cselekményekkel, és ez szükséges az ellenség legyőzéséhez. A katonai szükségesség nem jogosít fel a fegyveres összeütközések joga szabályainak megsértésére, és nem írhat felül más alapelveket sem. Ez az elv arra összpontosít, hogy a hadviselő felek csak olyan támadásokat hajtsanak végre, amelyek elengedhetetlenek a sikeres katonai műveletekhez, és nem sértik a háború törvényei által meghatározott korlátokat. A katonai szükségesség elve a hadviselés során a győzelem elérését célozza, miközben figyelembe veszi a fegyveres összeütközések joga által előírt normákat és korlátokat is.⁷³

10.1.2. Az arányosság elve

Az arányosság elve azt jelenti, hogy a katonai akciók következtében a civil veszteség (járulékos veszteség) nem lehet túlzott mértékű a várható konkrét és közvetlen katonai előnyhöz viszonyítva. Az elv arra törekszik, hogy mérlegelje a sikeres művelet érdekeit a védett személyek és tárgyak, például a civil lakosok és a polgári tárgyak körében okozott esetleges káros hatásokkal szemben. A járulékos veszteség véletlen károkat jelent, amelyek a katonai akciók mellékhatásaként következnek be, még akkor is, ha előre láthatók voltak. Az arányosságot azzal határozzák meg, hogy az akció túlzottan magas veszteséget okoz-e civil életekben, sérülésekben vagy polgári tárgyakban, illetve ezek kombinációjában a várható konkrét és közvetlen katonai előnyhöz viszonyítva. Noha az elv alkalmazása esetlegesen károkkal és veszteségekkel járhat a civil lakosság és tárgyak körében, a szándékos támadások civil személyek és tárgyak ellen tilosak.⁷⁴

10.1.3. Az emberiség elve

Az emberiség elve azt jelenti, hogy a fegyveres konfliktusok során minden körülmények között tiszteletben kell tartani az emberi méltóságot. Ha a nemzetközi humanitárius jog nem biztosít specifikus szabályokat, az emberiség általános viselkedési normaként alkalmazandó. Ez az elv az alapja a védett személyek emberhez méltó kezelésére vonatkozó, a fegyveres összeütközések jogában foglalt rendelkezéseknek, valamint a felesleges sérülés és a felesleges szenvedés okozására vonatkozó specifikus tilalomnak. Egyetlen harcos nem használhat olyan hadviselési módszereket vagy eszközöket, amelyek felesleges sérülést vagy szükségtelen szenvedést okoznak.⁷⁵

⁷³ Hágai egyezmény 22. cikk.

⁷⁴ Hágai egyezmény I. kiegészítő jegyzőkönyv 51. (5) (b) és 57. (2) (b) cikkei.

⁷⁵ Hágai egyezmény I. kiegészítő jegyzőkönyv 1. (2) cikk.

10.1.4. A megkülönböztetés elve

A megkülönböztetés elve azt jelenti, hogy a konfliktusban részt vevő feleknek mindig meg kell különböztetniük a harcosokat a polgáriaktól, valamint a katonai célpontokat a védett objektumoktól, és ennek megfelelően csak a katonai célpontokra irányíthatják műveleteiket. A katonai célpontok olyan harcosok és objektumok, amelyek jellegük, elhelyezkedésük, céljuk vagy használatuk szerint hatékonyan hozzájárulnak a katonai műveletekhez, és amelyeknek a teljes vagy részleges megsemmisítése, elfoglalása vagy semlegesítése az adott időpontban egyértelmű katonai előnyt nyújt. A katonai erő csak a katonai célpontokra irányulhat, nem pedig a civil tárgyakra vagy személyekre. Az elv értelmében a civil lakosság egésze és az egyéni civil személyek sem lehetnek támadás célpontjai. Ha a parancsnok észszerű erőfeszítéseket tesz és jóhiszeműen próbálja megállapítani a célpont státuszát, akkor nem sérti az elvet, ha kiderül, hogy a célpont civil személy volt.⁷⁶

10.2. Személyek

10.2.1. Harcosok

A harcosok (kombattánsok) a fegyveres erők tagjai (a háborúzó felek fegyveres erői, ezek részét képező milíciák vagy önkéntes csapatok), de az egészségügyi és a vallási személyzet kivételével. A harcosok felelős irányítás alatt állnak, megkülönböztető jelzést viselnek, nyíltan viselik fegyvereiket, tiszteletben tartják a háború szabályait és szokásait, támadhatnak és támadhatók, nem büntethetők a hadijog keretében végrehajtott cselekmények miatt, valamint jogosultak a hadifogoly státuszra. A nemzetközi jog alapján joguk van közvetlenül részt venni az ellenségeskedésekben. A harcosok jogszerűen megtámadhatják az ellenség harcosait vagy igazolt katonai célpontokat, halált, sérülést és rombolást okozva a fegyveres összeütközések jogának megfelelően.⁷⁷

10.2.2. A tömeges felkelés tagjai

Amennyiben az ellenség inváziót hajt végre (intenzív katonai betörés), a még megszállás alatt nem álló terület lakosságának joga van fegyveres ellenállásra. A tömeges felkelés résztvevőit hadviselő félnek kell tekinteni, ha nyilvánosan viselik fegyvereiket és betartják a hadijogot.⁷⁸

10.2.3. Kémek

A kémkedés általában olyan hírszerző tevékenység, amikor civil személyek vagy katonák titokban információkat szereznek az egyik harcoló fél területén, hogy azokat ellenséges vagy idegen hatalomnak vagy szervezetnek továbbítsák. A fegyveres erők tagjai, akiket kémkedés közben elfognak, nem jogosultak hadifogoly jogállásra. A kémek sorsáról bíróság dönt. Az a katonai

⁷⁶ I. kiegészítő jegyzőkönyv 52. (2) cikk.

⁷⁷ II. genfi egyezmény 4. cikke és az I. kiegészítő jegyzőkönyv 43. (1) cikk.

⁷⁸ III. genfi egyezmény 4. (6) cikke.

harcos, aki az ellenséges ellenőrzés alatt álló területen információkat gyűjt vagy próbál szerezni, nem minősül kémnek, ha ezt saját alakulata egyenruhájában teszi.⁷⁹

10.2.4. Zsoldosok

A zsoldosok nem minősülnek harcosnak, sem hadifogolynak. Zsoldosnak az számít, akit (1) kifejezetten helyben vagy külföldön toboroztak azért, hogy részt vegyen fegyveres konfliktusban; (2) valójában közvetlenül részt vesz az ellenségeskedésekben; (3) főként saját haszon szerzésére vesz részt az ellenségeskedésekben, és valamely összeütköző fél vagy annak megbízásában, ténylegesen olyan anyagi ellenszolgáltatást ígért, amely jelentősen meghaladja az adott fél hasonló rangú és feladatú harcosainak ígért vagy fizetett összegét; (4) nem az összeütköző felek valamelyikének állampolgára vagy az ellenőrzés alatt álló terület lakosa; (5) nem tagja az összeütköző felek fegyveres erejének; (6) nem az adott konfliktusban részt nem vevő állam megbízásából, annak fegyveres ereje tagjaként, hivatalos szolgálat keretében vesz részt.⁸⁰

10.2.5. Katonai magánvállalatok tagjai

A katonai magánvállalatok alkalmazottai (kontraktorok) se nem katonák, se nem zsoldosok. A kontraktorok törvényes jogi személyek alkalmazottai, akik különböző feladatokat látnak el, mint például kiképzés, biztonsági szolgálatok, bűnmegelőzés, hírszerzés vagy logisztikai tevékenységek, ugyanakkor nem vehetnek részt harci bevetésekben, és nem irányíthatnak katonai alakulatokat. Megrendelőik között megtalálhatók nemzetközi szervezetek, kormányok és multinacionális vállalatok is.⁸¹

10.2.6. A fegyveres erőket kísérő személyek

A katonai légi járművek civil személyzete, ellátó vállalatok tagjai, valamint a fegyveres erők jólétéért felelős szolgáltatók, akik a fegyveres erőket támogatják anélkül, hogy maguk is a tagjai lennének, védelemre jogosultak. Ez a védelem nem zárja ki, hogy véletlenül megsérüljenek egy katonai célpont elleni támadás során. Ha elfogják őket, hadifogoly jogállást élveznek. Ugyanilyen védelem illeti meg a konfliktusban érintett felek kereskedelmi hajóin és a polgári repülőgépeken tartózkodó civil személyeket is.⁸²

10.2.7. Egészségügyi személyzet

Az állandó egészségügyi személyzet a fegyveres erők azon tagjaiból áll, akik állandó jelleggel egészségügyi feladatokat látnak el, irányítják az egészségügyi egységeket, és sebesültszállítással

⁷⁹ I. kiegészítő jegyzőkönyv 46. cikke.

⁸⁰ I. kiegészítő jegyzőkönyv 47. cikk.

⁸¹ GÓMEZ DEL PRADO 2008: 429–450.

⁸² A III. genfi egyezmény 4A (4)–(5) cikkei.

foglalkoznak. Az állandó egészségügyi személyzet soha nem támadható. Noha viselhetnek könnyű egyéni fegyvereket az önvédelem és a gondozott sebesültek védelme érdekében, nem minősülnek harcosnak. Így ha elfogják őket, vissza kell küldeni saját fegyveres erőikhez, hacsak nincs szükség rájuk a hadifoglyok ellátásában. Az állandó egészségügyi személyzetnek kötelezően viselnie kell a jellegzetes jelzést (vörös kereszt, vörös félhold vagy vörös kristály). Ellentétben velük, az ideiglenes egészségügyi személyzet a fegyveres erők azon tagjaiból áll, akik ideiglenesen látnak el egészségügyi feladatokat. Ők csak egészségügyi ellátás alatt nem minősülnek harcosnak, és csupán ilyenkor nem támadhatók. Ha elfogják őket, hadifogly státuszba kerülnek.⁸³

10.2.8. Haditudósítók és újságírók

Az újságírók, akik a hadszíntéren munkájukat végzik, védett személynek minősülnek. Azonban ha aktívan részt vesznek fegyveres tevékenységben, elveszítik ezt a védelmet. A haditudósítók azok az újságírók, akik a fegyveres erőkkel tartózkodnak, anélkül, hogy tagjai lennének. Ennek eredményeként szándékosan nem támadhatók, de ha elfogják őket, hadifogly státuszba kerülnek.⁸⁴

10.2.9. Egyházi személyek

A fegyveres erők lelkészei és az egyházi személyzet más tagjai nem minősülnek harcosnak, még akkor sem, ha önvédelmi fegyvert hordanak. Hasonlóan az egészségügyi személyzethez, nem támadhatók, ezért ha elfogják őket, a hadifoglyok ellátásának kivételével vissza kell küldeni őket saját alakulatukhoz.⁸⁵

10.2.10. Polgári lakosság

A polgári lakosság azokat a személyeket jelenti, akik nem tartoznak a fegyveres erökhöz, és nem vesznek részt az ellenségeskedésben. Az ilyen polgári személyeket közvetlen támadásoktól meg kell védeni, hacsak közvetlenül nem vesznek részt az ellenségeskedésben, például tömeges felkelés vagy szabotázs esetén. Emellett a polgári lakosság nem lehet megtorlás célpontja, és az egyén önvédelmi jogát sem korlátozza a nemzetközi jog. A hadműveletek során a polgári lakosságot meg kell védeni a pusztítástól, és kiemelt figyelmet kell fordítani a nőkre és a gyermekekre. Fontos hangsúlyozni, hogy a harcolók és a polgári lakosság közötti egyértelmű megkülönböztetés az egyik alapvető elve a fegyveres konfliktusok szabályozásának. Ha kétség merül fel valakinek a polgári státuszát illetően, akkor azt a személyt polgári személynek kell tekinteni. A polgári

⁸³ Az I. genfi egyezmény 24., 28. (1) és 30. (1) cikkei, a II. genfi egyezmény 37. (1) és (2) cikkei, a III. genfi egyezmény 33. (1) cikke, valamint az I. kiegészítő jegyzőkönyv 8. (3) és 43. (2) cikkei.

⁸⁴ III. genfi egyezmény 4A (4) cikk.

⁸⁵ I. genfi egyezmény 24., 28. (1) és 30. (1) cikk; II. genfi egyezmény 36. és 37. (1) és (2) cikk; III. genfi egyezmény 33. (1) cikk; I. kiegészítő jegyzőkönyv 43. (2) cikk.

lakosságnak minden körülmények között joga van a méltósághoz, a becsülethez, a családi jogálláshoz, a vallási meggyőződéshez és az emberi bánásmódhoz.⁸⁶

10.2.11. Hadifoglyok

A hadifogolystátuszban többségében azok a harcosok vannak, akiket ellenséges erők fogságba ejtettek. Más személyek is jogosultak lehetnek erre a státuszra: a haditudósítók, a katonai repülőgépek polgári személyzete, a hajók kereskedelmi tengerészei és az ideiglenes egészségügyi személyzet. Viszont akik polgári személyként részt vettek az ellenségeskedésben, valamint a zsoldosok vagy a kémek nem jogosultak a hadifogolystátuszra. Ha kétség merülne fel valaki hadifogolystátuszában, akkor azt az illetékes bíróságnak kell elosztatni. A vizsgálat idejére ilyen státuszt kell szavatolni.⁸⁷ Ennek lényege, hogy jogokat és védelmet biztosít a hadifoglyoknak. A legfontosabb jogosultság, hogy a hadifoglyokat azonnal szabadon kell engedni és haza kell szállítani a békekötés után. Emberségesen kell velük bánni, és meg kell őket védeni minden erőszaktól. A hadifoglyoknak joguk van megfelelő egészségügyi ellátáshoz és szabad vallásgyakorláshoz. A fogva tartó hatalomnak biztosítania kell a tiszta és egészséges körülményeket a táborokban, ahol a hadifoglyokat tartják.⁸⁸

10.2.12. Sebesültek, betegek és hajótöröttek

A fegyveres erők olyan tagjait, akik sebesültek, betegek vagy hajótöröttek, és akik már nem vesznek részt a harcban, tiszteletben kell tartani és védelmezni, illetve emberségesen kell bánni velük. Védelmük azonnal megszűnik, ha ellenséges cselekményt követnek el. Minden lehetséges intézkedést mindenkor meg kell tenni a sebesült, beteg és hajótörött személyek felkutatásáért és összegyűjtéséért, biztosítva számukra a megfelelő orvosi ellátást. Az olyan helyzetekben, amikor a parancsnokok kénytelenek hátrahagyni a sebesült és beteg személyeket, a gondozásukban részt vevő orvosi személyzetet és az erőforrásokat hátra kell hagyni, amennyire a katonai szempontok engedik. Amint a körülmények lehetővé teszik, de legkésőbb az aktív harci cselekmények befejezése után, a konfliktusban részt vevő feleknek minden tőlük telhető intézkedést meg kell tenniük az ellenkező fél által jelentett eltűnt személyek felkutatása végett. Az ellenségnek minden releváns információt át kell adnia az eltűnt személyekkel kapcsolatban annak érdekében, hogy elősegítse a felkutatást.⁸⁹

⁸⁶ Az I. kiegészítő jegyzőkönyv 43. és 50. cikkei, valamint a IV. genfi egyezmény 4. cikke, az I. kiegészítő jegyzőkönyv 51. (3) cikke, a IV. genfi egyezmény 33. cikke és az I. kiegészítő jegyzőkönyv 51. (6) cikke.

⁸⁷ A III. genfi egyezmény 5. (2) cikke, valamint az I. kiegészítő jegyzőkönyv 45. (1) és (2) cikke.

⁸⁸ Az I. kiegészítő jegyzőkönyv 43., 46. (1) és 47. (1) cikkei, valamint a genfi egyezmények közös 3. cikke és az I. kiegészítő jegyzőkönyv 75. cikke.

⁸⁹ I. genfi egyezmény 12. cikk, II. genfi egyezmény 12. cikk, I. kiegészítő jegyzőkönyv 8. cikk, I. genfi egyezmény 15. cikk és I. kiegészítő jegyzőkönyv 11. cikk.

10.3. Katonai célpontok

A katonai célpontok kizárólag olyan személyek és tárgyak lehetnek, akik és amelyek jellegüknél, elhelyezkedésüknél, céljuknál vagy felhasználásuknál fogva hatékonyan hozzájárulnak a katonai akcióhoz, és akiknek, illetve amelyeknek teljes vagy részleges megsemmisítése, elfogása vagy semlegesítése az adott időpontban fennálló körülmények között határozott katonai előnnyel jár.⁹⁰ A célt a katonai művelet vagy annak sorozatának teljes hatásával összefüggésben kell értékelni, és a támadást nem szabad önmagában kiragadni. Amennyiben kétséges egy általában polgári célokat szolgáló objektum hatékony katonai célokra történő felhasználása, azt kell vélelmezni, hogy nem történik ilyen célú felhasználás.⁹¹

10.4. Védett objektumok

A védett polgári javak olyan tárgyakat jelentenek, amelyek nem katonai célpontok. Az ilyen tárgyakat, mint például iskolák, kórházak, kegyhelyek, kulturális javak,⁹² civil lakóhelyek és közlekedési infrastruktúra, nem lehet támadni vagy megtorolni. A nemzetközi humanitárius jog célja a polgári lakosság és a civil objektumok védelme, ennek érdekében a feleknek meg kell különböztetniük a polgári és a katonai célpontokat, valamint a lakosságot és a harcosokat. A polgári javaknak nyújtott védelem segít minimalizálni a konfliktusokban az ártatlan civilek szenvedését és az emberiség normák betartását.

10.5. Az ellenséges megszállás joga

Megszállottnak kell tekinteni azt a területet, amely tényleg az ellenség hadseregének hatalmába került.⁹³ Egy állam területe vagy részterülete megszállottnak minősül még akkor is, ha a megszállásakor nem volt tapasztalható katonai ellenállás.⁹⁴ Megszállás esetén a területet megszálló hatalom feladata, hogy képes legyen gyakorolni hatalmát a terület felett, és ezáltal irányítani és ellenőrizni tudja a polgári lakosságot. A megszálló hatalom a megszállással bizonyos felelősséget vállal a megszállt terület és annak lakói iránt. A megszálló hatalomnak a lehető leghamarabb be kell jelentenie a megszállt terület lakosságának, hogy a területet megszállták, és tájékoztatniuk kell őket a megszállás következményeiről. Az alapvető törvényeknek általában hatályban kell maradniuk a megszállt területen, habár a megszálló hatalom jogosult lehet saját jogi rendelkezéseket hozni a katonai szükségesség vagy a közrend fenntartása érdekében. A megszálló hatalomnak biztosítani kell a közrend helyreállítását.⁹⁵

⁹⁰ Az I. kiegészítő jegyzőkönyv 52. (2) cikke.

⁹¹ *Definition of Military Objectives* [é. n.].

⁹² Erről lásd bővebben: PUSKÁS 2018.

⁹³ Hágai egyezmények 42. cikk

⁹⁴ A genfi egyezmények közös 2. cikke.

⁹⁵ A IV. genfi egyezmény 29., valamint 47–135. cikkei és a hágai egyezmények 43. és 45. cikkei.

10.6. A katonák és parancsnokaik felelőssége

A katonai parancsnokok felelőssége a jogsértések megelőzésében és a szükséges intézkedések megtételében áll.⁹⁶ Az a tény, hogy a fegyveres összeütközések jogának megsértését beosztott katona követte el és nem a parancsnoka, nem mentesíti a parancsokat a büntetőjogi vagy a fegyelmi felelősség alól. Ha ugyanis tudták vagy tudhatták volna, hogy beosztottjuk jogsértést követ el vagy tervez elkövetni, és ennek ellenére nem tettek meg mindent a jogsértés megakadályozása, illetve az elkövető felelősségre vonása érdekében, felmerül a parancsnoki mulasztás. A parancsnokok kötelessége tehát az, hogy megelőzzék és szükség esetén megakadályozzák, továbbá jelentsék a fegyveres összeütközések jogának megsértését az illetékes hatóságoknak. Emellett gondoskodniuk kell arról, hogy a parancsnokságuk alá tartozó fegyveres erők tagjai tisztában legyenek a fegyveres összeütközések joga alapján rájuk háruló kötelezettségekkel. A fegyveres összeütközések során a nemzetközi jog megsértése háborús bűncselekmények elkövetéséhez is vezethet.⁹⁷ A nemzeti büntetőeljáráásban az államok hadbírársága felelős a fegyveres erők tagjainak büntetőjogi felelősségre vonásáért. Az egyetemes joghatóság azonban kiterjed a háborús bűncselekményekre, függetlenül az elkövetés helyétől vagy az elkövető állampolgárságától. A genfi egyezmények előírják, hogy az államok kötelesek eljárást indítani azokkal szemben vagy kiadatni azokat, akiket súlyos jogsértésekkel vádolnak. Emellett a Nemzetközi Büntetőbíróság joghatósága is gyakorolható, ha az állam nem hajlandó vagy képtelen az eljárás lefolytatására a katonai bűncselekmények tekintetében.⁹⁸

Ajánlott irodalom

- ÁDÁNY Tamás Vince – BARTHA Orsolya – TÖRŐ Csaba szerk. (2009): *A fegyveres összeütközések joga*. Budapest: Zrínyi.
- BALÁZS Péter et al. (2005): *Európai közjog és politika*. Budapest: Osiris.
- BENVENISTI, Eyal (2004): *The International Law of Occupation*. Princeton: Princeton University Press.
- Definition of Military Objectives* [é. n.]. ICRC Database, Customary IHL. Online: <https://ihl-databases.icrc.org/en/customary-ihl/v2/rule8?country=au>
- DUNAY Pál et al. (2002): *Nemzetközi jogi olvasókönyv. Dokumentumok és szemelvények*. Budapest: Osiris.
- GÓMEZ DEL PRADO, José L. (2008): Private Military and Security Companies and the UN Working Group on the Use of Mercenaries. *Journal of Conflict & Security Law*, 13(3), 429–450. Online: www.jstor.org/stable/26294644
- GRÁD András – WELLER Mónika (2011): *A strasbourgi emberi jogi bírászkodás kézikönyve*. Budapest: HVG-Orac.
- KARDOS Gábor – LATTMANN Tamás szerk. (2015): *Nemzetközi jog*. Budapest: ELTE Eötvös.
- KOVÁCS Péter (2016): *Nemzetközi közjog*. Budapest: Osiris.
- PETRUSKA Ferenc (2019): Jogi és hadijogi ismeretek. In ANDREJKOVICSNÉ TANNER Mária – FÜR Gáspár (szerk.): *A közszolgálati képzés fejlesztése az oktatástechnológián és a képzésmenedzsmenten keresztül*. Budapest: Dialóg Campus, 65–82. Online: <https://193.6.216.146/xmlui/handle/123456789/12780>.

⁹⁶ Az I. genfi egyezmény 49. cikke, a II. genfi egyezmény 50. cikke, a III. genfi egyezmény 129. cikke, valamint a IV. genfi egyezmény 146. cikke.

⁹⁷ Az I. genfi egyezmény 50. cikke, a II. genfi egyezmény 51. cikke, a III. genfi egyezmény 130. cikke, valamint a IV. genfi egyezmény 147. cikke.

⁹⁸ I. kiegészítő jegyzőkönyv, 85. cikk.

- PETRUSKA Ferenc (2022): A jogi hadviselés eszköztára. *Védelmi-biztonsági Szabályozási és Kormányzástani Műhelytanulmányok*, (17), 1–16.
- PRESCOTT, Jody M. (2008): Training in the Law of Armed Conflict – A NATO Perspective. *Journal of Military Ethics*, 7(1), 66–75. Online: <https://doi.org/10.1080/15027570801951475>
- PUSKÁS Anna (2018): A kulturális javak fegyveres konfliktusokban való védelmének eszközei nemzetközi szinten. *Hadtudományi Szemle*, 11(1), 427–439.
- SPITZER Jenő – VIKMAN László szerk. (2021): *Nemzetközi hadijogi szöveggyűjtemény. Hatályos nemzetközi egyezmények, szerződések és joggyakorlat a fegyveres konfliktusok jogának területéről*. Budapest: Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság. Online: <https://mek.oszk.hu/22200/22255/22255.pdf>

Ellenőrző kérdések

1. Karikázza be a helyes választ!

Leginkább miért fontos ismerniük a hadijogot a katonáknak?

- a) A katonaállománynak a tevékenységét a fegyveres összeütközések jogának keretében kell végeznie.
- b) Nem szükséges a hadijog, mivel a háború elkerülése lenne a legjobb megoldás.
- c) A hadijog korlátozza a katonák hatékonyságát és képességeit a harctéren.
- d) Következmények nélkül marad, ha egyes országok megsértik a hadijogot a nemzetbiztonság érdekében.

2. Karikázza be a helyes választ!

- a) A megkülönböztetés elve azt jelenti, hogy a konfliktusban részt vevő feleknek mindenkor meg kell különböztetniük a harcosokat a polgári lakosságtól, valamint a katonai célpontokat a polgári javaktól, és ennek megfelelően csak a katonai célpontokra irányíthatják műveleteiket.
- b) A megkülönböztetés elve szerint csak a katonai célpontokra irányíthatják műveleteiket, a polgári lakosságot kizárólag akkor támadhatják, ha azok valamilyen módon kapcsolatban vannak a harcosokkal.
- c) A megkülönböztetés elve azt jelenti, hogy a harcosoknak viselniük kell a hadi egyenruhát, és csak akkor tekinthetők katonai célpontnak, ha fel vannak öltözve.
- d) A megkülönböztetés elve szerint a polgári célpontok ellen csak akkor lehet támadást indítani, ha előzetesen megkapták a figyelmeztetést, és lehetőségük volt elhagyni a területet.

3. Karikázza be a helyes választ!

A katonai szükségesség elve:

- a) A hadviselő felek csak olyan intézkedéseket hajtsanak végre, amelyek elengedhetetlenek a sikeres katonai műveletek végrehajtásához, és amelyek nem sértik a háború törvényei által megállapított korlátokat.
- b) A katonai szükségesség elve alapján az állami szerveknek mindig katonai erőt kell alkalmazniuk minden konfliktus megoldása érdekében.
- c) A katonai szükségesség elve szerint minden katonai műveletnek szigorúan korlátozott határidővel kell rendelkeznie, és lehetővé kell tennie a gyors visszavonulást és a békeszerződés megkötését.
- d) A katonai szükségesség elve azt jelenti, hogy minden katonai akciónak a lehető legkevesebb kárt és veszteséget kell okoznia mind a civil lakosságnak, mind pedig a katonáknak.

4. Sorolja föl a hadijognak a harcosokkal szembeni követelményeit!
 - a)
 - b)
 - c)
5. Karikázza be a helyes választ!
 Mi a parancsnok felelőssége az alárendelt állomány jogsértő tevékenysége esetén?
 - a) A parancsnokok felelőssége a jogsértések megelőzése és a szükséges intézkedések megtétele.
 - b) A parancsnokoknak nincs felelősségük a beosztottak tevékenységéért.
 - c) A parancsnokok felelőssége csak a felelősségre vonásban van.
6. Karikázza be a helyes választ!
 A katonai célpontok:
 - a) olyan személyek és tárgyak, akik és amelyek jellegüknél, elhelyezkedésükénél, céljuknál vagy felhasználásuknál fogva hatékonyan hozzájárulnak a katonai akcióhoz, illetve akiknek és amelyeknek teljes vagy részleges megsemmisítése, elfogása vagy semlegesítése az adott időpontban fennálló körülmények között határozott katonai előnnyel jár.
 - b) olyan személyek és tárgyak, akik és amelyek látszólag hatékonyan hozzájárulhatnának a katonai akciók sikeréhez, de a valóságban a teljes vagy részleges megsemmisítésük, elfogásuk vagy semlegesítésük semmilyen valós előnnyel nem jár a jelenlegi körülmények között.
 - c) azok a személyek és tárgyak, akik és amelyek valójában semmilyen hatást nem gyakorolnak a katonai akciók eredményességére, és nincs semmi értelme a teljes vagy részleges megsemmisítésüknek, elfogásuknak vagy semlegesítésüknek a jelenlegi körülmények között.
7. Karikázza be a helyes választ!
 - a) Megszállás esetén a területet megszálló hatalom feladata, hogy képes legyen gyakorolni a hatalmát a terület felett, és ezáltal irányítani tudja a polgári lakosságot.
 - b) Megszállás esetén a területet megszálló hatalomnak nincs feladata abban, hogy irányítani tudja a polgári lakosságot.
 - c) Megszállás esetén a területet megszálló hatalom felelőssége, hogy ne csatolja el az érintett területet.
8. Karikázza be a helyes választ!
 - a) Ha a tábori lelkészeket elfogják, vissza kell őket küldeni saját fegyveres erőikhez.
 - b) Ha a tábori lelkészeket elfogják, nem szükséges visszaküldeni őket saját fegyveres erőikhez.
 - c) Ha a tábori lelkészeket elfogják, semmi kötelezettségük nincs arra, hogy visszaküldjék őket saját fegyveres erőikhez.
9. Karikázza be a helyes választ!
 - a) Ha kétség merül fel valakinek a hadifogolystátuszában, akkor azt a kétséget addig kell eloszlatni, amíg a személy státuszát egy megfelelően megalapozott bíróság nem állapítja meg.
 - b) Ha kétség merül fel valakinek a hadifogolystátuszában, nincs kötelezettség arra, hogy eloszlassák a kétséget, és a személy státuszát egy megalapozott bíróság állapítsa meg.
 - c) A hadifogolystátuszú személyekkel kapcsolatos kétségek jelentéktelenek, és nincs szükség semmilyen hivatalos eljárásra vagy bírósági határozatra a státusz meghatározásához.

11. A radikalizmus és a vallási szélsőségeség hatása a biztonságra

11.1. A fogalmi tisztázás nehézségei a vallási szélsőségeség megértésénél

Az erőszakos radikális vallási csoportok és terrorszervezetek 20. századi növekedésének eredményeként számos kísérlet történt a politika,⁹⁹ az erőszak,¹⁰⁰ a terrorizmus¹⁰¹ és a vallás kapcsolatának feltárására. Jóllehet a 20. század második felében a vallási, különösen az iszlámalapú terrorszervezetek megerősödtek, de vallási alapú diszkrimináció, a más vallásúakkal vagy a hitetlenekkel szembeni erőszak nem új jelenség. Elég az Ószövetség időszakából ismert zelóták vagy szikáriusok csoportjára,¹⁰² illetve a 12. századi asszaszinokra gondolni.¹⁰³ A közvélemény a muszlim valláshoz kapcsolja a radikalizálódást, de keresztény (lásd alább) és zsidó erőszakos szélsőséges csoportok is léteznek.¹⁰⁴ Erejük és a társadalomra gyakorolt hatásuk azonban nem említhető együtt az iszlámalapú terrorszervezetekkel.

A vallási szélsőségeket a kialakulásuk történelmi és társadalmi közegében kell vizsgálni.¹⁰⁵ A szerzők többsége egyetért abban, hogy a vallások tanításából nem lehet levezetni sem a radikalizmust, sem a terrorizmust.¹⁰⁶ Emellett egyes vélemények szerint a vallások eredendően hajlamosak a radikalizmusra és az erőszakra, ami különösen igaz a kizárólagosságra törekvő ábrahामी vallások esetében.¹⁰⁷ Charles Selengut a vallási konfliktusok nemzetközi összehasonlítása alapján arra a következtetésre jut, hogy noha a vallásokról azt tartják, hogy ellenzik az erőszakot, a világvallások történelme és írásai erőszakról és háborúról szólnak. Emellett természetesen a békéről és a szeretetről beszélnek.¹⁰⁸

11.2. Az egyház és a vallás fogalmának elválasztása

Mivel a szélsőségeség a vallás helyes megélésétől és hitelveitől való eltérést jelenti, először a vallás fogalmát kell meghatározni. Csak akkor ragadhatjuk meg a szélsőség lényegét, ha magát a viszonyítási pontot – a vallást – definiálni tudjuk. Azonban a vallás meghatározása sem könnyű, így nem véletlen, hogy a vallási szélsőséget is nehezen tudjuk megragadni.

Mielőtt a vallás, majd a szélsőség fogalmának a meghatározására kísérletet tennénk, a jogilag jobban körülhatárolható egyház fogalmát érdemes vizsgálni. Az egyház egyrészt jelenti

⁹⁹ HAYNES 2008; SNYDER 2011.

¹⁰⁰ MURPHY 2011; JUERGENSMEYER–KITTS–JERRYSON 2013; JUERGENSMEYER 1987; OMER–APPLEBY–LITTLE 2015.

¹⁰¹ DAWSON 2017: 32–33.

¹⁰² SMITH 1971.

¹⁰³ FRANZIUS 1969; LEWIS 1968.

¹⁰⁴ KIRÁLY 2018: 174–181.

¹⁰⁵ LEWIS–DAWSON 2018; JUERGENSMEYER 2017: 120.

¹⁰⁶ LEWIS 1998.

¹⁰⁷ SCHWARTZ 1997. Hasonló álláspontot képvisel HARRIS 2004.

¹⁰⁸ SELENGUT 2008.

a keresztény felekezetek önreflexióját, illetve azoknak a konstitutív elemeknek az összességét, amelyek alapján az adott közösség magára és a rajtuk kívül álló keresztény felekezetekre egyházként tekint. Az egyháznak ez a vallási alapú megközelítése azonban a demokratikus jogrendszeink számára legfeljebb a lelkiismereti és a vallásszabadság oldaláról értelmezhető. Az államnak azonban a vallási közösséggel szemben nemcsak passzív magatartást kell tanúsítania, hanem számos alkalommal aktív kapcsolatba kell kerülnie a vallási közösségekkel. Ehhez nélkülözhetetlen az állam jogrendszerében is értelmezhető egyház fogalmának a megalkotása. Ezért az állami jogrendszerek rendszerint meghatározzák, hogy mi alapján ismeri el az állam az adott vallási közösséget egyháznak, ennek milyen folyamata van, és bizonyos státuszok milyen mozgásteret biztosítanak a közösség számára.¹⁰⁹ A vallási közösség egyházként való bejegyzésének folyamata, a hatáskörrel rendelkező hatóság és a későbbi ellenőrzési mechanizmus országonként eltér. Sőt, ugyanabban az országban kormányzatoként is változhat. Ami a radikalizmusra való hajlandóságot, a társadalomra való veszélyességet illeti, azt szakértők bevonása mellett, általában már az elismerés folyamatában vizsgálják az adott ország nemzetbiztonsági szolgálatai. A döntés-előkészítés szakaszában kerül rá sor, annak érdekében, hogy a döntéshozók a vallási közösség elismerésével esetlegesen jelentkező nemzetbiztonsági kockázatokkal is tisztában legyenek. Olyan kérdéseket vizsgálnak, mint a (hit)tartalom, a tevékenység, a kapcsolatok, minden olyan elem, amelynek nemzetbiztonsági vetülete lehet. Az egyházak jogi besorolása és közjogi helyzete is átalakulhat időszakonként.¹¹⁰ A közjogi státuszuk pedig nyilvánvalóan átsugárzik különböző jogterületekre.

A vallás nehezebben megragadható fogalom, mint az egyház jogiasított kategóriája. Az egyház ugyanis legalább feltételezi a szociológiáig is mérhető, az állam által meghatározott jogi keretek között működő közösséget. A vallás fogalmának meghatározása ennél jóval nehezebb, még akkor is, ha a valóságban, amikor vallásra gondolunk, ritkán jut eszünkbe a vallás elvont fogalma. Konkrét vallási közösségekre: muszlim, zsidó, keresztény, buddhista stb. közösségekre asszociálunk. A vallás azonban nem jogi kategória, még ha valamelyest kiindulópontot jelent is a jog számára az egyház fogalmának kialakításához. A vallás fogalmának megalkotása a vallásfilozófiára vagy a fundamentális teológiára tartozik. Utóbbi azonban olyan teológiai alapú megközelítés, amely mindig magán viseli a fogalmat alkotó vallási közösségnek vagy képviselőjének a priori értékítéletét.¹¹¹ Tekintve, hogy a vallástudomány semleges, egyik vallás irányába sem elkötelezett tudomány, definíciója elvileg a jogalkotáshoz és a biztonságpolitikai kategóriák kialakításához már jobban használható lenne. Csakhogy éppen ez a semleges és pluralista megközelítés teszi nehézkessé a vallásfilozófiai fogalmak felhasználását jogi és biztonsági kategóriák kialakításához.¹¹² A vallásfilozófiának ugyanis sokféle megközelítése van arról, hogy mi a vallás. Az egyes definíciók inkább a vallás egy-egy szubsztanciális elemét ragadják meg. A sok definícióból akár arra is lehet következtetni, hogy Isten és a vallás fogalma olyan megterhelt kifejezések, amelyek nem tűnnek definíció.¹¹³ Azonban ha nem tudjuk a vallás fogalmát objektíve mérhető keretek közé helyezni, hogyan tudjuk a vallás szélsőséges és radikális, adott

¹⁰⁹ SCHWEITZER 2014.

¹¹⁰ ANTALÓCZY 2014; KLEIN 2011; SCHWEITZER 2012; SCHANDA 2019: 818; CSIZINÉ SCHLOSSER 2011. Közigazgatási eljárásokhoz BALOGH-BÉKESI 2016; BALOGH-BÉKESI-POLLÁK-VÉRTESY 2021. A vallási közösségek későbbi ellenőrzéséhez és mozgásteréhez TÖRÖK 2010 és TÖRÖK 2014.

¹¹¹ GLASENAPP: 1984.

¹¹² Kiváló összehasonlítás olvasható: MÁTÉ-TÓTH és 2008 és STIETENCRON 2011.

¹¹³ SIMON 2017; RIES 2003.

esetben erőszakos vallási közösségének kategóriáit megragadni? A vallás legfontosabb konstitutív eleme az ideológiákhoz képest (és ez a vallási szélsőségesesség megragadása szempontjából is jelentős), hogy elfogadja valamilyen természetfeletti legfőbb lény vagy istenség létezését. A vallás követői tisztelettel, jámborsággal, bünbánati gyakorlatokkal és mindenekelőtt engedelmeséggel fordulnak az istenség és annak törvényes képviselői felé. Rudolf Otto, a 20. század fordulójának egyik legismertebb vallásszociológusa szerint minden vallás lényege a szenttel való találkozás élménye, amely egyszerre kelt az emberben imádatot és rettenetet.¹¹⁴ Hasonló, minden vallást összekapcsoló elemeket igyekezett kimutatni a 20. század másik kiemelkedő vallásfilozófusa, Mircea Eliade is.¹¹⁵ Ő a minden vallásban megjelenő szent idő és tér fogalmát vizsgálja, amelyről a vallás minden esetben rendelkezik. A vallás ugyanis kiragadja a hétköznapiakból a szent időket, az élettérből a szent helyeket. Utóbbiak nemcsak szakrális helyek, hanem az ígért földjei, sőt túlvilági „helyek” (mennysország, üdvösség stb.) is lehetnek. Ezek a szélsőségességek és a radikalizmus szempontjából sem elhanyagolható fogalmak, hiszen egyes megközelítések szerint pont ezek által (különösen az üdvösség által) motiválhatók a vallás képviselői akár szélsőséges cselekményekre is, például a Szentföld felszabadítása, bizonyos kultikus helyek birtoklása.¹¹⁶ Ugyanakkor a másik vallás szent helyeinek szisztematikus rombolása vagy a velük szemben elkövetett terrortámadások is tipikusak.

A vallások rendkívül komplex módon jelennek meg a kultúrákban, a társadalomban, rendelkeznek irodalmi és művészeti, gazdasági, jogi, intézményes és hatalompolitikai dimenziókkal.¹¹⁷ Ezért torzulásai is számos szempontból értelmezhetők, egészen odáig, hogy felvetik a biztonsági kockázat kérdését. A legtöbb szélsőség nem kerül kapcsolatba a joggal. A biztonságpolitika ugyanis csak azokkal a szélsőségekkel foglalkozik, amelyek kriminalizálódnak, amelyek a jog által megragadható büntetendő cselekményt hajtanak végre vagy ilyen cselekményeket készítenek elő. Amennyiben módszeres erőszakot követnek el, emberi jogokat sértenek, vagyis kimerítenek büntető tényállásokat.¹¹⁸ Sem a biztonságpolitika, sem a jog nem foglalkozik a vallási szélsőség belső dinamikájával. Már a társadalomra veszélyes jelenségekre reflektál, ezeket részben szankcionálja, részben pedig megpróbál belőlük következtetéseket levonni a szervezetek struktúrájára, létszámára, módszereire és az esetleges megelőzésre vonatkozóan.

11.3. A vallási szélsőségektől az erőszakos és radikális vallási megnyilvánulásokig

A vallást és az erőszakot nem szabad összekapcsolni, de tény, hogy a vallás felhasználható az erőszak támogatására. Továbbá a vallás valóban lehet az erőszak és a manipuláció eszköze, még akkor is, ha az tulajdonképpen pont ellentétes a tanításával.¹¹⁹ A vallás nevében elkövetett erőszak összetett, valláson kívüli szempontokat is feltételező jelenség, amely a szélsőségesesség végső állomása.¹²⁰

¹¹⁴ OTTO 1997.

¹¹⁵ ELIADE 2006.

¹¹⁶ AVALOS 2019 és AVALOS 2005.

¹¹⁷ STIETENCRON 2011.

¹¹⁸ SÁRIK 2018.

¹¹⁹ TANNER–MITCHELL 2002.

¹²⁰ ROWLEY 2020.

Rixer Ádám a vallási szélsőségeket a fanatizmus, a terrorizmus és a szekták összefüggésében határozza meg.¹²¹ A szerző maga is elismeri, hogy megközelítése jogi és szociológiai szempontokra korlátozódik. A szélsőségek tipológiájának azonban van vallásfilozófiai dimenziója is. Számos szélsőség ugyanis nem kerül kapcsolatba a jog világával, hiszen hiányzik a kriminalizálódás, a jog által megragadható cselekmény vagy az arra való felkészülés. Hiányzik a másokkal szemben elkövetett erőszak, az emberi jogok megsértése vagy egyéb büntető tényállást kimerítő elem.¹²²

Jól szemlélteti ezt a gyakran alkalmazott fundamentalista vagy radikális kifejezés, amelyet mind a köznyelvben, mind a biztonsági tanulmányokban gyakran emlegetnek az erőszakos cselekményeket végrehajtó vallási ihletettségű csoportok szinonimájaként. Azonban sem a fundamentalizmus, sem a radikalizmus nem jogi kategória, még ha időnként meg is jelennek jogi szövegekben. Vallásfilozófiai megközelítésben az eredeti latin kifejezés alapot (*fundamentum*) vagy gyökeret (*radix*) jelent. A fundamentalistának vagy radikálisnak nevezett csoportoknak ritkán célja erőszakos cselekmények végrehajtása. Sokkal inkább a vallási közösség aktuális állapotának a megújítására törekszenek. A megújítás iránya pedig az alapokhoz vagy a gyökerekhez való visszatérést jelenti. Ez irányulhat a szent iratok szűkebb, akár szó szerinti értelmezésére is. Emellett jelentheti a vallás alapítójának vagy más kiemelkedő személyiségének a gondolataihoz való visszatérést. Nyilván az említett szempontok össze is kapcsolódhatnak. Az alapokhoz való visszatérés minden vallásban megtörténhet. A keresztény reformátorok vagy a katolikus egyház szerzetesközösségeinek alapítói (például Assisi Szent Ferenc) a gyökerekhez való visszatéréssel történő megújítást célozták meg.

A fundamentalizmus kifejezést előszeretettel használták a kis amerikai úgynevezett evangéliumi felekezetekre, leginkább a Biblia szó szerinti értelmezéséhez való visszatérés miatt. Habár a későbbiekben ezek között a vallási szervezetek között is voltak, amelyek erőszakot is alkalmaztak céljaik eléréséhez, a fundamentalizmus önmagában nem feltételezi az erőszakot.¹²³ A keresztény kisegyházak különösen olyan területeken alkalmaztak erőszakot, amikor a társadalmi jelenségeket nem tartották összeegyeztethetőnek vallásuk, különösen szent irataik tanításával. Erre tipikus példa az abortusz, az azonos neműek szexuális vagy a jog által elismert kapcsolatai.¹²⁴ Az erőszakos fundamentalista csoportok nem elégedtek meg az említett kérdések szóbeli kritikájával, hanem támadásokat intéztek klinikák ellen, ahol abortuszt hajtottak végre, vagy orvosok és nővérek váltak az erőszak célpontjává. Ilyenkor a fundamentalizmus már nem csak vallási kategória, hanem a jog által megfogható biztonsági kihívás, amelyet az állam hatáskörrel rendelkező szerveinek kell kezelniük.¹²⁵ Nyilván ettől nem az egész kereszténység lesz erőszakos, hiszen a keresztény felekezetek jelentősebb része a társadalmi igazságosság és a béke előmozdítására, illetve a társadalmi kérdések békés alakítására törekszik. Más esetben pedig azt is hangsúlyozni kell, hogy a vallási közösség egyes tagjai által elkövetett visszaélések miatt nem lehet az egész közösséget szélsőségesnek tekinteni. Az erőszakos szervezetek által jelentett biztonsági kockázat, ahogy a terrorszervezet kockázata is, jól beazonosítható. A szélsőséges elképzeléseik vagy hittételeik ugyanis cselekményeik formájában manifesztálódnak. Ez egyben a lelkiismereti és a vallásszabadság határát is jelenti. Biztonsági és jogi szempontból is vannak azonban nehezebben megítélhető vallási közösségek. Ilyenkor nehéz eldönteni, hogy a szélsőséges

¹²¹ RIXER 2008: 17.

¹²² SÁRIK 2018.

¹²³ BERÉNYI et al. 2023.

¹²⁴ BLEE–CREASAP 2010.

¹²⁵ DONOVAN 1985.

eszme manifesztálódása már átlépi-e a biztonsági kockázat és a jogsértés határát. A Jehova tanúi vagy a szcientológiai közösségek gyakran képezték jogi viták és bírósági eljárások tárgyát. Előbbi esetben a katonai szolgálat megtagadása,¹²⁶ a szcientológiánál¹²⁷ pedig a gazdasági bűnözés, az emberi jogok megsértése kapcsán merült fel a társadalomra való veszélyesség kérdése.

A vallási szélsőségesesség megértéséhez érdemes a szélsőségesesség köznapai értelmezését is vizsgálni. A szélsőség olyan ideológiákat, meggyőződéseket és viselkedésmódokat takar, amelyek messze túlmutatnak a társadalom többsége által elfogadott kereteken. Ez megtörténhet ideológiai, politikai, kulturális vagy éppen erkölcsi kontextusban.¹²⁸ A szélsőségesességekkel foglalkozó szakirodalom rendre hangsúlyozza, hogy a „normális” fogalmának meghatározása is kultúra- és csoportfüggő. Sőt, még az adott kultúrán belül is történelemfüggő. Ugyanazok a (szélsőséges) cselekedetek az egyik történelmi periódusban elfogadhatónak, erkölcsösnek, adott esetben még hősiessnek is tekinthetők, más történelmi időszakokban szélsőségesnek számítanak.

A szélsőségesesség olyan tevékenységek, meggyőzések, attitűdök, érzelmek, cselekvések, stratégiák összessége, amelyek a hétköznapiaktól jelentősen eltérnek. Mivel összetett jelenségről van szó, értelmezése is csak a társadalomtudományok közötti interdiszciplináris módszerrel történhet. Ahogy a fundamentalizmus és a radikalizmus kapcsán említettük, a biztonságpolitika vagy a jog általában csak a biztonságra való veszélyességét tárja fel. Azonban a szélsőségesesség átfogó megértéséhez és értékeléséhez elengedhetetlen más tudományok, például a történelem, a földrajz, a nyelvészet (például a szent iratok helyes értelmezése esetén), a szociológia vagy a vallástudomány szempontjainak a figyelembevétele. Az sem biztos, hogy a szélsőségesesség erőszakos eszközöket alkalmaz. Az jelenti a válaszvonalat, ha az adott (vallási) szélsőséges csoport erőszakos eszközöket vet be az infrastruktúra, a katonai célpontok vagy a civilek ellen. A szélsőséges csoportok erőszak-alkalmazását meg kell különböztetni a totalitárius állam erőszak-alkalmazásától. Az állam inkább a rendszeres, strukturális és intézményesített formáit alkalmazza a kegyetlenkedéseknek (kínzás, börtönbe zárás, rendőri brutalitás). A szélsőséges (vallási) csoportok erőszak-alkalmazása közvetlen és eseti jellegű (például öngyilkos, illetve a templomok, középületek ellen elkövetett merényletek).

A szélsőséges, fundamentalista vagy radikális jelzővel szinte kivétel nélkül mindig mások illetik az adott csoportot, és nem a csoport jelöli így magát. Nincs olyan vallási szekta, amely szélsőségesként vagy radikálisként tekintene magára, bármennyire is kimeríti a szélsőségesesség kategóriáját. Ugyanez elmondható a terrorizmusról is.¹²⁹

Ami kifejezetten a vallási szélsőségesességet illeti, ilyen esetben az ideológiai meggyőzések vallási jellegűek, az ideológiai viselkedések pedig vallási indíttatásúak. A vallás nevében elkövetett erőszak esetén pedig az erőszakos viselkedést elkövető alanyt a vallási előírások, a vallási vezetők vagy a szent iratok motiválják.¹³⁰ Nem világos sokszor, hogy az erőszak milyen mértékben vallási vagy politikai indíttatású. A radikális vallási csoportok kialakulásának lehetnek valláson belüli, de valláson kívüli okai is: kulturális, politikai, gazdasági bizonytalanságok. Egyes szerzők azonban felhívják a figyelmet, hogy nem szabad a vallás szerepét relativizálni a szélsőségek kialakulásánál. Nem lehet a szélsőséget csak a propaganda részének tekinteni, vagy a vallás nevében

¹²⁶ WAH 2001.

¹²⁷ KLUMP 2003; WILLMS 2005; KÜFNER–NEDOPIL–SCHÖCH 2002; DIRINGER 2003; HAACK 1991; BRAUN 2004; KRUCHEM 1999.

¹²⁸ FREEDEN 2003.

¹²⁹ FRIEDERSDORF 2012.

¹³⁰ EISENSTADT 2005.

elkövetett erőszak egészét a társadalmi és a politikai sérelmekre fogni. A vallásnak véleményük szerint igenis nagy szerepe van az erőszakos vallási csoportok kialakulásában. Tény azonban, hogy a vallást és különösen a terrorizmus és a vallás kapcsolatát legalább annyira nehéz pontosan definiálni, mint magának a terrorizmusnak a pontos fogalmát megalkotni.¹³¹

A vallási erőszak jelenségének komplexitása ellenére is van néhány olyan elem, amelyből felismerhető, ha a vallási közösség a szélsőségesesség irányába tolódott el. Ezek a szempontok önmagukban még mindig nem jelentik, hogy a csoport a közrendre és a biztonságra veszélyes lenne. Ezek inkább olyan belső dinamikák, amelyek alapján a vallási csoportot elkülöníthetjük a vallásnak a többség által elfogadott irányától. A vallási szélsőségesesség tipológiája inkább a szektairódalom területén, a közrendre, biztonságra veszélyes (különösen iszlámalapú) vallási szélsőségesesség vagy terrorizmus pedig inkább a biztonsági tanulmányok kapcsán került kidolgozásra.¹³² Általában elmondható, hogy a vallási közösség a szélsőségesesség irányába tolódik el, ha tekintélyelvű vezető jelenik meg, aki olyan tantételek elfogadására kényszerít, amelyek a valláson vagy annak szent iratán belül nem igazolhatók; erőszakosan toboroz csoporttagokat; türelmetlenség tapasztalható a részéről a tagokkal szemben; a végletekig ragaszkodik egy-egy vallási tételhez, saját tételeit abszolutizálja, kétpólusú világrendet képvisel (mi–ők, jók–rosszak), saját vallási nézetétől eltérő szempontot nem képes elfogadni; elittudat, csoportérdek került előtérbe az egyénnel szemben; jellemző a közelgő végidő várása, a jutalom és a büntetés, a nehéz vagy lehetetlen kilépés a vallási közösségből, az ellenségkép. Ezekkel a tulajdonságokkal írhatók le a szektás szélsőséges csoportok. Önmagukban nem biztos, hogy erőszakot követnek el, de a társadalomra és az egészséges személyiségfejlődésre gyakorolt hatásuk így is vet fel kérdéseket, és éppen emiatt igyekeztek feltárni alaposabban a belső működési mechanizmusokat.¹³³ A szektákra jellemző szélsőséges attitűdök kimutathatók a vallási alapú terrorszervezetek esetében is. Emellett azonban vannak olyan jegyek, amelyek csak a vallási alapú terrorszervezetekre jellemzőek. Bruce Hoffman szerint a „vallási imperatívusz” különbözteti meg a vallási és a politikai terrorszervezeteket.¹³⁴ Hofmann rámutat, hogy jelentősen megnövekedett az általa új típusúnak nevezett és vallási alapon szerveződő szervezetek száma. Sokszor tisztázatlan politikai céljaik vannak, de ami meghatározó, az a vallási motiváltság. Tettüket isteni küldetésnek tartják, amelyet a szent irataikból igazolnak. Harcukat a természetfeletti szférába helyezik, minthogy azzal a jó és a rossz örök küzdelmébe kapcsolódnak be.¹³⁵

Ami kifejezetten a muszlimalapú szervezeteket illeti, egyes, az iszlámmal foglalkozó kutatóintézetek szerint a muszlimok esetében a radikálisok elsősorban a fiatal középosztálybeli diplomások és szakemberek között jelennek meg, akik gyakran már nyugaton születtek és a nyugati egyetemeken tanultak. A felmérés szerint többségükben nem a Közel-Keletről származnak. Úgy érzik, hogy az iszlám és a muszlimok a nyugat fenyegetése alatt állnak. Ebben az összefüggésben a szekularizmus is gyakran ellenségként jelenik meg. Nem véletlen, hogy amennyiben a radikalizmus erőszakba csap át, akkor az elsődleges célpontok között vannak a modern nyugati világ szimbólumai. Ezek között szerepelhetnek a keresztény vallás szent helyei is, és a támadásokat általában akkor hajtják végre, amikor az istentiszteleti helyen vagy az egyéb „becses

¹³¹ SMIDT–KELLSTEDT–GUTH 2009.

¹³² LEWIS–DAWSON 2018: 119.

¹³³ KAMARÁS 2021; HILL–HICKMAN–MCLENDON 2001.

¹³⁴ HOFFMAN 1998, különösen HOFFMAN 1995. A válogatás nélküli pusztítás gondolata más szerzőknél sem ismeretlen: LAQUEUR 2003. A számszerű változásokhoz GURR–COLE 2000: 28–29.

¹³⁵ CRONIN 2003: 41.

célpontoknál” a hívek is jelen vannak. Így az esemény még jobban felkelti a figyelmet.¹³⁶ Általános felfogás, hogy a „dzsihadista személyeknek” a vallási tanításokkal kapcsolatosan felületes ismereteik vannak. A merénylők között pedig sok a mentálisan sérült ember. Fontos azonban Kis-Benedek József véleménye, amelyből kiderül, hogy az általánosításokkal vigyázni kell, mert a terrrorszervezeteknek is van dinamikájuk. Folyamatos változáson mennek át, új módszereket alkalmaznak, ezért a velük kapcsolatos tudást folyamatosan felül kell vizsgálni.¹³⁷ Végül nem szabad elmenni a vallások békéltető szerepe mellett sem. A nagy keresztény felekezetek a hagyományos ünnepeken és egyéb alkalmakkor fellépnek a vallási alapú erőszakkal szemben. Iszlám részről pedig az Al-Azhar Egyetem tett sokat az elmúlt években az iszlám radikalizmus visszaszorítása érdekében. Emellett működik a nagy világvallások között az ún. vallásközi párbeszéd is, amely ugyancsak célul tűzte ki a radikalizmus visszaszorítását.

Felhasznált irodalom

- ANTALÓCZY Péter (2014): *Az egyházakra vonatkozó szabályozás átalakulása*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.
- AVALOS, Hector (2005): *Fighting Words: The Origins of Religious Violence*. Amherst, NY: Prometheus.
- AVALOS, Hector (2019): *The Reality of Religious Violence: From Biblical to Modern Times*. Sheffield, UK: Sheffield Phoenix Press.
- BALOGH-BÉKESI Nóra (2016): Alapelvek a közigazgatási hatósági eljárásban. *Új Magyar Közigazgatás*, 9(4), 12–17. Online: https://kozszov.org.hu/dokumentumok/UMK_2016/4/02_Alapelvek_kozig_hat_eljarasban.pdf
- BALOGH-BÉKESI Nóra – POLLÁK Kitti – VÉRTESY László (2021): *Közigazgatási bíráskodás alapjai*. Budapest: Nemzeti Közszerológiai Egyetem.
- BERÉNYI György et al. (2023): *Az amerikai evangéliumi mozgalom*. Budapest: Ludovika.
- BLEE, Kathleen M. – CREASAP, Kimberly A. (2010): Conservative and Right-Wing Movements. *Annual Review of Sociology*, 36, 269–286. Online: <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.012809.102602>
- BRAUN, Stefan (2004): *Scientology: eine extremistische Religion: Vergleich der Auseinandersetzung mit einer umstrittenen Organisation in Deutschland und den USA*. Baden-Baden: Nomos.
- CRONIN, Audrey K. (2003): Behind the Curve. Globalization and International Terrorism. *International Security*, 27(3), 30–58. Online: www.belfercenter.org/sites/default/files/legacy/files/88504_cronin.pdf
- CSIZINÉ SCHLOSSER Annamária (2011): *Az egyházak jogalanyisága*. PhD-értekezés. Budapest: Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar.
- DAWSON, Lorne L. (2017): Discounting Religion in the Explanation of Homegrown Terrorism: A Critique. In LEWIS, James R. (szerk.): *Cambridge Companion to Religion and Terrorism*. Cambridge: Cambridge University Press, 32–45.
- DIRINGER Arnold (2003): *Scientology. Verbotsmöglichkeit einer verfassungsfeindlichen Bekenntnisgemeinschaft*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- DONOVAN, Patricia (1985): The Holy War. *Family Planning Perspectives*, 17(1), 5–9. Online: <https://doi.org/10.2307/2135216>
- EISENSTADT, S. N. (2005): Religious Origins of Modern Radicalism. *A Journal of Social and Political Theory*, (106), 51–80. Online: www.jstor.org/stable/41803816

¹³⁶ KIS-BENEDEK 2016.

¹³⁷ KIS-BENEDEK 2018.

- ELIADE, Mircea (2006): *Vallási hiedelmek és eszmék*. Budapest: Osiris.
- FRANZIUS, Enno (1969): *History of the Order of Assassins*. New York: Funk and Wagnalls.
- FREEDEN, Michael (2003): *Ideology. A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- FRIEDERSDORF, Conor (2012): Is One Man's Terrorist Another Man's Freedom Fighter? *The Atlantic*, 2012. május 16. Online: www.theatlantic.com/politics/archive/2012/05/is-one-mans-terrorist-another-mans-freedom-fighter/257245/
- GLASENAPP, Helmuth von (1984): *Az öt világvallás*. Budapest: Gondolat.
- GURR, Nadine – COLE, Benjamin (2000): *The New Face of Terrorism. Threats from Weapons of Mass Destruction*. London: I.B. Tauris.
- HAACK, Friedrich-Wilhelm (1991): *Scientology. Magie des 20. Jahrhunderts*. München: Claudius.
- HAYNES, Jeffrey (2008): *Routledge Handbook of Religion and Politics*. New York: Routledge.
- HARRIS, Sam (2004): *The End of Faith*. London: Simon and Schuster.
- HILL, Harvey – HICKMAN, John – MCLENDON, Joel (2001): Cults and Sects and Doomsday Groups, Oh My: Media Treatment of Religion on the Eve of the Millennium. *Review of Religious Research*, 43(1), 24–38. Online: <https://doi.org/10.2307/3512241>
- HOFFMAN, Bruce (1995): Holy Terror: The Implications of Terrorism Motivated by a Religious Imperative. *Studies in Conflict and Terrorism*, 18(4), 271–284.
- HOFFMAN, Bruce (1998): *Inside Terrorism*. London: St. Andrew's University Press.
- JUERGENSMEYER, Mark (1987): The Logic of Religious Violence. *Journal of Strategic Studies*, 10(4), 172–193.
- JUERGENSMEYER, Mark (2017): *Terror in the Mind of God: The Global Rise of Religious Violence*. Berkeley: University of California Press.
- JUERGENSMEYER, Mark – KITTS, Margo – JERRYSON, Michael szerk. (2013): *The Oxford Handbook of Religion and Violence*. New York: Oxford University Press.
- KAMARÁS István (2021): *Vallásszociológiai keresztmetszetek*. Budapest: Akadémiai.
- KIRÁLY István Mihály (2018): A Neturei Karta és a Sikrikim közösség hatása Izrael Állam biztonságára. *Hadtudományi Szemle*, 11(3), 174–181. Online: <https://folyoirat.ludovika.hu/index.php/hsz/article/view/3922/3182>
- KIS-BENEDEK József (2016): *Dzsihadizmus, radikalizmus, terrorizmus*. Budapest: Zrínyi.
- KIS-BENEDEK József (2018): A terrorizmus új trendjei. *Pécsi Határőr Tudományos Közlemények*, (20), 15–24.
- KLEIN Tamás (2011): Az egyházügyi szabályozás színe és fonákja. *Közjogi Szemle*, 5(1), 49–60.
- KLUMP, Andreas (2003): *Neuer politischer Extremismus? Eine politikwissenschaftliche Fallstudie am Beispiel der Scientology-Organisation*. Baden-Baden: Nomos-Verlag.
- KRUCHEM, Thomas (1999): *Staatsfeind Scientology?* München: Koehler und Amelang.
- KÜFNER, Heinrich – NEDOPIL, Norbert – SCHÖCH, Heinz (2002): *Gesundheitliche und rechtliche Risiken bei Scientology: eine Untersuchung psychologischer Beeinflussungstechniken bei Scientology, Landmark und der Behandlung von Drogenabhängigen*. Lengerich: Pabst.
- LAQUEUR, Walter (2003): *No End to War. Terrorism in the Twenty-First Century*. New York: Continuum.
- LEWIS, Bernard (1968): *The Assassins. A Radical Sect in Islam*. New York: Basic Books.
- LEWIS, Bernard (1998): License to Kill. Usama bin Ladin's Declaration of Jihad. *Foreign Affairs*, 77(6), 14–19.
- LEWIS, James R. – DAWSON Lorne L. (2018): Numen. *Religion and Terrorism*, 65(2–3), 117–124.
- MÁTÉ-TÓTH András (2008): Teológia és vallástudomány. *Keresztény Magvető*, 114(1), 47–76.
- MURPHY, Andrew szerk. (2011): *The Blackwell Companion to Religion and Violence*. Oxford: Blackwell.

- OMER, Atalia – APPLEBY, R. Scott – LITTLE, David szerk. (2015): *The Oxford Handbook of Religion, Conflict, and Peacebuilding*. New York: Oxford University Press.
- OTTO, Rudolf (1997): *A Szent. Az isteni eszméjében rejlő irracionális és viszonya a racionálishoz*. Budapest: Osiris.
- RIES, Julien (2003): *A szent antropológiája. A homo religiosus eredete és problémája*. Budapest: Typotex.
- RIXER Ádám (2008): Vallási szélsőségek tipológiája Magyarországon. *Vallástudományi Szemle*, 14(4), 15–30. Online: https://epa.oszk.hu/03100/03161/00017/pdf/EPA03161_vallastudomanyi_szemle_2018_4_015-030.pdf
- ROWLEY, Matthew (2020): *Just and Holy Warfare: A New Paradigm for Understanding Sacred and Secular Motivations, Justifications and Descriptions*. London: Routledge.
- SÁRIK Eszter (2018): *Vallásosság, értékrend, ifjúság – a kriminológia kontextusában*. PhD-értekezés. Pécs: Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar.
- SCHANDA Balázs (2019): Állami egyházi jogi modellek Európában – konvergencia és különbségek. *Magyar Tudomány*, 180(6), 813–821. Online: http://epa.niif.hu/00600/00691/00189/pdf/EPA00691_mtud_2019_06_813-821.pdf
- SCHWARTZ, Regina M. (1997): *The Curse of Cain. The Violent Legacy of Monotheism*. Chicago: University of Chicago Press.
- SCHWEITZER Gábor (2012): Az „egyházi törvény” kálváriája. *Megjegyzések a 2011. évi CCVI. törvényhez. Jogi Iránytű*, 1(2), 1–3.
- SCHWEITZER Gábor (2014): Az egyházakra vonatkozó szabályozás alakulása. *MTA Law Working Papers*, (44). Online: <https://jog.tk.hu/mtalwp/az-egyhazakra-vonatkozó-szabalyozas-alakulasa>
- SELENGUT, Charles (2008): *Sacred Furry. Understanding Religious Violence*. New York: Rowman & Littlefield Publishers.
- SIMON Róbert szerk. (2017): *Buddha vagy Jézus? Barlaam és Jozsaphát a vallások keresztútján*. Budapest: Corvina.
- SMIDT, Corwin E. – KELLSTEDT, Lyman A. – GUTH, James L. szerk. (2009): *The Oxford Handbook of Religion and American Politics*. New York: Oxford University Press.
- SMITH, Morton (1971): Zealots and Sicarii, Their Origins and Relation. *The Harvard Theological Review*, 64(1), 1–19.
- SNYDER, Jack szerk. (2011): *Religion and International Relations Theory*. New York: Columbia University Press.
- STIETENCRON, Heinrich von (2011): A vallás fogalma a vallástudományban. Jegyzet. Miskolci Egyetem, Filozófiai Tanszék. Online: <https://filozofia.uni-miskolc.hu/wp-content/uploads/2011/11/Stietencron.pdf>
- TANNER, Ralph – MITCHELL, Colin (2002): *Religion and Environment*. London: Palgrave Macmillan.
- TÖRÖK Bernát (2010): A vallási meggyőződés tisztelete a magyar médiaszabályozásban. In MAJTÉNYI László – MIKLÓSI Zoltán (szerk.): *A személyiség burkai. Írások a 60 éves Majtényi László tiszteletére*. Budapest: Eötvös Károly Intézet, 111–128.
- TÖRÖK Bernát (2014): Can Religions or Religious People Be Protected Against Blasphemy? In KOLTAY András (szerk.): *Media Freedom and Regulation in the New Media World*. Budapest: CompLex Wolters Kluwer, 509–531.
- WAH, Carolyn R. (2001): Jehovah's Witnesses and the Responsibility of Religious Freedom. The European Experience. *Journal of Church and State*, 43(3), 579–601. Online: www.jstor.org/stable/23921381
- WILLMS, Gerald (2005): *Scientology: Kultur Beobachtungen jenseits der Devianz*. Bielefeld: Transcript.

Ellenőrző kérdések

1. Miért nehéz pontosan meghatározni a vallási szélsőség fogalmát?
2. Melyik nagy világvallást jellemezi vagy jellemezte a vallási szélsőség?
3. Mutassa be a különböző tudományok szerepét a vallási szélsőség feltárásában!
4. Milyen jellemzői vannak a vallási szélsőségeknek, szektáknak, terrrorszervezeteknek?
5. Milyen fellépések történnek a vallások részéről a szélsőséggel szemben?

„A haza védelme nemzeti ügy. Minden magyar állampolgár köteles a haza védelmére.” olvasható az Alaptörvény XXXI. cikk (1) bekezdésében. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy minden magyar állampolgárnak szükséges bizonyos, honvédelemhez kapcsolódó ismereteket elsajátítani.

A jegyzet célja, hogy a civil felsőoktatásban tanuló hallgatók számára átfogó képet rajzoljon a hadtudomány elméletéről és a magyar hadtörténelem néhány kiemelkedő jelentőségű epizódjáról. Részletes áttekintést ad a világban és a térségünkben zajló biztonságpolitikai folyamatokról, a valószínűsíthető biztonsági trendekről és az ezekben szerepet játszó nemzetközi szervezetekről.

A kiadvány átfogó ismereteket nyújt Magyarország védelmi igazgatási rendszeréről, a Magyar Honvédség szervezetéről, széles körű feladatrendszeréről, alkalmazásáról, haditechnikai eszközeiről, valamint az állampolgárokat érintő egyes honvédelmi kérdésekről is.

A kötet szerzői a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar oktatói és Magyarország korábbi honvédelmi minisztere.